

ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

Η ΔΙΚΗ

Μετάφραση
ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΛΟΥΡΔΟΣ

πύργος (1926), *Αμερική* (1927) και αργότερα τα *Απαντά* του (1935 έως 1937 και 1946 έως 1958).

Η αρνητική στάση του απέναντι στα έργα του είναι χαρακτηριστική της προσωπικότητάς του και προέρχεται από την οδυνηρή του αδυναμία να δεχτεί τη ζωή με όλες της τις εκδηλώσεις. Πολλές φορές ταυτίζει το πρόβλημα της εκλογής με την αγωνιώδη αναζήτηση της ελευθερίας: ο ποντικός του *Μικρού Μύθου* (Kleine Fabel) τρέχει προς τη φάκα, την οποία είναι αδύνατον να αποφύγει. Ο άνθρωπος του Κάφκα βρίσκεται μετέωρος μπροστά στο άλυτο αυτό πρόβλημα εκλογής, όπου η ελευθερία και η φυλακή συμπίπτουν. Είναι λοιπόν πάντα ένοχος, σύμφωνα με μια δικαιοσύνη που του είναι ακατανόητη και την απονέμει μια γραφειοκρατία, η οποία του φαίνεται αποκρουστική και μικρόψυχη (*Η δίκη*). Στο αφήγημα *Μπροστά στον νόμο*, που έχει παρεμβληθεί στη *Δίκη*, ο Κάφκα δίνει μια ζωντανή ανάπτυξη αυτού του θέματος, το οποίο στον *Πύργο* θα βρει την πιο ολοκληρωμένη του έκφραση. Δεν κατηγορεί πλέον το δικαστήριο τον άνθρωπο, αλλά εκείνος αναζητά την κατηγορία που τον βαραίνει. Κάθε εκλογή περικλείει την ενοχή. Στην αντίληψη αυτή είναι φανερή η επίδραση του εβραϊκού χασιδικού μυστικισμού του 18ου αιώνα και της ανατολικής σκέψης: η έμμονη αναζήτηση μιας υπάρχουσας αλήθειας, στην οποία όμως δεν μπορεί να φτάσει κάποιος παρά μόνο με το θάνατο, γιατί η γνώση είναι δυνατή μόνο έξω από την ατομική συνείδηση. Η γλώσσα του Κάφκα, καθώς και η θεματική του που προσαρμόζεται σ' αυτήν, ζει από τις ίδιες άλυτες αντιφάσεις οι οποίες αποτελούν –ως ύψιστο ηθικό πρόβλημα– την ουσία της τέχνης του. Στο έργο του έχουν δοθεί πολλές ερμηνείες: θεολογικοφιλοσοφικές, ιστορικο-κοινωνικές και ψυχαναλυτικές. Καμία όμως δε θα μπορέσει ίσως να εξαντλήσει ένα πρόβλημα της υπαρξιακής αγωνίας και του άγχους του σύγχρονου ανθρώπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΣΥΛΛΗΨΗ ΣΥΝΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑ ΓΚΡΟΥΜΠΑΧ ΜΕΤΑ Η ΔΕΣΠΟΙΝΙΣ ΜΠΥΡΣΤΝΕΡ

Κάποιος πρέπει να είχε διαβάσει τον Γιόζεφ Κ., γιατί ένα πρωινό, δίχως να κάνει τίποτα κακό, ήρθαν και τον συνέλαβαν. Το ρολόι έδειχνε περασμένες οχτώ και η μαγείρισσα της κυρίας Γκρούμπαχ, της σπιτονοικοκυράς του, δεν είχε φέρει ακόμη το πρόγευμα όπως έκανε κάθε μέρα. Πρώτη φορά συνέβαινε κάτι τέτοιο. Ο Κ. περίμενε λίγο ακόμα στο μαξιλάρι, με το βλέμμα στραμμένο προς τη γριά κυρία του απέναντι διαμερίσματος, που σήμερα τον παρατηρούσε με μεγαλύτερη περιέργεια απ' ό,τι συνήθως, έπειτα όμως, μ' ένα αίσθημα δυσφορίας κι ανυπομονώντας να βάλει κάτι στο άδειο στομάχι του, χτύπησε το κουδούνι. Αμέσως, ακούστηκε ένα χτύπημα στην πόρτα και μπήκε ένας άντρας, που ο Κ. δεν είχε ξαναδεί ποτέ στην πανσιόν της κυρίας Γκρούμπαχ. Ήταν λεπτός αλλά γεροδεμένος. Το εφαρμοστό μαύρο κοστούμι που φορούσε θύμιζε πλήρη ταξιδιωτική εξάρτυση· εφοδιασμένο με διάφορες πιέτες, τσέπες, αγκράφες, κουμπιά και μια ζώνη, έμοιαζε ιδιαίτερα πρακτικό, αν και στην προκειμένη περίπτωση δεν ήταν φανερό σε τι εξυπηρετούσε κάτι τέτοιο. «Ποιος είστε;» ρώτησε ο Κ., ανακαθίζοντας απότομα στο κρεβάτι. Εκείνος, αγνοώντας την ερώτηση, λες και η παρουσία του στο δωμάτιο έπρεπε να θεωρηθεί αυτονόητη, ρώτησε απλώς με τη σειρά του: «Χτύπησατε το κουδούνι;» «Ναι, για να μου φέρει η Άννα το πρωινό» αποκρίθηκε ο Κ. Στη συνέχεια, προτίμησε να μείνει σιωπηλός κι αναρωτήθηκε, παρατηρώντας με προσοχή τον άγνωστο, ποιος ήταν αυτός ο άνθρωπος και τι γύρευε στο δωμάτιό του. Ωστόσο, εκείνος δεν εξέθεσε για πολύ τον εαυτό του στο ερευνητικό βλέμμα του Κ. Στράφηκε προς την πόρτα, την άνοιξε

λίγο και είπε σε κάποιον, που προφανώς περιίμενε από πίσω: «Λέει ότι θέλει να του φέρει η Άννα το πρωινό». Απ' το διπλανό δωμάτιο ακούστηκαν κοροϊδευτικά γέλια, που ήταν δύσκολο να συμπεράνει κανείς αν προέρχονταν από ένα ή περισσότερα άτομα. Μολονότι αυτού του είδους η απάντηση δε γνωστοποιούσε φυσικά στον ξένο κάτι καινούριο, εκείνος έσπευσε να δηλώσει με επίσημο τόνο: «Αυτό είναι αδύνατον». «Καλό και τούτο» ξέσπασε ο Κ. Πετάχτηκε απ' το κρεβάτι και φόρεσε βιαστικά το παντελόνι του. «Πολύ θα ήθελα να μάθω ποιοι βρίσκονται στο διπλανό δωμάτιο και τι δικαιολογία θα βρει η κυρία Γκρούμπαχ γι' αυτή την αναστάτωση» πρόσθεσε, ενώ την ίδια στιγμή του πέρασε απ' το μυαλό ότι, απευθύνοντας το λόγο στον ξένο, ήταν σαν να του παραχωρούσε κάποια δικαιώματα ελέγχου. Έδωξε τη σκέψη σαν να μην είχε ιδιαίτερη σημασία. Εντούτοις ο ξένος, ερμηνεύοντας με παρόμοιο τρόπο το γεγονός ότι ο Κ. του μίλησε, είπε: «Νομίζω πως θα 'ταν καλύτερα να μείνετε στο δωμάτιό σας». «Ούτε στο δωμάτιό μου θέλω να μείνω, ούτε ν' ανοίξω διάλογο μαζί σας, εφόσον δε μου έχετε πει ακόμα ποιος είστε». «Εγώ για το καλό σας το είπα» διαμαρτυρήθηκε ο άλλος, και του άνοιξε πρόθυμα την πόρτα να περάσει. Ασυναίσθητα ο Κ. κοντοστάθηκε λίγο πριν μπει στο διπλανό δωμάτιο, όπου εκ πρώτης όψεως δεν είχε αλλάξει τίποτα από το προηγούμενο βράδυ. Ήταν το σαλόνι της κυρίας Γκρούμπαχ, ένα δωμάτιο παραφορτωμένο με διάφορα επίπλα, καλύμματα, πορσελάνες και φωτογραφίες, που σήμερα έμοιαζε λίγο πιο άδειο απ' ό,τι συνήθως, αν και δεν ήταν εύκολο να το διαπιστώσεις με την πρώτη ματιά. Η βασική αλλαγή συνοψιζόταν στην παρουσία ενός ανθρώπου καθισμένου δίπλα στο παράθυρο μ' ένα βιβλίο στα χέρια, απ' το οποίο σήκωσε αμέσως τα μάτια μόλις αντιλήφθηκε την είσοδο του Κ. «Τι γυρεύετε εδώ; Δε σας είπε ο Φραντς ότι έπρεπε να μείνετε στο δωμάτιό σας;» «Ναι, αλλά αυτό που δε μου είπε, είναι τι θέλετε τέλος πάντων από μένα» απάντησε εκείνος, στρέφοντας το βλέμμα απ' την καινούρια του γνωριμία στον άλλον, με το όνομα Φραντς, που έστεκε ακόμη δίπλα στην πόρτα, κι έπειτα πάλι στον πρώτο. Μέσ' απ' το ανοιχτό παράθυρο διέκρινε ξανά τη γριά που, με όλη την αδιακρισία των ανθρώπων της ηλικίας της, είχε πάρει τώρα θέση απέναντι στο σαλόνι για να μη χάσει τίποτα απ' το θέαμα. «Πάω αμέσως στην

κυρία Γκρούμπαχ και → δήλωσε ο Κ., κάνοντας μια κίνηση προς την πόρτα σαν να ήθελε να ξεφύγει απ' τους δυο άντρες, αν και εκείνοι έστεκαν αρκετά μακριά του. «Όχι!» φώναξε αυτός που καθόταν δίπλα στο παράθυρο, και σηκώθηκε ρίχνοντας το βιβλίο σ' ένα τραπεζάκι. «Δεν επιτρέπεται να φύγετε, είστε υπό κράτησιν». «Όλα αυτό δείχνουν» είπε ο Κ. «Μήπως θα μπορούσα όμως να μάθω το λόγο;» «Δεν είμαστε εμείς αρμόδιοι να σας απαντήσουμε. Παρακαλώ, πηγαίνετε στο δωμάτιό σας και περιμένετε εκεί. Για την ώρα, φτάνει να ξέρετε ότι κινήθηκε η διαδικασία εναντίον σας. Τα υπόλοιπα θα τα πληροφορηθείτε εν καιρώ. Ήδη υπερβαίνω τα όρια των καθηκόντων μου με τις φιλικές συμβουλές που σας δίνω. Ελπίζω να μη μας ακούει κανείς άλλος εκτός απ' τον Φραντς, ο οποίος διάκειται εξίσου φιλικά απέναντί σας, παρά τους αυστηρούς κανονισμούς της υπηρεσίας. Αν η τύχη εξακολουθήσει να σας χαμογελά το ίδιο ευνοϊκά όπως στην επιλογή των φυλάκων σας, δεν έχετε να φοβηθείτε τίποτα ως προς την έκβαση αυτής της υπόθεσης». Ο Κ. ένωσε την ανάγκη να καθίσει, ρίχνοντας όμως μια ματιά γύρω, διαπίστωσε πως το μοναδικό κάθισμα στο δωμάτιο ήταν η πολυθρόνα δίπλα στο παράθυρο. «Έτσι είναι. Θα το εξακριβώσετε σύντομα και μόνος σας» είπε ο Φραντς, ενώ ταυτόχρονα πλησίαζε μαζί με τον άλλον. Τον έβαλαν στη μέση κι άρχισαν να περιεργάζονται τις πιτζάμες του. Ο δεύτερος, που ήταν αρκετά πιο ψηλός απ' τον Κ., τον χτυπούσε κάθε τόσο στον ώμο. Είπαν πως τώρα θα έπρεπε να βολευτεί μ' ένα πιο φτηνό ζευγάρι πιτζάμες. Προθυμοποιήθηκαν να φυλάξουν εκείνοι το καλό ζευγάρι μαζί με τα υπόλοιπα εσώρουχα και να του τα επιστρέψουν αργότερα, αν βέβαια όλα πήγαιναν κατ' ευχήν. «Είναι προτιμότερο να εμπιστευθείτε τα πράγματά σας σ' εμάς, παρά να τα δώσετε στην αποθήκη» ισχυρίστηκαν, «γιατί εκεί όσα ρούχα γλιτώσουν απ' τις κλεψιές τα πουλάνε μετά από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, χωρίς να εξετάσουν αν η υπόθεση του ενδιαφερομένου έχει φτάσει στο τέλος της ή όχι. Αφήστε που αυτού του είδους οι δίκες είναι εξαιρετικά χρονοβόρες. Ιδίως τον τελευταίο καιρό! Στο τέλος βέβαια, η αποθήκη καταβάλλει ένα χρηματικό αντίτιμο της αξίας των ρούχων. Εκτός όμως απ' το γεγονός ότι αυτή η αποζημίωση είναι εξαρχής πολύ μικρή –γιατί τον αποφασιστικό ρόλο στη διαδικασία της πώλησης δεν τον παίζει η αξία

των προσφερομένων ειδών, αλλά το ύψος του ποσού της δωροδοκίας— στην πράξη μειώνεται ακόμη περισσότερο καθώς περνάει από χέρι σε χέρι με την πάροδο των ετών». Ο Κ. έδινε ελάχιστη προσοχή σ' αυτές τις συμβουλές. Σκεφτόταν πως δεν άξιζε τον κόπο να ασχολείται με το δικαίωμα, που ίσως είχε ακόμη, να διαθέτει όπως θέλει τα προσωπικά του αντικείμενα. Θεωρούσε πολύ πιο σημαντικό για την ώρα να αποκτήσει σαφή αντίληψη της θέσης του. Ήταν αδύνατο όμως να σκεφτεί καθαρά όσο βρισκόταν περιστοιχισμένος απ' αυτούς τους ανθρώπους. Ο τρόπος που ο δεύτερος φύλακας —γιατί όντως, μόνο φύλακες μπορούσαν να είναι— τον στρίμωχνε με την κοιλιά του, ήταν σχεδόν φιλικός, μόλις όμως ο Κ. σήκωνε το βλέμμα ψηλά, αντίκριζε ένα πρόσωπο ολωσδιόλου αταίριαστο μ' εκείνο το παχουλό σώμα: ένα στεγνό, λιπόσαρκο πρόσωπο με μεγάλη στραβή μύτη, που ο κάτοχός της έμοιαζε να γνέφει κάτι πάνω απ' το κεφάλι του Κ. στο συνάδελφό του. Μα ποιοι ήταν τέλος πάντων; Για τι πράγμα μιλούσαν; Ποια εξουσία εκπροσωπούσαν; Ζούσε σε μια ευνομούμενη πολιτεία. Οι νόμοι υπεράσπιζαν την ασφάλεια και τις ελευθερίες των πολιτών. Ποιος τολμούσε να εισβάλλει με αυτόν τον τρόπο στο σπίτι του; Είχε πάντα την προδιάθεση να παίρνει τα πράγματα λίγο επιπόλαια, να μην πιστεύει στο χειρότερο παρά μόνο όταν γινόταν πραγματικότητα, να μην προνοεί για το μέλλον, ακόμη κι όταν όλες οι ενδείξεις ήταν δυσοίωνες. Αυτή τη φορά ωστόσο, ένιωθε ότι κάτι δεν πήγαινε καλά. Μπορούσε βέβαια να θεωρήσει αυτή την ιστορία σαν αστείο, ένα χοντροκομμένο χωρατό, που είχαν σκαρώσει οι συνάδελφοί του από την τράπεζα, για άγνωστους λόγους, ίσως επειδή σήμερα ήταν η τριακοστή επέτειος των γενεθλίων του. Ναι, ήταν πολύ πιθανό, θα έφτανε ίσως να κοιτάξει με νόημα τους φύλακες για να τους κάνει να σκάσουν στα γέλια. Ίσως ήταν αχθοφόροι απ' τον απέναντι δρόμο —θα τους πήγαινε γάντι κάτι τέτοιο— παρ' όλα αυτά, είχε αποφασίσει, απ' την πρώτη κιόλας στιγμή που αντίκρισε τον Φραντς στο δωμάτιό του, να μην αφήσει ανεκμετάλλευτο κανένα πλεονέκτημα που ίσως διέθετε απέναντι σε αυτούς τους κυρίους. Την πιθανότητα να τον κατηγορήσουν ότι δεν καταλαβαίνει από αστεία δεν τη λογάριζε ιδιαίτερα. Μολονότι δεν ήταν στο χαρακτήρα του να διδάσκεται από την εμπειρία, του ήρθαν στο μυαλό μερικές περιπτώσεις, ασήμα-

ντες κατά τ' άλλα, στις οποίες είχε ενεργήσει, παρά τις συμβουλές των φίλων του, με εσκεμμένη απεριοσκεψία και πλήρη αδιαφορία για τις πιθανές συνέπειες. Στο τέλος, το είχε πληρώσει ακριβά. Δεν ήθελε επ' ουδενί να επαναληφθεί κάτι τέτοιο, τουλάχιστον στην προκειμένη περίπτωση. Αν ήταν πράγματι φάρσα, θα έπαιρνε κι ο ίδιος μέρος στο παιχνίδι.

Εντούτοις ήταν ακόμη ελεύθερος. «Επιτρέπετε;» είπε, προχωρώντας βιαστικά ανάμεσα στους φύλακες προς το δωμάτιό του. «Φαίνεται λογικός άνθρωπος» άκουσε να σχολιάζουν πίσω του. Μόλις μπήκε στην κάμαρα, πήγε στο γραφείο κι άρχισε ν' ανοίγει ένα ένα τα συρτάρια για να βρει κάποιο απ' τα προσωπικά του έγγραφα. Τα χαρτιά ήταν τακτοποιημένα με μεγάλη τάξη, εκείνος όμως, φανερά ταραγμένος, δεν μπορούσε να βρει αμέσως ό,τι ζητούσε. Τελικά, ξετρύπωσε την άδεια ποδηλάτου και σκέφτηκε αμέσως να πάει μ' αυτήν στους φύλακες, ύστερα όμως θεώρησε το χαρτί πολύ ασήμαντο και συνέχισε το ψάξιμο ώσπου ανακάλυψε τη ληξιαρχική πράξη γεννήσεως. Επιστρέφοντας στο διπλανό δωμάτιο, είδε την απέναντι πόρτα να ανοίγει και την κυρία Γκρουμπαχ έτοιμη να μπει μέσα. Μόλις αντίκρισε τον Κ. ζήτησε αμήχανα συγγνώμη, έκανε μεταβολή και εξαφανίστηκε κλείνοντας πίσω της την πόρτα με ιδιαίτερη επιμέλεια. «Ελάτε, ελάτε μέσα» ήταν το μόνο που πρόλαβε να πει ο Κ., και απόμεινε σαν υπνωτισμένος στη μέση του δωματίου με τα χαρτιά στο χέρι και το βλέμμα στυλωμένο στην πόρτα που δεν ξανάνοιξε. Τον έκανε να συνέλθει μια φωνή απ' τη μεριά των φυλάκων, που καθόντουσαν σ' ένα τραπεζάκι δίπλα στο ανοιχτό παράθυρο, και όπως πρόσεξε μόλις τώρα ο Κ., καταβρόχθιζαν το πρωινό του. «Γιατί δεν μπήκε μέσα;» ρώτησε. «Απαγορεύεται» απάντησε ο ψηλόσωμος φύλακας. «Μην ξεχνάτε πως έχετε συλληφθεί» συμπλήρωσε. «Μα πώς είναι δυνατόν να έχω συλληφθεί; Και μάλιστα κατ' αυτό τον τρόπο;» «Αρχίσατε πάλι τα ίδια;» είπε ο φύλακας, και βούτηξε μια φέτα ψωμί αλειμμένη βούτυρο στο κουπάκι με το μέλι. «Εμείς δεν απαντάμε σε τέτοιες ερωτήσεις». «Είστε υποχρεωμένος να απαντήσετε» είπε ο Κ. «Ορίστε, εδώ είναι τα χαρτιά μου. Παρακαλώ, δείξτε μου τώρα κι εσείς τα δικά σας, και πρώτ' απ' όλα το ένταλμα συλλήψεως». «Για τ' όνομα του Θεού!» φώναξε ο φύλακας. «Καταλάβετε επιτέλους τη θέση σας και πάψτε να προκαλείτε ά-

σκοπα δυο ανθρώπους που στέκουν ίσως πολύ πιο κοντά σας αυτές τις στιγμές απ' οποιονδήποτε άλλον!» «Έτσι ακριβώς είναι. Μην αμφιβάλλετε καθόλου» σιγοντάρισε ο Φραντς, και συνεχίζοντας να κρατάει μετέωρο το φλιτζάνι του καφέ χωρίς να το φέρνει στα χείλη του, κοίταξε επίμονα τον Κ. μ' ένα βλέμμα γεμάτο νόημα ίσως, αλλά ταυτόχρονα τελείως απροσδιόριστο. Ο Κ. παρασύρθηκε άθελά του σε μια βουβή ανταλλαγή βλεμμάτων με τον Φραντς, ώσπου ανέμιση απότομα τα χαρτιά στον αέρα κι επανέλαβε: «Ορίστε, τα χαρτιά μου». «Και τι να τα κάνουμε εμείς τα χαρτιά σας;» φώναξε ο ψηλός φύλακας. «Είστε χειρότερος κι από παιδί. Τι περιμένετε να κερδίσετε μ' όλ' αυτά; Νομίζετε ότι θα καταφέρετε να τελειώσει αυτή η περιβόητη δίκη πιο γρήγορα, λογομαχώντας μαζί μας για ταυτότητες και εντάλματα συλλήψεως; Εμείς είμαστε δυο απλοί κατώτεροι υπάλληλοι. Δεν καταλαβαίνουμε τίποτα από προσωπικά έγγραφα. Η μόνη σχέση που έχουμε με την υπόθεση είναι ότι πληρωνόμαστε για σας φυλάμε δέκα ώρες ημερησίως, ως εκεί φτάνει η χάρη μας. Παρ' όλ' αυτά, διαθέτουμε το λίγο μυαλό που χρειάζεται για να καταλάβουμε πως οι ανώτερες αρχές, τις οποίες υπηρετούμε, προτού διατάξουν μια σύλληψη, είναι πολύ καλά πληροφορημένες τόσο για τους λόγους που επιβάλλουν μια τέτοια ενέργεια, όσο και για την ταυτότητα του προσώπου που θα συλληφθεί. Δεν υπάρχει περίπτωση λάθους σ' αυτό το σημείο. Η υπηρεσία μας, όσο αφορά τουλάχιστον τις κατώτερες βαθμίδες της που μπορώ να ξέρω πώς λειτουργούν, δεν αναζητά με δική της πρωτοβουλία τους πολίτες με ένοχη συνείδηση, αλλά, όπως ορίζει ο νόμος, έλκεται απ' την ενοχή, και μόνο τότε στέλνει εμάς, τους φύλακες. Αυτός είναι νόμος απαράβατος. Πού θα χώραγε ένα λάθος εδώ;» «Πρώτη φορά ακούω γι' αυτόν το νόμο» είπε ο Κ. «Τόσο το χειρότερο για σας» απάντησε ο φύλακας. «Και ποιος μου λέει ότι δεν τον βγάλατε απ' το μυαλό σας;» επέμεινε ο Κ. Ήθελε να διεισδύσει στις σκέψεις των φυλάκων, να τις κατευθύνει σ' ένα δρόμο επωφελή για τον ίδιο ή τουλάχιστον να τις κατανοήσει. Αλλά ο φύλακας, με ύφος γεμάτο αποδοκιμασία, περιορίστηκε να δηλώσει: «Θα έχετε ευκαιρία να το διαπιστώσετε στην πράξη». Τότε ανακατεύτηκε στη συζήτηση και ο Φραντς: «Για δεσ, Βίλεμ, λέει πως είναι αθώος, ενώ παραδέχεται ότι δε γνωρίζει το νόμο». «Ακριβώς, αλλά άντε να συνεν-

νοηθείς μαζί του» είπε ο άλλος. Ο Κ. απόμεινε σιωπηλός. «Το μόνο που μπορεί να βγει» σκέφτηκε, «απ' τη φλυαρία αυτών των άβουλων οργάνων –οι ίδιοι ονόμασαν έτσι τον εαυτό τους– είναι να μπερδευτώ ακόμη περισσότερο. Μιλάνε συνεχώς για πράγματα που δεν καταλαβαίνουν καθόλου. Όλη την αυτοπεποίθηση που δείχνουν τη χρωστούν στην κουταμάρα τους. Δυο κουβέντες μ' έναν άνθρωπο του δικού μου επιπέδου θα έφταναν για να ξεκαθαρίσουν τα πάντα, ενώ μ' αυτούς όσες ώρες και να μιλάω, δεν πρόκειται να βγει τίποτα». Άρχισε να περπατάει πέρα δώθε στον ελεύθερο χώρο του δωματίου. Στο απέναντι παράθυρο είδε πάλι τη γριά· είχε κουβαλήσει τώρα δίπλα της κι ένα γέρο, πολύ πιο ηλικιωμένο, που τον βαστούσε απ' τη μέση. Ο Κ. αποφάσισε ότι έπρεπε να δώσει ένα τέλος σ' αυτή την κωμωδία. «Θέλω να δω τον προϊστάμενό σας» είπε. «Χωρίς δική του εντολή είναι αδύνατον» απάντησε ο φύλακας με το όνομα Βίλεμ. «Και τώρα, θα σας συνιστούσα» πρόσθεσε, «να πάτε στο δωμάτιό σας και να περιμένετε εκεί ήσυχα τις αποφάσεις των ανωτέρων. Θα σας συμβουλεύαμε ακόμη να μην αφήνετε το μυαλό σας να περισπάται από άσκοπες σκέψεις. Συγκεντρώστε τις δυνάμεις σας, αλλιώς δε θα 'ναι καθόλου εύκολο να ανταποκριθείτε στις απαιτήσεις των περιστάσεων. Η στάση που κρατήσατε απέναντί μας δεν ήταν ανάλογη της δικής μας ευγενικής συμπεριφοράς. Ξεχνάτε πως, όσο ταπεινή κι αν είναι κατά τ' άλλα η θέση μας, σε αντίθεση μ' εσάς είμαστε ελεύθεροι άνθρωποι –δεν είναι μικρό πλεονέκτημα. Παρ' όλ' αυτά, είμαστε πρόθυμοι, αν έχετε χρήματα, να σας αγοράσουμε κάτι για πρόγευμα απ' το απέναντι καφενείο».

Δίχως ν' απαντήσει στην πρόταση του φύλακα, ο Κ. στάθηκε για λίγο ασάλευτος. Σκέφτηκε πως ίσως η πιο απλή λύση θα ήταν να εξωθήσει τα πράγματα στα άκρα: αν άνοιγε την πόρτα του διπλανού δωματίου ή ακόμη κι αυτήν που οδηγούσε στο χωλ, πιθανότατα οι δυο φύλακες να μην τολμούσαν να τον εμποδίσουν. Υπήρχε όμως το ενδεχόμενο να τον ακινητοποιήσουν πέφτοντας πάνω του, οπότε θα έχανε αυτομάτως όλη την υπεροχή που, από μια άποψη, διατηρούσε απέναντί τους. Γι' αυτό προτίμησε σαν πιο σίγουρη λύση ν' αφήσει τα πράγματα να πάρουν το δρόμο τους και γύρισε στο δωμάτιό του, χωρίς άλλα σχόλια ούτε απ' τη δική του μεριά ούτε απ' τη μεριά των φυλάκων.

Έπεσε βαριά στο κρεβάτι και πήρε απ' το λαβομάνο ένα κόκκινο μήλο, που είχε φυλάξει απ' το προηγούμενο βράδυ για να συμπληρώσει το πρόγευμά του. Τώρα έπρεπε να περιοριστεί μόνο σ' αυτό, κάτι που ήταν πολύ προτιμότερο, όπως διαπίστωσε με την πρώτη μεγάλη δαγκωματιά, απ' το πρόγευμα που θα έφεραν οι μεγαλόψυχοι κύριοι φύλακες απ' το βρώμικο νυχτερινό καφενείο. Ένωθε ήδη καλύτερα, με την αυτοπεποίθησή του ανανεωμένη. Πιθανότατα θα παραμελούσε τη δουλειά στην τράπεζα σήμερα το πρωί, αλλά αυτό σίγουρα δε θα του δημιουργούσε ιδιαίτερα προβλήματα, λόγω της υψηλής θέσης που κατείχε. Δεν υπήρχε λόγος να καταφύγει σε ψεύτικες δικαιολογίες. Θα έλεγε την αλήθεια, κι αν δεν τον πίστευαν, πράγμα πολύ ευνόητο, θα έφερνε μάρτυρες την κυρία Γκρούμπαχ, ή τα δυο γερόντια που σίγουρα έσπευδαν κιόλας να τη στήσουν στο αντικρινό παράθυρο. Αυτό που του γεννούσε απορίες ήταν η λογική των φυλάκων: τον έστειλαν χωρίς συνοδεία στο δωμάτιό του, όπου θα μπορούσε πολύ εύκολα να αυτοκτονήσει. Αλλά πάλι, αναρωτήθηκε εξετάζοντας το θέμα απ' τη δική του σκοπιά, τι λόγους θα είχε για να κάνει κάτι τέτοιο; Μήπως επειδή αυτοί οι δυο κύριοι καθόντουσαν στο διπλανό δωμάτιο κι έτρωγαν το πρόγευμά του; Ακόμη κι αν του ερχόταν η επιθυμία να αυτοκτονήσει, η έλλειψη νοήματος μιας τέτοιας πράξης υπό τις παρούσες συνθήκες θα τον απέτρεπε. Αν δεν ήταν τόσο προφανής η διανοητική ανεπάρκεια των φυλάκων, θα μπορούσε να υποθέσει κανείς πως γι' αυτόν ακριβώς το λόγο έκριναν ότι δεν ήταν επικίνδυνο να τον αφήσουν μόνο. Εξάλλου, είχαν όλη την ευχέρεια να παρακολουθούν τις κινήσεις του: τη διαδρομή ως το ντουλαπάκι του τοίχου όπου φύλαγε ένα ακριβό μπράντι, έπειτα ότι γέμιζε ένα ποτήρι και το ρούφηξε αντί προγεύματος, ότι στη συνέχεια ήπιε άλλο ένα προληπτικά, για να πάρει θάρρος, στην απίθανη περίπτωση που θα το χρειαζόταν.

Εκείνη τη στιγμή, μια δυνατή φωνή απ' το διπλανό δωμάτιο τον έκανε να τρομάξει τόσο πολύ, που τα δόντια του χτύπησαν στο ποτήρι. «Σας θέλει ο Προϊστάμενος!» Εκείνο που τον έκανε να τρομάξει ήταν ο απότομος, κοφτός, στρατιωτικός τόνος της φωνής: απίστευτο ότι μπορούσε να βγει τέτοια φωνή απ' το λαρύνγι ενός ανθρώπου σαν τον Φραντς. Κατά τ' άλλα, η διαταγή ήταν ευπρόσδεκτη. «Επιτέλους!» φώναξε με τη σειρά του, έκλεισε το

ντουλάπι και έτρεξε χωρίς καθυστέρηση στο διπλανό δωμάτιο. Έπεσε πάνω στους δυο φύλακες που τον απώθησαν αμέσως πίσω, στο δωμάτιό του. «Μα δεν έχετε καθόλου μυαλό;» φώναξαν. «Ετοιμάζεστε να εμφανιστείτε στον Προϊστάμενο με το πουκάμισο; Θα βάλει να μας μαστιγώσουν όλους μαζί!» «Να πάρει ο διάολος, αφήστε με ήσυχο!» φώναξε ο Κ., που είχε οπισθοχωρήσει ήδη ως την ντουλάπα. «Τι περιμένετε έτσι που εισβάλατε πρωί πρωί στο δωμάτιό μου, να με βρείτε με κοστούμι και γραβάτα;» «Άσκοπες δικαιολογίες» είπαν οι φύλακες, που κάθε φορά όταν ο Κ. ύψωνε τη φωνή, έπαιρναν ένα ύφος απόλυτης ηρεμίας, σχεδόν θλιμμένο, σαν να τον λυπόντουσαν, πράγμα που ή μεγάλωνε την αμηχανία του Κ. ή, αντίθετα, τον ξανάφερνε κάπως στα λογικά του. «Οι τυπικότητες μας λείψανε» γρύλισε, ενώ την ίδια στιγμή πήρε ένα σακάκι απ' την καρέκλα και το κράτησε για λίγο ψηλά με τα δυο χέρια, σαν να το υπέβαλλε στην κρίση των φυλάκων. Εκείνοι κούνησαν το κεφάλι με αποδοκιμασία. «Δεν είναι μαύρο» έκαναν. Τότε ο Κ. πέταξε το σακάκι στο πάτωμα και είτε δίχως να ξέρει ούτε ο ίδιος καλά καλά τι εννοεί: «Μα δεν άρχισε ακόμα η επίσημη διαδικασία». Οι φύλακες γέλασαν, επιμένοντας όμως πάντα στην άποψή τους: «Πρέπει να είναι μαύρο». «Αν αυτό βοηθάει να ξεπερδύουμε μια ώρα αρχύτερα, πολύ ευχαρίστως» είπε ο Κ. Άνοιξε τη γεμάτη ντουλάπα, έφαξε κάμποση ώρα ανάμεσα στα ρούχα, διάλεξε το καλύτερο μαύρο κοστούμι, που η κομψή γραμμή του είχε προκαλέσει συχνά σχόλια θαυμασμού εκ μέρους των γνωστών του, έβγαλε κι ένα πουκάμισο και άρχισε να ντύνεται με επιμέλεια. Ταυτόχρονα, σκεφτόταν με κρυφή ικανοποίηση πως είχε επισπεύσει όλη τη διαδικασία, αφού οι φύλακες είχαν ξεχάσει να τον βάλουν να κάνει μπάνιο. Παρατηρούσε το πρόσωπό τους μήπως το θυμηθούν ξαφνικά, αλλά, φυσικά, ούτε που τους πέρασε απ' το νου. Αντίθετα, ο Βίλεμ δεν παραμέλησε να στείλει τον Φραντς στον Προϊστάμενο για να του αναφέρει ότι ο Κ. φορούσε τα ρούχα του.

Μόλις τέλειωσε το ντύσιμο, τον υποχρέωσαν να ακολουθήσει από κοντά τον Βίλεμ, μέσα απ' τη διπλανή κάμαρα που ήταν ξενοίκιαστη εκείνο τον καιρό, στο επόμενο δωμάτιο, του οποίου και τα δυο πορτοφύλλα ήταν διάπλατα ανοιχτά. Αυτό το δωμάτιο –όπως γνώριζε πολύ καλά ο Κ.– το είχε νοικιάσει πρόσφατα μια κο-

πέλα, ονόματι Μπύρστνερ, δακτυλογράφος το επάγγελμα, που έφευγε πολύ νωρίς το πρωί για τη δουλειά, γύριζε αρκετά αργά το βράδυ και δεν αντάλλαζε μαζί του παρά μια καλημέρα. Τώρα, το κοιμοδιάνκι που ήταν δίπλα στο κρεβάτι της είχε τοποθετηθεί στη μέση του δωματίου και χρησιμοποιε για γραφείο στον Προϊστάμενο, που καθόταν σταυροπόδι και με το ένα χέρι ακουμπισμένο στη ράχη της καρέκλας.*

Σε μια γωνία του δωματίου έστεκαν τρεις νεαροί και κοιτούσαν τις φωτογραφίες της δεσποινίδας Μπύρστνερ, καρφίτσωμένες πάνω σε μια ψάθα στον τοίχο. Απ' το πόμολο του ανοιχτού παραθύρου κρεμόταν μια άσπρη μπλούζα. Στο παράθυρο του απέναντι σπιτιού στέκονταν πάλι τα δυο γερόντια, μόνο που τώρα είχε προστεθεί και τρίτος στην παρέα – ένας ψηλός άντρας που δέσποζε με το παράσημά του πίσω τους, με το πουκάμισο ανοιχτό στο στήθος και κόκκινο μυτερό γενάκι που το χάιδευε και το έστριβε με τα δάχτυλα. «Ο Γιόζεφ Κ.» ρώτησε ο Προϊστάμενος, ίσως μόνο και μόνο για να τραβήξει προς το μέρος του το αφηρημένο βλέμμα του Κ. Εκείνος έγνεψε καταφατικά. «Σας ξάφνιασαν πολύ τα σημερινά γεγονότα;» συνέχισε ο Προϊστάμενος, τακτοποιώντας τα λιγοστά αντικείμενα που υπήρχαν πάνω στο τραπέζακι, ένα κηροπήγιο, ένα κουτί σπίρτα, ένα βιβλίο κι ένα μαξιλαράκι για καρφίτσες, λες κι αυτά τα πράγματα ήταν απαραίτητα στην ανάκριση. «Φυσικά» απάντησε ο Κ., νιώθοντας ένα ευχάριστο αίσθημα ανακούφισης· επιτέλους βρισκόταν ένας λογικός άνθρωπος για να συζητήσει την υπόθεσή του. «Φυσικά, ήταν απροσδόκητο. Δε θα 'λεγα όμως ότι ξαφνιαστήκα και πολύ». «Δεν ξαφνιαστήκατε και πολύ;» ρώτησε ο Προϊστάμενος, βάζοντας τώρα το κερί στη μέση του τραπεζιού και τακτοποιώντας τα υπόλοιπα αντικείμενα γύρω του. «Ίσως δε με καταλάβατε καλά» βιάστηκε να προσθέσει ο Κ. «Θέλω να πω» έκοψε όμως τη φράση απότομα και κοίταξε γύρω του να βρει ένα κάθισμα. «Μπορώ βέβαια να καθίσω, ε;» «Δε συνηθίζεται» απάντησε ο άλλος. «Θέλω να πω» συνέχισε ο Κ. χωρίς άλλη παύση, «πως όταν έχει φτάσει κανείς στα τριάντα και τα 'χει βγάλει πέρα μόνος στη ζωή, όπως εγώ, δεν αιφνιδιάζεται τόσο εύκολα απ' τις απρόοπτες καταστάσεις. Ιδιαίτερα καταστάσεις σαν τη σημερινή». «Γιατί ιδιαίτερα σαν τη σημερινή;»* «Δεν εννοώ ότι τα παίρνω όλ' αυτά σαν ένα α-

στείο, γιατί μου φαίνεται δύσκολο να μπει κανείς σε τόσο μεγάλες φασαρίες για ένα αστείο. Θα έπρεπε να συμμετάσχουν χωρίς καμιά εξαίρεση οι ένοικοι και το προσωπικό της πανσιόν και όλοι εσείς που ήρθατε εδώ. Ε, αυτό ξεπερνάει ασφαλώς κατά πολύ τα όρια ενός αστείου». «Πολύ σωστή παρατήρηση» σχολίασε ο Προϊστάμενος, και άνοιξε το σπιρτόκουτο για να δει πόσα σπίρτα ήταν μέσα. «Απ' την άλλη, ωστόσο» συνέχισε ο Κ., κι απευθύνθηκε τώρα σ' όλους όσοι βρισκόταν στο δωμάτιο, θέλοντας να τραβήξει την προσοχή των τριών αντρών που κοιτούσαν τις φωτογραφίες, «απ' την άλλη, δεν μπορεί να πάρει κανείς αυτή την υπόθεση στα σοβαρά. Μολονότι παίζω το ρόλο του κατηγορούμενου, είναι αδύνατον να θυμηθώ το παραμικρό παράπτωμα που θα δικαιολογούσε τη δίωξή μου. Αλλά κι αυτό ακόμα είναι δευτερεύον. Το βασικό ερώτημα είναι: Από ποιον έχω κατηγορηθεί; Ποια υπηρεσία έδωσε την εντολή; Είστε όλοι εσείς υπηρέτες του νόμου; Κανείς σας δε φοράει στολή, εκτός αν θεωρηθεί στολή το κοστούμι σας» –εδώ στράφηκε προς τον Φραντς. «Λίγο δύσκολο όμως, γιατί μοιάζει μάλλον με ταξιδιωτική περιβολή. Περιμένω μια ξεκάθαρη απάντηση στις ερωτήσεις μου και είμαι απόλυτα βέβαιος πως, αφού λυθεί η παρεξήγηση, θα χωρίσουμε σαν καλοί φίλοι». Ο Προϊστάμενος πέταξε το κουτί με τα σπίρτα πάνω στο τραπέζι. «Κάνετε μια βασική παρανόηση» είπε. «Τόσο οι κύριοι από δω όσο κι εγώ προσωπικά παίζουμε έναν τελείως ασήμαντο ρόλο στην υπόθεσή σας. Στην πραγματικότητα, δε γνωρίζουμε σχεδόν τίποτα. Θα μπορούσαμε να έρθουμε με την πιο επίσημη στολή, δίχως αυτό να επιβαρύνει καθόλου τη θέση σας. Δεν μπορώ καν να σας βεβαιώσω ότι είστε όντως κατηγορούμενος. Για να το διατυπώσω καλύτερα, δεν ξέρω αν είστε κατηγορούμενος. Το μόνο σίγουρο είναι πως έχετε συλληφθεί, δε γνωρίζω τίποτε παραπάνω. Ίσως οι φύλακες σας έδωσαν άλλη εντύπωση με τις φλυαρίες τους. Δεν πρέπει να παρασύρεστε από ανεύθυνα λόγια.* Δυστυχώς, αδυνατώ να απαντήσω στις ερωτήσεις που μου υποβάλλετε, έχω όμως να σας δώσω μερικές χρήσιμες συμβουλές: Προσπαθήστε να σκεφτεστε λιγότερο εμάς κι όσα σας περιμένουν. Είναι προτιμότερο να σκεφτείτε τον εαυτό σας. Μην κάνετε τόση φασαρία για την υποτιθέμενη αθωότητά σας, γιατί αυτό καταστρέφει την καλή εντύπωση που δίνετε κατά τα άλλα. Επίσης, θα ήταν καλό να εί-

στε πιο λιγόλογος. Σχεδόν όλα όσα είπατε ώς τώρα θα μπορούσε να τα συμπεράνει κανείς –με τη βοήθεια μιας μικρής επεξήγησης κάπου κάπου– απ’ τη συμπεριφορά σας· κι εξάλλου, τίποτε απ’ αυτά δεν ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκό για την υπόθεσή σας».

Ο Κ. κοίταξε καλά καλά τον Προϊστάμενο. Έπαιρνε μαθήματα από κάποιον που ήταν ίσως και νεότερός του; Τον κατσάδιαζαν σαν ανταμοιβή για την ειλικρίνειά του; Και δεν του έλεγαν τίποτε για την αιτία της σύλληψής του και γι’ αυτούς που τη διέταξαν; Άρχισε να περπατάει νευρικά πέρα δώθε, χωρίς να τον εμποδίσει κανείς, σήκωσε τα μανίκια του, ψηλάφησε το πουνκάμισο στο στήθος, έστρωσε τα μαλλιά του, και περνώντας μπροστά από τους τρεις νεαρούς, είπε: «Είναι τελείως παράλογο!» Εκείνοι γύρισαν και τον κοίταξαν με φιλικό αλλά σοβαρό ύφος. Τέλος, σταμάτησε μπροστά στο γραφείο του Προϊστάμενου. «Ο εισαγγελέας Χάστερρερ είναι φίλος μου» δήλωσε, «μπορώ να του τηλεφωνήσω;» «Βεβαίως» απάντησε ο Προϊστάμενος, «για ποιο λόγο όμως; Εκτός κι αν θέλετε να τον συμβουλευτείτε για κάποιο προσωπικό σας θέμα». «Για ποιο λόγο;» φώναξε ο Κ., περισσότερο σασιτισμένος παρά θυμωμένος. «Μα τι άνθρωπος είστε σεις; Μου ζητάτε να φανώ λογικός κι εσείς συμπεριφέρεστε με τον πιο παράλογο τρόπο του κόσμου! Είναι εξωφρενικό! Πρώτα ετούτοι εδώ οι κύριοι με σηκώνουν άρον άρον απ’ το κρεβάτι κι αλωνίζουν μες στο σπίτι μου, και τώρα μ’ αφήνουν να παριστάνω τον παλιάτσο μπροστά σας. Με ρωτάτε για ποιο λόγο να τηλεφωνήσω σ’ έναν εισαγγελέα, τη στιγμή που υποτίθεται ότι έχω συλληφθεί; Πολύ καλά, δε θα τηλεφωνήσω». «Μα όχι, όχι» διαμαρτυρήθηκε ο Προϊστάμενος, δείχνοντας με το χέρι του προς το χωλ όπου βρισκόταν το τηλέφωνο. «Παρακαλώ, τηλεφωνήστε». «Όχι, δε θέλω πια» είπε ο Κ., πλησιάζοντας στο παράθυρο. Οι τρεις θεατές από απέναντι ήταν πάντα στο παρατηρητήριό τους, μόνο που τώρα ταράχτηκαν λίγο καθώς είδαν τον Κ. να πλησιάζει στο παράθυρο. Οι δυο ηλικιωμένοι έκαναν να σηκωθούν, αλλά ο άντρας που έστεκε πίσω τους τούς καθήσυχασε. «Έχουμε και θεωρείο!» φώναξε ο Κ. δυνατά στον Προϊστάμενο, δείχνοντας με το δάχτυλο απέναντι. «Φύγετε από κει!» έκανε κατόπιν προς το μέρος τους. Αμέσως οπισθοχώρησαν και οι τρεις μερικά βήματα· οι δυο γέροι βρέθηκαν μάλιστα σχεδόν κρυμμένοι πίσω απ’ το φαρδύ σώμα του ά-

ντρα, που απ’ τις κινήσεις των χειλιών του μπορούσε να συμπεράνει κανείς ότι κάτι έλεγε. Παρ’ όλ’ αυτά, οι σιλουέτες τους διακρίνονταν ακόμη· έμοιαζαν να περιμένουν την κατάλληλη στιγμή για να πλησιάσουν πάλι απαρατήρητοι το παράθυρο. «Σα δεν ντρέπονται!» είπε ο Κ. γυρίζοντας προς το δωμάτιο. Πιθανότατα ο Προϊστάμενος συμφωνούσε μαζί του, όπως τουλάχιστον νόμισε ο Κ. από μια βιαστική ματιά που του έριξε με την άκρη του ματιού. Ήταν όμως εξίσου πιθανό, να μην είχε ακούσει καν, γιατί κρατούσε απλωμένη την παλάμη στο τραπέζι και έδινε την εντύπωση ότι σύγκρινε το μήκος των δαχτύλων του. Οι δυο φύλακες καθόντουσαν πάνω σε μια κασέλα με κεντητό κάλυμμα κι έτριβαν τα γόνατά τους. Οι τρεις νεαροί χάζευαν τριγύρω με τα χέρια στη μέση. Η ησυχία που επικρατούσε θύμιζε έρημο γραφείο. «Λοιπόν, αγαπητοί κύριοι» φώναξε ο Κ., έχοντας για μια στιγμή την αίσθηση ότι έπεφτε στους δικούς του ώμους το καθήκον να βρει μια διέξοδο, «αν κρίνω από το ύφος σας, η υπόθεση τελείωσε. Νομίζω πως το καλύτερο που έχουμε να κάνουμε είναι να μην ασχοληθούμε πλέον με το αν είχατε ή όχι το δικαίωμα να ενεργήσετε έτσι όπως ενεργήσατε, και να συμφιλιωθούμε δίνοντας τα χέρια σαν καλοί φίλοι. Αν αυτό σας βρίσκει σύμφωνους, τότε—» και πλησίασε το τραπέζι του Προϊστάμενου με το χέρι απλωμένο. Εκείνος σήκωσε το βλέμμα, δάγκωσε λίγο τα χείλη και κοίταξε το χέρι του Κ., που πίστευε πως τελικά δε θ’ αρνιόταν τη χειραψία. Ο Προϊστάμενος όμως σηκώθηκε απ’ την καρέκλα, πήρε απ’ το κρεβάτι της δεσποινίδας Μπύρστνερ ένα στρογγυλό καπέλο με σκληρό γείσο και το φόρεσε προσεχτικά με τα δυο χέρια, σαν να το πρόβαρε στο κεφάλι του για πρώτη φορά. «Πόσο απλά παίρνετε τα πράγματα!» είπε ταυτόχρονα. «Λέτε πως πρέπει να δώσουμε στην υπόθεση ένα φιλικό τέλος. Αυτό όμως είναι αδύνατον. Απ’ την άλλη, βέβαια, δεν υποστηρίζω πως πρέπει να χάσετε κάθε ελπίδα. Όχι, θα ήταν τελείως αβάσιμο. Προς το παρόν, έχετε απλώς συλληφθεί, τίποτε παραπάνω. Το δικό μου καθήκον ήταν να σας κοινοποιήσω τη σύλληψη και να παρατηρήσω με προσοχή τις αντιδράσεις σας. Δεν υπάρχει τίποτε άλλο για σήμερα και μπορούμε να αποχαιρετιστούμε. Φαντάζομαι πως θα θέλατε να πάτε στην τράπεζα τώρα, ε;» «Στην τράπεζα;» ρώτησε ο Κ. «Κι εγώ που νόμιζα πως με είχατε συλλάβει» συμπλήρωσε με προκλη-

τικό τόνο. Παρά το γεγονός ότι η συμφιλιωτική χειρονομία που πρότεινε δεν είχε γίνει δεκτή, ένιωθε, ιδιαίτερα απ' τη στιγμή που ο Προϊστάμενος στεκόταν όρθιος μπροστά του, όλο και λιγότερο εξαρτημένος απ' αυτούς τους ανθρώπους. Είχε διάθεση να παίζει μαζί τους. Σκέφτηκε να τρέξει πίσω τους ως την εξώπορτα καθώς θα έφευγαν, παρακαλώντας να τον συλλάβουν. Έτσι, δε δίστασε να επαναλάβει: «Πώς θα μπορούσα να πάω στην τράπεζα αφού με έχετε συλλάβει;» «Α, όχι» είπε ο Προϊστάμενος, που είχε φτάσει κιόλας στην πόρτα. «Παρεξηγήσατε τα λόγια μου. Έχετε βέβαια συλληφθεί, αλλά αυτό δεν αποτελεί εμπόδιο στην άσκηση του επαγγέλματός σας ή στις άλλες δραστηριότητες της καθημερινής σας ζωής». «Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες δεν είναι άσχημο να σε συλλαμβάνουν» είπε ο Κ. και πλησίασε τον Προϊστάμενο. «Δεν ισχυρίστηκα ποτέ το αντίθετο» σχολίασε εκείνος. «Τότε δεν υπήρχε λόγος να μου ανακοινώσετε ότι συλλαμβάνομαι» είπε ο Κ., πηγαίνοντας ακόμη πιο κοντά. Τους είχαν πλησιάσει τώρα και οι υπόλοιποι, σχεδόν στριμώχνονταν όλοι μαζί κοντά στην πόρτα. «Ήταν καθήκον μου» είπε ο Προϊστάμενος. «Ανόητο καθήκον» επέμεινε ο Κ. «Ίσως» απάντησε εκείνος. «Ας μη χάνουμε όμως άλλο τον καιρό μας με ανώφελα λόγια. Εγώ απλώς υπέθεσα ότι θέλετε να πάτε στην τράπεζα. Αλλά αφού πιάνεστε τόσο εύκολα απ' τα λόγια των άλλων, θα προσπαθήσω να σας εξηγήσω. Δε σας αναγκάζω να πάτε στην τράπεζα, σκέφτηκα μόνο ότι δε θέλετε να απουσιάσετε άλλο απ' την εργασία σας. Και για να κάνω την άφιξή σας εκεί όσο πιο απαρατήρητη γίνεται, έθεσα αυτούς τους τρεις κυρίους, τους συναδέλφους σας, στη διάθεσή σας». «Τι;» φώναξε ο Κ., κοιτάζοντας με γουρλωμένα μάτια τους τρεις νεαρούς. Όστε αυτοί οι ασήμαντοι, κιτριναέρηδες νεαροί, χωρίς καμιά προσωπικότητα –του τράβηξαν την προσοχή μόνο σαν μια ομάδα τριών ανθρώπων δίπλα στις φωτογραφίες– ήταν στην πραγματικότητα υπάλληλοι στην τράπεζα που δούλευε; Όχι βέβαια συναδέλφοι, αυτό ήταν πολύ τραβηγμένο κι αποδείκνυε ένα κενό στην παντογνωσία του Προϊστάμενου. Πάντως ήταν κατώτεροι υπάλληλοι της τράπεζας. Πώς δεν το πρόσεξε τόση ώρα; Θα ήταν τρομερά απορροφημένος απ' τον Προϊστάμενο και τους φύλακες για να μην τους αναγνωρίσει αμέσως! Τον τυπικό Ράμπενσταϊνερ με το στρατιωτικό βάδισμα, τον ξανθό Κούλιχ με τα βαθουλωμέ-

να μάτια, και τον Κάμινερ, με το ανυπόφορο χαμόγελο που οφειλόταν σ' ένα χρόνιο σπασμό των μυών. «Καλημέρα» έκανε ο Κ. μετά από λίγο, κι έδωσε το χέρι στους τρεις νέους που υποκλίθηκαν ευγενικά. «Δε σας πρόσεξα καθόλου. Όρα να πάμε στη δουλειά τώρα, ε;» Εκείνοι χαμογέλασαν κι έγεννησαν με μεγάλη προθυμία, λες κι αυτό ακριβώς περίμεναν ν' ακούσουν απ' τη στιγμή που βρέθηκαν σ' εκείνο το δωμάτιο. Μόλις όμως ο Κ. είτε πως έπρεπε να πάρει και το καπέλο από το δωμάτιο του, οι τρεις υπάλληλοι έτρεξαν όπως όπως ο ένας πίσω απ' τον άλλον για να το φέρουν, πράγμα που υποδήλωνε ως ένα βαθμό την αμηχανία τους. Ο Κ. έμεινε ακίνητος παρατηρώντας τους μέσα απ' τις δυο ανοιχτές πόρτες· τελευταίος στη σειρά ήταν φυσικά ο νωθρός Ράμπενσταϊνερ, που είχε ακολουθήσει απλώς μ' ένα κομπό τροχάδην. Ο Κάμινερ έδωσε το καπέλο με το γνωστό χαμόγελο, για το οποίο ο Κ. αποφάνθηκε άλλη μια φορά πως δεν υπήρχε περίπτωση να είναι σκόπιμο· ακόμη κι αν προσπαθούσε άλλωστε να γελάσει σκόπιμα, θα του ήταν αδύνατο. Εκείνη τη στιγμή, η κυρία Γκρούμππαχ, με ύφος που δεν πρόδιδε το παραμικρό αίσθημα ενοχής, άνοιξε την πόρτα για να ξεπροβοδίσει τη συντροφιά. Το βλέμμα του Κ. σταμάτησε, όπως τόσες φορές παλιά, στη ζώνη της ποδιάς της που ήταν υπερβολικά σφιγμένη γύρω απ' τη χοντρή μέση της. Όταν βγήκαν στο δρόμο, ο Κ. έβγαλε το ρολόι απ' την τσέπη του, κοίταξε την ώρα κι αποφάσισε να πάρει ταξί· είχε αργήσει ήδη μισή ώρα. Ο Κάμινερ έτρεξε στη γωνία του δρόμου για να φέρει ταξί, ενώ οι δυο άλλοι έκαναν ό,τι μπορούσαν για να διασκεδάσουν την ανυπομονησία του Κ. Ξαφνικά, ο Κούλιχ έδειξε με το χέρι την πόρτα του απέναντι σπιτιού, όπου είχε εμφανιστεί ο μεγαλόσωμος άντρας με το κόκκινο μυτερό γενάκι. Μόλις κατάλαβε ότι τον έβλεπαν, τα 'χασε λίγο –ίσως επειδή τώρα δεν μπορούσε να κρυφτεί πουθενά– οπισθοχώρησε λίγο κι ακούμπησε στον τοίχο πίσω του. Οι δυο ηλικιωμένοι θα πρέπει να κατέβαιναν ακόμα τις σκάλες. Ο Κ. θύμωσε με τον Κούλιχ. Δε χρειαζόταν τη δική του υπόδειξη για να δει τον άντρα. Όχι μόνο τον είχε δει πρώτος, αλλά περίμενε κιόλας την εμφάνισή του. «Μην κοιτάτε έτσι!» είπε απότομα, ξεχνώντας ότι είναι προσβλητικό να μιλάς έτσι σ' έναν ενήλικα. Το θέμα όμως έληξε εκεί, γιατί αμέσως μετά ήρθε το ταξί, μπήκαν όλοι μέσα και ξεκίνησαν. Μόνο τότε ο Κ. συνειδητοποίη-

σε πως ο Προϊστάμενος και οι φύλακες είχαν φύγει χωρίς να τους πάρει είδηση. Στην αρχή, η παρουσία του Προϊστάμενου είχε ρίξει στην αφάνεια τους τρεις υπαλλήλους, τώρα οι υπάλληλοι τον είχαν κάνει να ξεχάσει τελείως τον Προϊστάμενο. Αυτό δε φανέρωνε ασφαλώς αυξημένη εγρήγορση. Αποφάσισε να είναι πιο προσεχτικός στο μέλλον. Ωστόσο, γύρισε ασυναίσθητα το κεφάλι του και κοίταξε απ' το πίσω τζάμι του αυτοκινήτου μήπως προλάβαινε να δει τον Προϊστάμενο και τους φύλακες να απομακρύνονται. Αμέσως όμως γύρισε πάλι μπροστά και βυθίστηκε αναπαυτικά στη γωνιά του αυτοκινήτου, παραιτούμενος από κάθε άλλη προσπάθεια. Μολονότι ήταν αδύνατον να το συμπεράνει κανείς απ' το ύψος του, θα του έκανε καλό εκείνη τη στιγμή να ανταλλάξει μερικές κουβέντες με τους άλλους· εκείνοι όμως έδειξαν άξαφνα πολύ κουρασμένοι. Ο Ράμπενσταϊνερ κοίταζε έξω απ' το αριστερό παράθυρο του αυτοκινήτου, ο Κούλιχ απ' το δεξί, και μόνο ο Κάμινερ έδειχνε προσιτός για κουβέντα με την αιώνια γκριμάτσα του, που δυστυχώς οι στοιχειώδεις αρχές του ανθρωπίνου απαγόρευαν να γίνει αντικείμενο αστεϊσμού.

Εκείνη την άνοιξη, ο Κ. συνήθιζε τα βράδια μετά τη δουλειά, όταν είχε τα χρονικά περιθώρια –τις περισσότερες φορές έμενε στο γραφείο ως τις εννέα– να κάνει ένα μικρό περίπατο μόνος ή με κάποιο συνάδελφο. Έπειτα πήγαινε σε μια μπιραρία και καθόταν περίπου ως τις έντεκα, σ' ένα τραπέζι που φιλοξενούσε πάντα μια συντροφιά ηλικιωμένων ως επί το πλείστον κυριών. Αυτό το πρόγραμμα είχε φυσικά και τις εξαιρέσεις του, όταν λογουχάρη ο διευθυντής της τράπεζας, που εκτιμούσε ιδιαίτερος τον Κ. για την ευσυνειδησία και τη σοβαρότητά του, τον προσκαλούσε να κάνουν μια βόλτα με το αυτοκίνητο ή να δειπνήσουν μαζί στην έπαυλή του. Επίσης, μια φορά τη βδομάδα πήγαινε στο σπίτι μιας κοπέλας, που την έλεγαν Έλσα και δούλευε σαν σερβιτόρα σε μια ταβέρνα ως τα ξημερώματα, ενώ στη διάρκεια της μέρας δέχονταν τους επισκέπτες της αποκλειστικά στο κρεβάτι.

Εκείνο το βράδυ, προτίμησε να μην πάει πουθενά. Η μέρα είχε κυλήσει γρήγορα, με εντατική δουλειά και εγκάρδιες ευχές για τα γενέθλιά του. Σε κάθε ανάπαυλα της δουλειάς σκεφτόταν πως σήμερα έπρεπε να γυρίσει αμέσως σπίτι. Είχε την αόριστη εντύπω-

ση ότι τα γεγονότα του πρωινού προκάλεσαν μεγάλη αναστάτωση στην πανσιόν της κυρίας Γκρούμπαχ κι εκείνος έπρεπε τώρα να επαναφέρει την τάξη. Άπαξ και γινόταν αυτό, τα ίχνη αυτής της ιστορίας θα έσβηναν για πάντα και τα πράγματα θα ξαναβρισκαν τον κανονικό τους ρυθμό. Ούτε απ' τους τρεις υπαλλήλους φοβόταν τίποτα. Είχαν απορροφηθεί πάλι στην τεράστια χοάνη του υπαλληλικού προσωπικού της τράπεζας. Τίποτε πάνω τους δεν πρόδιδε την παραμικρή αλλαγή. Ο Κ. τους κάλεσε κάμποσες φορές στο γραφείο του, τόσο τον καθένα μόνο του όσο και τους τρεις μαζί, με μοναδικό σκοπό να μελετήσει τις αντιδράσεις τους. Κάθε φορά που έφενυγαν κλείνοντας πίσω τους την πόρτα, ένιωθε απόλυτα καθησυχασμένος.*

Όταν έφτασε μπροστά στο σπίτι, γύρω στις εννιάμισι, συνάντησε στην πόρτα έναν νεαρό που στεκόταν εκεί με ανοιχτά τα πόδια καπνίζοντας πίπα. «Ποιος είστε εσείς;» ρώτησε αμέσως, φέροντας το κεφάλι του κοντά στο πρόσωπο του άλλου, επειδή δεν έβλεπε καλά στο μισοσκοτάδο του διαδρόμου. «Είμαι ο γιος του διαχειριστή, κύριε» απάντησε το παλικάρι, κι έκανε βιαστικά στην άκρη, βγάζοντας το τσιμπούκι του απ' το στόμα. «Ο γιος του διαχειριστή;» ρώτησε ο Κ., χτυπώντας με ανυπομονησία το μπασιτόνι του στο πάτωμα. «Χρειάζεστε τίποτα, κύριε; Θέλετε να φωνάξω τον πατέρα μου;» «Όχι, όχι» έκανε ο Κ., με πιο μαλακή φωνή τώρα, λες και συγχωρούσε στον νεαρό κάποια παρατυπία. «Δεν υπάρχει λόγος» πρόσθεσε, και προχώρησε στο βάθος του διαδρόμου· προτού όμως αρχίσει ν' ανεβαίνει τις σκάλες, γύρισε και κοίταξε άλλη μια φορά προς την είσοδο.

Αντί να πάει κατευθείαν στο δωμάτιό του όπως σκόπευε, χτύπησε πρώτα την πόρτα της κυρίας Γκρούμπαχ, γιατί ήθελε να της μιλήσει. Τη βρήκε καθισμένη στο τραπέζι να μαντάρει παλιές κάλτσες. Ζήτησε κάπως αδέξια συγγνώμη που την ενοχλούσε τέτοια ώρα, αλλά εκείνη, πάντα πολύ φιλική μαζί του, τον μάλωσε που σκεφτόταν έτσι. Ήταν πάντα στη διάθεσή του, το ήξερε καλά πως απ' όλους τους ενοικιαστές εκείνον εκτιμούσε κι αγαπούσε περισσότερο. Ο Κ. έριξε μια ματιά στο δωμάτιο. Όλα βρίσκονταν πάλι στη θέση τους, τα πιατικά του προγεύματος που το πρωί ήταν πάνω στο τραπέζι δίπλα στο παράθυρο, είχαν κι αυτά μαζευτεί. «Τα γυναικεία χέρια κάνουν θαύματα» σκέφτηκε· εκείνος θα

προτιμούσε μάλλον να τα σπάσει όλα επιτόπου παρά να τα κουβαλήσει ως την κουζίνα. Κοίταξε την κυρία Γκρούμπαχ μ' ένα αίσθημα ευγνωμοσύνης. «Δουλεύετε ακόμη τέτοια ώρα;» τη ρώτησε. Τώρα κάθονταν και οι δυο στο τραπέζι, ο Κ. έχωνε κάπου κάπου το χέρι στο σωρό με τις κάλτσες. «Οι δουλειές δεν τελειώνουν ποτέ» απάντησε εκείνη. «Τη μέρα ανήκω στους νοικάρηδες, για τη δική μου λάτρα μένει μόνο το βράδυ». «Πολύ φοβάμαι πως σήμερα σας δημιούργησα πρόσθετους μπελάδες». «Γιατί το λέτε αυτό;» ρώτησε με ανήσυχο τόνο η σπιτονοικοκυρά, αφήνοντας την κάλτσα που έραβε στην ποδιά της. «Να, εννοώ τους κυρίους που ήρθαν το πρωί». «Α, μη στεναχωριέστε καθόλου» είπε εκείνη μ' ένα στεναγμό ανακούφισης. «Σιγά τον κόπο». Ο Κ. δεν είπε τίποτα αυτή τη φορά, την παρατηρούσε μόνο καθώς ξανάσκυβε στη δουλειά της. «Πρέπει να της φαίνεται παράξενο» σκεφτόταν, «που της μιλάω γι' αυτό το θέμα, ίσως δεν το θεωρεί σωστό. Για μένα όμως είναι πρώτης τάξεως ευκαιρία. Μόνο με μια ηλικιωμένη γυναίκα μπορώ να το συζητήσω». «Όσο να 'ναι, φορτωθήκατε παραπάνω δουλειά» είπε τέλος, «αλλά δε θα ξανασυμβεί». «Σίγουρα δε θα ξανασυμβεί» συμφώνησε αμέσως εκείνη, μ' ένα χαμόγελο σχεδόν θλιμμένο. «Το πιστεύετε στ' αλήθεια;» ρώτησε ο Κ. «Ναι» απάντησε η κυρία Γκρούμπαχ χαμηλόφωνα, «ούτε υπάρχει λόγος να το παίρνετε κατάκαρδα. Πόσα και πόσα δε συμβαίνουν κάθε μέρα στον κόσμο! Κι αφού με τιμάτε τόσο με την εμπιστοσύνη σας, κύριε Κ., παίρνω το θάρρος να σας εξομολογηθώ ότι εκτός απ' αυτά που μου είπαν οι δυο φύλακες, κρυφάκουσα και λίγο απ' την πόρτα. Το έκανα γιατί ανησυχώ για το καλό σας, ίσως πιο πολύ απ' ό,τι ταιριάζει σε μια απλή σπιτονοικοκυρά. Απ' τα λίγα που άκουσα λοιπόν, κατάλαβα πως δεν πρόκειται για κάτι σοβαρό. Όχι. Έχετε βέβαια συλληφθεί, αλλά όχι όπως συλλαμβάνεται ένας κλέφτης. Γιατί όταν σε συλλαμβάνουν επειδή έκλεψες, η θέση σου είναι φυσικά πολύ άσχημη, ενώ η δική σας σύλληψη –μου φαίνεται σαν κάτι... πνευματικό. Με συγχωρείτε αν λέω ανοησίες, αλλά μου φαίνεται σαν κάτι αφηρημένο, που ούτε μπορώ ούτε και χρειάζεται να το καταλάβω».

«Δεν είναι καθόλου ανόητο αυτό που είπατε, κυρία Γκρούμπαχ. Συμφωνώ απόλυτα μαζί σας. Μόνο που η δική μου κρίση είναι ακόμα πιο αυστηρή, γιατί θεωρώ τη σύλληψή μου όχι απλώς

κάτι αφηρημένο, αλλά τελείως ανυπόστατο. Το μόνο αληθινό είναι ότι αιφνιδιαστήκα, αυτό είναι όλο. Αν, μόλις ξυπνούσα, σηκωνόμουν απ' το κρεβάτι μου, χωρίς να με παραπλανήσει η ανεξήγητη αργοπορία της Άννας, κι ερχόμουν σ' εσάς, μη δίνοντας καμιά σημασία σ' οποιονδήποτε θα προσπαθούσε να μ' εμποδίσει, έτρωγα έπειτα κατ' εξαίρεση το πρωινό μου στην κουζίνα και σας παρακαλούσα να μου φέρετε τα ρούχα απ' το δωμάτιο, αν με δυο λόγια, ενεργούσα σύμφωνα με την κοινή λογική, δε θα 'χε συμβεί ασφαλώς τίποτα κι όλα θα 'χαν τελειώσει πριν καλά καλά αρχίσουν. Βρέθηκα όμως απροετοίμαστος. Στην τράπεζα, για παράδειγμα, δε θα συνέβαινε ποτέ κάτι τέτοιο. Εκεί έχω τους βοηθούς μου, το εξωτερικό και εσωτερικό τηλέφωνο βρίσκονται μπροστά μου στο γραφείο. Κάθε τόσο, έρχονται ένα σωρό άνθρωποι να με δουν, πελάτες και υπάλληλοι, και το κυριότερο, το μυαλό μου είναι πάντα σε ετοιμότητα, επειδή ασχολούμαι διαρκώς με διάφορα προβλήματα της δουλειάς. Εκεί λοιπόν, θα ήταν σχεδόν διασκεδαστικό να βρεθώ αντιμέτωπος με μια τέτοια υπόθεση. Τώρα, βέβαια, αυτή η ιστορία ανήκει στο παρελθόν. Δεν είχα καμιά διάθεση να ξαναμιλήσω σχετικά. Το έκανα μόνο και μόνο για να ακούσω τη γνώμη σας, τη γνώμη μιας έξυπνης κυρίας. Το γεγονός δε ότι οι απόψεις μας συμπίπτουν με χαροποιεί ιδιαίτερος. Νομίζω, αλήθεια, ότι πρέπει να σφίξουμε τα χέρια. Μια τέτοια σύμπτωση απόψεων αξίζει να επικυρωθεί με μια χειραψία».

Άραγε θα μου δώσει το χέρι; Ο Προϊστάμενος δεν το έδωσε, σκέφτηκε ο Κ. και την κοίταξε με εξεταστικό βλέμμα. Εκείνη, όρθια τώρα, γιατί στο μεταξύ είχε σηκωθεί και ο Κ., έμοιαζε λίγο σατισμένη. Δεν είχε καταλάβει ακριβώς τα λόγια του και της ξέφυγε αθέλητα κάτι που δεν ταιρίαζε καθόλου στη στιγμή: «Μην το παίρνετε κατάκαρδα, κύριε Κ.» έκανε με σπασμένη φωνή, ξεχνώντας φυσικά να του δώσει το χέρι. «Δε νομίζω ότι το πήρα κατάκαρδα» είπε ο Κ, κι ένιωσε ξαφνικά κουρασμένος, βλέποντας πόσο λίγη σημασία είχε η συναίνεση αυτής της γυναίκας.

Όταν έφτασε στην πόρτα, ρώτησε: «Είναι η δεσποινίς Μπίρσενερ στο δωμάτιό της;» «Όχι» απάντησε μονολεκτικά η κυρία Γκρούμπαχ, δείχνοντας λίγο καθυστερημένα τη συμπάθειά της μ' ένα συγκρατημένο χαμόγελο. «Είναι στο θέατρο. Αν θέλετε κάτι, μπορώ να της το διαβιβάσω εγώ». «Απλώς ήθελα να μιλήσω λίγο

μαζί της». «Δυστυχώς, δεν ξέρω τι ώρα θα γυρίσει. Όταν πηγαίνει στο θέατρο, συνήθως αργεί να επιστρέψει». «Δεν πειράζει, δεν είναι σοβαρό» είπε ο Κ., γυρίζοντας με σκυμμένο κεφάλι προς την πόρτα, έτοιμος να φύγει. «Ήθελα μόνο να της ζητήσω συγγνώμη επειδή σήμερα το πρωί μπήκα χωρίς άδεια στο δωμάτιό της». «Δεν υπάρχει λόγος, κύριε Κ. Είστε υπερβολικά διακριτικός. Η δεσποινίς έφυγε νωρίς το πρωί και δεν ξέρει τι έγινε. Ούτε θα καταλάβει τίποτα, γιατί τα τακτοποίησα όλα όπως πριν. Να, ελάτε να δείτε αν θέλετε». Άνοιξε την πόρτα του δωματίου της δεσποινίδας Μπύρστνερ. «Μην μπαίνετε στον κόπο, σας πιστεύω» είπε ο Κ., πλησιάζοντας ωστόσο την ανοιχτή πόρτα. Οι ακτίνες του φεγγαριού φώτιζαν αμυδρά το σκοτεινό δωμάτιο. Απ' όσο μπορούσε να δει, όλα βρισκόνταν πάλι στην κανονική τους θέση, ως και η μπλούζα δεν κρεμόταν πια απ' το πόμολο του παραθύρου. Μόνο τα μαξιλάρια στο κρεβάτι, μισοφωτισμένα απ' το φεγγάρι, έμοιαζαν βαλμένα ψηλότερα απ' το κανονικό. «Η δεσποινίς αργεί συνήθως να γυρίσει σπίτι» είπε ο Κ., στρέφοντας το βλέμμα στην κυρία Γκρούμπαχ σαν να θεωρούσε εκείνην υπεύθυνη. «Έτσι είναι οι νέοι σήμερα!» απάντησε εκείνη με απολογητικό ύφος. «Ναι, βέβαια» συμφώνησε ο Κ., «υπάρχουν όμως και κάποια όρια». «Έχετε απόλυτο δίκιο, κύριε Κ. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της δεσποινίδας. Όχι πως θέλω να την κακολογήσω, είναι αξιγάπητη κοπέλα, ευγενική, τακτική, συνεπής, φιλόπονη. Την εκτιμώ πολύ για όλ' αυτά. Αλλά, να, πώς να το πει κανείς, θα 'πρεπε να είναι λίγο πιο περήφανη με τους άντρες, πιο συγκρατημένη. Τον τελευταίο μήνα, τη συνάντησα δυο φορές σε κάτι απόμερα δρομάκια και κάθε φορά τη συνόδευε άλλος κύριος. Ένας θεός ξέρει τι στενοχώρια πήρα! Αλλά δεν το 'χω πει σ' άλλον εκτός από σας, να μου κοπεί η γλώσσα αν είναι ψέματα. Λυπάμαι που το λέω, αλλά στο τέλος θ' αναγκαστώ να το συζητήσω και μαζί της. Και δεν είναι μόνο αυτό...» «Μα τι είναι αυτά που λέτε!» φώναξε ο Κ., σχεδόν ανίκανος να κρύψει την οργή του. «Σίγουρα παρεξηγήσατε τα λόγια μου για τη δεσποινίδα Μπύρστνερ. Δεν εννοούσα καθόλου κάτι τέτοιο. Σας προειδοποιώ, για το καλό σας, να μην της πείτε τίποτα. Πέφτετε τελείως έξω, την ξέρω καλά τη δεσποινίδα Μπύρστνερ και είμαι σίγουρος πως ούτε μια λέξη απ' όσα είπατε δεν ανταποκρίνεται στην αλήθεια. Αλλά πάλι, ίσως τα

παραλέω. Δεν μπορώ να σας εμποδίσω. Κάντε ό,τι θέλετε. Καληνύχτα». «Κύριε Κ.!» φώναξε εκείνη ικετευτικά, τρέχοντας προς την πόρτα που ο Κ. είχε ήδη ανοίξει. Δε θα πω τίποτα στη δεσποινίδα Μπύρστνερ, προτού βεβαιωθώ για τη διαγωγή της. Μόνο σ' εσάς το εμπιστεύτηκα. Εξάλλου, είστε κι εσείς ένοικος και πρέπει να συμμερίζετε τις προσπάθειές μου να διατηρήσω το καλό όνομα της πανσιόν. Για την αξιοπρέπεια του σπιτιού μου τα κάνω όλ' αυτά». «Αξιοπρέπεια!» φώναξε ο Κ. απ' το άνοιγμα της πόρτας. «Αν θέλετε να διαφυλάξετε την αξιοπρέπεια του σπιτιού σας, πρέπει πρώτα απ' όλα να διώξετε εμένα!» Έπειτα έκλεισε την πόρτα, χωρίς να δώσει σημασία στο ελαφρύ χτύπημα που ακούστηκε πίσω του.

Επειδή δεν είχε όρεξη για ύπνο, αποφάσισε να μείνει ξυπνητός και επί τη ευκαιρία να διαπιστώσει τι ώρα επέστρεφε η δεσποινίς Μπύρστνερ. Υπήρχε επίσης μια πιθανότητα, αν και η ώρα ήταν ακατάλληλη, να μιλήσει για λίγο μαζί της. Κάθισε δίπλα στο παράθυρο, και καθώς έκλεισε για μια στιγμή τα κουρασμένα του μάτια, του πέρασε ξαφνικά απ' το μυαλό η σκέψη να πείσει τη δεσποινίδα Μπύρστνερ να ξενοικιάσουν και οι δυο τα δωμάτια που έμεναν, δίνοντας έτσι ένα μάθημα στην κυρία Γκρούμπαχ. Αμέσως μετά όμως, αυτό του φάνηκε τρομερά υπερβολικό και σκέφτηκε μήπως το χρησιμοποιούσε σαν πρόσχημα για να ξεγελάσει τον εαυτό του, μήπως στην πραγματικότητα εκείνο που ήθελε ήταν ν' αλλάξει σπίτι εξαιτίας των πρωινών γεγονότων. Δεν υπήρχε πιο άσκοπη, για να μην πει κανείς πιο ανόητη και αξιοκαταφρόνητη ενέργεια απ' αυτήν.*

Όταν βαρέθηκε να κοιτάζει τον έρημο δρόμο, ξάπλωσε στον καναπέ, αφού πρώτα άνοιξε λίγο την πόρτα του χωλ για να παρακολουθεί την εξώπορτα. Έμεινε πλαγιασμένος εκεί, καπνίζοντας ήρεμα ένα πούρο περιπού ως τις έντεκα. Έπειτα τον έπιασε ανυπομονησία. Πήγε για λίγο στο χωλ, λες κι αυτό θα επέσπευδε την άφιξη της δεσποινίδας Μπύρστνερ. Δε φλεγόταν από ιδιαίτερη επιθυμία να τη δει, δεν μπορούσε καν να φέρει στη μνήμη του με ακρίβεια την εικόνα της, ήθελε ωστόσο απαραίτητως να μιλήσει μαζί της, κι ένιωθε εκνευρισμένος που εξαιτίας της αργοπορίας της μια μέρα σαν τη σημερινή, γεμάτη δυσάρεστα απρόοπτα, θα τέλειωνε εξίσου ταραγμένη. Τη θεωρούσε ακόμα υπαίτια που δεν

είχε φάει βραδινό και είχε αναβάλει την καθιερωμένη του επίσκεψη στην Έλσα. Πάντως, είχε ακόμα καιρό και για τα δυο. Μπορούσε να δειπνήσει στην ταβέρνα που δούλευε η Έλσα. Αποφάσισε να πάει μετά τη συνομιλία με τη δεσποινίδα Μπύρστνερ.

Ήταν περασμένες εντεκάμισι, όταν ακούστηκαν βήματα στη σκάλα. Ο Κ., που τόση ώρα βημάτιζε πέρα δώθε στο χωλ σαν να βρισκόταν στο δικό του δωμάτιο, απορροφημένος απ' τις σκέψεις του, έτρεξε να κρυφτεί πίσω απ' την πόρτα. Ήταν η δεσποινίς Μπύρστνερ. Καθώς κλείδωνε την εξώπορτα, ανατρίχιασε και τύλιξε γύρω απ' τους λεπτούς ώμους της ένα μεταξωτό σάλι. Σε λιγότερο από ένα λεπτό θα είχε μπει στο δωμάτιό της, όπου ο Κ. δε θα γινόταν φυσικά δεκτός τόσο αργά. Έπρεπε λοιπόν να της μιλήσει αμέσως. Για κακή του τύχη, είχε ξεχάσει να ανάψει το φως του δωματίου. Η ξαφνική εμφάνισή του μέσα στο απόλυτο σκοτάδι θα έδινε την εντύπωση αιφνιδιαστικής επίθεσης και θα κατατρόμαζε την κοπέλα. Ανήμπορος να σκεφτεί κάτι άλλο, γιατί δεν υπήρχε στιγμή για χάσιμο, ψιθύρισε απ' το άνοιγμα της πόρτας: «Δεσποινίς Μπύρστνερ;» Ακούστηκε περισσότερο σαν παράκληση παρά σαν προσφώνηση. «Είναι κανείς εδώ;» ρώτησε εκείνη λίγο ξαφνιασμένη και κοίταξε γύρω με ορθάνοιχτα μάτια. «Εγώ είμαι» έκανε ο Κ., ξεπροβάλλοντας πίσω απ' την πόρτα. «Α, ο κύριος Κ.!» είπε η κοπέλα μ' ένα χαμόγελο. «Καλησπέρα» πρόσθεσε και του έδωσε το χέρι. «Μπορώ να μιλήσω για λίγο μαζί σας; Δε θα σας καθυστερήσω καθόλου». «Τέτοια ώρα;» ρώτησε η δεσποινίς Μπύρστνερ. «Είναι απαραίτητο να μου μιλήσετε τώρα; Δε νομίζετε πως είναι λίγο παράξενο;» «Σας περιμένω από τις εννέα». «Λυπάμαι, αλλά ήμουν στο θέατρο, δεν ήξερα ότι με περιμένετε». «Πρόκειται για κάτι που έγινε σήμερα». «Καλά, δεν έχω αντίρρηση, μόνο που είμαι τρομερά κουρασμένη. Μα δεν πειράζει. Ελάτε για λίγο στο δωμάτιό μου. Εδώ θα τους ξυπνήσουμε όλους, και θα 'ναι πιο δυσάρεστο για μας παρά για τους άλλους. Μια στιγμή μόνο ν' ανάψω το φως στο δωμάτιό μου κι έπειτα σβήστε αυτό εδώ». Ο Κ. έκανε όπως του είπε, περίμενε όμως τη δεσποινίδα Μπύρστνερ να τον καλέσει άλλη μια φορά ψιθυριστά, για να μπει στο δωμάτιό της. «Καθίστε» του είπε, δείχνοντας έναν καναπέ, ενώ εκείνη έμεινε όρθια στην άκρη του κρεβατιού, παρόλο που ήταν πολύ κουρασμένη όπως είχε δηλώσει πριν από λίγο·

ούτε το μικρό καπέλο, που ήταν στολισμένο με λουλουδάκια, δεν είχε βγάλει ακόμα. «Λοιπόν, τι θέλετε να μου πείτε; Είμαι πολύ περιεργή ν' ακούσω». Σταύρωσε ελαφρά τα πόδια. «Όταν σας το πω, ίσως σκεφτείτε πως δεν ήταν τόσο επείγον για να σας ενοχλήσω νυχτιάτικα, ωστόσο—» «Ποτέ δεν ακούω τους προλόγους» τον έκοψε η δεσποινίς Μπύρστνερ. «Αυτό με διευκολύνει» είπε ο Κ. «Σήμερα το πρωί, προκλήθηκε στο δωμάτιό σας μια μικρή αταξία, με δική μου υπαιτιότητα κατά κάποιον τρόπο. Μπήκαν κάτι ξένοι παρά τη θέλησή μου, γεγονός που δε με απαλλάσσει από την ευθύνη. Γι' αυτό λοιπόν ήθελα να σας ζητήσω συγγνώμη». «Στο δωμάτιό μου;» ρώτησε η δεσποινίς Μπύρστνερ, κοιτάζοντας εξεταστικά όχι το δωμάτιο αλλά τον Κ. «Ναι, στο δωμάτιό σας» απάντησε ο Κ., και κοιτάχτηκαν τώρα για πρώτη φορά στα μάτια. «Ο τρόπος που έγινε αυτό δεν έχει καμιά σημασία». «Μα ίσα ίσα, αυτό είναι το πιο σημαντικό» διαμαρτυρήθηκε η δεσποινίς Μπύρστνερ. «Όχι, καθόλου» επέμεινε ο Κ. «Εντάξει» είπε εκείνη. «Δε θέλω να ανακατευτώ σε ξένα μυστικά. Αφού επιμένετε ότι είναι ασήμαντο, δεν έχω κανένα λόγο ν' αμφιβάλλω. Όσο για τη συγγνώμη που ζητάτε, σας τη δίνω ευχαρίστως, τη στιγμή μάλιστα που δε βρίσκω ίχνος ακαταστασίας». Με τις παλάμες ακουμπισμένες στους γοφούς έκανε ένα γύρο στο δωμάτιο. Μόλις έφτασε στην ψάθα με τις φωτογραφίες, σταμάτησε. «Για κοίτα!» φώναξε. «Κάποιος ανακάτεψε τις φωτογραφίες μου. Είναι τρομερό. Όστε μπήκαν πράγματι χωρίς άδεια στο δωμάτιό μου!» Ο Κ. έγνεψε καταφατικά και βλαστήμησε από μέσα του τον Κάμινερ, που ήταν αδύνατο να συγκρατήσει έστω και μια φορά την ανόητη και άσκοπη υπερκινητικότητά του. «Μου κάνει εντύπωση» είπε η δεσποινίς Μπύρστνερ, «που με αναγκάζετε να σας υπενθυμίσω ότι δεν επιτρέπεται να μπαίνετε στο δωμάτιό μου όταν λείπω!» «Μα σας εξήγησα, δεσποινίς Μπύρστνερ» είπε ο Κ. πλησιάζοντας κι αυτός την ψάθα με τις φωτογραφίες. «Εγώ ούτε που άγγιξα τις φωτογραφίες. Αφού όμως δε με πιστεύετε, είμαι αναγκασμένος να σας πω ολόκληρη την αλήθεια. Η εξεταστική επιτροπή έφερε μαζί της τρεις υπαλλήλους της τράπεζας· ο ένας απ' αυτούς, που με την πρώτη ευκαιρία θα τον διώξω απ' τη δουλειά, ανακάτεψε τις φωτογραφίες σας. Ναι, ήρθε μια εξεταστική επιτροπή εδώ σήμερα» επανέλαβε στο τέλος, σαν απάντηση στο ερωτη-

ματικό βλέμμα της κοπέλας. «Για σας;» ρώτησε εκείνη. «Ναι» απάντησε ο Κ. «Αδύνατον!» φώναξε η δεσποινίς Μπύρστνερ γελώντας. «Κι όμως, έτσι είναι» είπε ο Κ. «Πιστεύετε λοιπόν πως είμαι αθώος;» «Χμ, αθώος...» έκανε η κοπέλα. «Δε θα 'θελα να βγάλω βιαστικά συμπεράσματα για ένα τόσο σπουδαίο ζήτημα. Δεν ξέρω τίποτε για σας. Η εξεταστική επιτροπή έρχεται συνήθως για σοβαρά παραπτώματα. Αφού όμως σας άφησαν ελεύθερο –γιατί αν κρίνω απ' την ηρεμία σας, είναι μάλλον απίθανο να είστε δραπέτης των φυλακών– δεν πρόκειται για κάτι σοβαρό». «Σωστά» είπε ο Κ., «αλλά η εξεταστική επιτροπή μπορεί να διαπιστώσει ότι είμαι αθώος ή τουλάχιστον ότι δεν είμαι τόσο ένοχος όσο θεωρήθηκε αρχικά». «Πολύ πιθανό» είπε η δεσποινίς Μπύρστνερ, προσέχοντας ιδιαίτερα τα λόγια της. «Βέβαια» συνέχισε ο Κ., «δε θα 'χετε μεγάλη πείρα από δικαστικές υποθέσεις». «Όχι, δεν έχω» παραδέχτηκε η δεσποινίς Μπύρστνερ. «Πολλές φορές σκέφτομαι με λύπη ότι υπάρχουν τόσα πράγματα που δεν ξέρω. Κυρίως γύρω απ' τα νομικά ζητήματα που μ' ενδιαφέρουν πάρα πολύ. Οι δικές ασκούν μια παράξενη έλξη σ' όλους τους ανθρώπους, δε συμφωνείτε; Σύντομα όμως θα μου δοθεί η ευκαιρία να καλλιεργήσω τις γνώσεις μου σ' αυτό τον τομέα, γιατί τον επόμενο μήνα πιάνω δουλειά, σαν γραμματέας σ' ένα δικηγορικό γραφείο». «Θαυμάσια» είπε ο Κ. «Μπορεί έτσι να με βοηθήσετε και λίγο στη δίκη μου». «Γιατί όχι;» είπε η δεσποινίς Μπύρστνερ. «Μου αρέσει να χρησιμοποιώ τις γνώσεις μου». «Μην αστειεύεστε, το λέω σοβαρά» είπε ο Κ., «ή τουλάχιστον λίγο πιο σοβαρά απ' ό,τι το λέτε εσείς. Η υπόθεσή μου είναι αρκετά ασήμαντη για να ασχοληθεί μαζί της ένας δικηγόρος, ένα σύμβουλο όμως νομίζω πως θα χρειαστώ σίγουρα». «Ναι, αλλά αν πρόκειται να γίνω σύμβουλός σας, θα πρέπει να ξέρω περί τίνος πρόκειται» είπε η δεσποινίς Μπύρστνερ. «Εδώ είναι το μπέρδεμα» είπε ο Κ. «Αυτό δεν το ξέρω ούτε εγώ ο ίδιος». «Α, ώστε με κοροϊδεύετε» είπε η δεσποινίς Μπύρστνερ φανερά απογοητευμένη. «Τουλάχιστον, ας διαλέγατε μιαν άλλη ώρα για τα αστεία σας» πρόσθεσε φεύγοντας από δίπλα του. Ο Κ. έμεινε μόνος μπροστά στις φωτογραφίες. «Μα όχι, όχι» φώναξε. «Δε σας κοροϊδεύω! Πιστέψτε με! Δε σας έκρυψα τίποτα. Ίσως σας είπα κιόλας παραπάνω απ' όσα ξέρω, ίσως δεν επρόκειτο καν για εξεταστική επιτροπή. Μα δεν ήξερα πώς αλ-

λιώς να το πω. Δεν έγινε ανάκριση, απλώς ήρθαν για να με συλλάβουν· επρόκειτο πάντως για επιτροπή». Η δεσποινίς Μπύρστνερ κάθισε στον καναπέ κι έβαλε πάλι τα γέλια.* «Και πώς ήταν;» τον ρώτησε. «Ήταν τρομερό» απάντησε ο Κ., χωρίς να σκεφτεί όμως άλλο πάνω σ' αυτό, γιατί τον είχε συνεπάρει η θέα της δεσποινίδας Μπύρστνερ, που στήριζε το κεφάλι στο ένα χέρι –ο αγώνας βούλιαζε ήσυχα στα μαξιλαράκια του καναπέ– ενώ με το άλλο χάιδευε απαλά το γοφό της. «Αυτό δεν είναι πολύ διαφωτιστικό» παρατήρησε η κοπέλα. «Τι δεν είναι πολύ διαφωτιστικό;» ρώτησε ο Κ. Ύστερα θυμήθηκε για ποιο πράγμα μιλούσαν και ρώτησε: «Μου επιτρέπετε να σας να δείξω πώς έγινε;» «Ήθελε κάτι να κάνει, να κινηθεί λίγο, αλλά όχι να φύγει απ' το δωμάτιο. «Είμαι πολύ κουρασμένη» είπε η δεσποινίς Μπύρστνερ. «Αργήσατε πολύ να γυρίσετε» είπε ο Κ. «Μάλιστα! Μου κάνετε και παρατηρήσεις τώρα! Καλά να πάθω, δεν έπρεπε να σας επιτρέψω να μπειτε στο δωμάτιο. Ούτε υπήρχε λόγος τελικά». «Υπήρχε, και θα σας το αποδείξω αμέσως» είπε ο Κ. «Μπορώ να τραβήξω λίγο το κομοδίνο μακριά απ' το κρεβάτι;» «Αστειεύεστε;» φώναξε η κοπέλα. «Αφήστε κάτω το κομοδίνο!» «Τότε είναι αδύνατον να σας δείξω πώς έγινε» έκανε ο Κ. νευριασμένος, λες και η απαγόρευσή της του προξένησε ανυπολόγιστο κακό. «Τέλος πάντων, αν είναι τόσο απαραίτητο για την αναπαράστασή σας, τραβήξτε το, μόνο μην κάνετε θόρυβο» είπε ενδίδοντας η δεσποινίς Μπύρστνερ. Μετά από μια μικρή παύση, πρόσθεσε με αδύναμη φωνή: «Αχ, είμαι τόσο κουρασμένη, που σας επιτρέπω περισσότερα απ' όσα πρέπει». Ο Κ. μετέφερε το τραπέζακι στη μέση του δωματίου και κάθισε από πίσω. «Πρέπει να αποκτήσετε μιαν ακριβή εικόνα της θέσης όλων των ατόμων στο δωμάτιο, είναι πολύ σημαντικό. Εγώ είμαι ο Προϊστάμενος, σ' εκείνο το μπαούλο κάθονται δυο φύλακες, μπροστά στις φωτογραφίες στέκονται τρεις νεαροί. Από το πόμολο του παραθύρου, το αναφέρω παρεμπιπτόντως, κρέμεται μια άσπρη μπλούζα. Έτοιμοι λοιπόν ν' αρχίσουμε. Α, ξέχασα εμένα. Το πιο σημαντικό πρόσωπο. Εγώ, λοιπόν, στέκομαι εδώ, μπροστά απ' το τραπέζι. Ο Προϊστάμενος κάθεται μ' όλη του την άνεση σταυροπόδι, με το χέρι κρεμασμένο στην πλάτη της καρέκλας, σωστός χωριάταρος. Τώρα, είμαστε πανέτοιμοι. Ο Προϊστάμενος φωνάζει δυνατά, λες και πρέπει να

με ξυπνήσει από βαθύ ύπνο, για την ακρίβεια, ουρλιάζει. Δυστυχώς, για να σας δώσω να καταλάβετε τι ακριβώς εννοώ, πρέπει να φωνάξω κι εγώ. Εξάλλου, είναι μόνο δυο λέξεις, τ' όνομά μου». Η δεσποινίς Μπύρστνερ που άκουγε χαμογελώντας, έφερε το δάχτυλο στο στόμα για να τον εμποδίσει να φωνάξει· ήταν όμως πολύ αργά. Ο Κ. είχε μπει για τα καλά στο ρόλο του Προϊστάμενου και φώναξε μακρόσυρτα: «Γιόζεφ Κ.!» Η φωνή δεν ήταν τόσο δυνατή όσο είχε προειδοποιήσει, βγήκε ωστόσο απ' το στόμα του με μια εκρηκτική ένταση που την έκανε να μείνει για μια στιγμή μετέωρη πριν αρχίσει να απλώνεται σιγά σιγά στο δωμάτιο.

Τότε, στην πόρτα του διπλανού δωματίου ακούστηκε ένας δυνατός, επαναλαμβανόμενος κοφτός χτύπος. Η δεσποινίς Μπύρστνερ χλόμιασε κι έφερε το χέρι στην καρδιά. Ο Κ. έμεινε για λίγο άναυδος, ήταν αδύνατον να αποσπάσει αμέσως τη σκέψη του απ' τα πρωινά γεγονότα και την κοπέλα στην οποία τώρα τα αναπαρίστανε. Μόλις συνήλθε, έτρεξε δίπλα στη δεσποινίδα Μπύρστνερ και της έπιασε το χέρι. «Μη φοβάστε» ψιθύρισε. «Θα τα κανονίσω όλα εγώ. Ποιος χτύπησε όμως; Αφού δε μένει κανείς δίπλα στο σαλόνι». «Ναι, αλλά» ψιθύρισε η δεσποινίς Μπύρστνερ, «επειδή δεν υπήρχε άλλο δωμάτιο ελεύθερο, κοιμάται εκεί από χτες ένας λοχαγός, ανιψιός της κυρίας Γκρούμπαχ. Το είχα ξεχάσει εντελώς. Κι εσείς, ήταν ανάγκη να φωνάξετε τόσο δυνατά; Αχ, τι μου κάνατε!» «Δεν υπάρχει λόγος να στεναχωριέστε» είπε ο Κ. και τη φίλησε στο μέτωπο, καθώς εκείνη έγερνε πίσω στο μαξιλάρι. «Αφήστε με, αφήστε με» είπε η κοπέλα κι ανασηκώθηκε πάλι απότομα. «Φύγετε επιτέλους, δεν καταλαβαίνετε ότι τ' ακούει όλα απ' την πόρτα; Γιατί με βασανίζετε έτσι;» «Δε φεύγω» είπε ο Κ., «προτού ηρεμήσετε λίγο. Πάμε στην απέναντι γωνία, εκεί δε θα μας ακούει». Τον ακολούθησε χωρίς άλλη αντίρρηση. «Σας διαβεβαιώνω» της είπε, «πως όσο δυσάρεστο κι αν ήταν αυτό που έγινε, δεν πρέπει να φοβάστε καθόλου. Ξέρετε πως η κυρία Γκρούμπαχ, που σ' αυτή την περίπτωση έχει το λόγο, αφού, εκτός των άλλων, ο λοχαγός είναι ανιψιός της, με εκτιμά απεριόριστα και πιστεύει απόλυτα ό,τι της λέω. Επίσης, είναι κατά κάποιον τρόπο εξαρτημένη από μένα, γιατί της έχω δανείσει ένα σεβαστό χρηματικό ποσό. Είμαι διατεθειμένος να υιοθετήσω ο-

ποιαδήποτε εξήγηση θελήσετε να δώσετε για την παρουσία μου εδώ, αρκεί να είναι στοιχειωδώς αληθοφανής. Δεσμεύομαι επίσης να πείσω την κυρία Γκρούμπαχ όχι μόνο να αποδεχτεί αυτή την εξήγηση δημοσίως, αλλά και να την πιστέψει βαθιά μέσα της χωρίς να της μείνει η παραμικρή αμφιβολία. Μη σκεφτείτε καθόλου εμένα. Ακόμα και πως σας επιτέθηκα μπορείτε να πείτε αν θέλετε. Η κυρία Γκρούμπαχ θα το πιστέψει χωρίς να κλονιστεί στο ελάχιστο η εμπιστοσύνη της στο πρόσωπό μου». Η δεσποινίς Μπύρστνερ είχε ζαρώσει λίγο κι είχε τα μάτια στυλωμένα στο πάτωμα. «Γιατί να μην πιστέψει η κυρία Γκρούμπαχ ότι σας επιτέθηκα;» πρόσθεσε ο Κ. Κοίταζε τα μαλλιά της, τα πυρόξανθα μαλλιά με την ίδια χωρίστρα που γύριζαν χαμηλά προς τα μέσα. Περίμενε να σηκώσει το βλέμμα της για να τον κοιτάξει, εκείνη όμως, πάντα ασάλευτη, είπε: «Συγγνώμη που σας μίλησα απότομα. Δε με τρόμαξαν οι συνέπειες απ' την παρουσία του λοχαγού δίπλα, αλλά το ξαφνικό χτύπημα. Ήρθε τόσο απότομα μέσα στην ησυχία μετά τη φωνή σας, καθόμουν δίπλα στην πόρτα και ακούστηκε πολύ κοντά μου. Όσο για τις υποδείξεις που μου κάνετε, σας ευχαριστώ πολύ, αλλά δε φοβάμαι να αναλάβω την ευθύνη για ό,τι συμβαίνει στο δωμάτιό μου απέναντι σ' οποιονδήποτε. Μου κάνει, αλήθεια, εντύπωση που δε σκεφτήκατε ότι θα ήταν προσβλητικό για την αξιοπρέπειά μου να καταφύγω σε τέτοια ψέματα. Αν και, φυσικά, αναγνωρίζω τις καλές σας προθέσεις. Τώρα όμως πηγαίνετε, αφήστε με μόνη, το έχω περισσότερο ανάγκη από πριν. Με είχατε παρακαλέσει για λίγα λεπτά κι έχει περάσει πάνω από μισή ώρα». Ο Κ. άρπαξε στα χέρια του την παλάμη της και μετά τον καρπό: «Δε μου κρατάτε όμως κακία, ε;» είπε. Η κοπέλα έσπρωξε το χέρι του και απάντησε: «Όχι, όχι, δεν κρατώ ποτέ κακία». Την έπιασε πάλι απ' τον καρπό κι εκείνη, χωρίς ν' αντισταθεί αυτή τη φορά, τον οδήγησε στην πόρτα. Ο Κ. είχε αποφασίσει οριστικά να φύγει. Μόλις έφτασε όμως στην πόρτα, κοντοστάθηκε, σαν να μην περίμενε να τη βρει εκεί. Η δεσποινίς Μπύρστνερ βρήκε την ευκαιρία να ελευθερώσει το χέρι της, άνοιξε την πόρτα και γλίστρησε στο χωλάκι απ' όπου είπε χαμηλόφωνα: «Ελάτε λοιπόν, σας παρακαλώ. Κοιτάξτε» –έδειξε την πόρτα του λοχαγού· στη χαραμάδα πάνω απ' το πάτωμα ξεπροβάλλε μια ακτίνα φωτός– «έχει ανάψει το φως και διασκεδάει μαζί μας».

«Έρχομαι αμέσως» είπε ο Κ., πετάχτηκε απ' το δωμάτιο, την άρπαξε, τη φίλησε πρώτα στο στόμα, ύστερα σ' όλο το πρόσωπο, σαν το διψασμένο ζώο που ρουφάει λαίμαργα το νερό της πηγής που ανακάλυψε μετά από ατέλειωτη περιπλάνηση. Τέλος, τη φίλησε στο λαιμό αφήνοντας τα χείλη του εκεί για κάμποση ώρα. Ένας θόρυβος απ' το δωμάτιο του λοχαγού τον έκανε να σηκώσει το βλέμμα. «Τώρα φεύγω» δήλωσε. Ήθελε να χαιρετήσει τη δεσποινίδα Μπύρστνερ λέγοντας το μικρό της όνομα, αλλά δεν το ήξερε. Εκείνη έγνεψε κουρασμένα και τον άφησε να της φιλήσει το χέρι, σαν να μην καταλάβαινε τι γινόταν. Έπειτα γύρισε με σκυμμένο κεφάλι στο δωμάτιό της. Σε λίγο, ο Κ. βρισκόταν στο κρεβάτι του. Το μόνο που πρόλαβε να σκεφτεί πριν τον πάρει ο ύπνος, ήταν η συμπεριφορά του απέναντι στη δεσποινίδα Μπύρστνερ. Ήταν ευχαριστημένος απ' τον εαυτό του, για μεγάλη του έκπληξη όμως, λιγότερο απ' όσο περίμενε· ανησυχούσε για την κοπέλα εξαιτίας του λοχαγού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΠΡΩΤΗ ΑΝΑΚΡΙΣΗ

Ο Κ. ειδοποιήθηκε τηλεφωνικώς πως την ερχόμενη Κυριακή επρόκειτο να γίνει μια μικρή ανάκριση σχετικά με την υπόθεσή του. Αυτές οι ανακρίσεις, τόνισαν, θα διεξάγονταν σε τακτικά διαστήματα, αν όχι μια φορά την εβδομάδα, πάντως όλο και πιο συχνά με την πρόοδο της δίκης. Το κοινό συμφέρον επέβαλλε την ταχεία διεκπεραίωση της υπόθεσης. Απ' την άλλη όμως, ήταν απαραίτητο οι ανακρίσεις να προχωρούν ως τα βαθύτερα αίτια. Απαιτούσαν εξαιρετικά επίπονες προσπάθειες και γι' αυτό διάρκειά τους δεν μπορούσε να είναι μεγάλη. Διάλεξαν λοιπόν ως ιδανικότερη λύση τις συχνές αλλά σύντομες ανακρίσεις. Η επιλογή της Κυριακής ως ημέρας ανακρίσεων έγινε για να μπορεί ο Κ. να ασκεί ανενόχλητος τα επαγγελματικά του καθήκοντα. Υπέθεσαν ότι θα ήταν σύμφωνος μ' αυτή τη διευθέτηση, αν όμως επιθυμούσε μιαν άλλη μέρα, ήταν πρόθυμοι να το λάβουν υπόψη, κατά το μέτρο του δυνατού. Θα μπορούσε, φέρ' ειπείν, οι ανακρίσεις να γίνονται νύχτα, αλλά τότε θα ήταν μάλλον αρκετά κουρασμένος. Εν πάση περιπτώσει, ας άφηναν την Κυριακή, εφόσον συμφωνούσε κι εκείνος. Ήταν βέβαια ευνόητο, σίγουρα το καταλάβαινε και μόνος του, ότι δεν επιτρεπόταν να απουσιάσει. Τέλος, του έδωσαν τη διεύθυνση του σπιτιού όπου έπρεπε να παρουσιαστεί· βρισκόταν σ' ένα απομακρυσμένο προάστιο που ο Κ. δεν είχε επισκεφθεί ποτέ.

Μετά απ' αυτό, ο Κ. κρέμασε το ακουστικό, χωρίς να απαντήσει. Αποφάσισε αμέσως να πάει την Κυριακή. Δεν μπορούσε να κάθεται με σταυρωμένα τα χέρια τη στιγμή που η δίκη βρισκόταν ήδη εν εξελίξει. Αυτή η πρώτη ανάκριση έπρεπε να είναι και η τελευταία. Στεκόταν ακόμα συλλογισμένος μπροστά στο τηλέφωνο, όταν άκουσε πίσω του τη φωνή του Υποδιευθυντή που ήθελε να

τηλεφωνήσει και ο Κ. του έκλεινε το δρόμο. «Άσχημα νέα;» ρώτησε αφηρημένα ο Υποδιευθυντής, όχι γιατί ενδιαφερόταν πραγματικά ν' ακούσει την απάντηση, αλλά για να απομακρύνει τον Κ. απ' το τηλέφωνο. «Όχι, όχι» απάντησε ο Κ. και παραμέρισε, χωρίς ωστόσο να φύγει. Ο Υποδιευθυντής έφερε το ακουστικό στο αυτί του, κι ενώ περίμενε να τον συνδέσουν, γύρισε ελαφρά και είπε: «Μια στιγμούλα, κύριε Κ., μη φεύγετε. Θέλω να σας προσκαλέσω στη δεξίωση που δίνω την Κυριακή στο σκάφος μου. Θα είναι πολύς κόσμος, ο Εισαγγελέας Χάστερερ και άλλοι γνωστοί σας. Θα χαρώ πολύ αν έρθετε. Μη μου πείτε όχι!» Ο Κ. προσπάθησε να δώσει τη δέουσα προσοχή στα λόγια του. Δεν ήταν μικρό πράγμα η πρόσκληση του Υποδιευθυντή, με τον οποίο ποτέ δεν είχαν άριστες σχέσεις. Επρόκειτο αναμφισβήτητα για μια χειρονομία καλής θέλησης, που φανέρωνε πόσο σημαντική είχε γίνει η θέση του Κ. στην τράπεζα και πόσο πολύτιμη θεωρούσε τη φιλία ή τουλάχιστον την εξασφάλιση της ουδετερότητάς του ο δεύτερος ανώτατος υπάλληλος του ιδρύματος. Μ' αυτή την πρόσκληση ο Υποδιευθυντής υποβίβαζε κατά κάποιο τρόπο τον εαυτό του μπροστά στα μάτια του Κ., όσο κι αν την έκανε με ύφος ανέμελο, περιμένοντας να μιλήσει στο τηλέφωνο. Ωστόσο, ο Κ. αναγκάστηκε να τον φέρει σε ακόμα πιο δύσκολη θέση: «Ευχαριστώ πολύ για την πρόσκληση! Δυστυχώς όμως, δεν ευκαιρώ καθόλου την Κυριακή. Έχω αναλάβει ήδη μια υποχρέωση». «Τι κρίμα!» έκανε ο Υποδιευθυντής, γυρίζοντας να μιλήσει στο τηλέφωνο, γιατί στο μεταξύ τον είχαν συνδέσει. Μολονότι η συνδιάλεξη κράτησε αρκετή ώρα, ο Κ. παρέμεινε δίπλα στο τηλέφωνο ως το τέλος, βυθισμένος στις σκέψεις του. Μόνο όταν ο Υποδιευθυντής κρέμασε το ακουστικό, συνήλθε ξαφνικά, και θέλοντας να δικαιολογήσει την άσοκτη παρουσία του εκεί, είπε: «Μου τηλεφώνησαν πριν λίγο για να πάω κάπου, αλλά ξέχασαν να πουν την ώρα». «Πάρτε να ρωτήσετε» είπε ο Υποδιευθυντής. «Μπα, δεν είναι τόσο σημαντικό» είπε ο Κ., αν και έτσι καθιστούσε ακόμη πιο ανίσχυρη την ήδη σαθρή δικαιολογία που είχε προβάλει προηγουμένως. Καθώς απομακρύνονταν απ' το τηλέφωνο, ο Υποδιευθυντής γύρισε την κουβέντα σε άλλα θέματα. Ο Κ. δυσκολευόταν να τον παρακολουθήσει. Το μυαλό του έτρεχε στην ανάκριση της Κυριακής: Σκεφτόταν ότι το καλύτερο θα ήταν να πάει στις εννέα το πρωί, επειδή εκείνη την

ώρα άρχιζαν να συνεδριάζουν τα δικαστήρια τις εργάσιμες μέρες.

Την Κυριακή, ο καιρός ήταν μουντός. Ο Κ. ένιωθε πολύ κουρασμένος. Το προηγούμενο βράδυ είχε κοιμηθεί ελάχιστα, επειδή ξενύχτησε σ' ένα γλέντι στην μπιραρία που σύχναζε. Ντύθηκε με γρήγορες κινήσεις, και δίχως να φάει πρωινό ή να ανακεφαλαιώσει τα διάφορα σχέδια που κατέστρωνε όλη την εβδομάδα για την αντιμετώπιση της δίκης, ξεκίνησε βιαστικά για τη συνοικία που του είχαν υποδείξει. Στο δρόμο, αν και δεν είχε καιρό για να χαζεύει τους διαβάτες, το μάτι του πήρε κατά παράξενη σύμπτωση τους τρεις υπαλλήλους που ήταν αναμειγμένοι στην υπόθεσή του, τον Ράμπενσταίνερ, τον Κούλιχ και τον Κάμινερ. Οι δυο πρώτοι πέρασαν από μπροστά του μέσα στο τραμ. Ο Κάμινερ καθόταν στη βεράντα ενός καφενεϊού κι έσκυψε απ' το κιγκλίδωμα τη στιγμή ακριβώς που περνούσε ο Κ. Πρέπει να τον είδαν και οι τρεις και σίγουρα αναρωτήθηκαν πού πήγαινε ο προϊστάμενός τους έτσι βιαστικός. Από πείσμα δε θέλησε να πάρει αυτοκίνητο για να φτάσει πιο γρήγορα στον προορισμό του. Τον απωθούσε ή ιδέα να χρησιμοποιήσει την παραμικρή ξένη βοήθεια σε μια υπόθεση που θεωρούσε αποκλειστικά δική του. Ούτε είχε διάθεση να μειώσει το γόητρό του μπροστά στην εξεταστική επιτροπή, δείχνοντας υπερβολικά συνεπής. Εντούτοις, περπατούσε όσο πιο γρήγορα μπορούσε για να είναι εκεί ακριβώς στις εννέα, μολονότι δεν του είχαν πει τι ώρα έπρεπε να παρουσιαστεί.

Είχε σκεφτεί ότι μόλις έβλεπε το σπίτι από μακριά, θα το αναγνώριζε, ίσως από κάποιο εξωτερικό χαρακτηριστικό –αν και δεν μπορούσε να φανταστεί με τι θα έμοιαζε– ίσως από μιαν ασυνήθιστη κίνηση στην είσοδο. Όμως στην οδό Ιουλίου, όπου του είχαν πει πως βρισκόταν, όλα τα σπίτια και στις δυο πλευρές του δρόμου ήταν σχεδόν ολόιδια –κάτι γκριζες λαϊκές πολυκατοικίες. Καθώς ήταν Κυριακή πρωί, πίσω απ' τα περισσότερα παράθυρα κάθονταν άντρες δίχως σακάκι που κάπνιζαν ή κρατούσαν ένα μωρό δίπλα στο παραπέτο με μεγάλη προσοχή και τρυφερότητα. Από άλλα παράθυρα ξεπρόβαλλε πού και πού το αναμαλλιασμένο κεφάλι μιας γυναίκας πάνω από ένα σωρό κρεμασμένα σεντόνια και κουβέρτες. Φωνές ακούγονταν απ' τη μια μεριά του δρόμου στην άλλη· μια τέτοια φωνή, ακριβώς πάνω απ' το κεφάλι του Κ., προκάλεσε ένα ξέσπασμα γέλιου. Κατά μήκος του μακρόστε-

νου δρόμου, υπήρχαν σε ορισμένη απόσταση το ένα από το άλλο μικρά ημιυπόγεια παντοπωλεία, που έπρεπε να κατέβεις δυο τρία σκαλοπάτια για να μπεις. Σ' αυτά τα μαγαζιά μπαινόβγαιναν γυναίκες ή στέκονταν στα σκαλοπάτια και φλυαρούσαν. Ένας μανάβης, που διαλαλούσε τηνπραμάτεια του στο δρόμο, το ίδιο απρόσεκτος με τον Κ., κόντεψε να τον πατήσει με το κάρο. Κι ένας φωνογράφος, σίγουρα με μακρά προϋπηρεσία σε αριστοκρατικότερη συνοικία, άρχισε να στριγκλίζει παράτονα.

Προχώρησε στο βάθος του δρόμου, χωρίς να βιάζεται πια, λες και τώρα είχε αρκετό χρόνο στη διάθεσή του ή λες κι ένιωθε το βλέμμα του ανακριτή πίσω από κάποιο παράθυρο να τον παρακολουθεί. Η ώρα ήταν εννιά και λίγα λεπτά. Το σπίτι βρισκόταν κοντά στο τέarma του δρόμου. Ήταν ασυνήθιστα μεγάλο. Ιδιαίτερη εντύπωση έκανε η πολύ ψηλή και φαρδιά αυλόπορτα. Από εκεί προφανώς έμπαιναν τα φορηγά για να ξεφορτώσουν στις διάφορες αποθήκες υλικών γύρω γύρω στο μεγάλο προαύλιο. Όλες αυτές οι αποθήκες ήταν σήμερα κλειστές. Μερικά απ' τα ονόματα των εταιρειών στις επιγραφές ήταν γνωστά στον Κ., γιατί είχαν συναλλαγές με την τράπεζα που δούλευε. Σε αντίθεση με τις συνήθειές του, κοντοστάθηκε στην είσοδο της αυλής για να παρατηρήσει καλύτερα την εξωτερική όψη του κτιρίου. Σ' ένα κασόνι παραδίπλα καθόταν ένας ξιπόλητος άντρας και διάβαζε εφημερίδα. Δυο παιδιά έκαναν τραμπάλα κρεμασμένα από τις δυο άκρες ενός καρτσιού. Μπροστά από μian αντλία στεκόταν ένα αδύνατο κοριτσάκι με νυχτικό, χαζεύοντας τον Κ. όση ώρα γέμιζε ο κουβάς που είχε βάλει κάτω απ' τη βρύση. Σε μια γωνιά της αυλής κρεμόταν ένα σκονιί, πιασμένο από δυο αντικριστά παράθυρα, όπου είχαν αρχίσει να απλώνουν για στέγνωμα τα ρούχα της μπουγάδας. Ένας άντρας στεκόταν κάτω και επισιτατούσε στη δουλειά, δίνοντας πού και πού οδηγίες.

Ο Κ. στράφηκε προς τη σκάλα για να πάει στην αίθουσα των ανακρίσεων, σταμάτησε όμως αμέσως, γιατί είδε τώρα ότι υπήρχαν άλλες τρεις σκάλες στην αυλή, ενώ στο βάθος υπήρχε επιπλέον ένα στενό πέρασμα που ίσως να έβγαζε σ' ένα δεύτερο προαύλιο. Θύμωσε που δεν του είχαν προσδιορίσει με περισσότερη ακρίβεια τη θέση της αίθουσας. Η συμπεριφορά αυτών των ανθρώπων απέναντί του φανέρωνε μια παράξενη αμέλεια ή αδιαφορία. Δε

θα το άφηνε να περάσει έτσι, θα τους τα έλεγε έξω απ' τα δόντια. Άρχισε να ανεβαίνει την πρώτη σκάλα, ενώ στο μυαλό του τριγύριζαν τα λόγια του φύλακα Βίλεμ, που του ήρθαν ξαφνικά στη μνήμη, ότι δηλαδή το δικαστήριο έλκεται απ' την ενοχή: σύμφωνα μ' αυτή τη λογική, η σκάλα που διάλεξε τυχαία ο Κ. έπρεπε να οδηγή στην αίθουσα ανακρίσεων.

Τα παιδιά που ήταν μαζεμένα σε πολλά σημεία της σκάλας του έριχναν θυμωμένα βλέμματα καθώς περνούσε ανάμεσά τους, γιατί τους χαλούσε το παιχνίδι. «Αν χρειαστεί να ξανάρθω εδώ» σκέφτηκε, «πρέπει να φέρω μαζί μου καραμέλες για να τα καλοπιάνω ή μια μαγκούρα για να τα ξυλοφορτώσω». Ενώ κόντεψε να φτάσει στο πρώτο πάτωμα, αναγκάστηκε να σταματήσει λίγο, περιμένοντας να κυλήσει μπροστά απ' τα πόδια του μια μπάλα, ενώ δυο πιτσιρικάδες με κατεργάρικο ύφος τον τραβολογούσαν απ' τα μπατζάκια· θα τα ξεκολλούσε ευχαρίστως με μια κλοτσιά από πάνω του, αλλά φοβήθηκε μήπως αρχίσουν τις τσιρίδες.

Στο πρώτο πάτωμα άρχισε η πραγματική αναζήτηση. Επειδή δεν ήθελε βέβαια ν' αρχίσει να ρωτάει πού βρίσκεται η ανακριτική επιτροπή, επινόησε έναν φανταστικό μαραγκό ονόματι Λαντς—διάλεξε αυτό το όνομα, γιατί εκείνη τη στιγμή θυμήθηκε πως έτσι έλεγαν τον ανιψιό της κυρίας Γκρούμπαχ, το λοχαγό—κι αποφάσισε να πάρει με τη σειρά ένα ένα τα διαμερίσματα και να ρωτάει αν μένει εκεί κάποιος μαραγκός Λαντς, βρίσκοντας έτσι την ευκαιρία να κοιτάζει μέσα στα δωμάτια. Σύντομα διαπίστωσε ότι για τα πιο πολλά διαμερίσματα δε χρειαζόταν να καταφύγει σ' αυτό το τέχνασμα. Σχεδόν όλες οι πόρτες ήταν ορθάνοιχτες και τα παιδιά μπαινόβγαιναν τρέχοντας. Ήταν ως επί το πλείστον διαμερίσματα του ενός δωματίου μ' ένα παράθυρο· ο ίδιος χώρος εκτός των άλλων χρησίμευε και για το μαγειρέμα. Μερικές γυναίκες βαστούσαν στην αγκαλιά ένα μωρό, ενώ με το ελεύθερο χέρι έφτιαχναν το φαγητό πάνω απ' τον φούρνο. Νεαρές κοπέλες που έμοιαζαν ντυμένες μόνο με μια ποδιά, έτρεχαν ακούραστα πέρα δώθε. Σ' όλα τα δωμάτια τα κρεβάτια ήταν ακόμη πιασμένα από αρρώστους, κοιμισμένους ή κάποιους που ραχάτευαν πλαγιασμένοι με τα ρούχα. Στα κλειστά διαμερίσματα ο Κ. χτυπούσε την πόρτα και ρωτούσε αν έμενε εκεί κάποιος μαραγκός Λαντς. Τις περισσότερες φορές του άνοιγε μια γυναίκα, άκουγε την ερώτη-

ση, γύριζε προς το εσωτερικό της κάμαρας κι έλεγε σ' έναν άντρα που ανασηκωνόταν στο κρεβάτι: «Είναι ένας κύριος που ρωτάει αν μένει εδώ κάποιος μαραγκός Λαντς». «Μαραγκός Λαντς;» έκανε εκείνος απ' το κρεβάτι. «Μάλιστα» απαντούσε ο Κ., αν και ήταν φανερό πως η εξεταστική επιτροπή δε βρισκόταν εκεί και άρα δεν υπήρχε λόγος να επιμείνει περισσότερο. Αρκετοί, υποθέτοντας ότι ψάχνει το μαραγκό για κάτι σημαντικό, σκέφτονταν κάμποση ώρα, ανέφεραν ένα μαραγκό, που δε λεγόταν όμως Λαντς, ή ένα όνομα που θύμιζε αμυδρά το Λαντς, ρωτούσαν τους γείτονες ή συνιστούσαν στον Κ. να δοκιμάσει τη τύχη του σ' ένα διαμέρισμα στο βάθος του διαδρόμου, όπου κατά τη γνώμη τους μπορεί να έμενε κάποιος σαν αυτόν που έψαχνε ή κάποιος που θα ήξερε να τον πληροφορήσει καλύτερα απ' ό,τι εκείνοι. Στο τέλος, δε χρειαζόταν πια να ρωτάει. Σχεδόν όλοι οι ένοικοι είχαν μάθει τι ήθελε και τον έστελναν από δωμάτιο σε δωμάτιο. Μετάβιωσε για το σχέδιό του, που στην αρχή έμοιαζε τόσο πρακτικό. Ανεβαίνοντας τη σκάλα για να πάει στον πέμπτο όροφο, αποφάσισε να σταματήσει το ψάξιμο, αποχαιρέτησε έναν ευγενικό, νεαρό εργάτη που επέμενε να τον συνοδεύσει και κατέβηκε πάλι κάτω. Εκνευρισμένος απ' αυτές τις άκαρπες προσπάθειες, ανέβηκε για μια φορά ακόμη τις σκάλες, έφτασε στο πέμπτο πάτωμα και χτύπησε την πρώτη πόρτα που βρήκε μπροστά του. Το πρώτο πράγμα που είδε στο εσωτερικό του μικρού δωματίου ήταν ένα μεγάλο ρολόι τοίχου που έδειχνε ότι ήταν κιόλας δέκα. «Μήπως μένει εδώ κάποιος μαραγκός Λαντς;» ρώτησε. «Παρακαλώ, περάστε» του απάντησε μια νέα γυναίκα, με μαύρα φωτεινά μάτια, που έπλενε παιδικά ρουχαλάκια σε μια σκάφη. «Από δω» πρόσθεσε, δείχνοντας με το χέρι της που έσταζε νερά την ανοιχτή πόρτα του διπλανού δωματίου.

Είχε την εντύπωση πως βρέθηκε σε αίθουσα συνελεύσεων. Ένα ετερόκλητο πλήθος ανθρώπων – κανείς δεν έδωσε σημασία στον νεοφερμένο – συνωστιζόταν σ' ένα δωμάτιο ούτε πολύ μεγάλο ούτε πολύ μικρό, με δυο παράθυρα. Σχεδόν κολλητά στο ταβάνι περιέβαλλε την αίθουσα ένας εξώστης, ασφυκτικά γεμάτος κι αυτός από ανθρώπους που έστεκαν αναγκαστικά σκυμμένοι, με το κεφάλι και τη ράχη να ακουμπάει στο ταβάνι. Ο Κ., νιώθοντας τον αέρα να κατεβαίνει βαρύν στα πνευμόνια του, βγήκε πάλι έξω

και είπε στη γυναίκα που μάλλον είχε καταλάβει λάθος. «Σας ρώτησα για κάποιον μαραγκό με το όνομα Λαντς». «Ναι, μάλιστα» είπε η γυναίκα, «περάστε σ' εκείνο το δωμάτιο». Ο Κ. μάλλον δε θα έκανε αυτό που του είπε, αν εκείνη δεν πήγαινε προς το μέρος του, για να πιάσει το πόμολο της πόρτας και να συμπληρώσει: «Μόλις μπειτε εσείς, πρέπει να κλείσω την πόρτα, δεν επιτρέπεται να μπει άλλος». «Καθόλου παράξενο. Αφού ούτε εγώ χωράω» είπε ο Κ. Ωστόσο, πέρασε μέσα.

Ανάμεσα σε δυο ανθρώπους που κουβέντιαζαν ακριβώς δίπλα στην πόρτα – ο ένας κουνούσε τα χέρια μπροστά σαν να μετρούσε χαρτονομίσματα, ενώ ο άλλος τον κοιτούσε επίμονα στα μάτια – τρύπωσε ένα χέρι που έπιασε τον Κ. από το μπράτσο. Ήταν το χέρι ενός κοντούλη κοκκινομάγουλου νεαρού. «Ελάτε, από δω» του είπε. Ο Κ. τον ακολούθησε χωρίς αντίσταση. Γρήγορα διαπίστωσε πως ανάμεσα στο πλήθος, που εκ πρώτης όψεως έμοιαζε αδιαπέραστο, σχηματιζόταν ένας στενός διάδρομος που το χώριζε σε δύο διαφορετικές ομάδες. Σ' αυτό συνηγορούσε και το γεγονός ότι σχεδόν κανένα από τα πρόσωπα στις πρώτες σειρές δεξιά κι αριστερά δεν ήταν στραμμένο προς εκείνον. Το μόνο που έβλεπε ήταν ράχες ανθρώπων που μιλούσαν και χειρονομούσαν με τους διπλανούς τους. Οι περισσότεροι ήταν ντυμένοι στα μαύρα, με επίσημα παλιομοδίτικα πανωφόρια που κρέμονταν χαλαρά σχεδόν ως το πάτωμα. Αν δεν είχαν αυτό το παράξενο ντύσιμο, ο Κ. θα ήταν σίγουρος πως βρισκόταν σε μια τοπική πολιτική συγκέντρωση.*

Στην άλλη άκρη της αίθουσας, όπου ο νεαρός οδήγησε τον Κ., υπήρχε ένα μικρό τραπέζι πάνω σε μια πολύ χαμηλή εξέδρα, επίσης γεμάτη ανθρώπους. Πίσω απ' το τραπέζι, σχεδόν στο χείλος της εξέδρας, καθόταν ένας κοντόχοντρος άντρας: ξεφυσούσε βαριά και κουβέντιαζε χαχανίζοντας μ' έναν κύριο όρθιο πίσω του, που είχε τους αγκώνες στηριγμένους στην πλάτη της καρέκλας και τα πόδια σταυρωτά. Κάπου κάπου, ο πρώτος έκανε μια πλατιά κίνηση με το χέρι σαν να παρωδούσε κάποιον. Ο νεαρός συνοδός του Κ. δυσκολεύτηκε να του τραβήξει την προσοχή. Δυο φορές τεντώθηκε πατώντας στα δάχτυλα για να του αναγγείλει την άφιξη του Κ., αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Τέλος, κάποιος απ' αυτούς που έστεκαν στην εξέδρα του έδειξε τον νεαρό κι ο κοντό-

χοντρος άντρας έσκυψε προς τα μπρος για να ακούσει τη χαμηλόφωνη αναφορά του νέου. Έπειτα έβγαλε το ρολόι απ' την τσέπη και κοίταξε αμέσως τον Κ. «Αργήσατε μία ώρα και πέντε λεπτά» δήλωσε. Ο Κ. ετοιμάστηκε να απαντήσει, αλλά δεν πρόλαβε, επειδή μόλις τέλειωσε ο άλλος τη φράση του, ένα μουρμουρητό αποδοκιμασίας απλώθηκε στη δεξιά μεριά της αίθουσας. «Αργήσατε μία ώρα και πέντε λεπτά» επανέλαβε ο άντρας με πιο δυνατή φωνή, χαμηλώνοντας ταυτόχρονα το βλέμμα προς την αίθουσα. Αμέσως ο ψίθυρος ακούστηκε πιο δυνατός· αυτή τη φορά μάλιστα, άργησε να καταλαγιάσει, μολονότι ο άνθρωπος δεν πρόσθεσε τίποτε άλλο. Η φασαρία τώρα ήταν πολύ λιγότερη απ' ό,τι κατά την είσοδο του Κ. Μόνο απ' τη μεριά του εξώστη ακούγονταν ακατάπανστα διάφορα σχόλια. Οι άνθρωποι που στριμώχνονταν εκεί έμοιαζαν, όσο μπορούσε τουλάχιστον να διακρίνει κανείς μέσα στη σκόνη και το μισοσκοτάδο, πιο φτωχικά ντυμένοι από τους κάτω. Μερικοί είχαν κουβαλήσει μαξιλαράκια για να προστατεύουν το κεφάλι τους που ακουμπούσε στο ταβάνι.

Ο Κ. αποφάσισε να παρατηρεί περισσότερο και να μιλάει λιγότερο. Παραιτήθηκε απ' την υπεράσπιση του εαυτού του για την υποτιθέμενη αργοπορία και περιορίστηκε να πει: «Πάντως, ήρθα». Τα λόγια του έγιναν δεκτά με θερμό χειροκρότημα, που ακούστηκε πάλι απ' τη δεξιά μεριά της αίθουσας. «Είναι πολύ εύκολο να πάρεις με το μέρος σου αυτούς τους ανθρώπους» σκέφτηκε ο Κ., αν και τον δυσαρέστησε η ησυχία που επικρατούσε στην αριστερή μεριά, ακριβώς πίσω του, απ' όπου ακούστηκαν μόνο αραιά παλαμάκια. Σκέφτηκε τι έπρεπε να πει για να κερδίσει μια και καλή όλο το ακροατήριο ή, αν αυτό ήταν αδύνατον τουλάχιστον τους περισσότερους.

«Ναι» είτε ο άντρας, «αλλά εγώ δεν είμαι πια υποχρεωμένος να σας ανακρίνω». Ένα μουρμουρητό απλώθηκε πάλι στην αίθουσα, διαφορούμενο τώρα, επειδή ο άντρας επιβάλλοντας τη σιωπή με μια κίνηση του χεριού, συνέχισε: «Ωστόσο, θα κάνω μια εξαίρεση για σήμερα. Άλλη φορά, να ξέρετε πως δεν επιτρέπεται να αργείτε. Πλησιάστε τώρα, παρακαλώ!» Κάποιος πήδηξε απ' την εξέδρα για να κάνει χώρο στον Κ. που ανέβηκε αμέσως πάνω. Στάθηκε κολλητά στο τραπέζι. Ο συνωστισμός πίσω του ήταν τότε μεγάλος, που έπρεπε να προβάλλει μεγάλη αντίσταση αν δεν ή-

θελε να ρίξει το τραπέζι μαζί με τον Ανακριτή κάτω απ' την εξέδρα.

Ο Ανακριτής, ωστόσο, δεν έδειχνε να ανησυχεί καθόλου. Καθόταν μ' όλη του την άνεση στην πολυθρόνα, κι αφού απόσωσε την κουβέντα με τον άντρα πίσω του, πήρε στα χέρια ένα μικρό σημειωματάριο –το μοναδικό αντικείμενο που βρισκόταν πάνω στο γραφείο. Έμοιαζε με παλιό μαθητικό τετράδιο, σχεδόν κουρνιασμένο απ' το πολύ ξεφύλλισμα. «Λοιπόν, είστε ελαιοχρωματιστής;» ρώτησε με επίσημη φωνή ο Ανακριτής –σαν να έκανε απλώς μια διαπίστωση– ενώ ταυτόχρονα γύριζε τις σελίδες του τετραδίου. «Όχι» απάντησε ο Κ., «είμαι γενικός τμηματάρχης σε μια μεγάλη τράπεζα». Τα γέλια που ξεσήκωσε αυτή η δήλωση από τη δεξιά μεριά ήταν τόσο αυθόρμητα κι ασυγκράτητα, που παρέσυραν τον Κ. να γελάσει κι αυτός. Όλοι ήταν διπλωμένοι στα δύο και τραντάζονταν σύγκορμοι, λες και τους είχε πιάσει ακατάσχετος βήχας. Ακούστηκαν και μερικά χαχανητά απ' τη γαλαρία. Ο Ανακριτής είχε ανάψει απ' το κακό του. Προφανώς δε διέθετε αρκετό κύρος ώστε να επιβληθεί στο ακροατήριο της πλατείας, γι' αυτό προσπάθησε να ξεθυμάνει εκτοξεύοντας, όρθιος, απειλές προς τον εξώστη, ενώ τα φρύδια του, αφανή μέχρι τότε, έμοιαζαν σε μια μεγάλη μαύρη τούφα πάνω απ' τα μάτια.

Το αριστερό μέρος της αίθουσας όμως έμενε ακόμα ήσυχο. Οι ακροατές στέκονταν εκεί δίχως να χαλούν τη σειρά τους, με το πρόσωπο στραμμένο στην εξέδρα, ακούγοντας ήσυχα ό,τι λεγόταν, σε πλήρη αντίθεση με το θόρυβο που έκανε η άλλη ομάδα· δεν αντιδρούσαν ούτε όταν κάποιος σύντροφός τους συμμετείχε σποραδικά στις εκδηλώσεις των άλλων. Οι άνθρωποι αυτοί, που ήταν εξάλλου πιο ολιγάριθμοι, μπορεί σε τελευταία ανάλυση να ήταν το ίδιο ασήμαντοι μ' εκείνους της δεξιάς ομάδας, η ήρεμη όμως συμπεριφορά τους έκανε να μοιάζουν πιο σπουδαίοι. Σ' αυτούς απευθύνθηκε κυρίως ο Κ. όταν άρχισε να μιλάει.

«Η ερώτησή σας, κύριε Ανακριτά, αν είμαι μπογιατζής –μολονότι δύσκολα μπορεί να τη χαρακτηρίσει κανείς ερώτηση, αν κρίνει απ' τον κατηγορηματικό τόνο σας– είναι ενδεικτική για την ποιότητα της δίκης που έχει στηθεί εις βάρος μου. Ίσως ισχυριστείτε πως δεν πρόκειται καν για δίκη. Και θα είχατε απόλυτο δίκιο. Η διαδικασία αυτή μπορεί να ονομαστεί δίκη μόνο εφόσον ε-

γώ ο ίδιος την αποδεχτώ. Ωστόσο, παρακινημένος κατά κάποιον τρόπο από αισθήματα οίκτου για τη δύσκολη θέση που βρίσκεστε, κάνω προς στιγμήν την υποχώρηση να συμφωνήσω. Γιατί μόνο από οίκτο θα μπορούσε να συγκατατεθεί κανείς σε μια τέτοια αξίωση. Δε θα μείνω στο γεγονός ότι η διαδικασία που ακολουθείται εδώ κάθε άλλο παρά άψογη είναι. Το θέτω απλώς υπόψη σας για να βγάλετε ορισμένα συμπεράσματα».

Ο Κ. σταμάτησε, ρίχνοντας μια ματιά στην αίθουσα. Τα λόγια του ήταν αυστηρά, πιο αυστηρά απ' όσο σκόπευε στην αρχή, δεν έπαυαν πάντως να είναι αληθινά. Θα μπορούσαν να αποσπάσουν ίσως σε μερικά σημεία το χειροκρότημα του πλήθους. Επικρατούσε όμως μια τεταμένη σιωπή –προφανώς όλοι περίμεναν με αγωνία ν' ακούσουν τη συνέχεια. Όλη αυτή η ησυχία μπορεί να εγκυμονούσε ένα ξέσπασμα που θα έδινε οριστικό τέλος στην υπόθεση. Αλλά τότε η ατμόσφαιρα διαταράχτηκε λίγο –πράγμα που ενόχλησε τον Κ.– γιατί άνοιξε η πόρτα και μπήκε στην αίθουσα η νεαρή γυναίκα, που κατά τα φαινόμενα είχε τελειώσει την μουγάδα της· μολονότι έκανε όσο πιο αθόρυβα μπορούσε για να περάσει απαρατήρητη, τράβηξε μερικά βλέμματα επάνω της. Απ' τις αντιδράσεις του Ανακριτή όμως, ο Κ. ένιωθε απόλυτα ικανοποιημένος. Τα λόγια του πρέπει να 'χαν βρει το στόχο. Ο Ανακριτής είχε σηκωθεί για να επιβάλει την τάξη στον εξώστη, αιφνιδιάστηκε απ' το λόγο που άρχισε να εκφωνεί ο Κ. κι απόμεινε όρθιος να τον ακούει. Τώρα, στη διακοπή, κάθισε πάλι σιγά σιγά, λες και δεν ήθελε να τον προσέξουν. Προσπαθώντας ίσως να κατασιγάσει την ταραχή του, ξαναπήρε στα χέρια του το τετραδιάκι.

«Μην κουράζεστε άδικα, κύριε Ανακριτά» συνέχισε ο Κ., «ακόμη και το σημειωματάριό σας επιβεβαιώνει τα λόγια μου». Παίρνοντας θάρρος απ' την απόλυτη επιβολή που είχαν τα ήρεμα λόγια του στους άγνωστους συγκεντρωμένους, άρπαξε χωρίς διασταγμό μέσ' απ' τα χέρια του Ανακριτή το τετράδιο. Το έπιασε από ένα μεσιανό φύλλο με την άκρη των δαχτύλων σαν να φοβόταν μη λερώσει τα χέρια του και το σήκωσε ψηλά, έτσι που τα πυκνογραμμένα, λιγδιασμένα, κίτρινα φύλλα κρέμονταν κι απ' τις δυο μεριές προς τα κάτω. «Ορίστε τα επίσημα έγγραφα του Ανακριτή» δήλωσε, αφήνοντας το τετράδιο να πέσει πάνω στο τραπέζι. «Συνεχίστε το διάβασμα, κύριε Ανακριτά. Με την ησυχία σας, έ-

χω τη συνειδησή μου καθαρή και δε φοβάμαι καθόλου το κατάστιχό σας. Το περιεχόμενό του μου είναι απρόσιτο. Δεν τολμώ να το ακουμπήσω ούτε με τις άκρες των δαχτύλων μου». Ο Ανακριτής πήρε πάλι το τετράδιο από το τραπέζι, προσπάθησε να ισιώσει κάπως τις τσαλακωμένες σελίδες και ξανάρχισε το διάβασμα, γεγονός που φανέρωνε την ακόμα βαθύτερη ταπείνωση του Ανακριτή απ' τα τελευταία λόγια του Κ., ή τουλάχιστον έτσι έμοιαζε.

Τα μάτια των ανθρώπων στις πρώτες σειρές ήταν καρφωμένα πάνω στον Κ. με τόση ένταση, που εκείνος απόμεινε για λίγο να τους κοιτάζει. Ήταν όλοι περασμένης ηλικίας, μερικοί με άσπρες γενειάδες. Επηρέαζε άραγε σε καθοριστικό βαθμό τις διαθέσεις ολόκληρης της συνέλευσης η στάση αυτών των γερόντων; Απ' την αρχή της ομιλίας του Κ. έμειναν βυθισμένοι σε απόλυτη αταραξία, απ' την οποία δεν μπόρεσε να τους βγάλει ούτε ο διασυρμός του Ανακριτή.

«Αυτό που συνέβη σ' εμένα» συνέχισε ο Κ. κάπως πιο σιγά από πριν, προσπαθώντας ταυτόχρονα να διαβάσει την έκφραση των προσώπων στις πρώτες σειρές, πράγμα που έκανε τη φωνή του ν' ακούγεται λίγο αφηρημένη, «αυτό που συνέβη σ' εμένα, είναι μια περίπτωση ανάμεσα στις πολλές και σαν τέτοια δεν παρουσιάζει βέβαια ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τη στιγμή μάλιστα που κι εγώ ο ίδιος αρνούμαι να την πάρω στα σοβαρά. Είναι όμως ενδεικτική για το είδος της διαδικασίας που ακολουθείται και εναντίον πολλών άλλων ανθρώπων. Γι' αυτούς κι όχι για μένα βρίσκομαι τώρα εδώ και σας μιλάω».

Χωρίς να το θέλει, είχε υψώσει τον τόνο της φωνής του. Κάποιος απ' το ακροατήριο σήκωσε τα χέρια ψηλά κι άρχισε να χειροκροτεί; «Μπράβο! Πες τα! Και πάλι μπράβο!» Μερικοί απ' τις πρώτες σειρές χάιδεψαν τις γενειάδες τους, κανένας δε γύρισε όμως το κεφάλι να κοιτάξει. Ούτε ο Κ. έδωσε ιδιαίτερη προσοχή, αν και σίγουρα δεν του κακοφάνηκε καθόλου. Δε θεωρούσε πια αναγκαίο να κερδίσει τα χειροκροτήματα όλων. Ήταν αρκετό να τους βάλει σε σκέψεις, πείθοντας ίσως μερικούς να δεχτούν τις απόψεις του.

«Δε μ' ενδιαφέρει να παραστήσω το ρήτορα» συνέχισε στο ίδιο πνεύμα. «Και να το 'θελα, εξάλλου, δε διαθέτω τέτοια προσόντα. Ο κύριος Ανακριτής είναι πιθανότατα καλύτερος ομιλητής από

μένα, το απαιτεί και το επάγγελμά του άλλωστε. Το μόνο που επιδιώκω είναι μια δημόσια συζήτηση για ένα δημόσιο κακό. Προσέξτε με. Πριν δέκα μέρες περίπου με συνέλαβαν. Αυτό καθαυτό το γεγονός της σύλληψης φυσικά μόνο σαν αστείο μπορεί να το εκλάβει κανείς. Ούτε και μας ενδιαφέρει επί του παρόντος. Το κυριότερο είναι ο τρόπος που το έκαναν: Πρώτα απ' όλα, εισέβαλαν στο δωμάτιο μου πρωί πρωί, πριν ακόμα σηκωθώ απ' το κρεβάτι. Ίσως είχαν εντολή –πράγμα διόλου απίθανο, αν κρίνει κανείς απ' όσα μας είπε ο κύριος Ανακριτής– να συλλάβουν έναν μογιατζή, εξίσου αθώο, αλλά τελικά ο κλήρος έπεσε σ' εμένα. Δυο αγενέστατοι φύλακες κατέλαβαν το διπλανό δωμάτιο. Ούτε ο πιο επικίνδυνος κακοποιός να ήμουν δε θα έπαιρναν αυστηρότερα μέτρα προφύλαξης. Επιπλέον, οι εν λόγω κύριοι φύλακες είναι ανήθικα ανθρωπάκια. Με ζάλισαν με τη φλυαρία τους, με άφησαν να καταλάβω ότι ήταν πρόθυμοι να δωροδοκηθούν, προσπάθησαν να με παραπλανήσουν με ψευτιές για να τους παραδώσω ακόμη και τα εσώρουχά μου, επιχείρησαν να μου αποσπάσουν χρήματα με το πρόσχημα ότι ήθελαν να μου αγοράσουν πρωινό, τη στιγμή που λίγο πρωύτερα είχαν καταβροχθίσει αδιάντροπα μπροστά στα μάτια μου το δικό μου πρόγευμα. Στη συνέχεια, με οδήγησαν σ' ένα άλλο δωμάτιο όπου με περίμενε ο προϊστάμενός τους. Ήταν το δωμάτιο μιας κυρίας, την οποία σέβομαι και εκτιμώ βαθιά. Εκεί, υποχρεώθηκα να παραστώ ακούσιος μάρτυρας της βεβήλωσης, μάλιστα, της βεβήλωσης που υπέστη εκείνο το δωμάτιο, με αφορμή εμένα, αλλά όχι με δική μου ευθύνη. Δεν ήταν καθόλου εύκολο να κρατήσω την ψυχραιμία μου. Κατάφερα, ωστόσο, να ρωτήσω με ολύμπια ηρεμία τον κύριο Προϊστάμενο –αν είναι εδώ, ας έρθει να με διαψεύσει– το λόγο για τον οποίο με συνέλαβαν. Και ποια ήταν η απάντηση, παρακαλώ, αυτού του ανθρώπου, που λες και τον βλέπω ακόμη μπροστά μου, καθισμένο στην πολυθρόνα της κυρίας σαν ζωντανή ενσάρκωση της πιο ανόητης υπεροψίας; Στην ουσία, κύριοι, δε μου απάντησε τίποτα. Δεν ήξερε τι να απαντήσει. Του αρκούσε που με είχε συλλάβει. Τέλος, σαν να μην έφταναν όλ' αυτά, κουβάλησε στο δωμάτιο της κυρίας τρεις κατώτερους υπαλλήλους της τράπεζας όπου εργάζομαι, οι οποίοι βάλθηκαν να περιεργάζονται και να ανακατεύουν τις προσωπικές φωτογραφίες της κυρίας. Η παρουσία των υπαλλήλων εξυπη-

ρετούσε φυσικά κι έναν άλλο σκοπό: να διαδώσουν, δηλαδή, μαζί με τη σπιτονοικοκυρά και τη βοηθό της την είδηση της σύλληψης. Να δυσφημίσουν το όνομά μου, και κυρίως, να υπονομεύσουν τη θέση μου στην τράπεζα. Ούτε η ελάχιστη όμως απ' τις προσδοκίες τους δεν εκπληρώθηκε. Ακόμα και η σπιτονοικοκυρά μου, μια απλή γυναικούλα –επιθυμώ να αναφέρω εδώ τιμητικά το όνομά της, τη λένε κυρία Γκρούμπαχ– ακόμα και η κυρία Γκρούμπαχ, λοιπόν, είχε το μυαλό να καταλάβει ότι μια τέτοια σύλληψη δεν ήταν τίποτα παραπάνω από μια χονδροειδής φάρσα, σαν αυτές που σκαρώνουν στη γωνιά ενός σοκακιού τα χαμίνια, ξεφεύγοντας απ' την επιτήρηση του χωροφύλακα. Θέλω να σας υπενθυμίσω πως όλη αυτή η ιστορία δε με άγγιξε καθόλου. Εκτός από έναν περαστικό θυμό, δε μου άφησε παρά μια αμυδρή αίσθηση δυσανεμίας. Ρωτώ όμως: είναι απίθανο να είχε πολύ πιο δυσάρεστες συνέπειες για το άτομό μου;»

Όταν σ' αυτό το σημείο ο Κ. σταμάτησε κοιτάζοντας το σιωπηλό Ανακριτή, του φάνηκε πως τον είδε να κάνει ένα νόημα με το βλέμμα σε κάποιον απ' το πλήθος. Ο Κ. σχολίασε χαμογελώντας: «Μόλις τώρα, ο κύριος Ανακριτής, που κάθεται εδώ δίπλα μου, έκανε σε κάποιον από σας ένα κρυφό νεύμα. Υπάρχουν λοιπόν άτομα ανάμεσά σας που παίρνουν εντολές από δω πάνω. Δεν ξέρω αν ήταν το σύνθημα για να ακουστούν μερικά χειροκροτήματα ή σφυρίγματα αποδοκιμασίας, ούτε και μ' ενδιαφέρει όμως, ειδάλως θα έκανα πως δεν είδα και θα περίμενα ν' ακούσω τη συνέχεια. Επιτρέπω στον κύριο Ανακριτή δημοσίως να μην καταφεύγει σε κρυφά νοήματα, αλλά να λέει ανοιχτά στα τσιράκια του που κρύβονται ανάμεσά σας: “Τώρα σφύριγμα!” ή “Τώρα χειροκρότημα!”»

Από αμηχανία ή ανυπομονησία ο Ανακριτής στριφογυρνούσε στο κάθισμά του. Ο άντρας πίσω του, με τον οποίο συζητούσε προηγουμένως, έσκυψε πάλι προς το μέρος του, ίσως για να τον ενθαρρύνει, ίσως για να του δώσει μια συγκεκριμένη συμβουλή. Απ' την πλατεία ακούγονταν χαμηλόφωνες αλλά ζωηρές συζητήσεις. Οι δυο ομάδες που πρωύτερα έδιναν την εντύπωση ότι υπερασπιζόνταν τελείως διαφορετικές απόψεις, είχαν ανακατευτεί τώρα η μια με την άλλη, ενώ μερικοί έδειχναν με το δάχτυλο τον Κ. και άλλοι τον Ανακριτή. Η ατμόσφαιρα στην αίθουσα ήταν

σχεδόν ομιχλώδης, ο αέρας τόσο πηχτός, που δεν άφηνε να φανούν καθαρά αυτοί που στέκονταν στην άλλη άκρη. Ιδιαίτερα δυσάρεστη πρέπει να ήταν η κατάσταση για τους θεατές του εξώστη, που ήταν αναγκασμένοι, ρίχνοντας κλεφτές ματιές στον Ανακριτή, να ρωτούν με ψιθυριστή φωνή τα υπόλοιπα μέλη του ακροατηρίου για να πληροφορηθούν καλύτερα τις εξελίξεις. Όσοι τους απαντούσαν, προσπαθούσαν επίσης να μην ακουστούν πολύ, βάζοντας την ανοιχτή παλάμη πλάι στο στόμα.

«Λίγη ησυχία, παρακαλώ, τελειώνω» δήλωσε ο Κ., χτυπώντας τη γροθιά στο τραπέζι επειδή δεν υπήρχε κουδούνι. Ξαφνιασμένοι, ο Ανακριτής και ο συμβουλάτοράς του χώρισαν για μια στιγμή τα κεφάλια. «Αυτή η υπόθεση δεν ασκεί την παραμικρή επίδραση πάνω μου, κι έτσι μπορώ να την κρίνω ήρεμα. Μπορείτε λοιπόν να ωφεληθείτε πολύ, ακούγοντας όσα έχω να πω, στην περίπτωση που παίρνετε στα σοβαρά τούτο το υποτιθέμενο δικαστήριο. Θα σας παρακαλούσα να αναβάλετε για αργότερα τα σχόλια και τις συζητήσεις, επειδή δεν έχω πολύ χρόνο ακόμα στη διάθεσή μου και σε λίγο πρέπει φύγω».

Αμέσως έγινε απόλυτη ησυχία. Τέτοια δύναμη επιβολής είχε ο Κ. πάνω στη συνέλευση. Κανείς πια δε φώναζε όπως στην αρχή, κανείς δε χτυπούσε παλαμάκια. Όλοι έμοιαζαν να έχουν πειστεί ή ήταν έτοιμοι να πειστούν.

«Δεν υπάρχει αμφιβολία» συνέχισε πολύ σιγανά, επειδή απολάμβανε την απόλυτη αφοσίωση του πλήθους –και ο πιο ανεπαίσθητος βόμβος προκαλούσε μεγαλύτερη αίσθηση απ' το δυνατότερο χειροκρότημα, «δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πίσω απ' όλες τις δραστηριότητες του εν λόγω δικαστηρίου, όπως, φυσικά, και πίσω απ' τη δική μου σύλληψη και τη σημερινή ανάκριση, κρύβεται μια μεγάλη οργάνωση. Μια οργάνωση η οποία δεν απασχολεί μόνο διεφθαρμένους φύλακες, ανόητους προϊστάμενους και ανακριτές, που στην καλύτερη περίπτωση έχουν συνείδηση της θέσης τους, αλλά διαθέτει κι ένα σώμα δικαστών ανωτέρας και ανωτάτης βαθμίδας στην ιεραρχία, με την απαραίτητη κουστωδία αναρίθμητων υπηρετών, γραμματέων, χωροφυλάκων και λοιπών βοηθών, ίσως ακόμα –δε διατάζω να πω τη λέξη– και δημίων. Και ποιος είναι ο λόγος της ύπαρξης, αγαπητοί μου κύριοι, αυτού του μεγάλου οργανισμού; Συλλαμβάνει αθώα άτομα και στη συνέχεια

τα εμπλέκει σε ανόητες ως επί το πλείστον διαδικασίες που, όπως στη δική μου περίπτωση, δεν οδηγούν απολύτως πουθενά. Πώς ν' αποφευχθεί η διαφθορά των υπαλλήλων τη στιγμή που η θεμελιώδης αρχή η οποία διέπει αυτή την οργάνωση στερείται νοήματος; Είναι εκ των πραγμάτων αδύνατον. Ακόμη και ο πιο εξέχων δικαστικός δεν μπορεί να ξεφύγει από έναν τέτοιο κλοιό διαφθοράς. Ιδού ο λόγος που οι φύλακες κάνουν τα πάντα για να κλέψουν ως και τα ρούχα του ατόμου που συλλαμβάνουν, που οι προϊστάμενοί τους εισβάλλουν ανεξέλεγκτα σε ξένα σπίτια, και αθώοι άνθρωποι, αντί να έχουν τη δυνατότητα να υπερασπίσουν τον εαυτό τους, ξευτελίζονται σε δημόσιες συναθροίσεις. Οι φύλακες μίλησαν για κάποιες αποθήκες, στις οποίες φυλάσσονται τα προσωπικά είδη όσων συλλαμβάνονται. Θα ήθελα πολύ να δω μια τέτοια αποθήκη, όπου σαπίζει η παρουσία των κατηγορουμένων, παρουσία αποκτημένη με μόχθο και ιδρώτα, όση τουλάχιστον σώζεται απ' τις κλοπές των αποθηκάρων.

Μια φωνή απ' το βάθος της αίθουσας διέκοψε τον Κ. Σκίασε τα μάτια με την παλάμη για να μπορέσει να δει τι έγινε, επειδή το αχνό φως της μέρας μαζί με τη σκόνη δημιουργούσε μιαν ασπρουνδερή θολή ατμόσφαιρα σαν ομίχλη. Ήταν πάλι η πλύστρα, που ενοχλούσε τον Κ. απ' την πρώτη στιγμή της εισόδου του εκεί μέσα. Ήταν αδύνατον να διαπιστώσει αν αυτή τη φορά ήταν υπεύθυνη ή όχι για την καινούρια αναστάτωση.* Διέκρινε μόνο έναν άντρα που την είχε στριμώξει σε μια γωνιά κοντά στην πόρτα. Δεν ήταν αυτή όμως που έβγαλε τη φωνή, αλλά ο άντρας, που είχε απομείνει με το στόμα ορθάνοιχτο και τα μάτια καρφωμένα στο ταβάνι. Ένας μικρός κλοιός είχε σχηματιστεί γύρω τους, οι θεατές στο τμήμα του εξώστη που βρισκόταν εκεί κοντά, έμοιαζαν ενθουσιασμένοι που η σοβαρή ατμόσφαιρα φαινόταν να χαλαρώνει. Ο Κ. ένιωσε την επιθυμία να τρέξει αμέσως ως εκεί. Σκέφτηκε πως όλοι θα ήθελαν να αποκατασταθεί η τάξη και να πετάξουν το ζευγάρι έξω απ' την αίθουσα. Κανείς όμως απ' τις πρώτες σειρές δε σάλεψε απ' τη θέση του. Ούτε ένας δεν έδειξε να συγκινείται ή να έχει διάθεση να παραμερίσει για να περάσει ο Κ. Αντίθετα, τον εμπόδιζαν με κάθε τρόπο να προχωρήσει, μερικοί γέροι άπλωσαν τα χέρια για να του κλείσουν το δρόμο, και ένα άλλο χέρι –δεν πρόλαβε να δει τίνος ήταν– τον άρπαξε απ' το κολάρο. Ο Κ. δε

σκεφτόταν πια το ζευγάρι, ένιωθε σαν να περιοριζόταν η ελευθερία του, σαν να έπαιρνε ξαφνικά το θέμα της σύλληψής του σοβαρές διαστάσεις, και δίχως δεύτερη σκέψη, πήδηξε όπως όπως απ' την εξέδρα. Βρέθηκε πρόσωπο με πρόσωπο απέναντι στο πλήθος. Είχε κρίνει άραγε σωστά αυτούς τους ανθρώπους; Μήπως είχε σταθεί υπερβολικά αισιόδοξος ως προς την επίδραση της ομιλίας του; Τόση ώρα παρίσταναν πως τον άκουγαν με ενδιαφέρον, και τώρα που έφτασε στα τελικά συμπεράσματα βαρέθηκαν να προσποιούνται; Και κάτι πρόσωπα που είχαν όλοι τους! Μικρά, μαύρα ματάκια έριχναν γρήγορες λοξές ματιές δεξιά κι αριστερά, είχαν μάγουλα βαριά και σακουλιασμένα όπως οι μεθυσμένοι, και μακριές σκληρές γενειάδες με αραιές τρίχες, που αν έκανες να τις πιάσεις, θα ήταν σαν να χούφτωνες ένα μάτσο γαμψά νύχια αρπακτικών παρά γένια. Κάτω απ' τα γένια όμως –κι αυτή ήταν η πιο συγκλονιστική ανακάλυψη που έκανε ο Κ.– γυάλιζαν, καρφιστωμένα στο πέτο, σήματα σε διαφορετικά μεγέθη και χρώματα. Όσο μπορούσε να δει, όλοι φορούσαν τέτοια σήματα. Αποτελούσαν λοιπόν ένα σινάφι, η διάκριση σε αριστερή και δεξιά ομάδα ήταν φαινομενική, και καθώς γύρισε ξαφνικά προς τα πίσω, είδε το ίδιο σήμα στο πέτο του Ανακριτή, που με τα χέρια σταυρωμένα στο στήθος κοίταζε γαλήνιος προς τα κάτω. «Ωστε έτσι» κραύγαζε ο Κ. και τίνανε τα χέρια ψηλά, λες και ασφυκτιούσε απ' το βάρος της απρόσμενης ανακάλυψης, «είστε λοιπόν όλοι υπάλληλοι, όπως βλέπω, μέλη της διεφθαρμένης συμμορίας που τόση ώρα κατηγορούσα. Στριμωχτήκατε εδώ μέσα σαν περίεργοι κουτσομπόληδες, χωριστήκατε σε δυο εικονικές ομάδες, και η μια βάλθηκε να χειροκροτεί, για να παρατηρήσετε τις αντιδράσεις μου, περιπαιζοντας έναν αθώο. Φαντάζομαι πως δε χάσατε άσκοπα τον καιρό σας, διασκεδάσατε ασφαλώς με την ψυχή σας, βλέποντας κάποιον να περιμένει από εσάς να γίνετε υπερασπιστές της αθωότητάς του, ή έστω –μη με τραβάς, γιατί θα σε χτυπήσω» φώναξε, σ' ένα τρεμάμενο γερόντιο, «ή έστω θα πρέπει να εμπλουτίσατε τις γνώσεις σας με κάτι καινούριο. Δε μου μένει παρά να σας ευχηθώ ολόψυχα καλή σταδιοδρομία». Άρπαξε το καπέλο του που ήταν ακουμπισμένο στην άκρη του τραπεζιού, και μέσα στη νεκρική σιγή και αμηχανία που κυρίεψε το πλήθος, άνοιξε σπρώχνοντας δρόμο προς την έξοδο. Ωστόσο, ο Ανακριτής φάνη-

κε πιο γρήγορος απ' αυτόν, γιατί τον περίμενε κιόλας στην πόρτα. «Μια στιγμή» του είπε. Ο Κ. σταμάτησε, κοιτάζοντας όμως όχι τον Ανακριτή, αλλά την πόρτα, που κρατούσε ήδη το πόμολό της. «Θα ήθελα μόνο να σας επισημάνω» συνέχισε ο Ανακριτής, «πως με τη σημερινή σας συμπεριφορά –κάτι που προφανώς δεν έχετε συνειδητοποιήσει ακόμη– χάσατε όλα τα πλεονεκτήματα που κερδίζουν απ' τις ανακρίσεις οι υπόδικοι». Ο Κ. κάγχασε, χωρίς να πάρει τα μάτια απ' την πόρτα. «Παλιάνθρωποι!» φώναξε. «Σας χαρίζω όλες σας τις ανακρίσεις» πρόσθεσε, άνοιξε την πόρτα και κατέβηκε γρήγορα τις σκάλες. Πίσω του άκουσε τη φασαρία απ' τις φωνές των συναθροισμένων που ζωντάνευαν πάλι. Σίγουρα είχαν αρχίσει να αναλύουν τα γεγονότα με την έξαψη νεαρών σπουδαστών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΣΤΗΝ ΑΔΕΙΑ ΑΙΘΟΥΣΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΩΝ –
Ο ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ – ΟΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΣ

Ολόκληρη την επόμενη εβδομάδα ο Κ. περίμενε μέρα με τη μέρα μια καινούρια ειδοποίηση. «Δεν είναι δυνατόν» σκεφτόταν, «να πήραν στα σοβαρά τη δήλωσή μου ότι θα παραιτηθώ απ' τις ανακρίσεις». Αφού όμως δεν έγινε τίποτα ως το βράδυ του Σαββάτου, θεώρησε πως η συνάντηση ανανεώθηκε σιωπηρά κι έπρεπε να παρουσιαστεί στο ίδιο σπίτι και την ίδια ώρα. Έτσι, την Κυριακή το πρωί πήγε πάλι εκεί, χωρίς να περιπλανηθεί αυτή τη φορά στις σκάλες και τους διαδρόμους. Μερικοί ένοικοι που θυμήθηκαν τη φυσιογνωμία του τον χαιρέτησαν απ' το κατώφλι τους, τώρα όμως ήξερε το δρόμο και σύντομα βρέθηκε μπροστά στη σωστή πόρτα. Τη χτύπησε και του άνοιξαν αμέσως. Δίχως να ρίξει ούτε μια ματιά στη γνωστή του γυναίκα, που στεκόταν πλάι στην πόρτα, κατευθύνθηκε προς το διπλανό δωμάτιο. «Σήμερα δεν έχει συνεδρίαση» είπε η γυναίκα. «Δεν έχει συνεδρίαση;» ρώτησε εκείνος με φανερή δυσπιστία. Η γυναίκα θέλοντας να του διαλύσει τις αμφιβολίες, πήγε και άνοιξε την πόρτα. Η αίθουσα ήταν πράγματι άδεια, κι έμοιαζε έτσι ακόμη πιο άθλια απ' ό,τι την περασμένη Κυριακή. Στο τραπέζι, που βρισκόταν στην ίδια θέση πάνω στην εξέδρα, υπήρχαν μερικά βιβλία. «Μπορώ να ρίξω μια ματιά στα βιβλία;» ρώτησε ο Κ, όχι τόσο από περιέργεια, όσο για να μην έχει την αίσθηση ότι κουβαλήθηκε ως εκεί τελείως άσκοπα. «Όχι» απάντησε η γυναίκα, κλείνοντας πάλι την πόρτα, «δεν επιτρέπεται. Τα βιβλία είναι του Ανακριτή». «Κατάλαβα» είπε ο Κ. κουνώντας το κεφάλι. «Νομικά εγχειρίδια με θέμα διδασκαλίας μια Δικαιοσύνη που σέρνει στο εδώλιο ανθρώπους αθώους και ανίδεους για την κατηγορία που τους βαραινεί». «Ναι, μάλλον» είπε η γυναίκα, που δεν είχε καταλάβει καλά. «Τότε, καλύ-

τερα να πηγαίνω» είπε ο Κ. «Θέλετε να δώσω κανένα μήνυμα στον Ανακριτή;» ρώτησε η γυναίκα. «Τον γνωρίζετε προσωπικά;» ρώτησε με τη σειρά του ο Κ. «Φυσικά» απάντησε εκείνη. «Ο άντρας μου είναι κλητήρας στο δικαστήριο». Την ίδια στιγμή, ο Κ. παρατήρησε πως το δωμάτιο, που την προηγούμενη φορά ήταν εντελώς άδειο και δεν είχε παρά μια σκάφη για πλύσιμο, σήμερα είχε μεταμορφωθεί σε κανονική κάμαρα με όλα τα απαραίτητα έπιπλα για ένα νοικοκυριό. Η γυναίκα πρόσεξε το ξάφνιασμά του και είπε: «Ναι, μας έχουν παραχωρήσει αυτό το δωμάτιο δωρεάν. Μόνο που πρέπει να το αδειάζουμε τīs μέρες των συνεδριάσεων. Η θέση του άντρα μου έχει μερικά μειονεκτήματα». «Αυτό που κυρίως με παραξενεύει δεν είναι το δωμάτιο» είπε ο Κ., ριχνοντάς της ένα βλοσυρό βλέμμα, «αλλά το γεγονός ότι είστε παντρεμένη». «Α, σίγουρα εννοείτε εκείνο που έγινε στην τελευταία συνεδρίαση, όταν διακόψατε την ομιλία σας εξαιτίας μου» είπε η γυναίκα. «Ακριβώς» είπε ο Κ. «Τώρα, βέβαια, σχεδόν το 'χω ξεχάσει. Τότε όμως είχα γίνει έξω φρενών. Και σαν να μην έφτανε αυτό, σας ακούω να λέτε, χωρίς καμιά ντροπή, πως είστε παντρεμένη». «Δε σας βγήκε σε κακό η διακοπή. Έτσι κι αλλιώς, σας έκριναν άσχημα όταν φύγατε» «Ίσως» είπε ο Κ., παρακάμπτοντας το τελευταίο σημείο. «Αυτό όμως δε δικαιολογεί τη δική σας συμπεριφορά». «Κανείς δεν έχει ρίξει την ευθύνη σ' εμένα ως τώρα» διαμαρτυρήθηκε εκείνη. «Ο νεαρός που με αγκάλιασε, με κυνηγάει πολύ καιρό. Μπορεί να μην τραβάω ιδιαίτερα τους άντρες, αυτός όμως με βρίσκει πολύ ελκυστική. Δεν υπάρχει τρόπος να του ξεφύγω, ακόμα κι ο άντρας μου αναγκάστηκε να συμβιβαστεί με την ιδέα. Δεν μπορεί να κάνει αλλιώς αν θέλει να κρατήσει τη θέση του. Ο νεαρός είναι σπουδαστής και πιθανότατα μια μέρα θα αποκτήσει μεγάλη δύναμη. Τριγυρίζει συνέχεια μες στα πόδια μου. Να, και σήμερα πάλι, έφυγε λίγο πριν έρθετε εσείς». «Τι να περιμένει κανείς με όλ' αυτά που γίνονται εδώ μέσα» έκανε ο Κ. «Μιλάτε σαν να θέλετε ν' αλλάξετε κάτι» είπε η γυναίκα με σιγανή και προσεχτική φωνή, λες και τα λόγια της έκρυβαν έναν κίνδυνο για την ίδια και τον Κ. «Το είχα καταλάβει κι απ' την ομιλία σας. Μου άρεσε πολύ, όσο πρόλαβα ν' ακούσω. Έχασα την αρχή, αλλά κι όταν τελειώνατε, με είχε ρίξει ο φοιτητής στο πάτωμα και... Αχ, ναι, είναι πολύ απαίσια η ζωή εδώ» συ-

μπλήρωσε μετά από μια παύση, πιάνοντας το χέρι του Κ. «Πιστεύετε, αλήθεια, ότι μπορείτε να κάνετε κάτι;» Ο Κ. χαμογέλασε, ανασαλεύοντας το χέρι του μέσα στα απαλά της δάχτυλα. «Εδώ που τα λέμε» είπε, «δεν είναι δική μου δουλειά να επιδιώκω αλλαγές όπως είπατε. Κι αν το άκουγε αυτό ο Ανακριτής, σίγουρα θα έβαζε τα γέλια ή θα σας τιμωρούσε. Ποτέ δε θα καταπιανόμουν οικειοθελώς με τέτοια πράγματα, ούτε και θα είχε ταράξει ποτέ τον ύπνο μου η απαίτηση να βελτιωθεί το σύστημα της δικαιοσύνης που απονέμεται σ' αυτή την αίθουσα. Ωστόσο, το γεγονός της υποτιθέμενης σύλληψής μου –είμαι υπό κράτηση, ξέρετε– με ανάγκασε θέλοντας και μη να ενδιαφερθώ, για να υπερασπίσω τα συμφέροντά μου. Αν συγχρόνως μπορώ να σας φανώ χρήσιμος, θα το κάνω με μεγάλη μου ευχαρίστηση. Όχι μόνο από καλοσύνη, αλλά γιατί μπορείτε κι εσείς με τη σειρά σας να με βοηθήσετε». «Μα, πώς μπορώ να σας βοηθήσω εγώ;» ρώτησε η γυναίκα. «Να, αν μ' αφήνατε, ας πούμε, να δω εκείνα τα βιβλία πάνω στο τραπέζι». «Βεβαίως!» φώναξε η γυναίκα και τον τράβηξε γρήγορα προς το τραπέζι. Τα βιβλία ήταν παλιά και πολύ φθαγμένα. Το εξώφυλλο του ενός είχε σπάσει στη μέση, σχεδόν ως κάτω, και τα φύλλα συγκρατιόνταν μόνο από λεπτές κλωστίτσες. «Τι βρώμικο γραφείο» μονολόγησε ο Κ. κουνώντας το κεφάλι, ενώ η γυναίκα ξεσκόνισε όπως όπως με την ποδιά της τα βιβλία για να μη λερώσει ο Κ. τα χέρια του. Ο Κ. άνοιξε το βιβλίο που βρισκόταν πάνω, πάνω και είδε μιαν άσεμνη ζωγραφιά. Ένας άντρας και μια γυναίκα καθισμένοι γυμνοί σ' έναν καναπέ. Η χυδαία πρόθεση του σκιτσογράφου ήταν εμφανής, εξίσου εμφανής και η αδεξιότητά του· αναλόφρευκτο αποτέλεσμα η αγκυλωμένη εικόνα ενός άντρα και μιας γυναίκας που κάθονταν ακίνητοι σαν στειλιάρια, ενώ η λάθος προοπτική δημιουργούσε αγεφύρωτη απόσταση ανάμεσα στα δυο σώματα. Ο Κ. αντί να γυρίσει άλλη σελίδα, προτίμησε να διαβάσει τον τίτλο του δεύτερου βιβλίου –ήταν ένα μυθιστόρημα: *Τα βάσανα της Γκρέτε από τον άντρα της Χανς*. «Ορίστε τα επιστημονικά συγγράμματα που μελετούν οι νομομαθείς μας εδώ» σχολίασε ο Κ., «οι κύριοι που υποτίθεται ότι θα με δικάσουν». «Θα σας βοηθήσω» είπε η γυναίκα. «Σύμφωνοι;» «Μα δε θα μπλέξετε; Είπατε προηγουμένως ότι ο άντρας σας είναι τελείως εξαρτημένος απ' τους ανωτέρους

του». «Ναι, αλλά εγώ θέλω να σας βοηθήσω» απάντησε η γυναίκα. «Ελάτε, πρέπει να δούμε τι μπορούμε να κάνουμε. Όσο για τον κίνδυνο να βρεθώ μπλεγμένη, μη σας απασχολεί. Ξέρω ν' αποφεύγω τις κακοτοπιές. Ελάτε να καθίσουμε εδώ» συνέχισε, δείχνοντας την άκρη της εξέδρας. «Έχετε όμορφα μαύρα μάτια» παρατήρησε μόλις κάθισαν, σηκώνοντας το βλέμμα για να τον κοιτάξει στο πρόσωπο. «Και για μένα λένε πως έχω όμορφα μάτια, αλλά τα δικά σας είναι πολύ πιο ωραία. Μου άρεσαν απ' την πρώτη στιγμή που σας είδα. Γι' αυτό μπήκα στην αίθουσα την ώρα που γινόταν η συνέλευση. Ήταν η πρώτη φορά. Μου το έχουν απαγορέψει». «Τώρα εξηγούνται όλα» σκέφτηκε ο Κ. «Προσπαθεί να με τυλίξει. Είναι κι αυτή διεφθαρμένη. Βαρέθηκε τους υπαλλήλους του δικαστηρίου, καθόλου παράξενο βέβαια, και πλευρίζει με κολακειές για τα όμορφα μάτια του τον πρώτο ξένο που της γυαλίζει». Έπειτα σηκώθηκε σιωπηλός, λες και είχε πει φωναχτά τη σκέψη του, ξεκαθαρίζοντας έτσι στη γυναίκα τη στάση του. «Δε νομίζω ότι μπορείτε να με βοηθήσετε» είπε. «Μόνο κάποιος που έχει επαφές με ανώτερους υπαλλήλους έχει τη δυνατότητα να βοηθήσει ουσιαστικά. Εσείς το πολύ να μιλήσετε σε κανέναν απ' τους ασήμαντους υπαλληλίσκους που γυροφέρνουν με το τσούρμιο εδώ. Μ' αυτούς διατηρείτε αναμφίβολα στενότερες σχέσεις και μπορεί να καταφέρετε κάτι. Και η μεγαλύτερη εξυπηρέτηση όμως που μπορούν να προσφέρουν όλοι αυτοί, δε θα έπαιζε απολύτως κανένα ρόλο στην τελική έκβαση της δίκης μου. Ίσως μάλιστα να χάνατε μερικούς καλούς φίλους. Μη βάζετε σε κίνδυνο τις φιλικές σας σχέσεις μ' αυτούς τους ανθρώπους, νομίζω πως σας είναι απαραίτητες. Λυπάμαι που το λέω, γιατί πρέπει να ομολογήσω, ανταποδίδοντας το κοπιμμένο σας, πως κι εσείς μου αρέσετε, ιδιαίτερα τώρα, που μοιάζετε τόσο θλιμμένη. Δεν υπάρχει λόγος να στεναχωριέστε. Ανήκετε βέβαια στο αντίπαλο στρατόπεδο, αλλά μην ξεχνάτε ότι βρίσκατε ανάμεσα στους δικούς σας ανθρώπους, είστε ερωτευμένη με το σπουδαστή ή τουλάχιστον τον προτιμάτε απ' τον άντρα σας. Είναι φανερό απ' όσα λέτε». «Όχι!» φώναξε εκείνη, πιάνοντας δίχως να σηκωθεί το χέρι του Κ., που δε βιάστηκε να το τραβήξει. «Μη φεύγετε. Δεν είναι σωστό να φύγετε με τόσο άσχημη γνώμη για μένα! Σας κάνει, αλήθεια, καρδιά να μ' αφήσετε και να φύγετε έ-

του; Σας το ζητώ σαν χάρη. Μείνετε λίγο ακόμα. Ή δεν το αξίζω ούτε αυτό;» «Με παρεξηγήσατε» είπε ο Κ, ενώ καθόταν πάλι δίπλα της. «Αν είναι τόσο σημαντικό για σας να μείνω, θα το κάνω μ' όλη μου την ευχαρίστηση. Έχω αρκετό χρόνο στη διάθεσή μου. Ήρθα περιμένοντας πως θα είχε και σήμερα συνεδρίαση. Όσο για αυτό που σας είπα προηγουμένως, ήταν απλώς μια παράκληση να μην αναλάβετε καμιά υποχρέωση για την υπόθεσή μου. Δεν υπάρχει λόγος να το θεωρήσετε προσβλητικό. Σας βεβαιώ, μου είναι τελείως αδιάφορη η έκβαση της δίκης. Μόνο γέλια θα μου προκαλούσε μια καταδικαστική απόφαση, αν υποθεθεί ότι μια τέτοια δίκη μπορεί να καταλήξει σε μίαν απόφαση, πράγμα για το οποίο πολύ αμφιβάλω. Αντίθετα, θεωρώ πολύ πιθανότερο ότι έχει διακοπεί ή θα διακοπεί εντός των ημερών, από νωθρότητα και αμέλεια, ή από την αγωνία που διακατέχει όσους υπαλλήλους την έχουν επωμιστεί. Πιθανότατα θα συνεχίσουν τυπικά τη διαδικασία, ελπίζοντας να μου αποσπάσουν χρήματα, πράγμα εντελώς μάταιο. Το δηλώνω μπροστά σας αυτή τη στιγμή ότι δε θα δώσω δεκάρα σε κανέναν. Εδώ, υπάρχει πράγματι μια χάρη που θα μπορούσατε να κάνετε για μένα: να πληροφορηθείτε δηλαδή τον Ανακριτή ή οποιονδήποτε άλλον υπεύθυνο ότι δεν πρόκειται να δωροδοκήσω κανέναν, όσα τεχνάσματα κι αν χρησιμοποιήσουν οι ευρηματικοί αυτοί κύριοι. Όλες τους οι προσπάθειες είναι μάταιες. Να τους το πείτε ανοιχτά. Άλλωστε, πρέπει να το έχουν ήδη καταλάβει. Αλλά και στην αντίθετη περίπτωση λίγο μ' ενδιαφέρει αν θα το μάθουν ή όχι. Το μόνο καλό θα 'ταν πως εκείνοι θα γλίτωναν από κάμπωση δουλειά κι εγώ από μερικούς μπελάδες, που όμως δε με τρομάζουν καθόλου προκειμένου να τους δώσω ένα καλό μάθημα. Και να είστε σίγουρη πως θα κάνω τα πάντα για το σκοπό αυτό. Γνωρίζετε σ' αλήθεια τον Ανακριτή;» «Βεβαίως» είπε η γυναίκα. «Ήταν ο πρώτος που σκέφτηκα όταν σας πρόσφερα τη βοήθειά μου. Δεν ήξερα ότι είναι κατώτερος υπάλληλος, όμως αφού το λέτε εσείς, έτσι πρέπει να είναι. Αλλά πάλι, οι αναφορές που στέλνει στους ανωτέρους του δεν μπορεί να είναι για πέταμα. Και γράφει πολλές αναφορές. Είπατε πως οι υπάλληλοι είναι τεμπέληδες, δεν είναι όμως έτσι για όλους. Ειδικά αυτός ο Ανακριτής γράφει πάρα πολύ. Να, την περασμένη Κυριακή, ας πούμε, η συνεδρίαση κράτησε σχεδόν ως το βράδυ. Όταν τελειώ-

σε, έφυγαν όλοι εκτός απ' τον Ανακριτή που έμεινε στην αίθουσα και μου ζήτησε να του φέρω μια λάμπα. Του πήγα μια μικρή λάμπα της κουζίνας –δεν είχα άλλη– αλλά εκείνος δεν παραπονέθηκε καθόλου κι άρχισε αμέσως το γράψιμο. Στο μεταξύ, γύρισε κι ο άντρας μου, που εκείνη την Κυριακή ήταν ελεύθερος υπηρεσίας, κουβαλήσαμε τα έπιπλα, τακτοποιήσαμε το δωμάτιο, ήρθαν επίσκεψη κάποιοι γείτονες, ανάψαμε ένα κερί και πιάσαμε την κουβέντα. Με δυο λόγια, όταν πήγαμε για ύπνο, είχαμε ξεχάσει τελείως τον Ανακριτή. Ξαφνικά, μες στη νύχτα, πρέπει να 'ταν πολύ αργά, ξυπνάω και τον βλέπω όρθιο πλάι στο κρεβάτι μου. Σκέπαζε τη λάμπα με το χέρι για να μην ενοχληθεί ο άντρας μου απ' το φως. Περιττή προφύλαξη, γιατί ο άντρας μου κοιμάται πολύ βαριά και δεν ξυπνάει εύκολα. Πήρα τέτοια τρομάρα, που κόντεψα να βάλω τις φωνές, αλλά εκείνος ήταν πολύ ευγενικός, με συμβούλεψε να μην κάνω φασαρία, είτε ψιθυριστά ότι έγραφε ώς εκείνη την ώρα, ότι έφερε πίσω τη λάμπα κι ότι δε θα ξεχνούσε ποτέ την εικόνα του προσώπου μου την ώρα που κοιμόμουν. Με όλ' αυτά θέλω μόνο να πω ότι ο Ανακριτής γράφει πολλές αναφορές, ιδιαίτερα για τη δική σας περίπτωση, γιατί η ανάκρισή σας ήταν σίγουρα ένα απ' τα κύρια θέματα της κυριακάτικης συνεδρίασης. Δεν μπορεί, κάποια αξία θα 'χουν όλες αυτές οι σελίδες που γεμίζει. Κι έπειτα, είναι εύκολο να καταλάβετε απ' το περιστατικό με τη λάμπα πως ο Ανακριτής έχει αρχίσει να ενδιαφέρεται για μένα και πολύ σύντομα θα έχω μεγάλη επιρροή πάνω του. Να, χτες κιάλας μου έστειλε με το σπουδαστή, που τον έχει συνεργάτη στη δουλειά και τον εκτιμάει πολύ, ένα ζευγάρι μεταξωτές κάλτσες δώρο, για να με ανταμείψει δήθεν επειδή συγγυρίζω την αίθουσα. Αλλά αυτό είναι πρόφαση. Το καθάρισμα της αίθουσας είναι η δουλειά μου, περιλαμβάνεται στο μισθό του άντρα μου. Είναι όμορφες κάλτσες, κοιτάξτε» –άπλωσε τα πόδια και σήκωσε τη φούστα ως τα γόνατα, κοιτάζοντας κι η ίδια με θαυμασμό τις κάλτσες– «είναι πολύ όμορφες, θα ταίριαζαν όμως καλύτερα σε μια πλούσια κυρία».

Ξαφνικά σταμάτησε, ακούμπησε το χέρι της πάνω στο χέρι του Κ., σαν να ήθελε να τον καθησυχάσει, και είπε ψιθυριστά: «Σσστ! Μας κοιτάζει ο Μπέρτολντ». Ο Κ. σήκωσε το βλέμμα αργά. Στην πόρτα της αίθουσας συνεδριάσεων στεκόταν ένας νεαρός· ήταν

κοντόσωμος, λίγο στραβοπόδης και στο πηγούνι του φύτρωνε ένα αραιό, κοκκινωπό γενάκι, προορισμένο ασφαλώς να αυξησει, στο μέτρο του δυνατού, το κύρος του κατόχου του, που το χάιδευε ακατάπαυστα με τα δάχτυλα. Ο Κ. τον περιεργάστηκε με ενδιαφέρον, ήταν ο πρώτος σπουδαστής αυτής της σκοτεινής νομικής επιστήμης που συναντούσε υπό φυσιολογικές, τρόπος του λέγειν, συνθήκες. Ένας άνθρωπος που κάποτε θα έφτανε πιθανότατα ως τα ψηλότερα κλιμάκια της ιεραρχίας. Αντίθετα, ο σπουδαστής δεν έδειχνε να τον απασχολεί καθόλου η παρουσία του Κ. Έγνεψε με το δάχτυλο στη γυναίκα και πήγε στο παράθυρο. Εκείνη έσκυψε προς τον Κ. και του ψιθύρισε: «Μη μου κρατήσετε κακία ούτε να σκεφτείτε άσχημα για, μένα, σας παρακαλώ, αλλά πρέπει να πάω σ' αυτό τον απαίσιο άνθρωπο –μόνο τα στραβοπόδαρά του να δεις, φτάνει. Θα γυρίσω όμως αμέσως και θα φύγω μαζί σας, αν με πάρετε. Θα σας ακολουθήσω παντού, θα κάνω ό,τι μου πείτε. Και τι δε θα 'δυνα να φύγω από δω, για πάντα». Χάιδεψε για τελευταία φορά το χέρι του Κ., τινάχτηκε απότομα πάνω κι έτρεξε στο παράθυρο. Ασυναίσθητα ο Κ. έψαξε να βρει το χέρι της στο κενό. Τελικά, η κοπέλα του άρεσε. Όσο κι αν το γύριζε στο μυαλό του, δεν έβρισκε τον παραμικρό λόγο που θα του επέβαλλε ν' αντισταθεί στον πειρασμό. Τη φευγαλέα υποψία πως ίσως προσπαθούσε να τον παγιδέψει με εντολή του δικαστηρίου, την απέρριψε χωρίς δυσκολία. Με ποιο τρόπο θα μπορούσε να τον παγιδέψει; Τι τον εμπόδιζε να αφηγήσει την εξουσία του δικαστηρίου, τουλάχιστον όσο αφορούσε τη δική του υπόθεση; Τι στο καλό, τόσο λίγη εμπιστοσύνη είχε στον εαυτό του; Η προθυμία της να τον βοηθήσει έμοιαζε ειλικρινής και ίσως η βοήθεια που θα μπορούσε να του προσφέρει δεν ήταν αμελητέα. Εξάλλου, δεν υπήρχε καλύτερη εκδίκηση εναντίον του Ανακριτή και της ακολουθίας του απ' το να τους παρατήσει και να φύγει μαζί του. Θα 'θελε πολύ να έβλεπε τα μούτρα του Ανακριτή εκείνη τη νύχτα που, τελειώνοντας τις μακροσκελείς και γεμάτες ασύστολα ψέματα αναφορές για τον Κ., πήγαινε κατάκοπος στο κρεβάτι της και το έβρισκε άδειο. Άδειο, γιατί θα είχε φύγει μαζί με τον Κ., γιατί αυτή η γυναίκα στο παράθυρο, αυτό το λυγρό, αισθησιακό, ζεστό κορμί, με το μαύρο φουστάνι από τραχύ ύφασμα, θα ανήκε ολοκληρωτικά σ' εκείνον.

Αφού διέλυσε έτσι κάθε αμφιβολία, έστρεψε την προσοχή του στον ψιθυριστό διάλογο του ζευγαριού στο παράθυρο. Του φάνηκε ότι τραβούσε σε μακρος και βάλθηκε να χτυπάει την εξέδρα, πρώτα με τους κόμπους των δαχτύλων, ύστερα με τη γροθιά. Ο σπουδαστής του έριξε μια γρήγορη ματιά πάνω απ' τον ώμο της γυναίκας, χωρίς να δείξει όμως ότι ενοχλείται· αντίθετα, κόλλησε πιο πολύ πάνω της και την αγάλιασε. Εκείνη έσκυψε το κεφάλι αρκετά χαμηλά, σαν να ήθελε ν' ακούσει προσεχτικά κάτι που της έλεγε, και τότε ο νεαρός τη φίλησε ηχηρά στο λαιμό, δίχως να πάψει να μιλάει. Ο Κ. θεώρησε την ενέργειά του σαν αδιαμφισβήτητη απόδειξη της τυραννίας που –σύμφωνα με τα παράπονα της γυναίκας– ασκούσε πάνω της. Σηκώθηκε κι άρχισε να κόβει βόλτες στο δωμάτιο. Έψαχνε να βρει έναν τρόπο, ρίχνοντας λοξές ματιές στο φοιτητή, να τον ξεφορτωθεί όσο πιο γρήγορα γινόταν και δε δυσαρεστήθηκε καθόλου όταν ο άλλος, προφανώς εκνευρισμένος απ' το αδιάκοπο πήγαιν' έλα, που στο τέλος είχε μεταβληθεί σε βίαιο ποδοκρότημα, είπε: «Αν δεν μπορείτε να κρατήσετε την υπομονή σας, καλύτερα να πηγαίνετε. Είχατε το ελεύθερο να φύγετε και πρωτίτερα, δε σας χρειάζεται κανείς εδώ. Κανονικά έπρεπε να φύγετε αμέσως μόλις με είδατε». Εκτός απ' το φανερό θυμό, τα λόγια του έκρυβαν κι όλη την υπεροψία του επίδοξου δικαστικού που απευθύνεται σ' έναν αντιπαθή κατηγορούμενο. Ο Κ. σταμάτησε πολύ κοντά του και είπε χαμογελώντας: «Δεν μπορώ να πω, η παρατήρησή σας περί ανυπομονησίας ήταν εξαιρετικά εύστοχη. Ο ευκολότερος τρόπος να γιατρευτώ απ' αυτήν είναι να σας δω να φεύγετε. Αν όμως ήρθατε εδώ για να μελετήσετε –άκουσα πως είστε σπουδαστής– δεν έχω καμία πρόθεση να σας ενοχλήσω με την παρουσία μου. Μπορώ να φύγω αμέσως μαζί με την κυρία. Φαντάζομαι πως χρειάζεστε πολύ διάβασμα ακόμη για να γίνετε δικαστής. Ομολογώ πως δεν κατέχω σε βάθος τη νομική επιστήμη που σπουδάσετε. Υποθέτω όμως ότι δεν εξαντλείται αποκλειστικά στη διατύπωση αγενών σχολίων, τα οποία αναμφίβολα έχετε αποκτήσει ήδη την ικανότητα να χρησιμοποιείτε με τη μεγαλύτερη αδιαντροπία». «Δεν έπρεπε να τον αφήσουν ελεύθερο να τριγυρνάει από δω κι από κει» είπε ο σπουδαστής, σαν να ήταν υποχρεωμένος να δώσει μια εξήγηση στη γυναίκα για τα προσβλητικά λόγια του Κ. «Ήταν μεγάλο λάθος. Εγώ το είπα

στον Ανακριτή. Τουλάχιστον όσο καιρό κρατούν οι ανακρίσεις, έπρεπε να τον περιορίσουν στο δωμάτιό του. Μερικές φορές δεν καταλαβαίνω πώς σκέφτεται ο Ανακριτής». «Τα πολλά λόγια είναι φτώχεια» είπε ο Κ., απλώνοντας το χέρι προς τη γυναίκα.* «Ελάτε». «Α, τώρα εξηγούνται όλα» είπε ο σπουδαστής. «Αυτό να το βγάλετε απ' το μυαλό σας» πρόσθεσε, και με μια δύναμη που δε θα το πίστευε κανείς πως είχε, έσφιξε τη γυναίκα στην αγκαλιά του κι έτρεξε προς την πόρτα, κοιτάζοντάς την με τρυφερότητα. Μολονότι αυτό φανέρωνε ότι φοβόταν ως ένα βαθμό τον Κ., δε δίτασε να τον προκαλέσει κι άλλο, χαϊδεύοντας και σφίγγοντας το μπράτσο της γυναίκας με το ελεύθερο χέρι του. Ο Κ. έκανε γρήγορα μερικά βήματα προς το μέρος του, έτοιμος να τον αρπάξει απ' το λαιμό, να τον στραγγαλίσει αν χρειαζόταν. Η γυναίκα όμως του έκοψε τη φόρα: «Δεν μπορείτε να κάνετε τίποτα, ο Ανακριτής ζήτησε να με πάνε σ' αυτόν. Απαγορεύεται να φύγω μαζί σας. Αυτό το απαίσιο τερατάκι» –χάιδεψε το πρόσωπο του σπουδαστή– «δεν πρόκειται να μ' αφήσει απ' τα χέρια του με καμιά δύναμη». «Ωστε δε θέλετε να γλιτώσετε από δω;!» φώναξε ο Κ., αρπάζοντας το σπουδαστή απ' τον ώμο. Εκείνος προσπάθησε να του δαγκώσει το χέρι. «Όχι!» φώναξε η γυναίκα, σπρώχνοντας τον Κ. και με τα δυο της χέρια. «Είναι το μόνο που δε θέλω. Πώς σας πέρασε απ' το μυαλό κάτι τέτοιο! Θα ήταν η καταστροφή μου. Μα αφήστε τον, σας παρακαλώ, αφήστε τον, σας λέω. Δε φταίει σε τίποτα, εκτελεί μόνο τις εντολές του Ανακριτή». «Πολύ καλά, ας τσακιστεί λοιπόν να κάνει ό,τι του είπαν. Όσο για σας, δε θέλω να σας ξαναδώ». Πνιγμένος από αγανάκτηση και απογοήτευση, έδωσε μια δυνατή σπρωξιά στη ράχη του σπουδαστή, που για μια στιγμή παραπάτησε, κατάφερε όμως πάλι μ' ένα σβέλτο πήδημα να ισορροπήσει, γεμάτος ικανοποίηση που δεν έπεσε. Ο Κ. τους ακολούθησε σέρονοντας αργά το βήμα ξοπίσω τους και σκεφτόταν ότι αυτή ήταν η πρώτη αναμφισβήτητη ήττα που δεχόταν απ' τους ανθρώπους του δικαστηρίου. Δεν υπήρχε βέβαια λόγος ανησυχίας, η ήττα οφειλόταν αποκλειστικά και μόνο στην επιμονή του να πολεμήσει. Αν καθόταν σπíti και συνέχιζε την κανονική του ζωή, θα 'ταν χίλιες φορές ανώτερος απ' τον καθένα τους και με μια κλοτσιά θα τους παραμέριζε απ' το δρόμο του. Και φαντάστηκε το ξεκαρδιστικό θέαμα που θα πρόσφερε,

για παράδειγμα, αυτός ο αξιοθρήνητος φοιτητάκος, αυτό το ξιπαμένο νιάνιαρο με τα μούσια και τα στραβά κανιά, αν τον υποχρέωνε να πέσει μπροστά στα γόνατα της Έλσας για να εκλιπαρήσει με σταυρωμένα χέρια τη συγγνώμη της. Του άρεσε τόσο αυτή η σκηνή, που αποφάσισε να πάρει μια μέρα μαζί του το φοιτητή στην Έλσα, αν παρουσιαζόταν ποτέ η ευκαιρία,

Έπειτα βιάστηκε να πλησιάσει στην πόρτα, γιατί ήθελε να δει από περιέργεια πού οδηγούσε ο σπουδαστής τη γυναίκα. Δεν μπορούσε βέβαια να την πηγαίνει σηκωτή μες στο δρόμο. Διαπίστωσε όμως ότι η πορεία τους ήταν πολύ πιο σύντομη. Αντίκρου στην πόρτα όπου έστεκε ο Κ., υπήρχε μια στενή ξύλινη σκάλα που πιθανότατα οδηγούσε σε κάποια σοφίτα. Η σκάλα έστριβε απότομα και δε φαινόταν πού κατέληγε. Εκεί ανέβαζε τώρα σιγά σιγά ο σπουδαστής τη γυναίκα, αγκομαχώντας, γιατί είχε εξαντληθεί απ' το τρέξιμο. Η γυναίκα κουνούσε το χέρι προς τον Κ., ανασηκώνοντας κάπου κάπου τους ώμους, ανήμπορη, σαν να ήθελε να του δείξει πως δεν ήταν υπεύθυνη για την απαγωγή, αν και δεν έμοιαζε ιδιαίτερα στενοχωρημένη. Ο Κ. την κοίταζε ανέκφραστος, όπως κοιτάζεις έναν ξένο. Δεν ήθελε να φανερώσει μπροστά της την απογοήτευσή του, αλλά ούτε και να δείξει ότι η στάση της τον είχε αφήσει αδιάφορο.

Το ζευγάρι είχε πια εξαφανιστεί στη στροφή της σκάλας, αλλά ο Κ. στεκόταν ακόμα στην πόρτα. Το μόνο που μπορούσε να υποθέσει, ήταν πως η γυναίκα όχι μόνο τον είχε προδώσει, μα του είχε πει και ψέματα βεβαιώνοντας τον ότι ο φοιτητής την πήγαινε στον Ανακριτή. Ήταν αδύνατον ολόκληρος Ανακριτής να κάθεται και να την περιμένει σε μια σοφίτα. Η ξύλινη σκάλα δε βοηθούσε καθόλου να μάθει αυτό που ήθελε, όση ώρα κι αν καθόταν εκεί κοιτάζοντας την. Τότε το μάτι του έπεσε σε μια μικρή ταμπελίτσα κολλημένη πλάι στη σκάλα. Πέρασε απέναντι και διάβασε την επιγραφή που ήταν γραμμένη με παιδικό, αδέξιο γραφικό χαρακτήρα: «Άνοδος προς τις Γραμματείες του Δικαστηρίου». Εδώ λοιπόν, στη σοφίτα μιας λαϊκής πολυκατοικίας είχαν εγκαταστήσει τα γραφεία του δικαστηρίου; Λίγο δύσκολο να σου εμπνεύσει σεβασμό μια τέτοια επιλογή. Για έναν κατηγορούμενο, βέβαια, ήταν άκρως καθησυχαστική η σκέψη ότι τα οικονομικά μέσα αυτού του δικαστηρίου ήταν τόσο πενιχρά, ώστε να εγκαταστήσει τα

γραφεΐα του σ' ένα μέρος του κτιρίου, όπου οι πάμπτωχοι νοικά-ρηδες στοίβαζαν τις άχρηστες παλιατσαρίες τους. Φυσικά, δεν μπορούσε ν' αποκλειστεί η πιθανότητα ότι υπήρχαν αρκετά χρήματα, που πήγαιναν όμως στην τσέπη των υπαλλήλων κι όχι στα απαραίτητα για τη λειτουργία του δικαστηρίου. Αν έκρινε κανείς απ' την προσωπική εμπειρία του Κ., η πιθανότητα αυτή άγγιζε τα όρια της βεβαιότητας. Ήταν βέβαια ταπεινωτικό να προσάγεσαι ως κατηγορούμενος σ' ένα τόσο διεφθαρμένο δικαστήριο, αλλά σαν εκδοχή ήταν πιο καθησυχαστική από την πρώτη, της οικονομικής ένδειας. Τώρα καταλάβαινε ότι ο λόγος που προτιμούσαν να ενοχλούν τον κατηγορούμενο κατά την πρώτη ακρόαση στο σπίτι του, ήταν ότι ντρέπονταν να τον καλέσουν στην άθλια σοφίτα. Και πόσο καλύτερη ήταν η θέση του Κ. σε σύγκριση με τη θέση του Ανακριτή, που ήταν χωμένος σε μια στενή καμαρούλα, ενώ αυτός διέθετε στην τράπεζα ένα μεγάλο δωμάτιο με προθάλαμο και θέα προς την κεντρικότερη πλατεία της πόλης! Βέβαια δεν είχε πρόσθετα εισοδήματα από δωροδοκίες ή υπεξαίρεσεις, ούτε μπορούσε να διατάξει έναν υπάλληλο να του κουβαλήσει μια γυναίκα ως το γραφείο του. Ωστόσο, δεν είχε καμιά διάθεση να διεκδικήσει τέτοιου είδους προνόμια, τουλάχιστον στην παρούσα ζωή.

Στεκόταν ακόμη μπροστά στη μικρή ταμπέλα, όταν ένας άντρας ανέβηκε τις σκάλες, κοίταξε μέσα απ' την ανοιχτή πόρτα στο δωμάτιο, απ' όπου φαινόταν και η αίθουσα συνεδριάσεων, και τελικά ρώτησε τον Κ. μήπως είχε δει εκεί πριν από λίγο μια γυναίκα. «Εσείς δεν είστε ο κλητήρας του δικαστηρίου;» ρώτησε ο Κ. «Ναι» απάντησε ο άλλος. «Α, τώρα σας θυμήθηκα, είστε ο κατηγορούμενος Κ. Καλώς ήρθατε». Κι άπλωσε το χέρι στον Κ., που βρέθηκε τελείως απροετοίμαστος. «Μα δεν έχει αναγγελθεί συνεδρίαση για σήμερα» πρόσθεσε, καθώς ο Κ. παρέμενε σιωπηλός. «Το ξέρω» είπε ο Κ., παρατηρώντας τα πολιτικά ρούχα του κλητήρα: μόνο δυο επίχρυσα κουμπιά, μάλλον ξηλωμένα από κάποια παλιά στρατιωτική χλαΐνη και ξαναραμμένα ανάμεσα στα κανονικά κουμπιά του σακακιού, μπορούσαν να θεωρηθούν ως επίσημο έμβλημα της υπηρεσίας του. «Μίλησα με τη γυναίκα σας πριν από λίγο. Μα τώρα δεν είναι εδώ. Ο σπουδαστής την πήγε στον Ανακριτή». «Βλέπετε τι τραβάω;» είπε ο κλητήρας. «Κάθε τόσο μου την παίρνουν. Ακόμη και σήμερα, κυριακάτικα, που έχω

ρεπό, μ' έστειλαν να μεταφέρω ένα ασήμαντο μήνυμα για να με απομακρύνουν από δω. Και λες επίτηδες, δε με στέλνουν ποτέ μακριά, για να έχω την ελπίδα ότι θα προφτάσω να γυρίσω πριν την πάρουν. Έβαλα λοιπόν κι εγώ τα δυνατά μου, έφτασα τρέχοντας στο γραφείο που μ' έστειλαν, φώναξα το μήνυμα μέσα απ' τη χαραμάδα της πόρτας με κομμένη την ανάσα, έτσι που ίσα θα κατάλαβαν τι τους είπα, κι έτρεξα πάλι πίσω. Αλλά ο φοιτητής φάνηκε πιο γρήγορος από μένα, η απόσταση γι' αυτόν βλέπετε ήταν πολύ πιο σύντομη, μονάχα η σκαλίτσα της σοφίτας κι έφτασε. Αν δεν είχα τόση ανάγκη τη δουλειά, θα του 'χα τρίψει τα μούτρα προ πολλού σ' αυτόν εδώ τον τοίχο. Εδώ, δίπλα στην πινακίδα. Κάθε μέρα τ' ονειρεύομαι. Να τον δω κολλημένο εδώ –να, λίγο πιο πάνω απ' το πάτωμα, με τα χέρια απλωμένα στον τοίχο, τα δάχτυλα ανοιχτά, τα στραβοπόδαρά του γυρισμένα σε κουλούρα κι ένα γύρο πιτσιλιές από αίμα. Ίσαμε τώρα όμως έμεινε μόνο όνειρο». «Είναι η μοναδική λύση που υπάρχει;» ρώτησε ο Κ. χαμογελώντας. «Εγώ πάντως δε βρίσκω άλλη» απάντησε ο κλητήρας. «Κι όσο πάει, χειροτερεύει η κατάσταση. Τώρα δεν την παίρνει μόνο για τον εαυτό του, αλλά την κουβαλάει –το περίμενα από καιρό– και στον Ανακριτή». «Καλά, κι η γυναίκα σας δηλαδή δε φταίει καθόλου;» ρώτησε ο Κ., νιώθοντας πάλι τη ζήλια να τον κεντριζει. «Ίσα ίσα» γκρίνιαξε ο κλητήρας, «αυτή έχει το μεγαλύτερο φταίξιμο. Αυτή του ρίχτηκε πρώτη. Όσο για του λόγου του, δεν αφήνει θηλυκό που να μην το παίρνει από πίσω. Να σκεφτείτε πώς μόνο σε τούτη δω την πολυκατοικία τον έχουν κιόλας πετάξει έξω από πέντε σπίτια όπου είχε τρυνώσει στα μουλωχτά. Κι απ' την άλλη, η πιο όμορφη γυναίκα εδώ μέσα έτυχε σ' εμένα, που έχω τα χέρια δεμένα». «Αν είν' έτσι, δε γίνεται τίποτα» είπε ο Κ. «Όχι και τίποτα» διαμαρτυρήθηκε ο κλητήρας. «Να, ας φάει μια φορά ένα γερό χέρι ξύλο –γιατί είναι μεγάλος φοβητσιάρης, ξέρετε– και τότε θα δούμε αν θα τολμήσει να ξανασηκώσει τα μάτια του πάνω στη γυναίκα μου. Εγώ όμως δεν μπορώ να τον δείρω και κανείς απ' όσους ξέρω δε μου κάνει αυτή τη χάρη, γιατί όλοι φοβούνται τη δύναμή του. Μονάχα κάποιος σαν κι εσάς θα μπορούσε να τον βάλει στη θέση του». «Γιατί σαν κι εμένα;» ρώτησε ο Κ. απορημένος. «Γιατί είστε κατηγορούμενος» απάντησε ο κλητήρας. «Σωστά» είπε ο Κ. «Αλλά γι' αυτό ακριβώς θα 'πρεπε να φοβάμαι την

επίδραση της γνώμης του, αν όχι στην τελική έκβαση της δίκης, τουλάχιστον στην προανάκριση». «Ναι, δε λέω» είπε ο κλητήρας, λες και το σκεπτικό του Κ. ήταν εξίσου σωστό με το δικό του. «Κατά κανόνα όμως, σε μας εδώ οι υποθέσεις κρίνονται αμερόληπτα». «Δε συμφωνώ» είπε ο Κ. «Ωστόσο, τίποτα δε θα μ' εμποδίσει να δώσω ένα μάθημα σ' αυτό τον κύριο με την πρώτη ευκαιρία». «Θα σας χρωστούσα μεγάλη ευγνωμοσύνη» είπε ο κλητήρας, κάπως τυπικά τώρα. Του φαινόταν απίθανο να εκπληρωθεί μια μέρα η μεγαλύτερη επιθυμία της ζωής του. «Σίγουρα» συνέχισε ο Κ., «υπάρχουν κι άλλοι υπάλληλοι εδώ μέσα που αξίζουν παρόμοια μεταχείριση, ίσως όλοι». «Ναι, βεβαίως» είπε ο κλητήρας, σαν να επρόκειτο για κάτι αυτονόητο. Έπειτα κοίταξε τον Κ. με ύφος εμπιστευτικό –για πρώτη φορά, παρά τη φιλική στάση που κρατούσε απέναντί του ως τώρα– και πρόσθεσε: «Σε φέρνουν ως το λαιμό», αλλά αμέσως μετά άλλαξε κουβέντα, γιατί άρχισε να αισθάνεται κάπως άβολα: «Πρέπει να πάω στη γραμματεία για να κάνω την αναφορά μου. Θέλετε να έρθετε κι εσείς;» «Για ποιο λόγο, δεν έχω να κάνω τίποτα εκεί». «Μπορείτε να δείτε τα γραφεία. Δε θα σας προσέξει κανείς». «Είναι τόσο σπουδαίο αξιοθέατο;» ρώτησε ο Κ. διστακτικά, θέλοντας όμως πολύ να πάει. «Δεν ξέρω» είπε ο κλητήρας. «Σκέφτηκα πως μπορεί να σας ενδιέφερε». «Εντάξει, πάμε» αποφάσισε τέλος ο Κ., κι άρχισε να ανεβαίνει κιάλας τις σκάλες μπροστά απ' τον κλητήρα.

Μπαίνοντας, ο Κ. σκουντούφλησε σ' ένα σκαλοπάτι που ήταν πίσω απ' την πόρτα. «Απ' ό,τι φαίνεται, δε λογαριάζουν και πολύ το κοινό» σχολίασε. «Αυτό είναι το λιγότερο» είπε ο κλητήρας. «Κοιτάξτε σε τι χάλια βρίσκεται η αίθουσα αναμονής». Ήταν ένας στενόμακρος διάδρομος με χοντροφτιαγμένες πόρτες δεξιά κι αριστερά, που οδηγούσαν στα διάφορα τμήματα της σοφίτας. Αν και δεν υπήρχαν καθόλου παράθυρα για να μπαίνει το φως, δεν ήταν ολότελα σκοτεινά: μερικά γραφεία είχαν για πόρτα ένα ξύλινο καφασωτό, που έφτανε ως το ταβάνι κι άφηνε να περνάει λίγο φως. Διακρίνονταν επίσης μερικοί υπάλληλοι που ήταν σκυμμένοι πάνω απ' τα γραφεία τους ή στέκονταν πλάι στο καφασωτό χαζεύοντας μέσ' απ' τα κενά του τον κόσμο που περίμενε. Δεν υπήρχαν πολλοί άνθρωποι στον προθάλαμο, ίσως επειδή ήταν Κυριακή. Η εικόνα που παρουσίαζαν δεν ήταν καθόλου εντυ-

πωσιακή. Κάθονταν σε κανονικές αποστάσεις μεταξύ τους πάνω σε ξύλινους πάγκους, τοποθετημένους κατά μήκος και των δύο πλευρών του διαδρόμου. Όλοι ήταν κακοντυμένοι, μολονότι οι περισσότεροι, αν έκρινες απ' την έκφραση του προσώπου, το παράστημα, την περιποιημένη γενειάδα τους και πολλές άλλες ανεπαίσθητες μικρολεπτομέρειες, πρέπει να ανήκαν στις ανώτερες τάξεις. Επειδή δεν υπήρχε κρεμάστρα, είχαν ακουμπήσει τα καπέλα τους κάτω απ' τους πάγκους, στο πάτωμα, ακολουθώντας μάλλον ο ένας το παράδειγμα του άλλου. Μόλις αντιλήφθηκαν την παρουσία του Κ. και του κλητήρα, όσοι κάθονταν δίπλα στην πόρτα σηκώθηκαν αμέσως για να χαιρετήσουν, παρασύροντας τους πλαιϊνούς κι αυτοί τους επόμενους, με αποτέλεσμα να σηκωθούν όλοι στο πέραςμα των δύο αντρών. Στέκονταν με τη ράχη καμπουριασμένη, τα γόνατα λυγισμένα, όπως οι ζητιάνοι στο δρόμο. Ο Κ. περίμενε να τον φτάσει ο κλητήρας που είχε μείνει λίγο πίσω. «Πρέπει να έχουν υποστεί μεγάλους εξευτελισμούς!» του είπε. «Ναι» συμφώνησε ο κλητήρας, «είναι κατηγορούμενοι. Όλοι όσοι κάθονται εδώ είναι κατηγορούμενοι». «Για κοίτα! Συνάδελφοι λοιπόν» φώναξε ο Κ., γυρίζοντας σε κάποιον πλάι του, έναν ψηλό, αδύνατο γκριζομάλλη. «Τι περιμένετε «εδώ;» τον ρώτησε ευγενικά. Εκείνος τα 'χασε, γιατί δεν περίμενε να του απευθύνουν το λόγο. Θέαμα αρκετά θλιβερό, γιατί όλα τ' άλλα πάνω του πρόδιδαν άνθρωπο με εμπειρία στη ζωή, που κάτω από άλλες συνθήκες δε θα δυσκολευόταν να διατηρήσει την αυτοκυριαρχία και τη φυσική του υπεροχή απέναντι στους άλλους. Μέσα σ' αυτό το διάδρομο όμως έχανε τα λόγια του. Έστεκε εκεί ανίκανος ν' απαντήσει σε μια τόσο απλή ερώτηση, αναζητώντας με το βλέμμα τους υπόλοιπους, σαν να είχαν καθήκον να τον συντρέξουν ή σαν να απαλασσόταν απ' την υποχρέωση να δώσει μιαν απάντηση αφού τον άφηναν αβοήθητο. Τότε πλησίασε ο κλητήρας, λέγοντας με καθησυχαστική φωνή για να τον ενθαρρύνει: «Ο κύριος ρώτησε απλώς γιατί περιμένετε εδώ. Απαντήστε, δεν υπάρχει λόγος να διστάσετε». Η φωνή του κλητήρα, μάλλον γνώριμη στον άλλο, είχε θετική επίδραση: «Περιμένω» άρχισε, αλλά αμέσως μετά κόμπιασε. Προφανώς διάλεξε αυτή την αρχή, έχοντας κατά νου να δώσει μιαν ακριβή απάντηση, μα δεν έβρισκε τη συνέχεια. Είχαν πλησιάσει τώρα κι άλλοι σχηματίζοντας έναν κλοιό γύρω τους,

αλλά ο κλητήρας φώναξε: «Παρακαλώ, μην κλείνετε το διάδρομο!» Εκείνοι τραβήχτηκαν λίγο προς τα πίσω, χωρίς όμως να γυρίσουν στη θέση τους. Στο μεταξύ, ο άντρας πρόλαβε να σκεφτεί την απάντηση που έπρεπε να δώσει και είπε μ' ένα αδιόρατο χαμόγελο: «Πριν ένα μήνα κατέθεσα μερικά υπομνήματα για την υπόθεσή μου και τώρα περιμένω το αποτέλεσμα». «Απ' ό,τι φαίνεται, έχετε μπει σε μεγάλους μπελάδες» είπε ο Κ. «Φυσικά» έκανε ο άλλος, «αφού πρόκειται για τη δίκη μου». «Δε σκέφτονται όλοι όπως εσείς» είπε ο Κ. «Κι εγώ, για παράδειγμα, είμαι κατηγορούμενος, αλλά, ο Θεός να με κάψει αν λέω ψέματα, δεν έχω υποβάλει κανένα υπόμνημα ούτε έχω κάνει οποιαδήποτε άλλη σχετική ενέργεια. Νομίζετε πως είναι απαραίτητο;» «Τι να σας πω» απάντησε ο άλλος, γεμάτος αβεβαιότητα πάλι. Προφανώς θεωρούσε ότι ο Κ. αστειευόταν, κι επειδή φοβόταν μην ξανακάνει λάθος, ήταν έτοιμος να επαναλάβει κατά λέξη την προηγούμενη απάντηση, τελικά όμως το ανυπόμονο βλέμμα του Κ. τον ανάγκασε να πει μόνο: «Εγώ, μια φορά, κατέθεσα τα υπομνήματά μου». «Ίσως δεν πιστεύετε πως είμαι κι εγώ κατηγορούμενος, ε;» ρώτησε ο Κ. «Ω, παρακαλώ, κάθε άλλο» διαμαρτυρήθηκε ο άνθρωπος, κάνοντας μια κίνηση προς το πλάι· η φωνή του, ωστόσο, φανέρωνε ότι μόνο από φόβο διάλεξε αυτή την απάντηση κι όχι γιατί την πίστευε αληθινή. «Όστε δε με πιστεύετε;» φώναξε ο Κ., και σπρωγμένος ασυνείδητα απ' τη δουλοπρεπή στάση του άλλου, τον άρπαξε απ' το μπράτσο, λες κι ήθελε να τον αναγκάσει να συμφωνήσει με τη βία. Τον είχε πιάσει απαλά με τα δυο δάχτυλα μόνο, γιατί δεν ήθελε να τον πονέσει. Παρ' όλ' αυτά, εκείνος ξεφώνισε δυνατά, σαν να τον είχαν αδράξει με πυρωμένη τοιμπίδα. Αυτή η γελοία κραυγή έκανε τον Κ. να χάσει όλο του το ενδιαφέρον. Αν δεν πίστευαν ότι ήταν κατηγορούμενος, τόσο το καλύτερο. Ίσως να τον πέρασε για δικαστή. Του έσφιξε το μπράτσο, δυνατά αυτή τη φορά, εν είδει αποχαιρετισμού, τον έσυρε πίσω ως τον πάγκο και συνέχισε το δρόμο του. «Οι περισσότεροι κατηγορούμενοι είναι πολύ ευαίσθητοι» σχολίασε ο κλητήρας. Πίσω τους, όλοι είχαν μαζευτεί τώρα γύρω από εκείνον τον άνθρωπο, που δεν ξεφώνιζε πια. Έμοιαζαν να τον ρωτούν λεπτομέρειες για όσα έγιναν. Ένας φύλακας πλησίασε τον Κ. απ' την αντίθετη κατεύθυνση –πρέπει να ήταν φύλακας, γιατί είχε ένα σπαθί που η θήκη του,

αν έκρινε κανείς από το χρώμα ήταν αλουμινένια. Ο Κ. κοίταξε το σπαθί έκπληκτος, απλώνοντας μάλιστα το χέρι για να το πιάσει. Ο φύλακας, που τον είχαν φέρει ως εκεί τα ξεφωνητά, ρώτησε τι έγινε. Ο κλητήρας του είπε πως δεν υπήρχε λόγος να ανησυχεί, εκείνος όμως επέμενε να εξετάσει μόνος του το ζήτημα. Καιρέτισε στρατιωτικά και συνέχισε το δρόμο του με πολύ βιαστικά αλλά μικρά βηματάκια, ίσως γιατί υπέφερε από ποδάγρα.

Ο Κ. δεν ασχολήθηκε πολύ ούτε μ' αυτόν ούτε με τους υπόλοιπους που περιμέναν στο διάδρομο. Τους ξέχασε τελείως όταν έφτασε στη μέση του διαδρόμου και είδε ότι προς τα δεξιά υπήρχε ένα άνοιγμα χωρίς πόρτα, απ' όπου μπορούσε να μπει. Ρώτησε τον κλητήρα για να βεβαιωθεί αν αυτός ήταν ο σωστός δρόμος, εκείνος του έγνεψε καταφατικά, και χωρίς να διστάσει περισσότερο, συνέχισε προς τα κει. Ένωθε άβολα με τον κλητήρα μονίμως ένα δυο βήματα πίσω απ' την πλάτη του. Στο χώρο που βρίσκονταν, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ήταν κρατούμενος που τον πάνε συνοδεία. Κάθε τόσο κοντοστεκόταν, τον περίμενε να πλησιάσει, εκείνος όμως έμενε πάλι πίσω. Τελικά, θέλοντας να διώξει από μέσα του αυτό το δυσάρεστο συναίσθημα, είπε: «Νομίζω πως είδα αρκετά, καιρός να πηγαίνω». «Δεν τα είδατε όλα ακόμα» είπε ο κλητήρας καλοπροαίρετα. «Δε θέλω να τα δω όλα» είπε ο Κ., που άρχισε να νιώθει κουρασμένος. «Θέλω να φύγω, πού είναι η έξοδος;» «Τι, χαθήκατε κιόλας;» ρώτησε ο κλητήρας ξαφνιασμένος. «Προχωρήστε ίσια, ως εκείνη τη στροφή, έπειτα ακολουθήστε δεξιά το διάδρομο και θα φτάσετε στην έξοδο». «Ελάτε μαζί μου» είπε ο Κ. «Μόνος μου θα χαθώ μέσα σ' όλους αυτούς τους διαδρόμους». «Μα δεν υπάρχει άλλος διάδρομος, ένας είναι» είπε ο κλητήρας, με επιτιμητικό τόνο τώρα στη φωνή του. «Δεν μπορώ να γυρίσω πίσω, πρέπει να παραδώσω την αναφορά μου και μ' έχετε καθυστερήσει κιόλας αρκετά». «Ελάτε μαζί μου!» επανέλαβε ο Κ., πιο αυστηρά αυτή τη φορά, λες και είχε τσακώσει επιτέλους τον κλητήρα να λέει ψέματα. «Μη φωνάζετε τόσο δυνατά» ψιθύρισε ο κλητήρας. «Θα μας ακούσουν απ' τα γραφεία. Αν δε θέλετε να γυρίσετε μόνος, ελάτε λίγο ακόμη μαζί μου ή περιμένετε εδώ ώσπου να δώσω το μήνυμα, κι έπειτα ευχαρίστως να γυρίσουμε πίσω μαζί». «Όχι, όχι» επέμεινε ο Κ., «δε θα περιμένω, πρέπει να με συνοδέψετε πίσω αμέσως». Ο Κ. δεν είχε κοιτάξει

ακόμα τριγύρω να δει πού βρισκόταν. Μόνο όταν άνοιξε μια απ' τις ξύλινες πόρτες που υψώνονταν ολόγυρα, γύρισε το βλέμμα προς τα εκεί. Μια κοπέλα, που μάλλον άκουσε τη δυνατή φωνή του Κ., εμφανίστηκε στο άνοιγμα και ρώτησε: «Τι θέλει ο κύριος;» Αρκετά πιο πίσω, φάνηκε να πλησιάζει στο μισοσκοτάδο μια αντρική φιγούρα. Ο Κ. κοίταξε τον κλητήρα, θυμήθηκε τη διαβεβαίωσή του ότι δε θα τον πρόσεχε κανείς εκεί. Να που τώρα βρέθηκαν ήδη δύο. Έτσι όπως πήγαινε το πράγμα, σε λίγο θα μαζευόταν γύρω του όλο το υπαλληλίκι, ζητώντας εξηγήσεις για την παρουσία του στα γραφεία. Η μοναδική λογική και πειστική απάντηση που θα μπορούσε να δώσει ήταν πως σαν κατηγορούμενος ήθελε να πληροφορηθεί την ημερομηνία της επόμενης ανάκρισής του. Δεν του άρεσε όμως να καταφύγει σ' αυτή τη δικαιολογία, ιδιαίτερα τη στιγμή που δεν αντιπροσώπευε την αλήθεια. Αυτό που τον παρακίνησε ν' ανέβει ως εκεί πάνω ήταν η περιέργεια, και πράγμα ακόμη πιο δύσκολο να σταθεί σαν εξήγηση, η επιθυμία να διαπιστώσει με τα ίδια του τα μάτια, αν όντως το εσωτερικό του δικαστηρίου ήταν το ίδιο αποκρουστικό με την εξωτερική του όψη. Κι όλα ως τώρα επαλήθευαν πλήρως τις εικασίες του. Δεν υπήρχε λόγος να καθυστερεί άλλο. Όσα είχε δει, έφταναν με το παραπάνω για να του χαλάσουν τη διάθεση. Ούτε ήταν η κατάλληλη στιγμή να πέσει ξαφνικά πάνω σε κανέναν ανώτερο υπάλληλο. Το μόνο που ήθελε, ήταν να φύγει, εν ανάγκη χωρίς τον κλητήρα.

Έτσι όμως που στεκόταν εκεί ακίνητος, σαν να είχε καταπιεί τη γλώσσα του, πρέπει να κίνησε την περιέργεια των άλλων, γιατί το κορίτσι κι ο κλητήρας τον κοιτούσαν λες και περίμεναν από στιγμή σε στιγμή να του συμβεί μια ριζική μεταμόρφωση και δεν ήθελαν να χάσουν το θέαμα. Αλλά και ο άντρας που ο Κ. είχε δει προηγουμένως να πλησιάζει από το βάθος του γραφείου, έστεκε τώρα στο άνοιγμα της χαμηλής πόρτας, με το χέρι πιασμένο σφιχτά απ' το πρέκι, αναπηδώντας ελαφριά στις μύτες των ποδιών σαν ανυπόμονος θεατής. Ωστόσο, η κοπέλα, που κατάλαβε πρώτη πως η συμπεριφορά του Κ. οφειλόταν σε κάποια μικροαδιαθεσία, έφερε μια πολυθρόνα και τον ρώτησε: «Δε θέλετε να καθίσετε;» Ο Κ. κάθισε αμέσως κι ακούμπησε τους αγκώνες στα μπράτσα της πολυθρόνας για να στηριχτεί καλύτερα. «Είστε λιγάκι ζαλι-

σμένος, ε;» τον ρώτησε, πλησιάζοντας το πρόσωπό της κοντά στο δικό του. Είχε την αυστηρή έκφραση που παίρνουν συνήθως τα πρόσωπα μερικών γυναικών στην άνθηση της νιότης τους. «Μην ανησυχείτε» πρόσθεσε. «Είναι συνηθισμένο φαινόμενο, το παθαίνουν σχεδόν όλοι όταν έρχονται εδώ για πρώτη φορά. Εσείς έρχεστε πρώτη φορά; Ε, τότε δεν είναι καθόλου περίεργο. Η στέγη ψήνεται όλη τη μέρα απ' τον ήλιο, κι όταν οι ξυλοδεσιές ζεσταθούν αρκετά, ο αέρας γίνεται πολύ πνιγηρός και βαρύς. Αυτό κάνει το χώρο λίγο ακατάλληλο για γραφεία. Προσφέρει, βέβαια, άλλα μεγάλα πλεονεκτήματα, ο αέρας όμως είναι πολύ βαρύς, δεν μπορείς σχεδόν να ανασάνεις, κυρίως τις μέρες που έχουμε πολλούς κατηγορούμενους. Αν σκεφτείτε επιπλέον τις μπουγάδες για στέγνωμα που απλώνουν κάθε τόσο οι νοικάρηδες –δεν μπορείς φυσικά να τους απαγορέψεις να πλένουν τα ρούχα τους– δε θα σας παραξενέψει καθόλου που νιώθετε λίγο άσχημα. Στο τέλος, συνηθίζει κανείς μια χαρά. Τη δεύτερη ή την τρίτη φορά που θα έρθετε, ούτε που θα καταλάβετε σχεδόν τη βαριά ατμόσφαιρα. Είστε λίγο καλύτερα τώρα;» Ο Κ. δεν απάντησε, του κόστιζε που είχε παραδοθεί στα χέρια αυτών των ανθρώπων εξαιτίας της ξαφνικής αδυναμίας του. Κι αντί να νιώθει καλύτερα τώρα που είχε μάθει την αιτία της αδιαθεσίας του, ήταν ακόμα χειρότερα. Η κοπέλα το πρόσεξε αμέσως, πήρε ένα κοντάρι με γάντζο που ήταν ακουμπισμένο στον τοίχο, κι άνοιξε ένα μικρό φεγγίτη ακριβώς πάνω απ' το κεφάλι του Κ. για να μπει λίγος καθαρός αέρας. Έπεσε όμως τόση καπνιά, που το κορίτσι αναγκάστηκε να τον ξανακλείσει αμέσως και ύστερα να ξεσκονίσει με το μαντίλι τα μανίκια του Κ. απ' το πηχτό φούμο, επειδή εκείνος ένιωθε τρομερά κουρασμένος για να κάνει οτιδήποτε. Το μόνο που ήθελε, ήταν να καθίσει εκεί ήσυχα ώσπου να ξαναβρεί λίγη δύναμη για να μπορέσει να φύγει· κι αυτό θα γινόταν τόσο πιο γρήγορα, όσο λιγότερο ασχολούνταν αυτοί οι άνθρωποι μαζί του. Όμως η κοπέλα είχε διαφορετική γνώμη: «Δεν μπορείτε να καθίσετε άλλο εδώ, εμποδίζουμε την κυκλοφορία». Ο Κ. έριξε ένα απορημένο βλέμμα στον έρημο διάδρομο. «Θέλετε να σας πάω στο αναρρωτήριο; Βοηθήστε με λίγο, παρακαλώ» είπε στον άντρα που στεκόταν πλάι στην πόρτα· εκείνος έσπευσε πρόθυμα. Ο Κ. όμως δεν είχε καμιά όρεξη να πάει στο αναρρωτήριο. Όσο πιο βαθιά χωνόταν

στο εσωτερικό του κτιρίου, τόσο επιδεινωόταν η κατάστασή του. «Είμαι καλύτερα τώρα, μπορώ να φύγω» δήλωσε βιαστικά, και σηκώθηκε μ' ένα τρέμουλο σ' όλο του το σώμα, γιατί τόση ώρα καθισμένος στην αναπαυτική πολυθρόνα είχε χαλαρώσει υπερβολικά. Ήταν αδύνατον όμως να κρατηθεί όρθιος. «Δε γίνεται» είπε κουνώντας το κεφάλι του, και κάθισε πάλι αναστενάζοντας. Σκέφτηκε τον κλητήρα, που θα μπορούσε να τον βγάλει εύκολα από κει μέσα, μα είχε φύγει από ώρα. Κοίταξε ανάμεσα στην κοπέλα και τον άντρα που στέκονταν μπροστά του, αλλά δεν τον είδε πουθενά.

«Είμαι της γνώμης» είπε ο άντρας, που ήταν ντυμένος στην τρίχα –προκαλούσε ιδιαίτερη εντύπωση η κομψότητά του, με το γκριζο γιλέκο του που κατέληγε σε δυο μακριές, λεπτές μύτες– «πως η αδιαθεσία του κυρίου οφείλεται στο βαρύ αέρα. Το καλύτερο που έχουμε να κάνουμε λοιπόν –θα συμφωνεί κι ο ίδιος, υποθέτω– είναι να μην τον πάμε στο αναρρωτήριο, αλλά να τον βοηθήσουμε να βγει στο δρόμο, έξω απ' τα γραφεία». «Πολύ σωστά!» φώναξε ο Κ., διακόπτοντάς τον απ' την υπερβολική του χαρά. «Μόλις βγω από δω, σίγουρα θα νιώσω καλύτερα. Δεν είμαι και τόσο αδύναμος. Πρέπει μόνο να με βοηθήσετε λίγο να σηριχτώ. Δε θα σας βάλω σε μεγάλο κόπο. Εξάλλου, δεν είναι μεγάλη απόσταση, μόνο ως την πόρτα θα με πάτε. Έπειτα θα καθίσω λίγο στα σκαλοπάτια και θα συνέλθω αμέσως. Πρώτη φορά μου συμβαίνει αυτό. Δεν ξέρω κι εγώ τι να πω. Είμαι υπάλληλος σαν κι εσάς, συνηθισμένος στην ατμόσφαιρα των γραφείων, αλλά εδώ ο αέρας είναι τρομερά βαρύς, το είπατε κι εσείς. Βοηθήστε με λίγο, σας παρακαλώ, γιατί απ' τη ζαλάδα δεν μπορώ να σηκωθώ μόνος» κατέληξε, σηκώνοντας τους ώμους, για να διευκολύνει τους άλλους να τον πιάσουν απ' τις μασχάλες.

Ωστόσο, ο άντρας δεν ανταποκρίθηκε στην παράκληση του. Έμεινε ασάλευτος με τα χέρια στις τσέπες, γελώντας δυνατά. «Είδατε;» είπε στην κοπέλα. «Έπεσα διάνια. Μονάχα εδώ αισθάνεται άσχημα ο κύριος. Πουθενά αλλού δεν έχει πρόβλημα». Η κοπέλα χαμογέλασε κι αυτή, χτυπώντας τον όμως ταυτόχρονα με τις άκρες των δαχτύλων στο μπράτσο, σαν να τον μάλωνε που πήρε το θάρρος να κάνει ένα τόσο χοντρό αστείο εις βάρος του Κ. «Με παρεξηγήσατε» έκανε ο άλλος γελώντας ακόμη. «Δεν έχω

καμιά αντίρρηση να συνοδέψω τον κύριο ως την έξοδο». «Τότε, εντάξει» είπε η κοπέλα, χαμηλώνοντας για μια στιγμή το όμορφο κεφάλι της. «Μη δίνετε σημασία στο γέλιο του» είπε έπειτα στον Κ., που είχε βυθιστεί πάλι σε μια θλίψη γεμάτη απάθεια, ενώ το αφηρημένο του βλέμμα πρόδιδε πως δεν περίμενε καμιά εξήγηση. «Αυτός ο κύριος –μου επιτρέπετε βέβαια να σας συστήσω, ε;» –ο κύριος έδωσε τη συγκατάθεσή του με μια κίνηση του χεριού– «αυτός ο κύριος, λοιπόν, είναι ο Ειδικός επί των Πληροφοριών. Έχει καθήκον να δίνει στους κατηγορούμενους όλες τις πληροφορίες που χρειάζονται, και χρειάζονται πολλές επειδή το νομικό καθεστώς που ισχύει σ' εμάς δεν είναι πολύ γνωστό στο πλατύ κοινό. Διαθέτει για όλες τις ερωτήσεις μιαν απάντηση, είναι εύκολο να το διαπιστώσετε με την πρώτη ευκαιρία, όποτε θέλετε. Διαθέτει όμως κι ένα ακόμη σημαντικό προσόν, το κομψό ντύσιμο. Όλοι εμείς –εννοώ το προσωπικό– αποφασίσαμε ότι ο υπάλληλος επί των πληροφοριών, που βρίσκεται σε συνεχή επαφή με τους υπόδικους και είναι ο πρώτος που βλέπουν, επιβάλλεται να φοράει καλά ρούχα για να μην είναι άσχημη η πρώτη εντύπωση που κάνει στους κατηγορούμενους. Όσο για τους υπόλοιπους υπαλλήλους, όπως διαπιστώνετε εύκολα απ' το δικό μου παράδειγμα, είμαστε δυστυχώς τρομερά κακοντυμένοι, φοράμε άσχημα και παλιομοδίτικα ρούχα. Εδώ που τα λέμε, δεν έχει και νόημα να ξοδεύουμε χρήματα για ρούχα τη στιγμή που δε βγαίνουμε σχεδόν καθόλου απ' τα γραφεία. Πολλές φορές, κοιμόμαστε εδώ ακόμα και τη νύχτα. Γι' αυτόν όμως, όπως είπα, κρίναμε ότι είναι απαραίτητο να φοράει ένα όμορφο κοστούμι. Κι επειδή η υπηρεσία μας, που η στάση της σε τέτοιου είδους θέματα είναι κάπως περιεργή, δε δέχτηκε να δαπανήσει χρήματα γι' αυτόν το σκοπό, κάναμε μεταξύ μας έναν έρανο –συνεισέφεραν και μερικοί απ' τους κατηγορούμενους– και του αγοράσαμε αυτό το υπέροχο κοστούμι μαζί με μερικά ακόμη ρούχα. Ελπίζαμε ότι δεν είχαμε παραλείψει τίποτα, να όμως που η συνήθειά του να γελάει έτσι, χαλάει την πρώτη καλή εντύπωση και τρομάζει τους ανθρώπους». «Είναι ακριβώς όπως τα λέτε» είπε ο κύριος ειρωνικά. «Δεν καταλαβαίνω όμως, δεσποινίς, γιατί κάθεστε και λέτε στον κύριο από δω όλα τα μυστικά της υπηρεσίας, ή μάλλον, γιατί τον βάζετε να τ' ακούει με το ζόρι, γιατί ασφαλώς δε θα 'χει καμιά διάθεση

να τα πληροφορηθεί. Φτάνει να του ριξει κανείς μια ματιά, για να καταλάβει αμέσως ότι κάθεται εκεί απορροφημένος τελείως απ' τις δικές του υποθέσεις». Ο Κ. δεν ήταν σε θέση να φέρει αντίρρηση. Η πρόθεση της κοπέλας μπορεί να ήταν καλή, ίσως ήθελε να τον κάνει να ξεχάσει την αδιαθεσία του ή να του δώσει λίγο χρόνο να συνέλθει, όμως σίγουρα δεν είχε διαλέξει τον πιο κατάλληλο τρόπο. «Έπρεπε να του δώσω μια εξήγηση» είπε η κοπέλα. «Τον προσβάλατε γελώντας του κατάμουτρα». «Νομίζω, πως θα συγχωρούσε και χειρότερες προσβολές, φτάνει να τον συνόδευα ως την έξοδο». Ο Κ. δεν είπε τίποτα, δε σήκωσε καν τα μάτια του. Όχι μόνο υπέμενε αδιαμαρτύρητα να διαπραγματεύονται αυτοί οι δυο για την περίπτωση του σαν να επρόκειτο για κάποιο άψυχο αντικείμενο, αλλά το προτιμούσε κιόλας απ' το να ασχολούνται άμεσα μαζί του. Ξαφνικά, ένωσε το χέρι του άντρα να τον πιάνει απ' το ένα μπράτσο και το χέρι της κοπέλας απ' το άλλο. «Ελάτε τώρα, πάμε, δεν έχετε τίποτα» είπε ο άντρας. «Σας ευχαριστώ, σας ευχαριστώ πολύ και τους δυο» είπε ο Κ., μ' ένα αίσθημα ευχάριστης έκπληξης. Έπειτα σηκώθηκε αργά, φέρνοντας μαλακά τα χέρια των ξένων στα σημεία όπου χρειάζοταν περισσότερη υποστήριξη. «Θα νομίζετε, βέβαια» είπε η κοπέλα σιγανά στο αυτί του Κ., καθώς κόντευαν να φτάσουν στο διάδρομο, «πως προσπαθώ να παρουσιάσω την εικόνα του συναδέλφου μου με τα καλύτερα χρώματα. Δεν είναι έτσι, πρέπει να με πιστέψετε. Δεν έχει σκληρή καρδιά. Μολονότι δεν είναι στα καθήκοντά του να συνοδεύει ως την πόρτα άρρωστους κατηγορούμενους, έχει όλη την καλή διάθεση, όπως βλέπετε και μόνος σας, να το κάνει. Ίσως κανείς απ' τους υπαλλήλους εδώ δεν είναι σκληρόκαρδος. Είμαστε όλοι πρόθυμοι να βοηθήσουμε κάποιον που βρίσκεται σε ανάγκη. Το επάγγελμα όμως του δικαστικού υπαλλήλου μας κάνει να μοιάζουμε, επιφανειακά τουλάχιστον, άνθρωποι άκαρδοι, που δεν απλώνουν σε κανέναν χέρι βοήθειας. Εμένα προσωπικά με κάνει να υποφέρω αυτό». «Θέλετε να καθίσετε λίγο εδώ;» ρώτησε ο Ειδικός επί των Πληροφοριών. Είχαν φτάσει κιόλας στο διάδρομο, μπροστά στον κατηγορούμενο με τον οποίο είχε μιλήσει ο Κ. πρωτίτερα. Ο Κ. τράπηκε. Με πόση σιγουριά στεκόταν μπροστά του πριν από λίγο, ενώ τώρα έπρεπε να τον βαστάνε για να μη σωριαστεί στο πάτωμα. Το καπέλο του βρισκόταν στα χέρια

του υπαλλήλου που το έπαιζε στα δάχτυλα, τα μαλλιά ανακατωμένα έπεφταν στο ιδρωμένο μέτωπό του. Αλλά ο κατηγορούμενος δε φάνηκε να πρόσεξε τίποτα απ' όλ' αυτά, έστεκε ταπεινά μπρος στον κομποντυμένο άντρα που είχε στραμμένο το βλέμμα στο βάθος του διαδρόμου, με μόνη του έγνοια να βρει μια πειστική δικαιολογία για το λόγο που τον έκανε να βρίσκεται εκεί. «Το ξέρω» είπε, «πως είναι αδύνατον να βγει σήμερα η απόφαση για τα υπομνήματά μου. Ήρθα όμως, γιατί είχα ελεύθερο χρόνο στη διάθεσή μου και σκέφτηκα πως σήμερα Κυριακή μπορώ να περιμένω εδώ χωρίς να ενοχλώ κανέναν». «Δε χρειάζεται να απολογείστε» είπε ο άλλος. «Το ενδιαφέρον που δείχνετε είναι από κάθε άποψη αξιέπαινο. Πιάνετε, βέβαια, τον τόπο άσκοπα. Ωστόσο, δε θα σας εμποδίσω να παρακολουθήσετε από κοντά την πορεία της υπόθεσής σας, στο βαθμό που δε γίνεστε βάρος. Όταν κανείς ξέρει ότι υπάρχουν άνθρωποι που παραμελούν με σκανδαλώδη τρόπο τις υποχρεώσεις τους, καταλαβαίνει ότι αξίζει να έχει λίγη υπομονή με ανθρώπους σαν κι εσάς. Καθίστε». «Τι όμορφα που μιλάει στους κατηγορούμενους!» ψιθύρισε η κοπέλα. Ο Κ. έγνεψε καταφατικά, μα αμέσως ανασκίρτησε απότομα, γιατί ο άντρας τον ξαναρώτησε: «Δε θέλετε να καθίσετε λίγο;» «Όχι» απάντησε ο Κ. «Δε χρειάζεται». Το είπε με πολύ σταθερή και αποφασιστική φωνή, στην πραγματικότητα όμως θα του έκανε πολύ καλό να καθίσει. Ένωθε σαν να είχε ναυτία. Λες και βρισκόταν σε καράβι που το δέρνουνε τα κύματα. Τα νερά έσκαζαν με μανία στα ξύλινα πλευρά κι απ' το βάθος του προθάλαμου ακουγόταν ο βρυχηθμός της φουσκωμένης θάλασσας, θαρρείς κι ο διάδρομος σκαμπανέβαινε επικίνδυνα και οι κατηγορούμενοι που κάθονταν δεξιά κι αριστερά βούλιαζαν και υψώνονταν μαζί του. Μετά απ' όλ' αυτά, η αταραξία της κοπέλας και του άντρα που τον συνόδευαν έμοιαζε ακόμη πιο ακατανόητη. Είχε παραδοθεί άνευ όρων στα χέρια τους. Μια στιγμή να τον άφηναν, θα σωριαζόταν χάμω σαν κούτσουρο. Τα μικρά μάτια τους μοίραζαν αυστηρές ματιές δεξιά κι αριστερά, ο Κ. ένωθε τον κανονικό βηματισμό τους, χωρίς όμως να συγχρονίζει το βήμα του με το δικό τους, γιατί τώρα τον πήγαιναν σχεδόν σηκωτό. Τελικά, πρόσεξε πως του μιλούσαν, αλλά δεν καταλάβαινε τι έλεγαν. Άκουγε μόνο ένα βουητό που απλωνόταν παντού τριγύρω, και μέσα απ' το βουητό έμοιαζε ν' α-

ντηχεί ένας μονότονος οξύς ήχος, σαν σειρήνα. «Πιο δυνατά, δεν ακούω» ψιθύρισε, με σκυμμένο κεφάλι, γεμάτος ντροπή, επειδή ήξερε πως του μιλούσαν αρκετά δυνατά, αλλά εκείνος δεν μπορούσε να ξεχωρίσει τις λέξεις. Έπειτα, σαν να χώρισε απότομα ο τοίχος μπροστά του στα δύο, ένιωσε μια ριπή δροσερού αέρα, ενώ δίπλα του άκουσε μια φωνή να λέει: «Πρώτα φωνάζει ότι θέλει να φύγει. Ύστερα του λες για εκατοστή φορά ότι βρίσκεται μπροστά στην έξοδο, και δε λέει να ξεκουνησει». Ο Κ. πρόσεξε πως στεκόταν μπροστά στην εξώπορτα που την είχε ανοίξει η κοπέλα. Ένιωσε σαν να ξαναβρήκε μονομιάς όλες του τις δυνάμεις. Θέλοντας να πάρει μια μικρή γεύση της ελευθερίας που τον περίμενε, πάτησε στο πρώτο σκαλοπάτι, και στάθηκε εκεί για ν' αποχαιρετήσει τους συνοδούς του που έσκυβαν προς το μέρος του. «Σας ευχαριστώ πολύ» τους είπε πολλές φορές, σφίγγοντας επανειλημμένα τα χέρια και των δυο, ώσπου τα άφησε όταν σκέφτηκε ότι ίσως ο σχετικά φρέσκος αέρας της σκάλας τους έκανε κακό, έτσι συνηθισμένοι που ήταν στον αέρα του γραφείου. Εκείνοι του απάντησαν με δυσκολία και η κοπέλα μάλιστα ίσως να λιποθυμούσε αν ο Κ. δε φρόντιζε να κλείσει με μια αστραπιαία κίνηση την πόρτα Στη συνέχεια, στάθηκε για μια στιγμή ακίνητος, έστρωσε τα μαλλιά του με τη βοήθεια ενός μικρού καθρέφτη τσέπης, έσκυψε να πιάσει το καπέλο απ' το επόμενο σκαλοπάτι –το 'χε πετάξει εκεί ο Ειδικός επί των Πληροφοριών– και κατέβηκε τη σκάλα χοροπηδώντας με τόση ζωντάνια και τόσο μεγάλα πηδήματα, που σχεδόν ανησύχησε μπροστά στην απότομη καλύτερευσή του. Η ακλόνητη ως τώρα υγεία του δεν τον είχε συνηθίσει καθόλου σε τέτοιου είδους εκπλήξεις. Μήπως το σώμα του ήθελε να επαναστατήσει κι ετοιμάζε το έδαφος για μια καινούρια δίκη, μια και οι προσπάθειες που κατέβαλλε για την πρώτη δεν τον είχαν κουράσει καθόλου; Δεν απέρριψε εντελώς την ιδέα να επισκεφθεί με την πρώτη ευκαιρία ένα γιατρό. Αποφάσισε επίσης –εδώ δε χρειαζόταν ξένες συμβουλές– να αξιοποιεί στο μέλλον καλύτερα τα κυριακάτικα πρωινά του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΦΙΛΗ ΤΗΣ ΔΕΣΠΟΙΝΙΔΑΣ ΜΠΥΡΣΤΝΕΡ

Τις επόμενες μέρες, στάθηκε αδύνατον στον Κ. να μιλήσει έστω και για λίγο με τη δεσποινίδα Μπύρστνερ. Χρησιμοποίησε όλους τους δυνατούς τρόπους για να την πλησιάσει, εκείνη όμως κατάφερε πάντα να τον αποφεύγει. Μετά την τράπεζα, γυρνούσε γραμμή στο σπίτι, έμπαινε στο δωμάτιό του δίχως να ανάψει φως, καθόταν στον καναπέ και παρακολουθούσε το χωλ. Αν τυχόν περνούσε η υπηρέτρια κι έκλεινε την πόρτα νομίζοντας πως δε βρισκόταν κανείς στο δωμάτιο, εκείνος πήγαινε σε λίγο και την ξανάνοιγε. Το πρωί, ξυπνούσε μια ώρα νωρίτερα απ' το συνηθισμένο, με την ελπίδα να συναντήσει τη δεσποινίδα Μπύρστνερ μόνη όταν έφευγε για τη δουλειά. Ωστόσο, καμιά απ' αυτές τις προσπάθειες δεν έφερε αποτέλεσμα. Έπειτα έγραψε ένα γράμμα σε δυο αντίτυπα και το ταχυδρόμησε στη διεύθυνση του σπιτιού και του γραφείου της. Μέσα απ' τις σελίδες του γράμματος προσπάθησε να δικαιολογήσει για μια ακόμη φορά τη συμπεριφορά του, προσφέρθηκε να της δώσει οποιαδήποτε ικανοποίηση του ζητούσε, υποσχέθηκε μην υπερβεί ούτε χιλιοστό τα όρια που θα έβαζε εκείνη, την παρακαλούσε να του παραχωρήσει μια ευκαιρία να μιλήσει μαζί της, ιδιαίτερα απ' τη στιγμή που δεν ήξερε τι στάση έπρεπε να κρατήσει απέναντι στην κυρία Γκρούμπαχ προτού συμβουλευτεί την ίδια. Τέλος, δήλωνε πως την ερχόμενη Κυριακή θα έμενε όλη μέρα στο δωμάτιό του, περιμένοντας ένα σημάδι της που θα φανέρωνε ότι ήταν έτοιμη να ικανοποιήσει την παράκλησή του, ή τουλάχιστον να του εξηγήσει τους λόγους που την απέρριπτε. Τα γράμματα δεν επιστράφηκαν, αλλά ούτε έλαβαν απάντηση. Εντούτοις, την Κυριακή δόθηκε ένα σημάδι αρκετά ξεκάθαρο. Νωρίς το πρωί, ο Κ. διαπίστωσε, κοιτάζοντας απ' την κλειδαρότρυπα, μιαν ασυνήθιστη κίνηση στο χωλ, που δεν άργησε να

εξηγηθεί. Μια λεπτοκαμωμένη, χλομή κοπέλα, λίγο κουτσή απ' το ένα πόδι, δασκάλα των γαλλικών –ήταν απ' τη Γερμανία και την έλεγαν Μόνταγκ– μετακόμιζε απ' το δωμάτιο που νοίκιαζε ως τότε στο δωμάτιο της δεσποινίδας Μπύρστνερ. Ο Κ. την έβλεπε να μπαينوβγαίνει στο χωλ με τις ώρες, σέρνοντας το βήμα και βασιτώντας στο χέρι κάποιο ξεχασμένο ρούχο, κάλυμμα ή βιβλίο που έπρεπε να μεταφερθεί στο καινούριο δωμάτιο.

Όταν η κυρία Γκρούμπαχ τού πήγε τα πρωινό –από τότε που ο Κ. είχε θυμώσει μαζί της, ανέλαβε προσωπικά όλη την ευθύνη για τη φροντίδα του νοικάρη της παραμερίζοντας την υπηρετριά– ο Κ., υποκύπτοντας στην περιέργεια που τον είχε κυριέψει, της μίλησε για πρώτη φορά ύστερα από πέντε μέρες. «Μα τι 'ναι όλος αυτός ο θόρυβος στο χωλ;» ρώτησε, γεμίζοντας το φλιτζάνι του με καφέ. «Σήμερα, κυριακάτικα, ήταν ανάγκη να γίνει το συγύρισμα; Δεν υπάρχει άλλη μέρα;» Αν και δε γύρισε να την κοιτάξει, κατάλαβε ότι η γυναίκα έβγαλε έναν ελαφρό αναστεναγμό ανακούφισης. Το γεγονός ότι της μίλησε, ακόμη και με τόσο αυστηρό τρόπο, σήμαινε ότι την είχε συγχωρήσει ή πως ήταν έτοιμος να τη συγχωρήσει. «Δε συγυρίζουμε, κύριε Κ.» είπε. «Η δεσποινίς Μόνταγκ θα μείνει στο ίδιο δωμάτιο με την δεσποινίδα Μπύρστνερ και μεταφέρει τα πράγματά της». Σταμάτησε για να δει αν ο Κ. της επέτρεπε να συνεχίσει. Εκείνος, θέλοντας να δοκιμάσει λίγο την υπομονή της, βάλθηκε να ανακατεύει αμίλητος τον καφέ του. Έπειτα σήκωσε το βλέμμα προς το μέρος της και είπε: «Πάντα επιτέλους να υποψιάζεστε άδικα τη δεσποινίδα Μπύρστνερ;» «Αχ! κύριε Κ!» φώναξε εκείνη, που περίμενε πώς και πώς αυτή την ερώτηση, απλώνοντας τα χέρια προς το μέρος του. «Γιατί πήρατε τόσο στραβά μια τυχαία κουβέντα; Δε μου πέρασε ποτέ απ' το νου να προσβάλω εσάς ή κάποιον άλλον. Πώς μπορούσατε να πιστέψετε κάτι τέτοιο, εσείς, που με ξέρετε τόσο καλά; Πόσο υπέφερα όλες αυτές τις μέρες! Εγώ να κακολογήσω νοικάρη μου! Και να μου το πει αυτό, ποιος; Εσείς, ο κύριος Κ.! Κι ύστερα να μιλήσετε για έξωση! Να κάνω σ' εσάς έξωση!» Το τελευταίο ξεφωνητό πνίγηκε σε αναφιλητά. Η ηλικιωμένη γυναίκα σκέπασε με την ποδιά το πρόσωπό της κι άρχισε να κλαίει γοερά.

«Μην κλαίτε, κυρία Γκρούμπαχ» είπε ο Κ., κοιτάζοντας απ' το παράθυρο, με τη σκέψη στη δεσποινίδα Μπύρστνερ και στο ότι

είχε πάρει για συγκάτοικο μια ξένη κοπέλα. «Ελάτε τώρα, δεν υπάρχει λόγος να κλαίτε» ξαναείπε, όταν έστρεψε πάλι το βλέμμα του στο δωμάτιο και είδε την κυρία Γκρούμπαχ να συνεχίζει το κλαψούρισμα. «Μην παίρνετε κατά γράμμα όσα είπα τότε. Μια μικρή παρεξήγηση ήταν όλη κι όλη. Συμβαίνει κι ανάμεσα στους καλύτερους φίλους καμιά φορά». Η κυρία Γκρούμπαχ κατέβασε την ποδιά απ' τα μάτια της, για να δει αν ο Κ. είχε πράγματι συμπιλωτικές προθέσεις. «Έτσι είναι» είπε εκείνος. Συμπεραίνοντας απ' τη στάση της γυναίκας ότι ο λοχαγός δεν της είχε πει τίποτα, πήρε το θάρρος να προσθέσει: «Πιστεύετε, αλήθεια, πως θα στρεφόμενοι ποτέ εναντίον σας εξαιτίας μιας ξένης κοπέλας;» «Αυτό ακριβώς είναι που φοβάμαι, κύριε Κ.» είπε η κυρία Γκρούμπαχ: το 'χε η κακιά της μοίρα να ξεστομίζει κάτι αταίριαστο μόλις ένιωθε λίγο πιο ελεύθερη με το συνομιλήτή της. «Δεν περνάει στιγμή που να μην αναρωτιέμαι: Γιατί δείχνει τόσο ενδιαφέρον για τη δεσποινίδα Μπύρστνερ; Γιατί τα βάζει μαζί μου για χάρη της, ενώ ξέρει πως κάθε σκληρή κουβέντα του μου κόβει ώρες απ' τον ύπνο; Το μόνο που είπα η κακομοίρα για τη δεσποινίδα, ήταν αυτό που είδαν τα μάτια μου». Ο Κ. προτίμησε να κρατήσει το στόμα του κλειστό. Κανονικά, θα έπρεπε να την πετάξει έξω απ' το δωμάτιο με την πρώτη κουβέντα, αλλά δεν ήθελε να τα χαλάσει πάλι μαζί της. Εξακολούθησε να πίνει αμίλητος τον καφέ του, δίνοντάς της να καταλάβει ότι η παρουσία της εκεί ήταν περιττή. Απ' έξω ακούστηκε πάλι το σερνάμενο βήμα της δεσποινίδας Μόνταγκ που διέσχιζε το χωλ. «Ακούτε;» ρώτησε ο Κ., δείχνοντας με το χέρι προς την πόρτα. «Ναι» είπε η κυρία Γκρούμπαχ, βγάζοντας ένα στεναγμό. «Της είπα να τη βοηθήσω λιγάκι, να βάλω και το κορίτσι να κουβαλήσει τίποτα, αλλά εκείνη δεν παίρνει από λόγια, θέλει να τα κάνει όλα μόνη της. Ωρες, ώρες, δεν μπορώ να καταλάβω καθόλου τη δεσποινίδα Μπύρστνερ. Εγώ μετανιώνω πολλές φορές που νοίκιασα δωμάτιο στη δεσποινίδα Μόνταγκ, κι εκείνη την παίρνει και για συγκάτοικο». «Αυτό είναι δικό της πρόβλημα» είπε ο Κ., διαλύοντας με το κονταλάκι ένα κύβο ζάχαρη στον πάτο του φλιτζανιού. «Εσείς θα 'χετε ζημιά απ' αυτή την αλλαγή;» «Όχι» απάντησε η κυρία Γκρούμπαχ. «Ίσα ίσα που με βολεύει. Αδειάζει ένα δωμάτιο για να τακτοποιήσω τον ανιψιό μου, το λοχαγό. Απ' τη μέρα που τον έβαλα να κοιμάται στο σαλό-

νι, δίπλα στο δικό σας δωμάτιο –δεν είχα, βλέπετε, πουθενά αλλού– ανησυχώ μήπως σας ενοχλεί. Δεν είναι και πολύ διακριτικός». «Μα τι λέτε!» διαμαρτυρήθηκε ο Κ. «Ούτε που να το συζητάτε. Με περνάτε, μου φαίνεται, για μυγιάγγιχτο, επειδή μου είναι ανυπόφορα τα σουβγά φέρτα της δεσποινίδας Μόνταγκ –να την πάλι, περνάει απ' έξω». Η κυρία Γκρούμπαχ δεν ήξερε τι να κάνει. «Να της πω να συνεχίσει άλλη ώρα; Αν θέλετε, πηγαίνω αμέσως να της το πω». «Μα δεν είναι ανάγκη να μετακομίσει στην δεσποινίδας Μπύρστνερ;» «Ναι» είπε η κυρία Γκρούμπαχ, που δεν είχε καταλάβει καλά τι ήθελε να πει ο Κ. «Ε, τότε» είπε ο Κ., «πρέπει να μεταφέρει τα πράγματά της». Η γυναίκα έγενεψε απλώς με το κεφάλι. Αυτή η βουβή αδυναμία, που επιφανειακά έμοιαζε τόσο με πείσμα, ερέθισε τον Κ. ακόμη περισσότερο. Άρχισε να πηγαινόερχεται απ' το παράθυρο ως την πόρτα, τόσο βιαστικά, που η κυρία Γκρούμπαχ –μολονότι ίσως ήθελε πια να φύγει– δεν μπορούσε να βγει απ' το δωμάτιο.

Σε μια στιγμή που ο Κ. είχε φτάσει πάλι στην πόρτα, ακούστηκε ένα χτύπημα. Ήταν η υπηρέτρια που ανήγγειλε πως η δεσποινίς Μόνταγκ θα ήθελε να μιλήσει για λίγο μαζί του. Τον παρακαλούσε να έρθει στην τραπεζαρία. Ο Κ. άκουσε την υπηρέτρια σκεπτικός κι έπειτα έριξε στην κυρία Γκρούμπαχ, που είχε πάρει ύφος υπερβολικά τρομαγμένο, ένα βλέμμα σχεδόν σαρκαστικό, σαν να ήθελε να πει ότι εκείνος περίμενε από ώρα την πρόσκληση της δεσποινίδας Μόνταγκ, κι ότι δεν ήταν καθόλου απρόσμενη αν αναλογιζόταν κανείς όλη την ταλαιπωρία που τον είχαν υποβάλει εκείνο το κυριακάτικο πρωινό οι νοικάρηδες της. Έστειλε το κορίτσι πίσω απαντώντας πως θα πήγαινε αμέσως. Ύστερα πλησίασε στη ντουλάπα ν' αλλάξει σακάκι, κι αντί γι' άλλη απόκριση στα χαμηλόφωνα παράπονα της κυρίας Γκρούμπαχ για τη φορτική συμπεριφορά της δεσποινίδας Μόνταγκ, την παρακάλεσε απλώς να μαζέψει τα σερβίτσια του προγεύματος. «Μα εσείς δεν αγγίζατε τίποτα» είπε η κυρία Γκρούμπαχ. «Ω, μα πάρτε τα από δω, σας λέω!» φώναξε ο Κ., με μια χειρονομία αποστροφής. Είχε την αίσθηση πως η δεσποινίς Μόνταγκ είχε βάλει το χεράκι της στα πάντα εκείνο το πρωί.

Περνώντας απ' το χωλ, κοίταξε την κλειστή πόρτα της δεσποινίδας Μπύρστνερ. Δεν τον είχαν καλέσει όμως εκεί, αλλά στην

τραπεζαρία, όπου μόλις έφτασε, άνοιξε την πόρτα απότομα, δίχως να χτυπήσει.

Ήταν ένα μακρόστενο δωμάτιο με ένα παράθυρο. Αριστερά και δεξιά απ' την πόρτα ήταν τοποθετημένοι λοξά δυο μπουφέδες που χώραγαν ίσα ίσα. Ολόκληρος ο υπόλοιπος χώρος ήταν πιασμένος από ένα μεγάλο τραπέζι που άρχιζε σχεδόν απ' την πόρτα κι έφτανε ως το μεγάλο παράθυρο, στο οποίο και εμπόδιζε την πρόσβαση. Το τραπέζι ήταν κιόλας στρωμένο, και μάλιστα για πολλά άτομα, επειδή τις Κυριακές σχεδόν όλοι οι ένοικοι γευμάτιζαν στην πανσιόν.

Μόλις μπήκε ο Κ., η δεσποινίς Μόνταγκ απομακρύνθηκε απ' το παράθυρο και προχώρησε κατά μήκος του τραπέζιου για να τον υποδεχτεί. Χαιρετήθηκαν αμίλητοι. Έπειτα η δεσποινίς Μόνταγκ, τεντώνοντας όπως πάντα το κεφάλι ψηλά μ' έναν παράξενο τρόπο είπε: «Δεν ξέρω αν με γνωρίζετε». Ο Κ. την κοίταξε συνοφρωμένος. «Φυσικά» είπε, «τόσον καιρό μένουμε στο ίδιο σπίτι». «Ναι, αλλά δε νομίζω να δίνετε μεγάλη σημασία σ' αυτά που γίνονται στην πανσιόν» είπε η δεσποινίς Μόνταγκ. «Σωστά» απάντησε ο Κ. «Θα καθίσετε;» ρώτησε η κοπέλα. Τράβηξαν αμίλητοι δυο καρέκλες στην άκρη του τραπέζιου και κάθισαν ο ένας απέναντι στον άλλον. Όμως η δεσποινίς Μόνταγκ ξανασηκώθηκε αμέσως, γιατί είχε ξεχάσει το τσαντάκι της στο περβάζι του παραθύρου και πήγε να το πάρει, σέρνοντας το βήμα απ' τη μιαν άκρη τουωματίου ως την άλλη. Όταν γύρισε, κουνώντας ελαφρά την τσάντα στο χέρι, είπε: «Βρισκόμαστε εδώ, γιατί η φίλη μου με εξουσιοδότησε να μιλήσω μαζί σας. Ήθελε να έρθει η ίδια, αλλά της παρουσιάστηκε μια μικρή αδιαθεσία. Σας παρακαλεί να τη συγχωρήσετε και ν' ακούσετε όσα θέλει να σας πει απ' το δικό μου στόμα. Δε θα σας έλεγε τίποτα διαφορετικό απ' ότι θα σας πω εγώ. Αντιθέτως, από μένα ίσως πληροφορηθείτε κάτι παραπάνω επειδή είμαι σχετικά αμέτοχη στην υπόθεση. Δε συμφωνείτε κι εσείς;»

«Τι έχετε να μου πείτε, τέλος πάντων;» απάντησε ο Κ., απαυδισμένος απ' το επίμονο βλέμμα της δεσποινίδας Μόνταγκ που τόσο ώρα δεν έλεγε να ξεκολλήσει απ' τα χείλη του. Σίγουρα ήθελε μ' αυτό τον τρόπο να κυριαρχήσει στην κάθε λέξη που θα 'κανε να ξεστομίσει. «Απ' ό,τι κατάλαβα, η δεσποινίς Μπύρστνερ απέρ-

ριψε την παράκλησή μου για μια προσωπική συνάντηση μαζί της». «Έτσι είναι» είπε η δεσποινίς Μόνταγκ. «Η μάλλον, δεν είναι ακριβώς έτσι. Η διατύπωσή σας ήταν υπερβολικά αυστηρή. Κατά κανόνα, βέβαια, μια πρόταση για συνάντηση ή γίνεται δεκτή ή απορρίπτεται. Μπορεί όμως και να θεωρηθεί τελείως άσκοπη. Πάντως η παρατήρησή σας με βοηθάει να μιλήσω ανοιχτά. Παρακαλέσατε τη φίλη μου να επικοινωνήσει μαζί σας με ένα γράμμα ή μια προσωπική συνάντηση. Εκείνη όμως ξέρει καλά, απ' ό,τι υποθέτω, όλα όσα μπορούν να ειπωθούν σε μια τέτοια συζήτηση, και είναι σίγουρη –δεν μπορώ να ξέρω τι λόγους έχει γι' αυτό– πως αν γινόταν, δε θα υπήρχε το παραμικρό όφελος για κανένα απ' τα δυο μέρη. Για όλα αυτά μου μίλησε πρώτη φορά χτες και δίχως πολλές λεπτομέρειες. Ανάμεσα στ' άλλα, ανέφερε πως ούτε κι εσείς δίνετε μεγάλη σημασία σ' αυτή τη συνάντηση, πως η ιδέα σας πέρασε τυχαία απ' το μυαλό και πολύ σύντομα θα καταλάβετε και μόνος σας, αν δεν το έχετε ήδη καταλάβει, πόσο λίγο νόημα έχει αυτή η υπόθεση. Εγώ της απάντησα πως ίσως δεν έχει καθόλου άδικο, αλλά κατά τη γνώμη μου θα ήταν καλό να σας στείλει μια ξεκάθαρη απάντηση που να βάζει τα πράγματα στη θέση τους μια και καλή. Προσφέρθηκα να παιξω ρόλο μεσολαβητή και η φίλη μου, μετά από μερικούς διαταγμούς, έδωσε τη συγκατάθεσή της. Ελπίζω πως αυτή η διευθέτηση βρίσκει κι εσάς απολύτως σύμφωνο. Η παραμικρή αμφιβολία και στο πιο ασήμαντο ζήτημα είναι πάντα βασανιστική. Όταν μπορείς ν' απαλλαγείς απ' αυτήν εύκολα, όπως τώρα, είναι καλό να το κάνεις όσο πιο γρήγορα γίνεται». «Σας είμαι υπόχρεος» είπε ο Κ., σηκώθηκε αργά απ' το κάθισμά του, κοίταξε τη δεσποινίδα Μόνταγκ, έπειτα το τραπέζι, ύστερα έξω απ' το παράθυρο –το απέναντι σπίτι ήταν λουσμένο στο φως του ήλιου– και κατευθύνθηκε προς την πόρτα. Η δεσποινίς Μόνταγκ τον ακολούθησε κρατώντας μερικά βήματα απόσταση, σαν να μην του είχε απόλυτη εμπιστοσύνη. Ενώ όμως ήταν έτοιμοι να βγουν απ' το δωμάτιο, αναγκάστηκαν να κάνουν λίγο πίσω, γιατί ξαφνικά άνοιξε η πόρτα και μπήκε ο λοχαγός Λαντς. Ο Κ. τον έβλεπε πρώτη φορά από κοντά. Ήταν ένας ψηλός άντρας γύρω στα σαράντα, με ηλιοκαμένο, παχουλό πρόσωπο. Έκανε μια ελαφριά υπόκλιση που απευθυνόταν και στον Κ., ύστερα πλησίασε τη δεσποινίδα Μόνταγκ και της φίλησε το χέρι ό-

λο σεβασμό. Είχε πολύ λεπτούς κι επιδέξιους τρόπους. Η αβρότητα του απέναντι στη δεσποινίδα Μόνταγκ ερχόταν σε χτυπητή αντίθεση με τον τρόπο που της φέρθηκε ο Κ. Ωστόσο, εκείνη δεν έμοιαζε να του κρατά κακία. Ήθελε μάλιστα, όπως νόμισε ο Κ., να τον συστήσει στο λοχαγό. Ο Κ. δεν είχε καμιά όρεξη για συστάσεις, ούτε μπορούσε να τους παριστάνει το φίλο. Μετά το χειροφίλημα, ο Κ. ήταν βέβαιος πως είχε να κάνει με δυο συνωμότες, που κρυμμένοι πίσω απ' το προσωπείο της πιο αθώας ανιδιοτελείας, προσπαθούσαν να τον κρατήσουν μακριά απ' τη δεσποινίδα Μπύρστνερ. Πέρα και απ' αυτό, πίστευε πως είχε καταλάβει την εξαιρετη αν και κάπως ριψοκίνδυνη τακτική που ακολούθησε η κυρία Μόνταγκ. Μεγαλοποιούσε τη σημασία της σχέσης του Κ. με τη δεσποινίδα Μπύρστνερ, και κυρίως τη σημασία της συνάντησης που ζήτησε εκείνος, προσπαθώντας ταυτόχρονα να φέρει τα πράγματα έτσι, ώστε να μοιάζει πως ο Κ. μεγαλοποιεί τις καταστάσεις. Σύντομα θα έβγαινε απ' την πλάνη της. Ο Κ. δεν είχε διάθεση να υπερβάλει σε τίποτα, απλώς ήξερε πως η δεσποινίς Μπύρστνερ ήταν μια ασήμαντη δακτυλογράφος, που δεν μπορούσε να του αντισταθεί για πολύ ακόμη. Και δε λογάριαζε –σκόπιμα– όσα είχε πληροφορηθεί απ' την κυρία Γκρούμπαχ. Μ' αυτές τις σκέψεις βγήκε απ' το δωμάτιο, μουρμουρίζοντας μέσ' από τα δόντια έναν ακατάληπτο χαιρετισμό. Ήταν έτοιμος να πάει κατευθείαν στο δωμάτιό του, όταν ένα μικρό χαχανητό της δεσποινίδας Μόνταγκ που ακούστηκε απ' την τραπεζαρία, του έβαλε την ιδέα να σκαρώσει στους δυο συνωμότες μια μικρή έκπληξη. Κοίταξε γύρω κι αφουγκράστηκε για να σιγουρευτεί πως δε θα του χαλούσε τη δουλειά κάποιος ένοικος απ' τα γειτονικά δωμάτια. Παντού ησυχία, το μόνο που ακουγόταν ήταν η συζήτηση στην τραπεζαρία και η φωνή της κυρίας Γκρούμπαχ απ' το διάδρομο που οδηγούσε στην κουζίνα. Οι συνθήκες ήταν ευνοϊκές. Πλησίασε την πόρτα της δεσποινίδας Μπύρστνερ και τη χτύπησε ελαφρά. Επειδή δε ακούστηκε τίποτα μέσα απ' το δωμάτιο, ξαναχτύπησε, χωρίς αποτέλεσμα πάλι. Κοιμόταν άραγε ή ήταν στ' αλήθεια αδιάθετη; Ή μήπως πάλι έκανε πως δεν είναι μέσα, επειδή σκέφτηκε πως μόνο ο Κ. θα χτυπούσε τόσο σιγανά; Ο Κ. βρήκε πιθανότερη την τελευταία εκδοχή, χτύπησε άλλη μια φορά πιο δυνατά κι ύστερα, επειδή πάλι δεν έγινε τίποτα, άνοιξε την πόρτα

προσεχτικά, με την αίσθηση ότι κάνει κάτι ανάρμοστο κι επιπλέον τελείως ανώφελο. Δεν ήταν κανείς μέσα. Το δωμάτιο ήταν πολύ αλλαγμένο από εκείνη τη φορά που το είχε επισκεφθεί ο Κ. Πλάι στον τοίχο είχαν τοποθετήσει τώρα δυο κρεβάτια το ένα πίσω απ' το άλλο, κοντά στην πόρτα υπήρχαν τρεις πολυθρόνες όπου ήταν στοιβαγμένα σ' έναν ακατάστατο σωρό φορέματα κι εσώρουχα, ενώ η πόρτα της ντουλάπας ήταν ορθάνοιχτη. Η δεσποινίς Μπύρστνερ πιθανότατα έφυγε την ώρα που η φίλη της είχε πιάσει κουβέντα μαζί του στην τραπεζαρία. Ο Κ. δεν ξαφνιαστήκε ιδιαίτερα. Το ήξερε ότι δεν ήταν τόσο απλό να συναντήσει τη δεσποινίδα Μπύρστνερ, έκανε όμως αυτή την απόπειρα κυρίως για να πάει κόντρα στη δεσποινίδα Μόνταγκ. Ωστόσο, όταν έκλεισε την πόρτα πίσω του, ένιωσε πολύ άσχημα βλέποντας το λοχαγό και τη δεσποινίδα Μόνταγκ να συζητούν μπροστά στην ανοιχτή πόρτα της τραπεζαρίας. Ίσως ήταν εκεί απ' τη στιγμή που ο Κ. άνοιξε την πόρτα και τώρα προσποιούνταν στην εντέλεια πως δεν τον είχαν προσέξει. Εξακολούθησαν να κουβεντιάζουν χαμηλόφωνα, φροντίζοντας να παρακολουθούν τις κινήσεις του δήθεν αδιάφορα, με αφηρημένες ματιές, όπως κοιτάζει κανείς τριγύρω όταν είναι απορροφημένος από μια συζήτηση. Ο Κ. όμως, νιώθοντας τα βλέμματά τους να βαραίνουν πάνω του, γύρισε όσο πιο γρήγορα μπορούσε, τοίχο τοίχο στο δωμάτιό του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Ο ΔΑΡΤΗΣ

Ένα απ' τα επόμενα βράδια, ο Κ. περπατούσε στο διάδρομο που έκανε το γραφείο του με την κεντρική σκάλα. Έφευγε σχεδόν τελευταίος εκείνη τη μέρα απ' την τράπεζα. Μόνο στη διεκπεραίωση δούλευαν ακόμη δυο κλητήρες κάτω απ' το μικρό κύκλο φωτός ενός λαμπτήρα. Τότε άκουσε κάτι αναστεναγμούς πίσω απ' την πόρτα ενός δωματίου, που πάντα του 'δινε την εντύπωση ότι χρειαζόμυε για αποθήκη, αν και δεν είχε μπει ποτέ μέσα. Σταμάτησε ξαφνιασμένος και τέντωσε το αυτί του για να βεβαιωθεί ότι δεν παράκουσε. Για λίγο, δεν ακούστηκε τίποτα, έλειπα άρχισαν πάλι οι αναστεναγμοί. Στην αρχή σκέφτηκε να φωνάξει έναν κλητήρα, ίσως να χρειάζόταν σα μάρτυρας. Αμέσως μετά όμως, γεμάτος ασυγκράτητη περιέργεια, άνοιξε τόσο απότομα την πόρτα, που κόντεψε να τη σπάσει. Όπως είχε υποθέσει, το δωμάτιο ήταν πράγματι αποθήκη. Πίσω απ' το κατώφλι στοιβάζονταν σωροί από άχρηστα παλιά έντυπα κι αναποδογυρισμένα πήλινα μελανοδοχεία. Προς το κέντρο του δωματίου όμως στέκονταν τρεις άντρες καμπουριασμένοι ελαφρά κάτω απ' το χαμηλό ταβάνι. Τους φώτιζε ένα κερί στερεωμένο πάνω σ' ένα ραφάκι. «Τι κάνετε εσείς εδώ;» ρώτησε ο Κ. γρήγορα, με αναστατωμένη αλλά όχι δυνατή φωνή. Ο ένας απ' τους άντρες, που έμοιαζε να 'χει το πάνω χέρι απέναντι στους άλλους δυο, τράβηξε πρώτος την προσοχή του Κ. Φορούσε μια δερμάτινη σκούρα φορεσιά, που άφηνε γυμνά τα χέρια κι όλο το λαιμό ως χαμηλά στο στήρνο. Στην ερώτηση του Κ. απάντησαν οι άλλοι δυο: «Κύριε!» φώναξαν, «θα μας ραβδίσουν, επειδή παραπονέθηκαν για μας στον Ανακριτή». Μόλις εκείνη τη στιγμή αναγνώρισε ο Κ. τους φύλακες Φραντς και Βίλεμ και πρόσεξε πως ο τρίτος άνθρωπος βαστούσε μια βέργα για να τους χτυπήσει. «Μα» είπε ο Κ. στυλώνοντας τα μάτια πάνω

τους, «εγώ δεν παραπονέθηκα, ανέφερα μόνο τι έγινε στο δωμάτιό μου. Και βέβαια, όπως και να το κάνουμε, η συμπεριφορά σας δεν ήταν άπογη». «Κύριε» είπε ο Βίλεμ, ενώ ο Φραντς έκανε φανερές προσπάθειες να κρυφτεί πίσω του για να γλιτώσει απ' το δάρτη. «Αν ξέρατε πόσο κακοπληρωμένοι είμαστε, δε θα μας κρίνατε τόσο αυστηρά. Εγώ έχω να θρέψω μια ολόκληρη οικογένεια κι ο Φραντς θέλει να παντρευτεί. Αν περιμένεις να τα φέρεις βόλτα μ' ένα μισθουλάκι, δεν καταφέρνεις τίποτα, κι ας σκοτώνεσαι στη δουλειά απ' το πρωί ως το βράδυ. Τα ακριβιά σας ασπρόρουχα ήταν μεγάλος πειρασμός. Ο επίσημος κανονισμός, βέβαια, το απαγορεύει, αλλά είναι παράδοση τα εσώρουχα να τα παίρνουν οι φύλακες. Πάντα έτσι γινόταν, δε σας λέω ψέματα. Γιατί άμα έχεις την ατυχία να σε συλλάβουν, δε δίνεις σημασία σε τέτοια μικροπράγματα. Αν όμως υπάρξει δημόσια καταγγελία, τότε η υπηρεσία είναι αναγκασμένη να τιμωρήσει τους παραβάτες». «Εγώ δεν ήξερα τίποτε απ' όλ' αυτά, ούτε ζήτησα ποτέ την τιμωρία σας. Ήταν απλώς ζήτημα αρχής να το αναφέρω». «Δε σ' το 'λεγα εγώ, Φραντς» είπε ο Βίλεμ στρέφοντας στον άλλο φύλακα, «ότι ο κύριος δε ζήτησε την τιμωρία μας; Ούτε ήξερε πως αν μιλούσε, θα μας τιμωρούσαν. Το άκουσες και μόνος σου». «Προσπαθούν να σε συγκινήσουν με τις φλυαρίες τους» είπε ο τρίτος στον Κ. «Η τιμωρία είναι δίκαιη και δεν υπάρχει τρόπος να την αποφύγουν». «Μην τον ακούς» είπε ο Βίλεμ, φέρνοντας γρήγορα το χέρι του στο στόμα όπου είχε δεχτεί μια βιτσιά. «Χωρίς τη δική σου καταγγελία δε θα μας τιμωρούσαν, ακόμη κι αν μάθαιναν τι κάναμε. Λέγεται αυτό δικαιοσύνη; Τόσον καιρό τώρα, μας είχαν αξιολογήσει και τους δυο, ιδιαίτερα εμένα, σαν πολύ καλούς φύλακες. Κι εσύ ο ίδιος πρέπει να παραδεχτείς ότι, από υπηρεσιακή άποψη, κάναμε καλά τη δουλειά μας. Είχαμε όλες τις προοπτικές για προαγωγή και σίγουρα θα γινόμασταν πολύ σύντομα δάρτες, σαν κι αυτόν εδώ, που είχε απλώς την τύχη να μην τον αναφέρουν ποτέ, γιατί τέτοιες καταγγελίες είναι τρομερά σπάνιες. Και τώρα, όλα χάθηκαν, η σταδιοδρομία μας τελείωσε, θ' αναγκαστούμε να κάνουμε δουλειές πολύ κατώτερες απ' την υπηρεσία του φύλακα, κι από πάνω θα νιώσουμε στο πετσί μας τη βίτσα του δάρτη που πονάει τρομερά». «Πονάει λοιπόν τόσο πολύ αυτή η βέργα;» ρώτησε ο Κ., κοιτάζοντας τη βίτσα που ο δάρτης ανέμιζε μπροστά

του. «Αν σκεφτείς ότι πρέπει να γδυθούμε τελείως». «Α, έτσι» είπε ο Κ., παρατηρώντας προσεχτικά το δάρτη. Ήταν ηλιοκαμένος σαν ναϊτικός, το πρόσωπό του τραχύ και γεμάτο υγεία. «Δεν υπάρχει τρόπος να γλιτώσουν το ξύλο;» ρώτησε. «Όχι» απάντησε ο δάρτης, κουνώντας χαμογελαστός το κεφάλι. «Γδυθείτε!» πρόσταξε τους φύλακες. Και στον Κ. είπε: «Μην τους πιστεύεις, αρχισαν να τα χάνουν απ' το φόβο τους και δεν ξέρουν τι λένε. Να, πάρε τι μας αράδιασε τούτος εδώ» —έδειξε τον Βίλεμ— «περί καριέρας και τα ρέστα. Κοίτα πόσο χοντρούλης είναι —οι πρώτες ραβδιές θα χαθούν μέσα στα ξίγκια. Ξέρεις γιατίλάχυνε έτσι; Γιατί καταβροχθίζει πάντα το πρωινό αυτών που συλλαμβάνονται. Δεν έφαγε και το δικό σου; Είδες που σ' τα λέω εγώ; Ούτε μια στο εκατομμύριο δε γίνεται δάρτης ένας άνθρωπος με τέτοια στομάχα». «Εγώ ξέρω μερικούς» ισχυρίστηκε ο Βίλεμ, που εκείνη την ώρα έλυνε τη ζώνη του. «Ούτε ένας» είπε ο δάρτης, κι έφερε την άκρη της βέργας στο λαιμό του φύλακα, κάνοντάς τον να αναριγίσει. «Κι η δουλειά σου εσένα είναι να γδύνεσαι κι όχι ν' ακούς τι λέμε». «Θα σε ανταμείψω καλά αν τους αφήσεις να φύγουν» πρότεινε ο Κ., κι έβγαλε το πορτοφόλι του απ' την τσέπη αποφεύγοντας να κοιτάξει το δάρτη —αυτές οι δουλειές γίνονται καλύτερα με χαμηλωμένα μάτια κι απ' τις δυο μεριές. «Κι ύστερα να πας να με καταγγείλεις, για να με δείρουν κι εμένα. Αποκλείεται!» «Μα για σκέψου λιγάκι» είπε ο Κ. «Αν ήθελα να τιμωρηθούν, δε θα 'δινα λεφτά για να τους αφήσεις. Θα μπορούσα μια χαρά να φύγω κλείνοντας πίσω μου την πόρτα και να πάω σπιτάκι μου, κάνοντας πως δεν είδα ή δεν άκουσα τίποτα. Δε φεύγω όμως, γιατί θέλω ειλικρινά να τους γλιτώσω απ' το ξύλο. Αν είχα φανταστεί ότι υπήρχε έστω και μια πιθανότητα να τους τιμωρήσουν, δε θα ανέφερα τα ονόματά τους. Γιατί ξέρω καλά πως αυτοί δε φταίνε σε τίποτα κι όλη η ευθύνη βαρραίνει την οργάνωση και τους ανώτερους υπαλλήλους». «Σωστά, έτσι είναι!» φώναξαν οι φύλακες, κι αμέσως έφαγαν μια βιτσιά στην πλάτη τους που ήταν ήδη γυμνή. «Αν είχες κάτω απ' τη βέργα σου έναν ανώτερο δικαστή» είπε ο Κ., κατεβάζοντας ταυτόχρονα τη βέργα που ο άλλος είχε σηκώσει, έτοιμος να χτυπήσει πάλι, «δε θα προσπαθούσα να σ' εμποδίσω να κάνεις τη δουλειά σου. Απεναντίας, θα σου άνοιγα και το πορτοφόλι μου για να κάνεις μια καλή πράξη με περισσότερη ό-

ρεξη». «Μπορεί να είναι λογικά όλ' αυτά που λες» είπε ο δάρτης, «αλλά εγώ δε χρηματίζομαι. Το καθήκον μου είναι να δέρονω, και θα δέρονω». Ο φύλακας Φραντς, που ως εκείνη τη στιγμή είχε λουφάζει, ελπίζοντας σε κάποιο θετικό αποτέλεσμα απ' τη μεσολάβηση του Κ., πλησίασε τώρα στην πόρτα, φορώντας μόνο το παντελόνι, έπεσε στα γόνατα, κρεμάστηκε απ' το χέρι του Κ. και ψιθύρισε: «Αν δεν μπορείς να πετύχεις τίποτα και για τους δυο μας, προσπάθησε τουλάχιστον να γλιτώσεις εμένα. Ο Βίλεμ είναι πιο μεγάλος κι αντέχει περισσότερο. Τον τιμώρησαν κι άλλη φορά πριν μερικά χρόνια, ενώ εγώ δεν έχω ατιμαστεί ακόμη. Αυτός με παρέσυρε να κάνω ό,τι έκανα, αυτός ήταν ο δάσκαλός μου στο καλό και στο κακό. Μπροστά στην πόρτα της τράπεζας με περιμένει η κακομοίρα η αρραβωνιαστικιά μου. Ντρέπομαι τόσο πολύ!» Σκούπισε το δακρύβρεχτο πρόσωπό του στο μανίκι του Κ. «Αρκετό καιρό χάσαμε» είπε ο δάρτης, και πιάνοντας τη βέργα με τα δυο χέρια, κατάφερε ένα δυνατό χτύπημα στον Φραντς, ενώ ο Βίλεμ κρυφοκοιτούσε κουρνιασμένος σε μια γωνιά, χωρίς να τολμά να στρέψει το κεφάλι. Η κραυγή που έβγαλε ο Φραντς αντήχησε μονοκόμματα, σχεδόν άχρωμη, λες και δε βγήκε από στόμα ανθρώπου αλλά από κάποιο ξεκούρδιστο μουσικό όργανο· αντιβούισε απ' την μια άκρη του διαδρόμου ως την άλλη, πρέπει να έφτασε και στην τελευταία γωνιά του κτιρίου. «Μη σκουίζεις» φώναξε ο Κ., σχεδόν εκτός εαυτού, κι ενώ είχε καρφώσει τα μάτια με αγωνία προς την κατεύθυνση απ' όπου περίμενε να εμφανιστούν οι κλητήρες, δεν κρατήθηκε και σκούνησε τον Φραντς, με ελάχιστη δύναμη όμως. Ο άλλος σωριάστηκε χάμω μισολιπόθυμος, σπαρταρώντας απ' την αγωνία, με τα χέρια να ψηλαφούν απεγνωσμένα το πάτωμα. Αλλά ούτε έτσι γλίτωσε το ξύλο. Καθώς κυλιόταν κατάχαμα, η άκρη της βέργας ανεβοκατέβαινε πάνω του ρυθμικά. Και να που στο βάθος διαγράφηκε η φιγούρα ενός κλητήρα. Μερικά βήματα πιο πίσω ακολουθούσε ο δεύτερος. Ο Κ. πετάχτηκε γρήγορα έξω, έκλεισε όπως όπως την πόρτα, πήγε σ' ένα παραθυράκι που έβλεπε στην αυλή και το άνοιξε. Οι κραυγές δε ακούονταν καθόλου πια. Θέλοντας να εμποδίσει τους κλητήρες να πλησιάσουν, φώναξε: «Εγώ είμαι!» «Καλησπέρα σας, κύριε Προϊστάμενε!» ακούστηκε η απάντηση. «Έγινε τίποτα;» «Όχι, όχι» απάντησε ο Κ., «δεν είναι τίποτα, ένα σκυλί γάβγισε στην αυλή».

Οι κλητήρες δε σάλεψαν απ' τη θέση τους. «Μπορείτε να γυρίσετε στη δουλειά σας» πρόσθεσε. Για να μην του πιάσουν κουβέντα, έσκυψε απ' το παράθυρο. Όταν στράφηκε ύστερα από λίγο προς το διάδρομο, είχαν φύγει. Εκείνος όμως έμεινε δίπλα στο παράθυρο. Στην αποθήκη δεν τολμούσε να ξαναγυρίσει, αλλά ούτε και στο σπίτι ήθελε να πάει. Γύρω γύρω στο μικρό τετράγωνο προαύλιο που κοιτούσε, υπήρχαν γραφεία με τα παράθυρα ολοσκότεινα πια. Μονάχα τα παράθυρα του τελευταίου πατώματος αντικαθρέφτιζαν αμυδρά τη λάμψη του φεγγαριού. Ο Κ. προσπάθησε να διαπεράσει με το βλέμμα του το σκοτάδι σε μια γωνιά της αυλής όπου βρισκόταν μερικά καρότσια χωμένα το ένα μέσα στο άλλο. Ήταν πολύ στεναχωρημένος που δεν κατάφερε να γλιτώσει τους φύλακες από το ξύλο, αλλά δεν έφταιγε εκείνος. Αν ο Φραντς δεν άρχιζε τις φωνές –βέβαια, πρέπει να πόνεσε πολύ, αλλά η αυτοκυριαρχία είναι απαραίτητη στις κρίσιμες ώρες– αν δεν άρχιζε λοιπόν τις φωνές, ο Κ. θα 'βρισκε ίσως έναν τρόπο να μεταπειθεί το δάρτη. Τη στιγμή που όλοι οι κατώτεροι υπάλληλοι ήταν τελείως διεφθαρμένοι, με ποια λογική θα αποτελούσε εξαίρεση ο δάρτης, που εκτελούσε την πιο απάνθρωπη υπηρεσία; Άλλωστε ο Κ. είχε προσέξει καλά πώς γυάλισε το μάτι του στη θέα του χαρτονομίσματος. Σίγουρα άρχισε να μαστιγώνει τον Φραντς μόνο και μόνο για ν' ανεβάσει λίγο το ποσό της εξαγοράς. Κι ο Κ. δε σκόπευε να λυπηθεί τα χρήματα, ήθελε ειλικρινά να γλιτώσει τους φύλακες απ' το ξύλο. Μια κι είχε ξεκινήσει τον αγώνα ενάντια στη σαπίλα αυτού του δικαστηρίου, δε θα 'κανε τα στραβά μάτια εδώ. Απ' τη στιγμή όμως που ο Φραντς έβαλε τις φωνές, δε γινόταν τίποτα. Δεν ήθελε να τον πιάσουν επ' αυτοφώρω οι υπάλληλοι της διεκπεραίωσης, και ποιος ξέρει πόσοι άλλοι, την ώρα που θα έκανε διαπραγματεύσεις με την παρέα της αποθήκης. Ποιος θα τολμούσε να του ζητήσει τέτοια θυσία; Θα ήταν πολύ πιο απλό, αν σκόπευε να θυσιάσει σε κάτι τον εαυτό του, να βγάλει τα ρούχα του και να δεχτεί να δείρουν εκείνον αντί για τους φύλακες. Όμως ο δάρτης δε θα δεχόταν αυτή την αντικατάσταση, γιατί έτσι, χωρίς κανένα κέρδος, θα γινόταν ένοχος για παράβαση καθήκοντος.* Ίσως μάλιστα διπλά ένοχος, επειδή λογικά κανένας υπάλληλος δεν είχε το δικαίωμα να απλώσει χέρι στον Κ. κατά τη διάρκεια της δίκης. Αλλά πάλι, ίσως να μην ίσχυαν ούτε σ' αυτή

την περίπτωση οι συνηθισμένοι κανονισμοί των δικαστηρίων. Εν πάση περιπτώσει, ο Κ. ήταν αναγκασμένος εκ των πραγμάτων να φύγει αμέσως κλείνοντας την πόρτα, μολονότι ούτε αυτό τον εξασφάλιζε εντελώς από κάθε κίνδυνο. Όσο για τη σπρωξιά που είχε δώσει στον Φραντς, λυπόταν πολύ, αλλά το είχε κάνει μες στην ταραχή του.

Τα βήματα των κλητήρων αντηχούσαν ακόμη στο βάθος. Ο Κ. έκλεισε το παράθυρο για να μην τραβήξει την προσοχή τους και προχώρησε προς την κεντρική σκάλα. Μπροστά στην πόρτα της αποθήκης κοντοστάθηκε λίγο για ν' ακούσει τι γινόταν μέσα. Δεν ακουγόταν άχνα. Με την απόλυτη εξουσία που διέθετε ο δάρτης πάνω στους φύλακες, μπορεί να τους έδειρε μέχρι θανάτου. Έκανε ν' απλώσει το χέρι στο πόμολο της πόρτας, αλλά αμέσως το τράβηξε πάλι πίσω. Δεν μπορούσε να κάνει πια τίποτε για τους φύλακες και υπήρχε μεγάλος κίνδυνος να εμφανιστούν από στιγμή σε στιγμή οι κλητήρες. Αποφάσισε όμως να μην το αφήσει έτσι. Θα ανέφερε το γεγονός και θα έκανε ό,τι περνούσε απ' το χέρι του για να τιμωρηθούν αυστηρά οι αληθινοί ένοχοι, οι ανώτεροι υπάλληλοι, απ' τους οποίους ούτε ένας δεν είχε τολμήσει ακόμη να φανερωθεί μπροστά του. Κατεβαίνοντας την εξωτερική σκάλα της τράπεζας, παρατήρησε προσεχτικά όλους τους διαβάτες, αλλά δεν είδε πουθενά, ούτε στους γύρω δρόμους, καμιά κοπέλα να περιμένει κάποιον. Προφανώς, ο Φραντς χρησιμοποίησε αυτό το αθώο ψεματάκι –ότι τον περιμένει η αρραβωνιαστικιά του– για να κάνει τον Κ. να τον λυπηθεί ακόμη περισσότερο.

Η ιστορία με τους φύλακες εξακολούθησε να τριγυρίζει στο μυαλό του Κ. και την επόμενη μέρα. Δεν μπορούσε να συγκεντρωθεί στη δουλειά του, και για να μην αφήσει εκκρεμότητες, αναγκάστηκε να μείνει στο γραφείο ως αργά το απόγευμα, λίγο πιο αργά απ' ό,τι την προηγούμενη. Φεύγοντας για το σπίτι, ξαναπέρασε μπροστά απ' την αποθήκη, και σαν από συνήθεια, άνοιξε πάλι την πόρτα. Αυτό που αντίκρισε, αντί για το αναμενόμενο σκοτάδι, δε χώραγε στο νου του. Όλα ήταν ακριβώς όπως τα είχε βρει χτες με το άνοιγμα της πόρτας. Ο σωρός από έντυπα και μελανοδοχεία πίσω απ' το κατώφλι, ο δάρτης με τη βέργα, το κερδί στο ράφι, και οι φύλακες, εντελώς γυμνοί ακόμα, που μόλις τον είδαν, άρχισαν να σκουίζουν όλο παράπονο: «Κύριε!» Με μια α-

πότομη κίνηση ο Κ. έκλεισε την πόρτα, χτυπώντας την μάλιστα με τις γροθιές, λες κι έτσι θα σφάλιζε καλύτερα. Έτοιμος να βάλει τα κλάματα, έτρεξε σαν κυνηγημένος στους υπάλληλους που εργάζονταν ήσυχα, σκυμμένοι πάνω απ' τους πολυγράφους. Εκείνοι μόλις τον είδαν, σήκωσαν ξαφνιασμένοι το κεφάλι. «Πότε θα καθαριστεί επιτέλους αυτή η αποθήκη;» φώναξε. «Μας έφαγε η βρώμα εδώ μέσα!» Οι κλητήρες δεν είχαν αντίρρηση να την καθαρίσουν, μόνο που η ώρα ήταν περασμένη κι έπρεπε να το αφήσουν για την επόμενη μέρα. Ο Κ. αναγκάστηκε να συμφωνήσει, δεν μπορούσε βέβαια να τους υποχρεώσει να μείνουν κι άλλο εκείνο το βράδυ, όπως είχε σκεφτεί αρχικά. Νιώθοντας την ανάγκη μιας ανθρώπινης παρουσίας, κάθισε για λίγο σε μια καρέκλα δίπλα τους. Βάλθηκε να ανακατεύει διάφορα αντίγραφα, για να δώσει την εντύπωση ότι ελέγχει τη δουλειά τους, κι ύστερα, καταλαβαίνοντας ότι οι υπάλληλοι δε θα τολμούσαν να σχολάσουν μαζί του, ξεκίνησε για το σπίτι κατάκοπος, με το κεφάλι ολότελα άδειο από σκέψεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Ο ΘΕΙΟΣ – Η ΛΕΝΙ

Ένα απόγευμα –υπήρχε δουλειά εκείνη την ώρα, γιατί έπρεπε να παραδοθεί η αλληλογραφία– εισέβαλε ξαφνικά στο γραφείο του Κ., ανοίγοντας δρόμο μέσα από δυο κλητήρες που έφερναν έγγραφα για υπογραφή, ο θεός του ο Καρλ, ένας μικροκτηματίας απ' την επαρχία. Ο Κ. αντιμετώπισε το γεγονός με αρκετή ψυχραιμία, τουλάχιστον σε σύγκριση με την αναστάτωση που του προκαλούσε εδώ κι ένα μήνα η ιδέα της άφιξής του. Το είχε πάρει πλέον απόφαση πως δεν υπήρχε τρόπος να τον αποφύγει. Τον φανταζόταν να ορμά μέσα, όπως ακριβώς τώρα, με την πλάτη λίγο σκυφτή, κρατώντας στ' αριστερό χέρι το μικρό ψάθινο καπελάκι του, ν' απλώνει το δεξί για χειραψία από την πόρτα κιόλας, να το τεντώνει ασυγκράτητος πάνω απ' το γραφείο, αναποδογυρίζοντας ό,τι βρισκόταν μπροστά του. Ο θεός ήταν πάντα πολύ βιαστικός όποτε ερχόταν στην πρωτεύουσα. Τον κατέτρωχε διαρκώς η σκέψη πως έπρεπε να τελειώσει όλες τις υποθέσεις του μέσα σε μια μέρα –δεν καθόταν ποτέ παραπάνω– κι επιπλέον, δεν άφηνε να χαθεί η παραμικρή ευκαιρία για κάποια συζήτηση, δουλειά ή διασκέδαση εκτός προγράμματος. Ο Κ. του είχε μεγάλη υποχρέωση επειδή του είχε σταθεί πάντα σαν δεύτερος πατέρας, έκανε ό,τι περνούσε απ' το χέρι του για να τον βοηθάει και τον φιλοξενούσε στο δωμάτιό του. Τον αποκαλούσε κρυφά «Το φάντασμα απ' την επαρχία».

Μετά το χαιρετισμό –ούτε λόγος να καθίσει στην πολυθρόνα που του πρόσφερε ο Κ., δεν είχε λεπτό για χάσιμο– ο θεός του ζήτησε απ' τον Κ. να του αφιερώσει λίγο χρόνο για να μιλήσουν ιδιαιτέρως. «Να μου φύγει η έγνοια» είπε καταπίνοντας με δυσκολία. Ο Κ. έδωσε αμέσως τους κλητήρες απ' το γραφείο με την εντολή να μην επιτρέψουν την είσοδο σε κανέναν. «Τι άκουσα,

Γιόζεφ;» φώναξε ο θεός μόλις έμειναν μόνοι, ενώ θρονιαζόταν πάνω στο γραφείο, σπρώχνοντας από κάτω του διάφορα χαρτιά στην τύχη για να βουλευτεί καλύτερα. Ο Κ. παρέμεινε σιωπηλός. Ήξερε βέβαια ότι θα το πλήρωνε στη συνέχεια, ένωσε όμως ξαφνικά ένα γλυκό αίσθημα χαλάρωσης μετά την ένταση της δουλειάς κι άφησε το βλέμμα του να πλανηθεί άτονα έξω απ' το παράθυρο. Απ' τη θέση που καθόταν διέκρινε μόνο ένα μικρό τριγωνικό τμήμα του δρόμου απέναντι, ένα κομμάτι απ' τον τοίχο κάποιου σπιτιού ανάμεσα στις βιτρίνες δυο καταστημάτων. «Μα για τ' όνομα του Θεού, Γιόζεφ!» φώναξε ο θεός, σηκώνοντας τα χέρια. «Πάψε να κοιτάς έξω απ' το παράθυρο κι απάντησέ μου σ' αυτό που σε ρώτησα! Είναι αλήθεια; Είναι δυνατόν να 'ναι αλήθεια;» «Καλέ μου θείε» είπε ο Κ., συγκεντρώνοντας πάλι την προσοχή του «δε σε καταλαβαίνω». «Γιόζεφ» είπε ο θεός απειλητικά, «σε ήξερα πάντα για άνθρωπο που σιχαίνεται την υποκρισία. Μήπως τώρα πρέπει ν' αρχίσω να πιστεύω το αντίθετο;» «Φαντάζομαι» είπε ο Κ. υπάκουα, «ότι θα άκουσες κάτι για τη δίκη μου». «Ακριβώς» απάντησε ο θεός αργοκουνώντας το κεφάλι. «Για τη δίκη σου». «Ναι, αλλά από πού το 'μαθες;» «Μου το έγραψε η Έρνα» απάντησε ο θεός. «Το έμαθε από αλλού, γιατί εσύ δεν πηγαίνεις καθόλου να τη δεις. Μόλις πήρα το γράμμα της σήμερα το πρωί, έφυγα αμέσως. Ήρθα μόνο γι' αυτό, αλλά απ' ότι φαίνεται, φτάνει και περισσεύει. Θα σου διαβάσω τι λέει για σένα». Έβγαλε το γράμμα απ' το πορτοφόλι του. «Να, εδώ είναι. Άκου: Τον Γιόζεφ έχω να τον συναντήσω πολύ καιρό. Την περασμένη εβδομάδα πήγα στην τράπεζα, αλλά ήταν απασχολημένος και δεν μπόρεσα να τον δω. Περίμενα σχεδόν μια ώρα έξω απ' το γραφείο του, αλλά μετά έπρεπε να φύγω, γιατί είχα μάθημα πιάνου στο σπίτι. Θα ήθελα πολύ να μιλήσω μαζί του, ελπίζω να μας δοθεί η ευκαιρία σύντομα. Στη γιορτή μου έστειλε ένα μεγάλο κουτί σοκολατάκια. Πολύ ωραίο κι ευγενικό εκ μέρους του. Ξέχασα να σας το γράψω την άλλη φορά, αλλά το θυμήθηκα όταν με ρωτήσατε στο τελευταίο γράμμα σας αν έχω νέα τον. Γιατί, πρέπει να σας πω, ότι μόλις εμφανίζονται σοκολατάκια στην πανσιόν, εξαφανίζονται αμέσως. Προτού καλά καλά καταλάβει κανείς ότι πήρε δώρο ένα κουτί σοκολατάκια, δεν έχει μείνει ούτε ένα. Θα ήθελα όμως να σας πω και κάτι άλλο για τον Γιόζεφ. Όπως σας είπα

προηγούμενος, δεν μπόρεσα να τον δω στην τράπεζα, γιατί όταν πήγα, συζητούσε μ' έναν κύριο. Αφού περιμένα για λίγο υπομονετικά, ρώτησα έναν υπάλληλο αν η συζήτηση θα κρατούσε πολλή ώρα ακόμα. Μου απάντησε πως μάλλον θ' αργούσαν επειδή η συζήτηση αφορούσε τη δίκη του κυρίου Τμηματάρχη. Τον ρώτησα για ποια δίκη μιλούσε και μήπως έκανε λάθος, εκείνος όμως απάντησε πως δεν έκανε λάθος, υπήρχε σίγουρα μια δίκη και μάλιστα σοβαρή, αλλά δεν ήξερε τίποτε άλλο. Ο ίδιος θα ήθελε πολύ να βοηθήσει τον κύριο Τμηματάρχη, γιατί ήταν ευγενικός και δίκαιος άνθρωπος, αλλά τι μπορούσε να κάνει; Ευχόταν ολόψυχα να βρεθούν μερικοί κύριοι με μεγάλη επιρροή για να τον υποστηρίξουν. Δεν είχε βέβαια καμιά αμφιβολία ότι αργά ή γρήγορα αυτό θα γινόταν και όλα θα πήγαιναν κατ' ευχήν. Προς το παρόν όμως, κρίνοντας τουλάχιστον απ' τη διάθεση του κυρίου Τμηματάρχη, υπήρχαν μεγάλες δυσκολίες. Εγώ φυσικά, δεν έδωσα σημασία στα λόγια του. Προσπάθησα να τον καθησυχάσω και του απαγόρευα να κάνει λόγο σ' οποιονδήποτε για το θέμα. Είμαι σίγουρη πως όλ' αυτά δεν είναι παρά επιπόλαια κουτσομπολιά. Ίσως όμως θα 'ταν καλό, πολυαγαπημένε μου πατέρα, να ερευνήσεις προσωπικά την υπόθεση όταν ξανάρθεις στην πόλη. Θα ήταν πιο εύκολο για σένα να μάθεις τι ακριβώς συμβαίνει, κι αν κρίνεις ότι είναι απαραίτητο, να χρησιμοποιήσεις τους σπουδαίους και ισχυρούς φίλους σου. Αν δεν υπάρξει τέτοια ανάγκη, όπως είναι και το πιθανότερο, τότε θα δώσεις τουλάχιστον στην κόρη σου την ευκαιρία να σε σφίξει όλο χαρά στην αγκαλιά της. –Καλό μου κορίτσι» είπε ο θεός μόλις τέλειωσε το διάβασμα, σκουπίζοντας ένα δάκρυ απ' τα μάτια του. Ο Κ. έγνεψε καταφατικά. Ήταν αλήθεια πως με τις διάφορες σκοτούρες που του είχαν τύχει τον τελευταίο καιρό παραμέλησε τελείως την Έρνα· ακόμη και τα γενέθλια της είχε ξεχάσει. Την ιστορία με τα σοκολατάκια τη σκαρφίστηκε προφανώς η ξαδέλφη του για να τον καλύψει απέναντι στους γονείς της. Αυτό φανέρωνε μεγάλη λεπτότητα κι αποφάσισε να της στέλνει τακτικά εισιτήρια για το θέατρο. Όχι εντελώς ικανοποιητική ανταμοιβή ασφαλώς, αλλά δεν ήταν σε θέση εκείνο τον καιρό να επισκέπτεται μια δεκαοχτάχρονη μαθητριά στην πανσιόν και να πιάνει μαζί της κουβέντα. «Λοιπόν, τι έχεις να πεις τώρα;» ρώτησε ο θεός, που το γράμμα –εξακολουθούσε να το κοιτάζει λες και το ξαναδιάβα-

ζε απ' την αρχή– τον είχε κάνει να ξεχάσει όλη τη βιασύνη και την ταραχή του. «Ναι, θείε» είπε ο Κ., «είναι αλήθεια». «Είναι αλήθεια;» φώναξε ο θεός. «Ποιο πράγμα είναι αλήθεια; Πώς μπορεί να είναι αλήθεια; Και τι είδους δίκη είναι αυτή; Όχι ποινική βέβαια;» «Ποινική» απάντησε ο Κ. «Και κάθεσαι εδώ σαν να μην τρέχει τίποτα, με μια ποινική δίκη πάνω απ' το κεφάλι σου!» φώναξε ο θεός, που ύψωνε όλο και περισσότερο τον τόνο της φωνής του. «Όσο πιο ήρεμος είμαι, τόσο το καλύτερο για την πορεία της δίκης» είπε ο Κ. κουρασμένα. «Δεν υπάρχει λόγος να ανησυχείς». «Δεν υπάρχει, λόγος να ανησυχώ;» φώναξε ο θεός. «Γιόζεφ, παιδί μου, σκέψου λίγο τον εαυτό σου, τους συγγενείς, τ' όνομά μας στην κοινωνία! Μέχρι τώρα ήσουν το καμάρι μας, μη γίνεις η ντροπή μας. Η στάση σου» κοίταξε τον Κ. γέροντας λοξά το κεφάλι, «δε μου αρέσει καθόλου. Κανένας αθώος, που είναι στα λογικά του, δεν αντιμετωπίζει έτσι μια κατηγορία εναντίον του. Πες μου αμέσως περί τίνος πρόκειται, για να δω τι θα κάνω. Θα έχει σχέση με την τράπεζα, βέβαια, ε;» «Όχι» είπε ο Κ. και σηκώθηκε. «Μιλάς όμως πολύ δυνατά, θείε. Υπάρχει κίνδυνος να μας ακούει ο κλητήρας πίσω απ' την πόρτα. Καλύτερα να πάμε κάπου αλλού. Θα προσπαθήσω ν' απαντήσω σ' όλες σου τις ερωτήσεις όσο καλύτερα γίνεται. Δεν ξεχνώ τις ευθύνες μου απέναντι στην οικογένεια». «Σωστά!» κραύγασε ο θεός. «Πολύ σωστά, μην καθυστερείς όμως άλλο, Γιόζεφ, κάνε γρήγορα!» «Μόνο μερικές εντολές να δώσω και φεύγουμε αμέσως» είπε ο Κ., και κάλεσε με το τηλέφωνο τον αναπληρωτή του, που ήρθε σχεδόν αμέσως. Μεσ στην ταραχή του ο θεός έκανε νόημα με το χέρι στον υπάλληλο ότι τον είχε καλέσει ο Κ., πράγμα για το οποίο δε χωρούσε βέβαια αμφιβολία. Δείχνοντας διάφορα έγγραφα, ο Κ. εξήγησε χαμηλόφωνα στον νεαρό –που άκουγε ανέκφραστος αλλά με μεγάλη προσοχή– τι δουλειές έπρεπε να γίνουν κατά τη διάρκεια της απουσίας του. Η παρουσία του θεού δίπλα του, που είχε γουρλώσει τα μάτια και δάγκωνε νευρικά τα χείλη του, τον έκανε να νιώθει λίγο άβολα, γιατί του έδινε την εντύπωση –αν και σίγουρα λανθασμένη– ότι άκουγε τι έλεγε. Έπειτα ο θεός άρχισε να κόβει βόλτες στο δωμάτιο, ενώ κάθε τόσο σταματούσε δίπλα στο παρθέριο ή μπροστά σ' έναν πίνακα και φώναζε δυνατά: «Δεν το χωράει ο νους μου!» ή «Άντε να δούμε πού θα καταλήξει αυτή η ι-

στορία!» Ο νεαρός έκανε πως δεν τον προσέχει καθόλου, άκουσε ατάραχος τις οδηγίες του Κ. ως το τέλος, κράτησε μερικές σημειώσεις κι έφυγε, αφού έκανε μια υπόκλιση τόσο στον Κ. όσο και στο θείο, που του γύρισε απότομα την πλάτη και κάρφωσε τα μάτια έξω απ' το παράθυρο, αδράχνοντας με τις χερσούκλες του ανοιχτές τις πλαϊνές κουρτίνες. Προτού καλά καλά κλείσει η πόρτα, φώναξε: «Επιτέλους, έφυγε αυτό το ανδρείκελο! Άντε τώρα να πηγαίνουμε κι εμείς. Ξημερώσαμε!» Δυστυχώς, ο Κ. δεν μπόρεσε με κανέναν τρόπο να βουλώσει το στόμα του θείου καθώς διέσχιζαν τον προθάλαμο όπου στέκονταν διάφοροι υπάλληλοι και κλητήρες, ενώ εκείνη τη στιγμή έκανε την εμφάνισή του και ο Υποδιευθυντής. «Έλα, Γιόζεφ» άρχισε ο θείος, απαντώντας στις υποκλίσεις των γύρω με μια ελαφριά κίνηση του χεριού, «θέλω όλη την αλήθεια για τη δίκη σου». Ο Κ. έκανε χαμογελαστός μερικά αόριστα σχόλια, και μόνο όταν έφτασαν στις σκάλες, εξήγησε στο θείο πως δεν ήθελε να μιλήσει ανοιχτά μπροστά σ' όλο τον κόσμο. «Σωστά» είπε ο θείος. «Τώρα όμως, λέγε». Τέντωσε τ' αυτιά του, σκύβοντας ελαφρά το κεφάλι και τραβώντας μικρές νευρικές ρουφηξιές απ' το πούρο του. «Το πρώτο που μπορεί να πει κανείς, θείε» άρχισε ο Κ., «είναι ότι δεν πρόκειται για μια δίκη σ' ένα συνηθισμένο δικαστήριο». «Άσχημο αυτό» είπε ο θείος. «Τι;» είπε ο Κ., κοιτάζοντάς τον. «Είπα ότι αυτό είναι άσχημο» επανέλαβε εκείνος. Στέκονταν τώρα στην εξωτερική σκάλα που οδηγούσε στο δρόμο. Επειδή ο θυρωρός έμοιαζε να κρυφακούει, ο Κ. τράβηξε το θείο να προχωρήσουν ώσπου χάθηκαν στη ζωνρή κίνηση του δρόμου. Ο θείος, κρεμασμένος απ' το μπράτσο του Κ., δε ρωτούσε πια τόσο πιεστικά για τη δίκη, για λίγη ώρα μάλιστα, περπάτησαν εντελώς αμίλητοι. «Μα πώς έγινε;» ρώτησε τέλος ο θείος, σταματώντας στη μέση του δρόμου τόσο ξαφνικά, που οι διαβάτες από πίσω έκαναν τρομαγμένοι στο πλάι για να μην πέσουν επάνω τους. «Αυτά τα πράγματα δε γίνονται απ' τη μια στιγμή στην άλλη, προετοιμάζονται καιρό. Πρέπει να υπήρχαν ορισμένες ενδείξεις. Γιατί δε μου έγραψες τίποτα; Ξέρεις καλά πως είμαι πρόθυμος να κάνω τα πάντα για σένα. Είμαι κατά κάποιο τρόπο κηδεμόνας σου ακόμη, και μέχρι σήμερα ήμουν περήφανος γι' αυτό. Φυσικά, υπάρχει ακόμα καιρός να βοηθήσω, αλλά είναι πολύ πιο δύσκολο τώρα που η δίκη έχει ήδη αρχίσει. Θα 'ταν κα-

λό πάντως να πάρεις μια μικρή άδεια και να 'ρθεις κοντά μας, στην εξοχή. Εδώ που τα λέμε, σε βλέπω και λίγο αδυνατισμένο. Η εξοχή κάνει καλό, σου χρειάζονται δυνάμεις για τις δοκιμασίες που σε περιμένουν. Έτσι, θα ξεφύγεις λίγο απ' την επιτήρηση του δικαστηρίου. Εδώ, μπορούν να στρέψουν ανά πάσα στιγμή όλο το μηχανισμό που διαθέτουν εναντίον σου, ενώ αν είσαι στην εξοχή, πρέπει πρώτα να στείλουν τα όργανά τους ή να περιοριστούν σ' ένα γραμμάτιο, τηλεφώνημα ή τηλεγράφημα. Αυτό εξασθενίζει κάπως την αποτελεσματικότητα των μέσων τους. Βέβαια, δεν μπορείς να ξεφύγεις οριστικά, αλλά σου δίνεται η ευκαιρία να αναπνεύσεις λίγο πιο ελεύθερα». «Κι αν δε μου επιτρέψουν να φύγω;» είπε ο Κ., παρασυρμένος λίγο απ' τη συλλογιστική του θείου. «Δε νομίζω πως θα το κάνουν» είπε ο θείος σκεπτικός. «Είτε φύγεις είτε μείνεις, γι' αυτούς η διαφορά είναι ελάχιστη». «Νόμιζα» είπε ο Κ., πιάνοντας το θείο απ' το μπράτσο για να τον εμποδίσει να σταματήσει πάλι απότομα, «ότι εσύ θα 'δινες λιγότερη σημασία σ' αυτή την υπόθεση απ' ό,τι εγώ. Δεν περίμενα να το πάρεις τόσο σοβαρά». «Γιόζεφ!» φώναξε ο θείος, προσπαθώντας να ελευθερώσει το χέρι του για να σταματήσει πάλι καταμεσής στο δρόμο, χωρίς όμως να το καταφέρει, επειδή ο Κ. είχε πάρει αυτή τη φορά τα μέτρα του εγκαίρως. «Πώς άλλαξες έτσι! Εσύ πάντα ήξερες να σταθμίζεις σωστά τις καταστάσεις. Τι έπαθες τώρα; Θεε λοιπόν να χάσεις τη δίκη; Ξέρεις τι σημαίνει αυτό; Ούτε λίγο ούτε πολύ, την ολοκληρωτική καταστροφή σου. Και μαζί θα χαθεί όλο μας το σόι, δε θα ξανασηκώσει κεφάλι απ' την ντροπή και την ταπείνωση. Γιόζεφ, έλα στα συγκαλά σου. Η αδιαφορία σου κοντεύει να με τρελάνει. Έτσι που σε βλέπει κανείς, θα 'λεγε πως σου ταιριάζει γάντι η παλιά παροιμία: *Είν' η δίκη του χαμένη πριν καλά καλά ν' αρχίσει*».

«Αγαπητέ θείε» είπε ο Κ., «δεν υπάρχει λόγος να χάνουμε τη ψυχραιμία μας, ούτε εσύ ούτε εγώ. Δεν κερδίζονται οι δίκες με νεύρα. Έχε μου λίγη εμπιστοσύνη. Κάτι θα μου 'χει διδάξει κι εμένα η ζωή. Εγώ πάντα σέβομαι την πείρα σου, ακόμη κι όταν οι συμβουλές σου με ξαφνιάζουν λιγάκι. Ισχυρίζομαι ότι εξαιτίας της δίκης κινδυνεύει η τιμή όλης της οικογένειας –δεν το πολυκαταλαβαίνω, αλλά δεν έχει σημασία. Είμαι πρόθυμος να κάνω ό,τι πεις. Απλώς νομίζω πως η πρότασή σου να φύγω στην εξοχή πα-

ρουσιάζει ορισμένα μειονεκτήματα. Πρώτον, όταν το βάζεις στα πόδια, δείχνεις ένοχη συνείδηση. Δεύτερον, αν μείνω εδώ, μπορεί να με επιτηρούν στενότερα, θα έχω όμως τη δυνατότητα να παρακολουθώ καλύτερα την εξέλιξη της υπόθεσης». «Πολύ σωστά» είπε ο θεός επιδοκιμαστικά, γιατί άρχισαν επιτέλους να συνεννοούνται. «Σου πρότεινα να φύγεις, γιατί φοβήθηκα την αδιαφορία σου και σκέφτηκα πως θα 'ταν προτιμότερο να πάρω την κατάσταση στα χέρια μου. Αν όμως σκοπεύεις να αφοσιωθείς ο ίδιος μ' όλες σου τις δυνάμεις στην υπόθεση, θα 'ναι φυσικά πολύ καλύτερα». «Σ' αυτό είμαστε λοιπόν σύμφωνοι» είπε ο Κ. «Και τι θα με συμβούλευες να κάνω στη συνέχεια;» «Δεν είναι εύκολο ν' απαντήσω αμέσως» είπε ο θεός. «Είκοσι χρόνια μένω συνέχεια στο χωριό. Έχασα την επαφή μου μ' αυτά τα πράγματα. Οι σχέσεις μου με διάφορα σημαντικά πρόσωπα χαλάωσαν με τον καιρό χωρίς να το καταλάβω. Έχω απομονωθεί στην εξοχή. Έπρεπε να παρουσιαστεί η ανάγκη για να το συνειδητοποιήσω. Εξάλλου, βρέθηκα απροετοίμαστος. Δεν περίμενα να σε δω μπλεγμένο σε τέτοια υπόθεση. Κάτι υποψιάστηκα απ' το γράμμα της Έρνας. Σήμερα, με την πρώτη ματιά που σου έριξα, βεβαιώθηκα για τα καλά. Όλ' αυτά όμως δεν έχουν σημασία, το σπουδαιότερο τώρα είναι να μη χάσουμε καθόλου καιρό». Και πριν αποτελειώσει τη φράση του, τεντώθηκε στ' ακροδάχτυλα, σταμάτησε ένα ταξί και τράβηξε τον Κ. μέσα, λέγοντας ταυτόχρονα στον οδηγό μια διευθύνση. «Πηγαίνουμε στο δικηγόρο Χουλντ» είπε. «Ήταν συμμαθητής μου. Τον έχεις βέβαια ακουστά. Όχι; Πολύ περιεργο. Έχει αποκτήσει μεγάλη φήμη σαν υπερασπιστής των φτωχών. Εγώ όμως, πάνω απ' όλα τον εμπιστεύομαι σαν άνθρωπο». «Εσύ ξέρεις καλύτερα» είπε ο Κ., αν και τον έβαζε σε σκέψεις ο βιασμένος τρόπος που ενεργούσε ο θεός. Δεν τον κολάκευε και πολύ η ιδέα ν' απευθυνθεί για την υπόθεσή του σ' έναν υπερασπιστή της φτωχολογιάς. «Δεν ήξερα» είπε, «πως θα χρειαζόταν δικηγόρος». «Μα θέλει και ρώτημα;» είπε ο θεός. «Και τώρα, πες μου όλα όσο έγιναν μέχρι σήμερα, για να ξέρω τι γίνεται». Ο Κ. άρχισε αμέσως να διηγείται τα καθέκαστα, χωρίς να αποσιωπήσει τίποτα. Η απόλυτη ειλικρίνεια ήταν η μόνη διαμαρτυρία που μπορούσε να αντιτάξει στον ισχυρισμό του θείου πως η δίκη του αποτελούσε μεγάλη ατίμωση για την οικογένεια. Το όνομα της δεσποινίδας

Μπύρστνερ το ανέφερε μόνο μια φορά παρεμπιπτόντως, αυτό όμως δε μείωνε καθόλου την ειλικρίνειά του, γιατί η δεσποινίς Μπύρστνερ δεν είχε καμιά σχέση με τη δίκη. Όση ώρα μιλούσε, κοιτούσε έξω απ' το παράθυρο του αυτοκινήτου, και σε λίγο διαπίστωσε πως πλησίαζαν το προάστιο όπου βρίσκονταν τα γραφεία του δικαστηρίου. Το είπε στο θείο, αλλά εκείνος δεν έδωσε ιδιαίτερη σημασία. Το ταξί σταμάτησε μπροστά στην είσοδο ενός σκοτεινού σπιτιού. Ο θεός χτύπησε το κουδούνι στην πρώτη πόρτα του ισογείου κι έπειτα, ενώ περίμεναν να τους ανοίξουν, ψιθύρισε μ' ένα πλατύ χαμόγελο που φανέρωσε τα μεγάλα του δόντια: «Οχτώ η ώρα. Λίγο αργά για επισκέψεις πελατών. Εμένα όμως δε θα με παρεξηγήσει ο Χουλντ». Πίσω απ' το παραθυράκι της πόρτας φάνηκαν δυο μεγάλα μαύρα μάτια, έμειναν για μια στιγμή καρφωμένα στους δυο επισκέπτες κι ύστερα χάθηκαν πάλι. Ωστόσο, η πόρτα δεν άνοιξε. Ο θεός και ο Κ. επιβεβαίωσαν ο ένας στον άλλον ότι όντως είχαν δει τα δυο μάτια. «Θα 'ναι καμιά καινούρια υπηρετρια που φοβάται τους ξένους» είπε ο θεός και ξαναχτύπησε. Τα μάτια φάνηκαν πάλι στο παραθυράκι, τώρα έμοιαζαν λίγο θλιμμένα, ίσως όμως τους ξεγέλασε το παιχνίδισμα της αδύναμης φλόγας από μια γκαζόλαμπα που σύριζε δυνατά πάνω απ' το κεφάλι τους. «Ανοίξτε» φώναξε ο θεός, χτυπώντας τη γροθιά του στην πόρτα. «Είμαστε φίλοι του δικηγόρου Χουλντ!» «Ο κύριος συνήγορος είναι άρρωστος» ακούστηκε μια ψιθυριστή φωνή πίσω τους. Μπροστά σε μια πόρτα, στην άλλη άκρη του μικρού διαδρόμου, στεκόταν ένας άντρας με ρόμπα. Ήταν αυτός που τους είχε ανακοινώσει την ασθένεια του δικηγόρου με πολύ σιγανή φωνή. Ο θεός, νευριασμένος ήδη απ' την αναμονή, έκανε απότομη μεταβολή, φωνάζοντας: «Άρρωστος; Είπατε ότι είναι άρρωστος;» και προχώρησε καταπάνω του σχεδόν απειλητικά, λες κι ο άλλος ήταν η ζωντανή ενσάρκωση της αρρώστιας. «Να, σας ανοίξαν» είπε ο κύριος, έδειξε την πόρτα του δικηγόρου, τυλίχτηκε σφιχτά στη ρόμπα του κι εξαφανίστηκε. Η πόρτα ήταν πράγματι ανοιχτή. Μια κοπέλα –ο Κ. αναγνώρισε τα μαύρα, λίγο εξογκωμένα μάτια– με μακριά άσπρη ποδιά έστεκε στο χωλ, βαστώντας ένα κερί. «Άλλη φορά ν' ανοίγετε πιο γρήγορα!» είπε ο θεός αντί για χαιρετισμό, ενώ η κοπέλα έκανε μια μικρή υπόκλιση. «Έλα, Γιόζεφ» είπε ύστερα στον Κ., που πέρασε αργά, καθυστερώντας

σκόπιμα, μπροστά απ' την κοπέλα. «Ο κύριος είναι άρρωστος» είπε η κοπέλα, βλέποντας το θείο να προχωράει ακάθεκτος προς την πόρτα ενός δωματίου. Ο Κ. δεν ξεκόλλησε τα μάτια του από πάνω της, ακόμη κι όταν του γύρισε την πλάτη για να αμπαρώσει την εξώπορτα. Είχε ένα κουκλίστικο στρογγυλό προσωπάκι. Εκτός απ' τα μάγουλα και το πηγούνι στρογγύλευαν επίσης οι κρόταφοι και το μέτωπο. «Γιόζεφ!» φώναξε πάλι ο θείος, και ρώτησε έπειτα την κοπέλα: «Η καρδιά του;» «Ναι, μάλλον» απάντησε εκείνη, που πρόλαβε να προηγηθεί με το κερί στο χέρι για ν' ανοίξει την πόρτα του δωματίου. Σε μια γωνιά της κάμαρας, όπου δεν έφτανε ακόμη το φως του κεριού, ανασηκώθηκε στο κρεβάτι ένα πρόσωπο με μακριά γενειάδα: «Λένι, ποιος είναι;» ρώτησε ο δικηγόρος, που δεν μπορούσε να δει τους επισκέπτες θαμπωμένος απ' το φως του κεριού. «Ο Άλμπερτ, ο παλιός σου φίλος» είπε ο θείος. «Αχ, Άλμπερτ» είπε ο δικηγόρος, βουλιάζοντας πάλι στο μαξιλάρι, σαν να μη χρειαζόταν πια να κρατάει τα προσχήματα μπροστά σ' αυτόν τον επισκέπτη. «Είσαι λοιπόν τόσο άσχημα;» ρώτησε ο θείος και κάθισε στην άκρη του κρεβατιού. «Έλα τώρα, δεν είναι τίποτα. Μια μικροενόχληση της καρδιάς που θα περάσει, όπως πάντα». «Ίσως» είπε ο δικηγόρος σιγανά. «Είναι πάντως χειρότερα από τις άλλες φορές. Αναπνέω με μεγάλη δυσκολία, δεν κοιμάμαι καθόλου και χάνω δυνάμεις μέρα με τη μέρα». «Καταλαβαίνω» είπε ο θείος, ζουλώντας με το τεράστιο χέρι του το καπέλο πάνω στο γόνατο. «Άσχημα νέα. Έχεις τουλάχιστον καλή περιποίηση; Είναι τόσο μελαγχολικά εδώ μέσα, θεοσκοτέινα. Την τελευταία φορά που μπήκα σ' αυτό το δωμάτιο, πάει καιρός βέβαια από τότε, μου είχε φανεί πιο χαρούμενο. Ούτε και η δεσποινιδούλα σου μοιάζει πολύ κεφάτη, εκτός κι αν προσποιείται». Η κοπέλα έστεκε ακόμα με το κερί δίπλα στην πόρτα. Όσο μπορούσε να καταλάβει κανείς απ' το ακαθόριστο βλέμμα της, κοιτούσε μάλλον τον Κ. παρά το θείο, ακόμη κι όταν ο τελευταίος αναφέρθηκε σ' εκείνην. Ο Κ. ακουμπούσε σε μια πολυθρόνα που την είχε σπρώξει κοντά στην κοπέλα. «Οι άρρωστοι» είπε ο δικηγόρος, «χρειάζονται ησυχία. Για μένα δεν είναι καθόλου μελαγχολικά». Έκανε μια μικρή παύση κι έπειτα πρόσθεσε: «Κι απ' τη φροντίδα της Λένι δεν έχω κανένα παράπονο. Είναι καλό κορίτσι». * Αυτό όμως δεν άλλαξε τη γνώμη του θείου για τη νοσο-

κόμα. Μολονότι δεν έφερε αντίρρηση στον άρρωστο, την κοίταζε βλοσυρά όταν εκείνη πλησίασε το κρεβάτι, ακούμπησε το κερί στο κομοδίνο, έσκυψε πάνω απ' το δικηγόρο κι άρχισε να τακτοποιεί τα μαξιλάρια, ενώ συγχρόνως του μιλούσε ψιθυριστά. Ο θείος, έχοντας ξεχάσει σχεδόν ότι βρισκόταν στο δωμάτιο ενός αρρώστου, σηκώθηκε κι άρχισε να πηγαινοέρχεται πίσω απ' τη νοσοκόμα. Ο Κ. δε θα ξαφνιαζόταν καθόλου αν την άρπαζε απ' το φουστάνι για να την τραβήξει μακριά απ' το κρεβάτι. Ο ίδιος ο Κ., παρατηρούσε όσα γίνονταν γύρω του με ηρεμία. Η αρρώστια του δικηγόρου δεν του είχε έρθει καθόλου άσχημα. Ο ζήλος του θείου για την υπόθεσή του, που ο Κ. δεν είχε καταφέρει να μετριάσει, στρεφόταν έτσι αλλού, δίχως τη δική του συνδρομή. Στη συνέχεια ο θείος, με αποκλειστική ίσως πρόθεση να προσβάλει τη νοσοκόμα, είπε: «Παρακαλώ, δεσποινίς, αφήστε μας λίγο μόνους με το φίλο μου. Πρέπει να συζητήσουμε για μια προσωπική μου υπόθεση». Η νοσοκόμα, που ήταν ακόμα σκυμμένη πάνω απ' τον άρρωστο και ίσιωνε το σεντόνι απ' τη μεριά του τοίχου, γύρισε απλώς το κεφάλι και είπε με απόλυτη ηρεμία, σε αντίθεση με τα λόγια του θείου που ακούγονταν άλλοτε κοφτά απ' την οργή κι άλλοτε ορμητικά σαν χείμαρρος: «Ο κύριος συνήγορος είναι πολύ άρρωστος. Δεν μπορεί να συζητάει για προσωπικές υποθέσεις». Ίσως επανέλαβε τα λόγια του θείου απλώς γιατί της ήταν πιο εύκολο, ακόμα κι ένας αμερόληπτος θεατής όμως θα μπορούσε να το θεωρήσει σαν ειρωνεία, πόσο μάλλον ο θείος, που τινάχτηκε σαν να τον είχαν τσιμπήσει: «Παλιοκόριτσο!» ξεφώνισε σχεδόν ακατάληπτα, γιατί τον έπνιγε η οργή. Ο Κ., αν και το περίμενε πως τα πράγματα θα 'παιρναν τέτοια τροπή, ανατήδησε τρομαγμένος κι έτρεξε αμέσως δίπλα στο θείο, αποφασισμένος να του κλείσει το στόμα με τα δυο χέρια. Ευτυχώς όμως, εκείνη τη στιγμή ο άρρωστος ανασηκώθηκε πίσω απ' την κοπέλα, ενώ ο θείος πήρε μια ξινοσιμένη έκφραση σαν να είχε καταπιεί κάτι αηδιαστικό, και είπε: «Μη στεναχωριέστε, δεν τα 'χασα ακόμα τελείως. Δε θα ζητούσα ποτέ κάτι που δε γίνεται. Παρακαλώ, πηγαίνατε!» Η νοσοκόμα στεκόταν τώρα πλάι στο κρεβάτι, στραμμένη προς το θείο, και χάιδευε, όπως φάνηκε τουλάχιστον στον Κ., το χέρι του δικηγόρου. «Μπορείς να μιλήσεις ελεύθερα μπροστά στη Λένι» είπε ο άρρωστος σε ικετευτικό τόνο. «Η υπόθεση δεν αφορά εμέ-

να» είπε ο θεός, «δεν είναι δικό μου μυστικό». Και γύρισε την πλάτη, λες κι έτσι ήθελε να δείξει πως το θέμα δε χωρούσε άλλη συζήτηση, παραχωρώντας μόνο στον άλλο λίγη ώρα να το σκεφτεί. «Και ποιον αφορά τότε;» ρώτησε ο δικηγόρος με σβησμένη φωνή, και πλάγιασε πάλι στο κρεβάτι. «Τον ανιψιό μου» απάντησε ο θεός, «τον έχω φέρει μαζί μου». Και σύστησε τον ανιψιό του: «Γενικός Τμηματάρχης Γιόζεφ Κ.» «Μάλιστα!» έκανε ο άρρωστος πολύ πιο ζωηρά τώρα, απλώνοντας το χέρι στον Κ. «Με συγχωρείτε, δε σας είχα δει καθόλου. Λένι, μπορείς να πηγαίνεις» είπε ύστερα στη νοσοκόμα, σφίγγοντας το χέρι της λες κι επρόκειτο να χωρίσουν για καιρό. Εκείνη έφυγε χωρίς άλλη αντίρρηση. «Ωστε ήρθες για δουλειές» είπε τέλος στο θείο, που είχε πλησιάσει, με αλλαγμένη διάθεση κι αυτός, πιο κοντά στο φίλο του, «κι όχι για να κάνεις επίσκεψη σ' έναν άρρωστο». Η σκέψη πως του έκαναν επίσκεψη επειδή ήταν άρρωστος πρέπει να τον είχε παραλύσει τόση ώρα. Τώρα, έμοιαζε εντελώς αναζωογονημένος, καθώς στηριζόταν στον έναν αγκώνα, στάση σίγουρα κουραστική, χαϊδεύοντας με τα δάχτυλα μια τούφα στη μέση της γενειάδας του. «Φαίνεσαι πολύ καλύτερα» είπε ο θεός, «απ' την ώρα που έφυγε αυτή η στρίγκλα». Σταμάτησε μια στιγμή κι ύστερα πρόσθεσε ψιθυριστά: «Πάω στοίχημα πως κρυφακούει!» και βρέθηκε μ' ένα πήδημα στην πόρτα. Δεν ανακάλυψε όμως κανέναν πίσω απ' την πόρτα και επέστρεψε πιο πολύ αγανακτισμένος παρά απογοητευμένος: το γεγονός ότι η κοπέλα δεν κρυφάκουγε, ήταν γι' αυτόν μια επιπλέον απόδειξη της μοχθηρίας της. «Είσαι άδικος μαζί της» είπε ο δικηγόρος, θέλοντας ίσως έτσι να δείξει ότι η κοπέλα δεν είχε ανάγκη από υπεράσπιση. Ύστερα, με τόνο πολύ πιο φιλικό, συνέχισε: «Όσο για την υπόθεση του αξιότιμου ανιψιού σου, θα θεωρούσα τον εαυτό μου ευτυχί αν μπορούσα να ανταποκριθώ σ' ένα τόσο δύσκολο καθήκον. Υπάρχει φόβος να με προδώσουν οι δυνάμεις μου, αυτό όμως θα φανεί στην πράξη. Στην ανάγκη, μπορείτε να προσλάβετε κι ένα δεύτερο δικηγόρο. Δε σας κρύβω πως μ' ενδιαφέρει τρομερά η υπόθεση. Θα μου ήταν οδυνηρό να μην την αναλάβω, έστω ενμέρει. Αν δεν αντέξει η καρδιά μου, θα 'ναι τουλάχιστον μια θαυμάσια ευκαιρία να σταματήσει μια και καλή για κάτι που αξίζει τον κόπο». Ο Κ. δεν κατάλαβε λέξη απ' αυτό το λογύδριο. Κοίταξε τον θείο, μήπως έτσι

βρει μια εξήγηση, εκείνος όμως καθόταν με το κερί στο χέρι πάνω στο κομοδίνο — απ' όπου είχε κιόλας κυλήσει στο χαλί ένα μπουκαλάκι με φάρμακο— έγνεφε καταφατικά σ' ό,τι έλεγε ο δικηγόρος, προφανώς απόλυτα σύμφωνος με όλα, κι έριχνε κάπου κάπου μια ματιά στον Κ. για να τον παροτρύνει να συμφωνήσει κι εκείνος. Μήπως είχε μιλήσει ο θεός στο δικηγόρο από πριν για τη δίκη; Μα αυτό ήταν αδύνατον, σύμφωνα μ' όσα είχαν προηγηθεί. «Δεν καταλαβαίνω» είπε. «Συγγνώμη, μήπως δε σας άκουσα καλά;» ρώτησε ο δικηγόρος, το ίδιο ξαφνιασμένος κι αμήχανος με τον Κ. «Ίσως βιάστηκα. Μα τότε γιατί ήρθατε σε μένα; Νόμιζα πως θέλατε να μιλήσουμε για τη δίκη σας». «Φυσικά, για τη δίκη» έκανε ο θεός, κι έπειτα ρώτησε τον Κ.: «Μα τι έπαθες;» «Ναι, αλλά πώς μάθατε για την υπόθεσή μου;» ρώτησε ο Κ. «Α, αυτό είναι λοιπόν» είπε ο δικηγόρος χαμογελώντας. «Σαν δικηγόρος συγχάζω βέβαια στους δικαστικούς κύκλους. Εκεί συζητούνται διάφορες υποθέσεις, κι όταν ακούσει κανείς να γίνεται λόγος για μια ενδιαφέρουσα δίκη, που επιπλέον έχει να κάνει με τον ανιψιό ενός φίλου, είναι φυσικό να του τραβήξει την προσοχή». «Μα τι έπαθες;» ξαναρώτησε ο θεός τον Κ. «Κάνεις σαν να μη σε χωράει ο τόπος». «Έχετε σχέσεις μ' αυτούς τους δικαστικούς κύκλους;» ρώτησε ο Κ. «Ναι» απάντησε ο δικηγόρος. «Ούτε ένα παιδί δεν κάνει τέτοιες ερωτήσεις» είπε ο θεός. «Με ποιους θα 'πρεπε να συναναστρέφομαι αν όχι με ανθρώπους του επαγγέλματός μου;» πρόσθεσε ο δικηγόρος. Μπροστά σ' αυτό το ακαταμάχητο επιχείρημα, ο Κ. δεν απάντησε τίποτε. «Ασφαλώς όμως θα δικηγορείτε στο δικαστήριο που έχει την έδρα του στο Μέγαρο της Θέμιδος, κι όχι στο άλλο δικαστήριο, στη σοφίτα» ήθελε να πει, δίστασε όμως κι έμεινε σιωπηλός. «Πρέπει επίσης να σκεφτείτε» συνέχισε ο δικηγόρος, με το συγκαταβατικό τόνο του ανθρώπου που μπαίνει στον κόπο να εξηγήσει κάτι τελείως αυτονόητο, «πρέπει να σκεφτείτε ότι χάρη στις σχέσεις που διατηρώ, προκύπτουν σημαντικά οφέλη για τους πελάτες μου, με διάφορους τρόπους μάλιστα, για τους οποίους συχνά είναι επιβεβλημένο να μη γίνεται λόγος. Φυσικά, τον τελευταίο καιρό έχω κάποιες δυσκολίες εξαιτίας της αρρώστιας μου. Πάντα όμως υπάρχουν οι καλοί φίλοι απ' το δικαστήριο που με επισκέπτονται, πρόθυμοι να μοιραστούν μαζί μου τα τελευταία νέα. Τελικά, ίσως να είμαι καλύτερα ενημερω-

μένος από αρκετούς άλλους που, δίχως κανένα πρόβλημα υγείας, ξημεροβραδιάζονται στο δικαστήριο. Να, όπως σήμερα, λογουχάρη, που δέχτηκα την επίσκεψη ενός αγαπητού φίλου». Κι έδειξε σε μια σκοτεινή γωνιά του δωματίου. «Πού;» ρώτησε ο Κ., σχεδόν απότομα απ' την έκπληξη. Κοίταξε γύρω με αβεβαιότητα. Το φως του μικρού κεριού έφτανε πολύ αμυδρά ως τον απέναντι τοίχο. Στη γωνία που έδειξε ο δικηγόρος φάνηκε πράγματι να κουνιέται κάτι. Ο θεός σήκωσε ψηλά το κερί και φώτισε έναν ηλικιωμένο κύριο, καθισμένο πλάι σ' ένα τραπέζακι. Θα πρέπει να καθόταν εκεί κρατώντας ακόμη και την ανάσα του, για να περάσει τόση ώρα απαρατήρητος. Σηκώθηκε με επισημότητα και φανερή δυσαρέσκεια που προδόθηκε η παρουσία του στο δωμάτιο. Κούνησε τα χέρια μέσα έξω σαν μικρές φτερούγες, λες κι έτσι ήθελε να δηλώσει ότι δεν είχε διάθεση για συστάσεις και υποκλίσεις, ότι δεν επιθυμούσε με κανένα τρόπο να τους ενοχλήσει στην κουβέντα τους και τους θερμοπαρακαλούσε να τον αφήσουν πάλι ξεχασμένο στο σκοτάδι. Το κακό όμως είχε γίνει. «Είναι αλήθεια πως οι κύριοι ξαφνιάστηκαν λίγο» είπε ο δικηγόρος σαν εξήγηση, γνέφοντάς του ταυτόχρονα ενθαρρυντικά να πλησιάσει. Εκείνος πλησίασε σιγά σιγά, κοιτάζοντας γύρω του διστακτικά αλλά με αξιοπρέπεια. «Ο κύριος Γενικός –α, με συγχωρείτε, δε σας σύστησα– από δω ο φίλος μου Άλμπερτ Κ., ο ανιψιός του Γιόζεφ Κ., Γενικός Τμηματάρχης στην Τράπεζα, κι από δω ο Γενικός Γραμματέας των Δικαστηρίων. Ο κύριος Γενικός, λοιπόν, είχε την καλοσύνη να έρθει να με δει. Μόνο ένας γνώστης των δικαστηρίων, που ξέρει το φόρτο εργασίας του κυρίου Γενικού, μπορεί να εκτιμήσει σωστά την αξία μιας τέτοιας επίσκεψης. Κι εκεί που κουβεντιάζαμε ήσυχα ήσυχα, όσο βέβαια το επιτρέπει η κατάσταση μου –παραλείψαμε να πούμε στη Λένι να μη δεχτεί επισκέψεις, γιατί δεν περίμενα κανέναν, εννοείται όμως ότι θέλαμε να τα πούμε ανενόχλητοι– εκεί λοιπόν που κουβεντιάζαμε, ακούσαμε ξαφνικά τις γροθιές σου στην πόρτα, Άλμπερτ, και ο κύριος Γενικός αποσύρθηκε με την καρέκλα και το τραπέζι του σ' εκείνη τη γωνία. Τώρα όμως ανέκυψε ένα θέμα κοινού ενδιαφέροντος που μπορούμε, αν συμφωνείτε, να το συζητήσουμε όλοι μαζί. Παρακαλώ, κύριε Γενικέ» είπε, κι έδειξε μια πολυθρόνα δίπλα στο κρεβάτι, χαμηλώνοντας το κεφάλι μ' ένα δουλοπρεπές χαμόγελο. «Δυστυ-

χώς, έχω ελάχιστο χρόνο στη διάθεσή μου» είπε ο Αρχιγραμματέας ευγενικά, ενώ θρονιαζόταν στην πολυθρόνα. Έπειτα κοίταξε το ρολόι. «Με καλεί το καθήκον. Πάντως, δε θέλω να χάσω την ευκαιρία να γνωρίσω το φίλο ενός φίλου». Έκλινε ελαφρά το κεφάλι προς το θείο που, μολοντί έμοιαζε κολακευμένος απ' την καινούρια γνωριμία, δεν μπορούσε από φυσικού του να εκφράσει αισθήματα υποταγής κι έτσι περιορίστηκε σ' ένα αμήχανο, αλλά δυνατό γέλιο. Γενικά, το θέαμα ήταν απαίσιο! Ο Κ. παρακολούθησε ανενόχλητος, γιατί κανείς δεν του έδινε σημασία. Ο Αρχιγραμματέας, αφού είχε βγει πια στο προσκήνιο, μονοπωλούσε τη συζήτηση, όπως πρέπει να 'κανε συνήθως. Ο δικηγόρος, που η αρχική του αδυναμία ήταν ίσως μόνο ένα πρόσχημα για να ξεφορτωθεί τους απρόσμενους επισκέπτες, άκουγε τώρα προσεχτικά με το χέρι στο αυτί. Ο θεός, με το κερί πάντα ανά χείρας –προσπαθούσε να το ισορροπήσει στο γόνατο, κάνοντας το δικηγόρο να ρίχνει κάθε τόσο ανήσυχα βλέμματα προς το μέρος του– είχε απαλλαγεί απ' την αμηχανία κι έμοιαζε γοητευμένος τόσο απ' τον τρόπο που μιλούσε ο Αρχιγραμματέας, όσο κι απ' τις ανάλαφρες, κυματιστές χειρονομίες που συνόδευαν τα λόγια του. Ο Κ., που ο Αρχιγραμματέας αγνοούσε τελείως, ίσως σκόπιμα, στεκόταν ακουμπισμένος στο στύλο του κρεβατιού, παίζοντας το ρολό του ακροατή των ηλικιωμένων κυριών. Εξάλλου, δεν παρακολούθησε σχεδόν καθόλου τη συζήτηση. Τη μια το μυαλό του έτρεχε στη νοσοκόμα και στο άσχημο φέριμο του θείου απέναντί της, ενώ την άλλη αναρωτιόταν αν είχε ξαναδεί κάπου τον Αρχιγραμματέα, ίσως ανάμεσα στο πλήθος κατά την πρώτη του ανάκριση. Μπορεί να έπεφτε έξω, αλλά ούτως ή άλλως, η παρουσία του Αρχιγραμματέα στην πρώτη σειρά του ακροατηρίου, ανάμεσα τους ηλικιωμένους άντρες με τις αραιές γενειάδες, δε θα 'ταν ούτε στο ελάχιστο παράταιρη.

Κάποια στιγμή, ακούστηκε απ' το χωλ ένας θόρυβος σαν σπάσιμο πιάτου, κι όλοι τέντωσαν το αυτί. «Πάω να δω τι έγινε» είπε ο Κ., και βγήκε απ' το δωμάτιο αργά, σα να ήθελε έτσι να δώσει στους άλλους την ευκαιρία να τον εμποδίσουν. Δεν είχε προλάβει καλά καλά να φτάσει στο χωλ, προσπαθώντας να προσανατολιστεί στο μισοσκόταδο, όταν ένιωσε πάνω στο χέρι του, που κρατούσε ακόμα την πόρτα, ένα χέρι, πολύ μικρότερο απ' το δικό του,

που έσπρωξε την πόρτα απαλά για να κλείσει. Ήταν η νοσοκόμα που τον περίμενε. «Δεν είναι τίποτα» του ψιθύρισε. «Έσπασα ένα πιάτο επίτηδες, για να σας κάνω να έρθετε». Γεμάτος αμηχανία ο Κ. είπε: «Κι εγώ σας σκεφτόμουν». «Πολύ χαίρομαι» είπε η νοσοκόμα. «Ελάτε μαζί μου». Έκαναν μερικά βήματα κι έφτασαν σε μια πόρτα με θαμπό τζάμι που η νοσοκόμα άνοιξε μπροστά απ' τον Κ. «Περάστε» του είπε. Ήταν σίγουρα το γραφείο του δικηγόρου. Απ' όσο μπορούσε να διακρίνει κανείς στο φεγγαρόφωτο, που τώρα φώτιζε μόνο ένα μικρό τετράγωνο μέρος του πατώματος μπροστά στο καθένα απ' τα τρία μεγάλα παράθυρα, το δωμάτιο ήταν επιπλωμένο με μεγάλα, παλιομοδίτικα έπιπλα. «Εδώ» είπε η νοσοκόμα, δείχνοντας έναν μαύρο καναπέ με ξυλόγλυπτη ράχη. Ο Κ. κάθισε, χωρίς να πάψει να περιεργάζεται το χώρο γύρω του. Ήταν ένα μεγάλο ψηλοτάβανο δωμάτιο –οι φτωχοί πελάτες του δικηγόρου θα ένιωθαν πολύ ασήμαντοι εκεί μέσα. Τους φαντάστηκε να πλησιάζουν με μικρά, διστακτικά βήματα το τεράστιο γραφείο.* Έπειτα όμως τα ξέχασε όλ' αυτά και δεν είχε μάτια παρά για τη νοσοκόμα, που καθόταν κολλητά δίπλα του στριμώχνοντάς τον σχεδόν στην άκρη του καναπέ. «Περίμενα» είπε η κοπέλα, «να έρθετε μόνος σας, χωρίς να σας φωνάξω. Πολύ περιεργο, αλήθεια. Στην αρχή, μόλις μπήκατε, δεν ξεκολλούσατε τα μάτια από πάνω μου κι ύστερα μ' αφήσατε να περιμένω τόση ώρα. Μπορείτε να με λέτε Λένι» πρόσθεσε ξαφνικά με βιασύνη, σαν να μην είχαν στιγμή για χάσιμο. «Ευχαρίστως» είπε ο Κ. «Όσο για την περίεργη συμπεριφορά μου, Λένι, η εξήγηση είναι απλή. Καταρχήν, ήμουν υποχρεωμένος ν' ακούω τις φλυαρίες των γερόντων. Ήταν αδύνατον να σηκωθώ και να φύγω στα καλά καθούμενα, χωρίς δικαιολογία. Ύστερα, είμαι εκ φύσεως ντροπαλός, κι εσείς, Λένι δε μοιάζετε από κείνες που τις κερδίζει κανείς με το πρώτο». «Δεν είν' αυτό» είπε η Λένι, ακουμπώντας το χέρι στη ράχη του καθίσματος και στρέφοντας το βλέμμα της προς τον Κ. «Η αλήθεια είναι ότι δε σας άρεσα και ίσως δε σας αρέσω ούτε τώρα». «Το να λες ότι σου αρέσει κάποιος δε λέει και πολλά πράγματα» είπε ο Κ. διαφορούμενα, για να βγει απ' τη δύσκολη θέση. «Ω!» έκανε η κοπέλα χαμογελώντας. Το σχόλιο του Κ. και το μικρό επιφώνημα της έδωσαν κάποια υπεροχή απέναντί του. Γι' αυτό ο Κ. έμεινε για λίγο σιωπηλός. Τα μάτια του είχαν συνη-

θίσει τώρα στο σκοτάδι του δωματίου και διέκρινε τις διάφορες λεπτομέρειες της επίπλωσης. Ιδιαίτερη εντύπωση του έκανε ένας μεγάλος πίνακας που κρεμόταν δεξιά απ' την πόρτα. Έσκυψε να τον παρατηρήσει καλύτερα. Παρίστανε έναν άντρα με δικαστική τήβεννο που καθόταν σε μια ψηλή πολυθρόνα, σαν θρόνο, σε χτυπητό χρυσαφί χρώμα. Κατά παράξενο τρόπο, ο Δικαστής δεν καθόταν στο θρόνο του με το γαλήνιο και αξιοπρεπές ύφος που αρμόζει σ' αυτές τις περιπτώσεις, αλλά πίεζε τον αριστερό αγκώνα στο μπράτσο της πολυθρόνας, ενώ το δεξί χέρι δεν ακουμπούσε πουθενά, παρά χούφτωνε σφιχτά το άλλο μπράτσο του καθίσματος. Έμοιαζε έτοιμος να πεταχτεί πάνω, ίσως γεμάτος οργή, για να κάνει μια βαρυσήμαντη παρατήρηση ή να ανακοινώσει την απόφαση του δικαστηρίου. Τον κατηγορούμενο θα έπρεπε να τον φανταστεί κανείς στη βάση της σκάλας· στον πίνακα διακρίνονταν μόνο τα ψηλότερα σκαλοπάτια της, στρωμένα επίσης με χρυσαφί χαλί. «Ίσως αυτός είναι ο Δικαστής μου» είπε ο Κ., δείχνοντας με το δάχτυλο τον πίνακα. «Τον ξέρω» είπε η Λένι, κοιτάζοντας κι εκείνη τον πίνακα. «Έρχεται συχνά εδώ. Ο πίνακας έγινε όταν ήταν νέος, αλλά έτσι κι αλλιώς δεν του μοιάζει καθόλου, γιατί στην πραγματικότητα είναι πολύ κοντός, σχεδόν σαν νάνος. Έβαλε όμως να τον φτιάξουν ψηλό, γιατί είναι αφάνταστα ματαιόδοξος, όπως όλοι εδώ. Κι εγώ είμαι ματαιόδοξη και με πειράζει πολύ που δε σας αρέσω καθόλου». Αντί για άλλη απάντηση στο τελευταίο σχόλιο της Λένι, ο Κ. την αγκάλιασε και την τράβηξε κοντά του. Εκείνη έγειρε το κεφάλι στον ώμο του χωρίς να πει τίποτα. «Τι βαθμό έχει;» ρώτησε. «Είναι Ανακριτής» απάντησε η Λένι, κι άρχισε να παίζει με τα δάχτυλα του χεριού που την κρατούσε ο Κ. «Κι αυτός Ανακριτής;» έκανε ο Κ. απογοητευμένος. «Απ' ό,τι φαίνεται, οι ανώτεροι υπάλληλοι κρύβονται. Πώς γίνεται όμως και κάθεται σε δικαστική έδρα;» «Μα όλα σ' αυτό τον πίνακα είναι ψεύτικα» είπε η Λένι, με το πρόσωπο σκυμμένο πάνω απ' το χέρι του. «Στην πραγματικότητα, κάθεται σε μια καρέκλα της κουζίνας κι από κάτω του έχει ένα διπλωμένο κάλυμμα αλόγου. Είναι ανάγκη όμως να σκέφτεστε συνέχεια τη δίκη σας;» πρόσθεσε αργά. «Όχι, καθόλου» είπε ο Κ. «Ίσως μάλιστα τη σκέφτομαι πολύ λιγότερο απ' όσο πρέπει». «Άλλο είναι το λάθος που κάνετε» είπε η Λένι. «Άκουσα ότι είστε αδιάλλακτος». «Ποι-

ος το είπε αυτό;» ρώτησε ο Κ., κοιτάζοντας τα πλούσια, μαύρα σφιχτοπλεγμένα μαλλιά της, ενώ ταυτόχρονα ένιωθε το στήθος της κολλημένο στο δικό του. «Α, δεν μπορώ να σας πω» απάντησε η Λένι. «Μη με ρωτάτε ονόματα, παρακαλώ. Κοιτάζτε μόνο να διορθωθείτε. Μην είστε τόσο αδιάλλακτος. Δεν υπάρχει τρόπος ν' αντισταθεί κανείς σ' αυτό το δικαστήριο. Η μόνη λύση είναι να ομολογήσει την ενοχή του. Με την πρώτη ευκαιρία που θα σας δοθεί, πρέπει να απολογηθείτε. Μόνο έτσι υπάρχει η δυνατότητα να τους ξεφύγετε, μόνο έτσι. Αλλά ακόμη και τότε, δε θα τα καταφέρετε δίχως ξένη βοήθεια. Αυτό όμως μη σας ανησυχεί καθόλου, εγώ είμαι εδώ». «Απ' ό,τι βλέπω, είστε πολύ καλά πληροφορημένη για το δικαστήριο κι όλα τα κόλπα που χρειάζονται για να τα βγάλει κανείς πέρα μαζί του» είπε ο Κ., καθίζοντάς την στα γόνατά του, γιατί είχε αρχίσει να σφίγγεται πάνω του επικίνδυνα. «Είναι κακό;» είπε εκείνη και βολεύτηκε καλύτερα στην αγκαλιά του, υσιώνοντας λίγο τη φούστα και την μπλούζα της. Έπειτα κρεμάστηκε και με τα δυο της χέρια απ' το λαιμό του, έγειρε το κεφάλι πίσω και τον κοίταξε για πολλή ώρα στα μάτια. «Κι αν δεν παραδεχτώ ότι είμαι ένοχος, δεν μπορείτε να με βοηθήσετε;» ρώτησε ο Κ. για να τη δοκιμάσει. «Όπως δείχνουν τα πράγματα, στρατολογώ διάφορες γυναίκες για να με βοηθήσουν» αναλογίστηκε από μέσα του σχεδόν με έκπληξη. «Πρώτα τη δεσποινίδα Μτύρστνερ, έπειτα τη γυναίκα του κλητήρα, τώρα αυτή τη μικροκαμωμένη νοσοκόμα, που δείχνει να μου έχει μεγάλη αδυναμία. Κοίτα πώς κουρνιάζει στην αγκαλιά μου, λες και βρήκε αυτό που γύρευε σ' όλη της τη ζωή!» «Όχι» απάντησε η Λένι, κουνώντας αργά το κεφάλι της. «Αν δεν ομολογήσετε, δεν μπορώ να σας βοηθήσω. Αλλά μήπως έχει καμιά σημασία για σας η βοήθειά μου; Ούτε μπορεί να σας αλλάξει κανείς γνώμη, τέτοιο αγύριστο κεφάλι που είστε». «Έχετε φιλενάδα;» ρώτησε μετά από λίγο. «Όχι» είπε ο Κ. «Ψέματα, έχετε» είπε εκείνη. «Εντάξει, έχω» υποχώρησε ο Κ. «Τα βλέπετε; Απ' τη μια αρνήθηκα κάθε σχέση μαζί της κι απ' την άλλη έχω στο πορτοφόλι μου τη φωτογραφία της». Ύστερα, υποκύπτοντας στα επίμονα παρακάλια της κοπέλας, έβγαλε τη φωτογραφία της Έλσας. Εκείνη άρχισε να την περιεργάζεται κουλουριασμένη στα γόνατά του. Ήταν ένα ενσταντανέ τραβηγμένο στο τέλος μιας χορευτικής στροφής που έκανε η Έλσα στην ταβέρνα.

Η φούστα ανέμιζε ψηλά γύρω απ' τα πόδια της, στήριζε τα χέρια πάνω στους γερούς γοφούς της και κοιτούσε με τεντωμένο το λαιμό προς το πλάι, χαμογελώντας σε κάποιον που δε φαινόταν στη φωτογραφία. «Έχει σφιξει πολύ τον κορσέ της» σχολίασε η Λένι, κι έδειξε το σημείο όπου, κατά τη γνώμη της, ο κορσές της ήταν πολύ σφιχτός. «Δε μ' αρέσει, είναι χοντροκομμένη κι άχαρη. Μαζί σας όμως μπορεί να είναι τρυφερή κι ευγενική. Έτσι δείχνει απ' τη φωτογραφία. Το μόνο που ξέρουν αυτές οι μεγαλόσωμες κοπέλες είναι να φέρονται με ευγένεια και καλοσύνη. Θα θυσιάζοταν άραγε για χάρη σας;» «Όχι» απάντησε ο Κ., «ούτε τρυφερή είναι ούτε ευγενική, ούτε κι έχει καμιά διάθεση να θυσιάσει για μένα. Άλλωστε, ποτέ ως τώρα δεν της έχω ζητήσει κάτι τέτοιο. Ούτε καν τη φωτογραφία δεν έχω κοιτάξει τόσο καλά όπως εσείς τώρα». «Τότε δεν μπορεί να είναι φιλενάδα σας» είπε η Λένι, «αφού δεν ενδιαφέρεστε καθόλου γι' αυτήν». «Βεβαίως και είναι» είπε ο Κ. «Δεν παίρνω πίσω τα λόγια μου». «Καλά, ας υποθέσουμε πως είναι» είπε η Λένι. «Δε νομίζω να σας λείπει και πολύ αν φύγει ή αν την αλλάξετε με μιαν άλλη, μ' εμένα ας πούμε». «Σίγουρα, όχι» είπε ο Κ. χαμογελώντας. «Διαθέτει όμως ένα μεγάλο προσόν σε σχέση μ' εσάς. Δεν έχει ιδέα για τη δίκη μου. Μα και να το μάθαινε, δε θα έδινε καμιά σημασία. Δε θα προσπαθούσε να με πείσει να κάνω υποχωρήσεις». «Αυτό δεν είναι προσόν» είπε η Λένι. «Αν αυτά είναι όλα κι όλα τα προσόντα της, δε χάνω τις ελπίδες μου. Κανένα σωματικό ελάττωμα έχει;» «Σωματικό ελάττωμα;» ρώτησε ο Κ. «Ναι» είπε η Λένι. «Εγώ έχω ένα τέτοιο μικρό ελάττωμα, κοιτάζτε». Άπλωσε τα δυο μεσαία δάχτυλα του δεξιού χεριού· η συνδετική μεμβράνη έφτανε σχεδόν ως την πρώτη άρθρωση των μικροκαμωμένων δαχτύλων της. Ο Κ. δεν κατάλαβε αμέσως στο μισοσκοτάδο τι ήθελε να του δείξει, έτσι εκείνη οδήγησε το χέρι του πάνω στη μεμβράνη για να την ψηλαφήσει. «Τι παιχνίδια που παίζει η φύση!» είπε εκείνος, κι αφού κοίταξε με προσοχή όλο το χέρι, πρόσθεσε: «Τι όμορφη αρπάγη!» Μ' ένα είδος περηφάνιας η Λένι κοιτούσε τον Κ. που, ξαφνιασμένος, χώριζε κι ένωane συνέχεια τα δάχτυλα, ώσπου μ' ένα απαλό φιλή αφήσε το χέρι της. «Ω!» ξεφώνισε εκείνη αμέσως. «Με φιλήσατε!» Σκαρφάλωσε γρήγορα πάνω του, γονάτισε στην αγκαλιά του, έχοντας το στόμα της ανοιχτό. Ο Κ. την κοίταξε σχεδόν απροσβολω-

μένος. Ανάδινε μια πικρή, ερεθιστική μυρωδιά σαν του πιπεριού. Τράβηξε το κεφάλι του στο στήθος της κι έγειρε πάνω του δαγκώνοντας και φιλώντας του το λαιμό, δάγκωσε ακόμη και τα μαλλιά του. «Την αφήσατε για χάρη μου!» φώναζε κάθε τόσο. «Έτσι είναι, την αφήσατε για μένα!» Έπειτα τα γόνατά της γλίστρησαν, κι αφήνοντας ένα μικρό ξεφωνητό, έπεσε σχεδόν ώς το χαλί. Ο Κ. την αγκάλιασε για να τη συγκρατήσει, μα εκείνη τον παρέσυρε κάτω μαζί της. «Τώρα είσαι δικός μου» του είπε.

«Πάρε το κλειδί του σπιτιού. Έλα όποτε θέλεις» ήταν τα τελευταία της λόγια, και το φιλί του αποχαιρετισμού τον βρήκε στον ώμο, γιατί είχε γυρίσει κιόλας να φύγει. Όταν βγήκε έξω, ψιλόβρεχε. Σκέφτηκε να πάει στη μέση του δρόμου για να δει τη Λένη που ίσως τον κοιτούσε απ' το παράθυρο, μα την ίδια στιγμή πετάχτηκε ξαφνικά ο θείος του από ένα αμάξι, που ήταν σταματημένο μπροστά στο σπίτι και δεν το 'χε προσέξει μες στην αφηρημάδα του, τον άρπαξε απ' τα μπράτσα και τον κόλλησε στην εξώπορτα λες κι ήθελε να τον καρφώσει εκεί. «Παιδί μου» φώναξε, «πώς μπορείς να το κάνεις αυτό! Η υπόθεσή σου βρισκόταν σε τόσο καλό δρόμο κι εσύ τα κατάστρεψες όλα. Εξαφανίζεσαι με τις ώρες παρ'ότι μ' ένα τσουλάκι, που το δίχως άλλο θα 'ναι κι ερωμένη του δικηγόρου. Δεν κρατάς ούτε τα προσχήματα, δεν μπαίνεις καν στον κόπο να βρεις μια πρόφαση, παρ'ότι τρέχεις χωρίς καμιά προφύλαξη στην αγκαλιά της και μένεις εκεί. Κι όλη αυτή την ώρα, εμείς οι τρεις καθόμαστε εκεί, ο θείος σου, που κάνει τόσες θυσίες για σένα, ο δικηγόρος, που πρέπει να τον κερδίσεις με το μέρος σου, και προπάντων ο κύριος Γενικός, αυτός ο κύριος με την τόσο σημαντική θέση που επηρεάζει πιο πολύ από κάθε άλλον την υπόθεσή σου στο τωρινό στάδιο. Κάνουμε ολόκληρο συμβούλιο για να δούμε πώς θα σε βοηθήσουμε, ζυγίζω ένα ένα τα λόγια μου απέναντι στο δικηγόρο, εκείνος πάλι απέναντι στον Αρχιγραμματέα, κι εσύ, αντί να μου προσφέρεις τουλάχιστον την υποστήριξή σου, σηκώνεσαι και φεύγεις. Φτάνει κάποια στιγμή που δεν μπορούν ν' αγνοήσουν άλλο την απουσία σου, είναι βέβαια ευγενικοί άνθρωποι κι έχουν τη λεπτότητα να μη θίξουν το θέμα, γιατί συναισθάνονται τη θέση μου, τελικά όμως δεν πάει άλλο, δεν μπορούν να κρύβονται πια πίσω απ' το δάχτυλό τους, κι επειδή ντρέπονται να το πουν ανοιχτά, παύουν να μιλούν. Καθόμαστε κάμπο-

σα λεπτά σαν μουγκοί, με το αντί στημένο μήπως αποφασίσεις επιτέλους να έρθεις. Μάταια. Τελικά, σηκώνεται πρώτος ο Αρχιγραμματέας, που έμεινε πολύ περισσότερο απ' όσο σκόπευε αρχικά, χαιρετάει ολοφάνερα στεναχωρημένος που δεν μπορεί να κάνει τίποτα για μένα, περιμένει λίγο ακόμα στην πόρτα, επιδεικνύοντας αφάνταστη καλοσύνη, κι έπειτα φεύγει. Εγώ φυσικά ένωσα σχεδόν ευτυχιμένος που έφυγε, δεν ήξερα πια πού να σταθώ εκεί μέσα. Για τον άρρωστο δικηγόρο ήταν όμως ακόμη χειρότερα, ο καλός άνθρωπος δεν μπόρεσε ν' αρθρώσει κουβέντα όταν τον αποχαιρέτησα. Κι ίσως να τον έσπρωξες με τη στάση σου στην ολοκληρωτική κατάρρευση και να είσαι η αιτία για τον πρόωγο θάνατό του τη στιγμή που τον έχεις τόσο ανάγκη. Κι εμένα, το θείο σου, μ' αφήνεις να περιμένω με τις ώρες όλο αγωνία μες στη βροχή –να, πιάσε, είμαι βρεγμένος ώς το κόκαλο».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Ο ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ – Ο ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΣ – Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ

Ένα χειμωνιάτικο πρωινό –ο καιρός έξω ήταν μουντός κι έπεφτε χιόνι– ο Κ. καθόταν στο γραφείο του κυριευμένος από ένα αίσθημα εξάντλησης, μολονότι ήταν ακόμα αρκετά νωρίς. Για να γλιτώσει τουλάχιστον απ' την ενοχλητική παρουσία των κατώτερων υπαλλήλων είχε δώσει εντολή στον κλητήρα να μην τους επιτρέψει την είσοδο, επειδή δήθεν ήταν σοβαρά απασχολημένος. Αντί όμως να δουλεύει, στριφογύριζε στο κάθισμά του μετατοπίζοντας πού και πού κάποιο αντικείμενο στο γραφείο, ώσπου ασυναίσθητα άφησε το χέρι απλωμένο πάνω στο τραπέζι κι απόμεινε ασάλευτος, με το κεφάλι σκυμμένο.

Η σκέψη της δίχης δεν έφευγε πια καθόλου απ' το μυαλό του. Αναλογιζόταν συχνά μήπως θα ήταν καλό να συντάξει μια έγγραφη απολογία για να την υποβάλει στο δικαστήριο. Η γραμμή υπεράσπισης στο υπόμνημά του θα βασιζόταν σ' ένα σύντομο βιογραφικό σημείωμα, με ιδιαίτερη έμφαση στα σημαντικότερα γεγονότα της ζωής του. Θα εξηγούσε τις αιτίες που τον έκαναν κάθε φορά να ενεργήσει με τον άλφα ή βήτα τρόπο, αλλά και τους λόγους που τον αναγκάζουν, σύμφωνα με την τωρινή του κρίση, να δεχτεί ή να καταδικάσει τη στάση που κράτησε τότε. Τα πλεονεκτήματα μιας τέτοιας έγγραφης απολογίας ήταν αναμφισβήτητα σε σύγκριση με τη συνηθισμένη υπεράσπιση ενός νομικού, ο οποίος επιπλέον δεν του ενέπνεε και πολλή εμπιστοσύνη. Μολονότι ο Κ. αγνοούσε τις ενέργειες του δικηγόρου, ήταν σίγουρος ότι δεν έκανε και πολλά πράγματα. Είχε να τον καλέσει πάνω από μήνα, κι ακόμη, σε καμιά από τις ελάχιστες συνεντεύξεις που είχαν προηγηθεί δεν τον έπεισε ότι μπορούσε να πετύχει κάτι καλό. Πρώτα απ' όλα, δεν του έκανε ερωτήσεις. Υπήρχαν τόσα πράγματα να ρωτήσει κανείς. Οι ερωτήσεις είναι το πρώτιστο καθήκον ε-

νός συνήγορου. Ο Κ. είχε την πεποίθηση ότι θα μπορούσε να θέσει μόνος του όλες τις απαραίτητες ερωτήσεις. Αντίθετα, ο δικηγόρος δε ρωτούσε ποτέ τίποτα. Έλεγε τα δικά του ή καθόταν χωρίς να βγάζει μιλιά. Έσκυβε λίγο πάνω απ' το γραφείο –ίσως γιατί βαριάκουγε– χάιδευε την τούφα στη μέση της γενειάδας του και κάρφωνε τα μάτια στο χαλί, πιθανότατα στο ίδιο σημείο όπου είχαν κυλιστεί αγκαλιασμένοι ο Κ. με τη Λένη. Πότε πότε, έδινε στον Κ. ανούσιες συμβουλές, λες κι είχε μπροστά του ένα παιδάκι. Άχρηστες και βαρετές νουθεσίες, για τις οποίες ο Κ. δε σκόπευε να πληρώσει δεκάρα στον τελικό λογαριασμό. Όταν ο δικηγόρος διέβλεπε πως τον είχε αποθαρρύνει υπερβολικά, άλλαζε τροπάρι και προσπαθούσε να του ανυψώσει πάλι το ηθικό. Αρχίζε να φλυαρεί για διάφορες δίκες, παρεμφερείς με τη δική του, που είχε κερδίσει, άλλες ολοκληρωτικά άλλες ενμέρει. Δίκες που έμοιαζε αδύνατον να κερδηθούν, μολονότι δεν ήταν στην πραγματικότητα και τόσο δύσκολες. Σ' ένα απ' τα συρτάρια του γραφείου του –χτυπούσε ένα συρτάρι στην τύχη– υπήρχε ένας φάκελος με τέτοιες υποθέσεις. Δυστυχώς, δεν μπορούσε να του τον δείξει, γιατί δεσμευόταν απ' το επαγγελματικό απόρρητο. Ωστόσο, η τεράστια πείρα που είχε αποκομίσει απ' όλες αυτές τις υποθέσεις θα έμπαινε τώρα στην υπηρεσία του Κ. Φυσικά, είχε αρχίσει ν' ασχολείται αμέσως με την υπόθεση και το πρώτο υπόμνημα ήταν σχεδόν έτοιμο να προσκομιστεί στο δικαστήριο. Ήταν ένα πολύ σημαντικό υπόμνημα, γιατί η αρχική εντύπωση που έκανε ή υπεράσπιση ήταν συχνά καθοριστική για την παραπέρα πορεία της διαδικασίας. Δυστυχώς, ήταν καθήκον του να προειδοποιήσει τον Κ. ότι μερικές φορές το δικαστήριο δε διαβάξει καθόλου τα πρώτα υπομνήματα. Τα παραχώνουν απλώς σ' ένα φάκελο, με το σκεπτικό πως για την ώρα η ανάκριση και η παρακολούθηση της συμπεριφοράς του κατηγορούμενου έχουν μεγαλύτερη σημασία από οποιοδήποτε έγγραφο. Αν, παρά ταύτα, ο κατηγορούμενος εξακολούθησει να τους πιέζει, υπόσχονται συνήθως ότι πριν αναγγελθεί η τελική απόφαση, θα μελετηθεί προσεχτικά όλο το υλικό. Κατά κακή τύχη, τις περισσότερες φορές δε γίνεται ούτε αυτό. Το πρώτο υπόμνημα παραπέφτει κάπου ή χάνεται εντελώς. Μα κι αν διασωθεί ως το τέλος, είναι μάλλον άθιμο να διαβαστεί. Η τελευταία λεπτομέρεια είχε φτάσει στ' αυτιά του από κάποιες φή-

μες. Όλα αυτά βέβαια δεν είναι καθόλου ευχάριστα, έχουν όμως την εξήγησή τους. Ο Κ. δεν έπρεπε να ξεχνά ότι η διαδικασία γίνεται κεκλεισμένων των θυρών. Μπορεί να διεξαχθεί δημόσια αν το δικαστήριο κρίνει ότι είναι αναγκαίο, κανονικά όμως αυτό δεν προβλέπεται απ' το νόμο. Κατά συνέπεια, τα δικαστικά έγγραφα και ιδιαίτερα το κατηγορητήριο δεν είναι προσιτά στον κατηγορούμενο και το συνήγορό του, γι' αυτό και είναι αδύνατον να ξέρει κανείς με ακρίβεια τι στάση πρέπει να υιοθετήσει στην πρώτη απολογία. Μόνο συμπτωματικά μπορεί να συμπεριληφθεί κάποιο στοιχείο ουσιαστικό για την υπόθεση. Υπομνήματα με αποδεικτική ισχύ μπορείς να συντάξεις μόνο αργότερα, όταν κατά την πορεία της ανάκρισης γίνουν φανερά με άμεσο ή έμμεσο τρόπο τα συγκεκριμένα σημεία στα οποία βασίζεται το κατηγορητήριο και η αιτιολόγησή τους. Υπ' αυτές τις συνθήκες ο ρόλος της υπεράσπισης είναι φυσικά αρκετά δύσκολος. Εξάλλου, ο νόμος ούτε καν προβλέπει ρητά την ύπαρξη υπεράσπισης, απλώς την ανέχεται. Η ερμηνεία της σχετικής διάταξης έχει γίνει αντικείμενο έντονης διαμάχης. Δεν υπάρχουν συνήγοροι αναγνωρισμένοι επίσημα απ' το δικαστήριο. Οι περισσότεροι είναι δικηγόροι αμφίβολων ικανοτήτων, γεγονός που υποβαθμίζει φυσικά όλο τον κλάδο. Αξίζει πράγματι τον κόπο, την επόμενη φορά που θα επισκεφθεί ο Κ. τις γραμματείες, να ρίξει μια ματιά στο δωμάτιο των δικηγόρων. Θα τρομάξει απ' το είδος των ανθρώπων που θα δει να συνωστίζονται εκεί. Το στενό καμαράκι που τους έχουν παραχωρήσει, φανερώνει σ' όλο της το μεγαλείο την περιφρόνηση με την οποία τους αντιμετωπίζει το δικαστήριο. Το δωμάτιο φωτίζεται μόνο από ένα μικρό φεγγίτη, που βρίσκεται τόσο ψηλά, ώστε αν θελήσεις να κοιτάξεις έξω, πρέπει πρώτα να βρεις ένα συνάδελφο να σε σηκώσει στην πλάτη. Άσε που μόλις βγάλεις το κεφάλι έξω, όλο το φούμο από τη διπλανή καμινάδα σου μπαίνει στα ρουθούνια και το πρόσωπό σου γίνεται κατάμαυρο. Στο πάτωμα του δωματίου –για να αναφέρει ακόμα ένα μικρό παράδειγμα των άθλιων συνθηκών– έχει ανοίξει εδώ κι ένα χρόνο μια τρύπα, που λίγο να μην προσέξει κανείς, μπορεί να πέσει μέσα, όχι ολόκληρος βέβαια, αλλά τουλάχιστον με το ένα πόδι. Το δωμάτιο των δικηγόρων βρίσκεται στη δεύτερη σοφίτα. Αν τύχει λοιπόν και πέσει κανείς στην τρύπα, μένει με το ποδάρι κρεμασμένο α-

κριβώς πάνω απ' τον διάδρομο που περιμένουν οι κατηγορούμενοι. Δεν υπερβάλλουν καθόλου οι δικηγόροι όταν χαρακτηρίζουν αυτή την κατάσταση απαράδεκτη. Οι διαμαρτυρίες στη διοίκηση μένουν χωρίς αποτέλεσμα, κι ακόμη, απαγορεύεται αυστηρά στους δικηγόρους να τολμήσουν την παραμικρή μεταρρύθμιση στο δωμάτιο, έστω και με δικά τους έξοδα. Αλλά αυτή η μεταχείριση δεν είναι αναίτια. Όσο περισσότερο αποθαρρύνεται η υπεράσπιση, τόσο ο κατηγορούμενος αναγκάζεται να στηριχτεί αποκλειστικά στον εαυτό του. Αποψη αρκετά λογική κατά βάθος. Ωστόσο, κάνει μεγάλο λάθος όποιος νομίζει ότι οι κατηγορούμενοι σε τούτο το δικαστήριο δεν έχουν ανάγκη από συνήγορο. Αντιθέτως, σε κανένα άλλο δικαστήριο δεν είναι τόσο απαραίτητος. Γιατί η διαδικασία δεν είναι απόρρητη μόνο για το κοινό, αλλά και για τον ίδιο τον κατηγορούμενο, αν όχι εξολοκλήρου, πάντως σε πολύ μεγάλο βαθμό. Ο κατηγορούμενος δεν έχει δικαίωμα να διαβάσει τη δικογραφία. Επιπλέον, η έλλειψη της απαιτούμενης απόστασης και τα κάθε λογής προβλήματα που τον βασανίζουν, του στερούν την αναγκαία νηφαλιότητα για να ανακαλύψει απ' την ανάκριση τα στοιχεία στα οποία βασίζεται η κατηγορούσα αρχή. Σ' αυτό ακριβώς το σημείο αρχίζει η δουλειά της υπεράσπισης. Κατά κανόνα, ο συνήγορος δεν έχει το δικαίωμα να παρευρίσκει στις ανακρίσεις. Το μόνο που του απομένει λοιπόν είναι, μετά την ανάκριση και κατά προτίμηση αμέσως μόλις κλείσει πίσω του την πόρτα ο κατηγορούμενος, να τον υποβάλει σε εξονυχιστικό έλεγχο σχετικά με όσα ελέχθησαν εκεί μέσα, σταχυολογώντας από ένα σωρό μπερδεμένες κι αντιφατικές απαντήσεις ό,τι είναι χρήσιμο για την υπεράσπιση. Δεν είναι όμως αυτό το σπουδαιότερο, γιατί οι πληροφορίες που μπορεί να συγκεντρώσει κανείς έτσι, είναι ελάχιστες. Φυσικά και εδώ, όπως παντού στη ζωή, ένας ικανός άνθρωπος τα καταφέρει καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον. Ωστόσο, το πιο σπουδαίο απ' όλα είναι οι προσωπικές σχέσεις που διατηρεί ο δικηγόρος και σ' αυτές έγκειται όλη η αξία της υπεράσπισης. Από την πείρα του ο Κ. θα έχει ασφαλώς καταλάβει πως η λειτουργία των κατώτερων βαθμίδων του δικαστηρίου δεν είναι άψογη. Υπάρχουν ασυνείδητοι και διεφθαρμένοι υπάλληλοι, υπαίτιοι για κάποιες ρωγμές, τρόπος του λέγειν, στα στεγανά της δικαιοσύνης. Απ' αυτές τις ρωγμές

προσπαθούν να τρυπώσουν οι περισσότεροι δικηγόροι, με τη μέθοδο της δωροδοκίας και της αθέμιτης βολιδοσκοπησης των υπαλλήλων. Παλαιότερα, είχαν αναφερθεί και περιπτώσεις υποκλοπής εγγράφων. Επιτυγχάνονται έτσι μερικά εντυπωσιακά αποτελέσματα που τα προβάλλουν με έπαρση οι δικηγόροι για να προσελκύουν καινούρια πελατεία. Δε σημαίνουν όμως σε καμιά περίπτωση και κάτι θετικό για την εξέλιξη της δίκης. Ουσιαστική αξία έχουν μόνο οι ειλικρινείς προσωπικές σχέσεις με ανωτέρους υπαλλήλους, στις χαμηλές βαθμίδες της ιεραρχίας, εννοείται. Μόνο χάρη σ' αυτές τις γνωριμίες μπορεί να επηρεάσει κανείς τη διαδικασία, ανεπαίσθητα στην αρχή, και πιο αποφασιστικά στη συνέχεια. Οι δικηγόροι με τέτοιες σχέσεις είναι ελάχιστοι και σ' αυτό το σημείο η επιλογή του Κ. υπήρξε ιδανική. Ένας, το πολύ δύο ακόμα δικηγόροι, μπορούσαν να περηφανεύονται ότι έχουν γνωριμίες εφάμιλλες με του δόκτορα Χουλντ. Εξυπακούεται πως αυτοί οι δικηγόροι δεν έχουν, ούτε θέλουν να έχουν, δσοληψίες με το σινάφι των δικηγορικών. Απεναντίας, διατηρούν στενότετους δεσμούς με τους δικαστικούς υπαλλήλους. Ο δόκτωρ Χουλντ δεν είναι υποχρεωμένος να τρέχει κάθε τόσο στο δικαστήριο, να περιμένει με τις ώρες στους προθάλαμους των ανακριτικών γραφείων μήπως συναντήσει τυχαία κάποιον ανακριτή, για να κερδίσει, ανάλογα με την όρεξη του τελευταίου, στην καλύτερη περίπτωση μια φαινομενική επιτυχία και στη χειρότερη απολύτως τίποτα. Όχι. Όπως είχε διαπιστώσει και ο Κ., οι υπάλληλοι –αρκετοί ανώτεροι ανάμεσά τους– έρχονται μόνοι τους στον Χουλντ, του δίνουν πρόθυμα σαφείς πληροφορίες ή έστω στοιχεία που μπορεί να τα ερμηνεύσει εύκολα, και συζητούν μαζί του για το επόμενο στάδιο της μιας ή της άλλης υπόθεσης. Μερικές φορές μάλιστα, έχουν όλη την καλή διάθεση ν' αλλάξουν άποψη και να υιοθετήσουν τη γνώμη του. Μόνο που δεν πρέπει να δείχνει κανείς μεγάλη εμπιστοσύνη, γιατί ενώ απ' τη μια δηλώνουν ότι τάσσονται ανεπιφύλακτα υπέρ της νέας, ευνοϊκής για την υπεράσπιση άποψης, δεν αποκλείεται καθόλου μόλις γυρίσουν στο γραφείο, να πάρουν απόφαση διαμετρικά αντίθετη κι ίσως πολύ πιο αυστηρή απ' την αρχική. Τότε, φυσικά, μένει κανείς τελειώς ανυπεράσπιστος. Εννοείται πως αυτές οι συζητήσεις έχουν εμπιστευτικό χαρακτήρα και είναι άστοχο να κοινολογούνται διάφορα συμπε-

ράσματα δεξιά κι αριστερά. Επίσης, οι δικηγόροι είναι αναγκασμένοι για ένα σωρό άλλους λόγους να διατηρούν πάση θυσία την εύνοια αυτών των κυρίων. Με τη σειρά τους, οι εν λόγω υπάλληλοι δεν επιζητούν την επαφή με τους έμπειρους δικηγόρους παρακινούμενοι από μεγαλόψυχα αισθήματα. Είναι κι αυτοί εξαρτημένοι απ' την υπεράσπιση. Ιδού τα μειονεκτήματα μιας δικονομίας που επιβάλλει εξαρχής τη μυστικότητα στη διαδικασία. Οι υπάλληλοι είναι ξεκομμένοι απ' τον απλό λαό. Έχουν φυσικά όλα τα εφόδια για να τα βγάλουν πέρα με τις συνηθισμένες δίκες. Τέτοιες υποθέσεις μπαίνουν στο αυλάκι σχεδόν από μόνες τους. Χρειάζονται απλώς ένα μικρό σπρώξιμο πού και πού. Όμως τις πολύ απλές περιπτώσεις, όπως και τις πολύ δύσκολες, νιώθουν συχνά ανίκανοι να τις αντιμετωπίσουν. Χωμένοι μέρα νύχτα στους Κώδικες, δεν έχουν αναπτύξει το κατάλληλο αισθητήριο για τις ανθρώπινες σχέσεις, τόσο απαραίτητο σ' αυτές τις περιπτώσεις. Έτσι, καταφεύγουν στο δικηγόρο για ν' ακούσουν τη συμβουλή του, σέρνοντας από πίσω έναν υπηρέτη με διάφορα έγγραφα άκρως απόρρητα κατά τ' άλλα. Πόσοι και πόσοι τέτοιοι κύριοι, απ' τους οποίους δε θα το περίμενες ποτέ, δε στέκονται κατά καιρούς πλάι σε τούτο εδώ το παράθυρο, κοιτάζοντας με απόγνωση το δρόμο, ενώ ο δικηγόρος, καθισμένος στο γραφείο, μελετά τα έγγραφα για να τους δώσει μια χρήσιμη συμβουλή. Σε τέτοιες περιπτώσεις, διαπιστώνεις πόσο στα σοβαρά παίρνουν αυτοί οι κύριοι το λειτουργημά τους και πόσο απελπισμένοι νιώθουν όταν συναντούν στο δρόμο τους ανυπέρβλητα εμπόδια. Θα ήταν άδικο να πεις ότι δεν αντιμετωπίζουν δυσκολίες. Η ιεραρχική κλίμακα του δικαστηρίου δεν τελειώνει πουθενά. Η κορυφή της είναι αθέατη ακόμα και στους μνημένους. Η διαδικασία στην αίθουσα του δικαστηρίου μένει απρόσιτη για τους κατώτερους υπαλλήλους. Δεν έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν ως το τέλος την εξέλιξη μιας δίκης με την οποία έχουν ασχοληθεί πολύ καιρό. Συχνά καταπιάνονται με μια υπόθεση, που εμπίπτει κατ' αρχήν στις αρμοδιότητές τους, χωρίς να ξέρουν ούτε από πού έρχεται ούτε προς τα πού πάει όταν φεύγει απ' τα χέρια τους. Ξεκομμένοι από τα διάφορα στάδια της δίκης, αγνοώντας την τελική απόφαση και το σκεπτικό που τη στήριξε, στερούνται μιας συνολικής εικόνας. Ασχολούνται μόνο μ' εκείνο το μέρος της δίκης που έχει ορίσει ο

νόμος γι' αυτούς, ενώ για την παραπέρα πορεία, για το αποτέλεσμα της εργασίας τους δηλαδή, ξέρουν συνήθως λιγότερα απ' το συνήγορο, που διατηρεί κατά κανόνα στενή επαφή με τον κατηγορούμενο ως το τέλος της δίκης και επομένως μπορεί να τους φανεί ιδιαίτερα χρήσιμος. Μετά απ' όλ' αυτά, ο Κ. δε θα πρέπει ν' απορεί καθόλου για τη νευρική κατάσταση των υπαλλήλων, που μερικές φορές βρίσκει διέξοδο –λίγο πολύ όλοι το 'χουν ζήσει αυτό– στην προσβλητική μεταχείριση των κατηγορουμένων. Όλοι οι δικαστικοί υπάλληλοι βρίσκονται σε μόνιμη κατάσταση εκνευρισμού, ακόμη κι όταν φαίνονται ήρεμοι. Οι πρώτοι που την πληρώνουν είναι οι μικροδικηγόροι. Κυκλοφορεί μια ιστορία σχετικά, που δεν πρέπει ν' απέχει πολύ απ' την αλήθεια. Ένας ηλικιωμένος υπάλληλος, άνθρωπος με ευγενικό και ήρεμο χαρακτήρα, είχε αναλάβει μια δύσκολη υπόθεση, που παρουσίαζε ιδιαίτερες περιπλοκές εξαιτίας των υπομνημάτων του δικηγόρου, και τη μελετούσε ένα ολόκληρο μερόνυχτο χωρίς ανάπαυλα –αυτού του είδους οι υπάλληλοι είναι τρομερά αφοσιωμένοι στα επαγγελματικά τους καθήκοντα. Την επομένη το πρωί, μετά από ένα εικοσιτετράωρο κοπιαστικής και ελάχιστα αποδοτικής εργασίας, πήγε και κρύφτηκε πίσω απ' την πόρτα της εισόδου. Όποιος δικηγόρος έκανε να μπει μέσα, έτρωγε μια γερή σπρωξιά και κουτροβιλούσε ως κάτω τις σκάλες. Οι δικηγόροι μαζεύτηκαν στο κεφαλόσκαλο, ψάχνοντας να βρουν τρόπο ν' αντιμετωπίσουν την κατάσταση. Αφού δεν είχαν δικαίωμα εισόδου στις γραμματείες, νομικά δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα. Επιπλέον, δεν τους συνέφερε καθόλου να έρχονται σε προστριβές με τους υπαλλήλους. Απ' την άλλη όμως, ήταν πολύ σημαντικό να μπουν. Κάθε ώρα που περνούσαν εκτός δικαστηρίου τη θεωρούσαν τελειώς χαμένη. Τελικά, συμφώνησαν όλοι πως η μόνη λύση ήταν να επιμείνουν, ώσπου ο γερο-υπάλληλος να κουραστεί και να σταματήσει. Ο ένας δικηγόρος μετά τον άλλον ανέβαινε τη σκάλα, πρόβαλλε τη μεγαλύτερη δυνατή αντίσταση, παθητική βέβαια πάντα, ώσπου γκρεμιζόταν κάτω, όπου τον περιμάζευαν οι συνάδελφοί του. Αυτό κράτησε περίπου μια ώρα. Έπειτα ο ηλικιωμένος κύριος, αρκετά κουρασμένος ήδη απ' τη νυχτερινή εργασία, γύρισε εξαντλημένος στο γραφείο του. Οι δικηγόροι στην αρχή αμφέβαλαν αν πράγματι έφυγε κι έστειλαν κάποιον για να το εξακριβώσει. Αφού βεβαι-

ώθηκαν, πέρασαν όλοι μέσα δίχως ν' αποτολήσουν την παραμικρή διαμαρτυρία. Κανένας δικηγόρος –παρά την αθλιότητα της κατάστασης– δε διανοήθηκε ποτέ ν' αγωνιστεί για τη βελτίωση του δικαστικού συστήματος, ενώ –κι αυτό είναι πολύ χαρακτηριστικό– σχεδόν όλοι οι κατηγορούμενοι, ακόμα και οι πιο απλοϊκοί, αρχίζουν να σκέφτονται απ' την πρώτη κιόλας στιγμή της δίκης τους διάφορες μεταρρυθμίσεις, σπαταλώντας έτσι άσκοπα χρόνο και δυνάμεις που θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν πολύ πιο ωφέλιμα. Η κοινή λογική επιβάλλει το συμβιβασμό. Οι οποιεσδήποτε μικροβελτιώσεις –που θα 'ταν βέβαια καθαρός παραλογισμός– αφορούν μελλοντικές περιπτώσεις, ενώ βλέπουν ανεπανόρθωτα τη συγκεκριμένη υπόθεση, γιατί τραβούν την προσοχή των υπαλλήλων, που είναι πάντα εκδικητικοί. Όσο λιγότερο προσελκύεις την προσοχή τους, τόσο το καλύτερο! Να συμπεριφέρεσαι σαν να μην υπάρχουν καθόλου, κι ας μην ταιριάζει καθόλου στο χαρακτήρα σου! Αυτός ο μεγάλος δικαστικός οργανισμός βρίσκεται μόνιμως σε μια κατάσταση λεπτής ισορροπίας. Όταν κάποιος παίρνει την πρωτοβουλία να κάνει και την παραμικρότερη αλλαγή, το μόνο που καταφέρνει είναι να ταρακουνήσει το έδαφος κάτω απ' τα δικά του τα πόδια με κίνδυνο να γκρεμιστεί ο ίδιος, ενώ ο μεγάλος οργανισμός ξεπερνά εύκολα την ενόχληση, δημιουργώντας σ' ένα άλλο σημείο κάποιο αντιστάθμισμα, για να παραμείνει εντέλει αμετάβλητος. Ίσως μάλιστα γίνεται ακόμη πιο απρόσιτος, πιο προσεχτικός, αυστηρός και επίβουλος. Το καλύτερο είναι να αφηθεί ο δικηγόρος να κάνει απερίσπαστος τη δουλειά του. Οι επικρίσεις δεν ωφελούν, κυρίως όταν δεν είναι κανείς σε θέση να τις αιτιολογήσει επαρκώς. Επ' ευκαιρία, πρέπει εδώ να λεχθεί ότι ο Κ. έκανε ανυπολόγιστο κακό στην υπόθεσή του με τη στάση που κράτησε απέναντι στον κύριο Γενικό. Αυτός ο ισχυρός άνθρωπος πρέπει να διαγραφεί πλέον απ' τον κατάλογο όσων θα μπορούσαν να συνδράμουν. Δε θέλει ν' ακούσει λέξη για τη δίκη του Κ. Σε μερικά πράγματα οι υπάλληλοι κάνουν σαν παιδιά. Η πιο αθώα παρεξήγηση –δυστυχώς στην περίπτωση του Κ. πρόκειται αναμφισβήτητα για κάτι παραπάνω– είναι ικανή να τους πληγώσει σε τέτοιο βαθμό, ώστε να πάψουν να μιλούν σ' έναν καλό φίλο, να του γυρίζουν την πλάτη όταν τον συναντούν και να του κηρύξουν έναν αμείλικτο πόλεμο. Τίποτα δεν αποκλεί-

ει όμως να έρθει μια στιγμή που, εντελώς αναπάντεχα και χωρίς κανέναν ιδιαίτερο λόγο, αλλάζουν διάθεση. Με αφορμή ένα μικρό αστείο, που βρίσκεις το θάρρος να ξεστομίσεις μόνο και μόνο γιατί όλα σου φαίνονται πια μάταια, συμφιλώνονται πάλι μαζί σου. Είναι ταυτόχρονα δύσκολο κι εύκολο να τους φέρεις με τα νερά σου, γιατί δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι κανόνες συμπεριφοράς απέναντί τους. Ναι, είναι τόσο περίπλοκα τα πράγματα, που μερικές φορές αναρωτιέσαι αν φτάνει μια ολόκληρη ζωή για να κατανοηθούν οι τρόποι με τους οποίους σταδιοδρομείς επιτυχώς σ' αυτό το επάγγελμα. Υπάρχουν φυσικά και οι άσχημες στιγμές –όπως σ' όλους τους ανθρώπους– όταν έχεις την αίσθηση πως τόσον καιρό δεν κατάφερες απολύτως τίποτα, πως οι μόνες δίκες με αίσιο τέλος ήταν εκείνες που απ' την αρχή είχαν τις καλύτερες προοπτικές, πράγμα που θα γινόταν ούτως ή άλλως, δίχως τη δική σου βοήθεια, ενώ όλες τις άλλες τις έχασες παρ' όλα τα τρεξίματα και τους κόπους, παρ' όλες τις φαινομενικές μικροεπιτυχίες που σε είχαν γεμίσει χαρά και αισιοδοξία. Σε τέτοιες στιγμές, όλα μοιάζουν αβέβαια. Καταντάς να περηφανεύεσαι, ότι χάρη στη δική σου παρέμβαση, ορισμένες δίκες με τις καλύτερες προοπτικές κατέληξαν σε αδιέξοδο. Δεν υπάρχει τίποτε να σε στηρίξει. Σ' αυτές τις παροδικές κρίσεις –γιατί δεν πρόκειται, φυσικά, παρά για σύντομες στιγμές κακής διάθεσης– είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένος ένας δικηγόρος, όταν του παίρνουν ξαφνικά απ' τα χέρια μια υπόθεση που έχει ασχοληθεί μαζί της γι' αρκετό καιρό με ικανοποιητικά αποτελέσματα. Είναι το χειρότερο πράγμα που μπορεί να του συμβεί. Και δεν του αφαιρείται, βέβαια, η υπόθεση επειδή το θέλει ο κατηγορούμενος, αυτό δε συμβαίνει ποτέ. Απαξ κι ο κατηγορούμενος προσλάβει ένα συγκεκριμένο δικηγόρο, πρέπει να τον κρατήσει κοντά του ως το τέλος, ό,τι κι αν συμβεί. Από τη στιγμή που ζητάει βοήθεια, σημαίνει πως δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα μόνος του. Αυτό, λοιπόν, δε συμβαίνει ποτέ. Απλώς, η δίκη παίρνει μερικές φορές τέτοια τροπή, που ο δικηγόρος βρίσκεται μονομιάς έξω απ' το παιχνίδι. Με μια κίνηση του στερούν τη δίκη, τον κατηγορούμενο, τα πάντα. Και οι καλύτερες σχέσεις με τους υπαλλήλους δεν ωφελούν σε τίποτα πλέον, γιατί κι αυτοί βρίσκονται σε απόλυτο σκοτάδι. Η δίκη έχει περάσει σ' εκείνο το στάδιο, όπου δεν επιτρέπεται να χορηγηθεί άλλη βοήθεια στον

κατηγορούμενο. Τη χειρίζονται τώρα δικαστήρια αθέατα, όπου ακόμη κι ο κατηγορούμενος δεν είναι προσιτός στο συνήγορο. Γυρνάς σπίτι μια μέρα και βρίσκεις τα δεκάδες υπομνήματα, που είχες συντάξει γεμάτος ζήλο κι ελπίδα, να σε περιμένουν πάνω στο γραφείο. Σ' τα έχουν γυρίσει όλα πίσω, δεν επιτρέπεται ν' ακολουθήσουν το φάκελο της δίκης στο καινούριο στάδιο, δεν αξίζουν πια ούτε σαν κουρελόχαρτα. Ωστόσο, θα ήταν τελείως αβάσιμο να υποστηρίξει κανείς πως τα πάντα έχουν χαθεί. Το βέβαιο είναι πως δεν ξέρεις πια τίποτε για τη δίκη κι ούτε πρόκειται να μάθεις στο μέλλον. Κατά καλή τύχη, τέτοιες περιπτώσεις είναι η εξαίρεση. Αν υποθέσουμε πως η δίκη του Κ. ανήκει σ' αυτή την κατηγορία, έχει να διανύσει πολύ δρόμο για να φτάσει στο τελικό στάδιο. Ώς τότε, υπάρχουν ένα σωρό πράγματα να κάνει ένας δικηγόρος. Ο Κ. μπορεί να είναι ήσυχος πως καμιά ευκαιρία δε θα περάσει ανεκμετάλλευτη. Το πρώτο υπόμνημα δεν είχε κατατεθεί ακόμα, όπως του προανέφερε. Δεν υπάρχει λόγος βιασύνης. Πολύ πιο σημαντικές είναι οι προκαταρκτικές διαβουλεύσεις με τους αρμόδιους υπαλλήλους, που έχουν κιόλας γίνει, ομολογουμένως όχι όλες με την ίδια επιτυχία. Τις διάφορες λεπτομέρειες καλύτερα να μην τις γνωρίζει προς το παρόν ο Κ. Θα τον επηρέαζαν άσχημα, γεμιζοντάς τον με υπερβολικές ελπίδες ή αβάσιμους φόβους. Μερικοί υπάλληλοι είχαν εκφραστεί με τα ευνοϊκότερα λόγια, δείχνοντας μεγάλη προθυμία να βοηθήσουν, ενώ άλλοι ήταν πιο διστακτικοί, χωρίς ωστόσο ν' αρνηθούν κάθε βοήθεια. Συνολικά, το αποτέλεσμα ήταν πολύ ικανοποιητικό, μόνο που δεν έπρεπε να βιαστεί κανείς να καταλήξει σε οριστικά συμπεράσματα. Όλες αυτές οι προκαταρκτικές συζητήσεις αρχίζουν πάντα με παρόμοιο τρόπο, και μόνο η παραπέρα εξέλιξη αποδεικνύει την πραγματική τους αξία. Πάντως, τίποτα δεν έχει χαθεί ακόμη, κι αν τυχόν καταφέρουν να κερδίσουν την εύνοια του Αρχιγραμματέα, παρά τα όσα είχαν προηγηθεί –είχε προβεί ήδη σε διάφορες ενέργειες για το σκοπό αυτό– τότε, όπως λένε και οι χειρουργοί, το τραύμα είναι καθαρό και οι προοπτικές ευοίωνες.

Ο δικηγόρος ήταν αστείρευτος σε τέτοια λογύδρια. Κάθε φορά που καλούσε τον Κ., είχε έτοιμο κι από ένα. Πάντα ανέφερε κάποιες προσόδους, για το είδος όμως αυτών των προσόδων δεν μπορούσε να μιλήσει. Μονίμως επεξεργαζόταν το πρώτο υπόμνημα,

που δεν τέλειωνε ποτέ, πράγμα που στην επόμενη επίσκεψη παρουσιαζόταν ως μεγάλο πλεονέκτημα, με το επιχείρημα ότι τον τελευταίο καιρό και τελείως απρόβλεπτα το έδαφος δεν ήταν καθόλου κατάλληλο για υποβολή υπομνημάτων. Αν ο Κ., απαυδισμένος απ' την πολυλογία του δικηγόρου, τύχαινε να παρατηρήσει καμιά φορά ότι η υπόθεση προχωρούσε πολύ αργά, λάβαινε αμέσως την απάντηση ότι η υπόθεση δεν προχωρούσε καθόλου αργά και θα 'χε προχωρήσει πολύ περισσότερο αν ο Κ. είχε απευθυνθεί εγκαίρως στο δικηγόρο. Δυστυχώς, δεν το είχε κάνει, κι εκτός απ' τη χρονική καθυστέρηση, η παράλειψή του θα είχε κι άλλες δυσμενείς επιπτώσεις.

Το μοναδικό ευχάριστο διάλειμμα σ' αυτές τις επισκέψεις ήταν η Λένι, που τα κανόνιζε πάντα ώστε να φέρνει το τσάι στο δικηγόρο την ώρα που βρισκόταν εκεί ο Κ. Έστεκε πίσω απ' την καρέκλα του, κάνοντας πως κοιτάζει το δικηγόρο. Ο γέρος έσκυβε πάνω απ' το δίσκο, σεββίριζε το τσάι και το ρουφούσε με φανερά ευχαρίστηση, ενώ η Λένι άφηνε τον Κ. να της πιάνει κρυφά το χέρι. Κατά τ' άλλα, επικρατούσε απόλυτη ησυχία. Ο δικηγόρος έπινε το τσάι του, ο Κ. έσφιγγε το χέρι της Λένι, εκείνη χάιδευε πού και πού παράτολμα τα μαλλιά του Κ. «Ακόμα εδώ είσαι;» ρωτούσε ο δικηγόρος μόλις άδειαζε το φλιτζάνι. «Περιμένω να σηκώσω το δίσκο» απαντούσε η Λένι, σφίγγοντας για τελευταία φορά το χέρι του Κ., καθώς ο δικηγόρος σκούπιζε το στόμα κι άρχιζε πάλι με ανανεωμένες δυνάμεις να ρητορεύει.

Ο Κ. δεν ήξερε αν ο δικηγόρος επιδίωκε με όλ' αυτά να τον ενθαρρύνει ή να τον βυθίσει σε απόγνωση. Ένιωθε ότι η υπόθεσή του δε βρισκόταν σε καλά χέρια. Μπορεί όλα όσα έλεγε ο δικηγόρος να ανταποκρίνονταν στην αλήθεια, αν και ήταν ολοφάνερο πως τόνιζε τη σπουδαιότητα της δίκης του Κ. –ίσως ήταν η πρώτη φορά που αναλάμβανε παρόμοια υπόθεση– για να εκθειάσει το δικό του ρόλο. Επίσης, οι περίφημες σχέσεις του με τους υπαλλήλους, που δεν έπαυε στιγμή να επικαλείται, έβαζαν σε σκέψεις τον Κ. Ποιος τον βεβαίωνε πως αυτές οι γνωριμίες θα απέβαιναν τελικά προς όφελος της υπόθεσής του; Ο ίδιος ο δικηγόρος υπογράμμιζε πάντα ότι οι εν λόγω υπάλληλοι ανήκαν στο κατώτερο προσωπικό, επρόκειτο λοιπόν για υπαλλήλους εξαστημένους, και η τροπή μιας υπόθεσης είχε ενδεχομένως άμεση σχέση με την ε-

ξέλιξη της καριέρας τους. Μήπως σε τελευταία ανάλυση χρησιμοποιούσαν το δικηγόρο για να οδηγήσουν την υπόθεση σ' ένα δρόμο επιζήμιο για τον κατηγορούμενο; Μπορεί να μην το έκαναν αυτό σ' όλες τις δίκες. Ναι, ήταν μάλλον απίθανο. Πρέπει να υπήρχαν και δίκες όπου τα κανόνιζαν να έχει μερικές επιτυχίες ο δικηγόρος, ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες του, επειδή ούτε τους ίδιους τους συνέφερε να βγάλει κακό όνομα. Αν όλ' αυτά ήταν αληθινά, σε ποια απ' τις δυο κατηγορίες ανήκε η δίκη του Κ.; Μια δίκη που, κατά τους ισχυρισμούς του δικηγόρου, ήταν πολύ δύσκολη και κατά συνέπεια ιδιαίτερος σημαντική, κι απ' την πρώτη στιγμή προκάλεσε το ενδιαφέρον του δικαστηρίου. Δε χρειαζόταν πολλή σκέψη για να καταλάβεις τον τρόπο που ενεργούσαν. Ήταν χαρακτηριστικό το γεγονός ότι δεν είχαν δεχτεί το πρώτο υπόμνημα, μολονότι η δίκη μετρούσε ήδη μερικούς μήνες, κι ότι όλα βρισκόνταν ακόμα στην αρχή, σύμφωνα με την ομολογία του δικηγόρου. Ήταν μια πρακτική που επιδίωκε ν' αποκοιμίσει τον κατηγορούμενο, να τον αφήσει δίχως ερείσματα, προετοιμάζοντας έτσι τον αιφνιδιασμό του, με την απροσδόκητη ανακοίνωση της απόφασης ή τη γνωστοποίηση πως η ανάκριση έχει τελειώσει εις βάρος του και η υπόθεση προωθείται ανεπιστρεπτί στα ανώτατα κλιμάκια.

Ήταν απολύτως αναγκαίο να αναλάβει προσωπική δράση. Ιδίως όταν ένιωθε κουρασμένος, όπως εκείνο το χειμωνιάτικο πρωινό, μ' όλ' αυτά να κλωθογυρίζουν ακατάστατα στο μυαλό του, η σκέψη πως έπρεπε να πάρει ο ίδιος την κατάσταση στα χέρια του γινόταν επιτακτική. Η περιφρονητική στάση που κρατούσε αρχικά απέναντι στη δίκη ανήκε οριστικά στο παρελθόν. Αν ήταν μόνος στον κόσμο, θα ήταν εύκολο να την αφήσει μ' ένα κοροϊδευτικό χαμόγελο, αν και δε θα χρειαζόταν ούτε αυτό, γιατί τότε σίγουρα δε θα τον περνούσαν από καμιά δίκη. Τώρα όμως που ο θεός τον είχε σύρει στο δικηγόρο, είχε μπει στη μέση και ο παράγοντας οικογένεια. Η κοινωνική θέση του δεν ήταν πια ανεξάρτητη απ' την πορεία της δίκης. Ο ίδιος, απερίσκεπτα και μ' ένα ανεξήγητο αίσθημα ευχαρίστησης, είχε μιλήσει γι' αυτήν σ' ορισμένους γνωστούς, μερικοί άλλοι το είχαν μάθει από άγνωστες πηγές, η σχέση του με τη δεσποινίδα Μπύρστνερ έμοιαζε να ταλαντεύεται ανάλογα με την πορεία της –με δυο λόγια, δεν ήταν

πια στο χέρι του να διαπραγματευτεί τους όρους του παιχνιδιού ή να αρνηθεί να το παίξει· είχε μπλέξει για τα καλά κι έπρεπε να αμυνθεί. Και η κούραση που ένιωθε, δεν ήταν ασφαλώς ο καλύτερος σύμμαχος.

Ωστόσο, προς το παρόν δεν υπήρχε λόγος για υπερβολική ανησυχία. Βασισμένος αποκλειστικά στις ικανότητές του, είχε καταφέρει σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα να φτάσει ψηλά στην ιεραρχία της τράπεζας και να διατηρήσει τη θέση του εκεί, έχοντας κερδίσει τη γενική αναγνώριση. Έφτανε να χρησιμοποιήσει τις ίδιες ικανότητες για τη δίκη κι όλα θα τελείωναν με τον καλύτερο τρόπο. Το πρώτο που έπρεπε να κάνει, αν ήθελε να πετύχει κάτι, ήταν να διώξει απ' το μυαλό του κάθε ιδέα ενοχής. Δεν υπήρχε θέμα ενοχής. Η δίκη δεν ήταν παρά μια μεγάλη εμπορική συναλλαγή, όπως τόσες άλλες που είχε διαπραγματευτεί, με μοναδικό γνώμονα τα συμφέροντα της τράπεζας. Όπως κάθε άλλη δουλειά, είχε κι αυτή τους κινδύνους της. Ήταν απαραίτητο λοιπόν να κρατήσει τη σκέψη του μακριά από κάθε ιδέα περί ενοχής, ενεργώντας με αποκλειστικό κριτήριο το συμφέρον του. Κάτω απ' το ίδιο πρίσμα, επιβαλλόταν επίσης να πάρει την υπόθεση απ' τα χέρια του δικηγόρου το ταχύτερο δυνατό, το ίδιο βράδυ κιόλας. Αυτό βέβαια, σύμφωνα με τα λόγια του δόκτορος Χουλντ, ήταν κάτι ανήκουστο και ίσως πολύ προσβλητικό, αλλά ήταν ανυπόφορη στον Κ. η υποψία πως οι προσπάθειές του έβρισκαν εμπόδια που ίσως δημιουργούσε ο ίδιος ο δικηγόρος του. Απ' τη στιγμή όμως που τον έδιωχνε, έπρεπε να υποβάλει αμέσως το υπόμνημα και ν' αρχίσει να ασκεί πίεση στους υπαλλήλους, καθημερινά σχεδόν, για να δώσουν την απαιτούμενη προσοχή. Δεν αρκούσε, φυσικά, να κάθεται με τους άλλους κατηγορούμενους στο διάδρομο, βάζοντας το καπέλο κάτω απ' τον πάγκο. Έπρεπε ο ίδιος, ή κάποια απ' τις γυναίκες ή ένας άλλος απεσταλμένος του να επισκέπτεται κάθε μέρα τα γραφεία των υπαλλήλων και να τους ταγκλάει αδιάκοπα, ώπου να στρωθούν και να μελετήσουν το υπόμνημά του, αντί να στέκονται με τις ώρες δίπλα στο καφασωτό χαζεύοντας το διάδρομο. Δεν επιτρεπόταν καμιά ολιγορία. Χρειάζόταν άψογη οργάνωση και διαρκής επαγρύπνηση. Ήταν καιρός πια, να αντιμετωπίσει το δικαστήριο έναν κατηγορούμενο, που ήξερε να υπερασπίζεται το δικό του.

Όμως, παρά την πεποίθηση ότι μπορούσε ν' ανταποκριθεί ικανοποιητικά σ' όλα τα παραπάνω καθήκοντα, ένιωθε πως η σύνταξη του υπομνήματος παρουσίαζε ανυπέροβλητες δυσκολίες. Πριν μια βδομάδα ακόμη, η σκέψη πως ίσως κάποτε αναγκαζόταν να συντάξει ένα υπόμνημα τον έκανε να ντρέπεται. Δεν του είχαν περάσει καθόλου απ' το μυαλό οι δυσκολίες ενός τέτοιου εγχειρήματος. Θυμήθηκε ένα άλλο πρωινό που, μολονότι πνιγόταν στη δουλειά, παραμέρισε ξαφνικά τα έγγραφα από μπροστά του, και πήρε χαρτί και μολύβι θέλοντας να καταστρώσει το προσχέδιο ενός υπομνήματος, με σκοπό ίσως να το δώσει αργότερα στο δικηγόρο για να τον αναγκάσει να επισπεύσει τις ενέργειές του. Ακριβώς εκείνη τη στιγμή όμως, άνοιξε η πόρτα της διεύθυνσης και μπήκε μέσα ο Υποδιευθυντής ξεκαρδισμένος στα γέλια. Ο Κ. ένωσε πολύ άσχημα, αν και φυσικά ο Υποδιευθυντής δε γελούσε με το υπόμνημα, για το οποίο δεν ήξερε τίποτα, αλλά με κάποια αστεία ιστορία σχετική με το χρηματιστήριο που μόλις είχε ακούσει. Ένα αστείο που, για να το καταλάβεις, χρειαζόσουν τη βοήθεια ενός σκίτσου, κι ο Υποδιευθυντής έσκυψε αμέσως πάνω απ' το γραφείο του Κ., πήρε το μολύβι μέσ' απ' τα χέρια του και σχεδίασε το σκίτσο στο χαρτί που ο Κ. προόριζε για το υπόμνημά του.

Σήμερα ο Κ. αντιμετώπιζε το θέμα χωρίς κανέναν ενδοιασμό. Η αίτηση έπρεπε να γίνει. Αν δεν έβρισκε το χρόνο στο γραφείο, όπως ήταν και το πιθανότερο, τότε θα την έγραφε νύχτα στο σπίτι. Κι αν δεν έφταναν οι νύχτες, τότε θα ζητούσε άδεια. Έπρεπε τέλος πάντων να κάνει οτιδήποτε χρειαζόταν για να την τελειώσει, γιατί δεν υπήρχε πιο ανόητο πράγμα απ' το να αφήνεις μια δουλειά στη μέση. Οπωσδήποτε η σύνταξη του υπομνήματος απαιτούσε τεράστια υπομονή. Ένας άνθρωπος με αδύναμα νεύρα θα παρασυρόταν εύκολα απ' την ιδέα ότι είναι μαθηματικά αδύνατον να το τελειώσει ποτέ, κι αυτό όχι από νωθρότητα ή υστεροβουλία όπως στην περίπτωση του δικηγόρου, αλλά επειδή η άγνοια της κατηγορίας, μαζί μ' όλες τις πιθανές προεκτάσεις της, σε ανάγκαζαν να ανακαλέσεις στη μνήμη όλη σου τη ζωή, να εκθέσεις και να εξετάσεις απ' όλες τις πλευρές ως και τα πιο ασήμαντα γεγονότα και τις πράξεις σου. Τι άχαρο και θλιβερό καθήκον! Θα ήταν ίσως ό,τι έπρεπε, για να γεμίζει τις ατέλειωτες μέρες του ένα αργόσχολο γερόντιο, που βγήκε στη σύνταξη. Αλλά τώρα, τώρα

που ο Κ. έπρεπε να χρησιμοποιεί όλες τις δυνάμεις του μυαλού του για τη δουλειά, τώρα που δεν υπήρχε λεπτό για χάσιμο –πειδή τραβούσε ολοταχώς προς τα ανώτατα αξιώματα και ο Υποδιευθυντής είχε αρχίσει ήδη να τον νιώθει σαν απειλή– τώρα που μόλις προλάβαινε να χαρεί σαν νέος τα σύντομα απογεύματα και τα βράδια που του απόμεναν, βγήκε στη μέση αυτό το οχληρό καθήκον, να συντάξει ένα υπόμνημα! Να όμως που άρχισε πάλι να οικτρίζει τον εαυτό του. Σχεδόν ασυναίσθητα, θέλοντας μάλλον να ξεφύγει απ' αυτές τις σκέψεις, άπλωσε το δάχτυλο στο κουμπί του ηλεκτρικού κουδουνιού που χτυπούσε στον προθάλαμο. Καθώς το πατούσε, κοίταξε το ρολόι. Ήταν κιόλας έντεκα. Είχε χάσει δυο ολόκληρες πολύτιμες ώρες σε ονειροπολήσεις, και φυσικά, ένιωθε ακόμη πιο κουρασμένος από πριν. Ωστόσο, κάτι είχε ωφεληθεί. Είχε πάρει ορισμένες αποφάσεις, αρκετά σημαντικές ίσως. Ανάμεσα στην αλληλογραφία που του έφεραν οι κλητήρες, υπήρχαν και τα επισκεπτήρια δύο κυριών που ο Κ. τους είχε ήδη αφήσει να περιμένουν πολλή ώρα. Ήταν απ' τους καλύτερους πελάτες της τράπεζας, από εκείνους που δεν αφήνεις ποτέ να περιμένουν. Ήταν ανάγκη να έρθουν σε τόσο ακατάλληλη στιγμή; «Μα τι έπαθε ο κύριος Κ.», τους φαντάστηκε να ρωτούν με τη σειρά τους πίσω απ' την πόρτα. «Είναι πάντα τόσο ευσυνείδητος στη δουλειά του, και χαρμαίζει τις πιο παραγωγικές ώρες της ημέρας σε προσωπικές του υποθέσεις;» Κουρασμένος απ' όσα είχαν προηγηθεί, ακόμη πιο κουρασμένος προκαταβολικά απ' όσα θα ακολουθούσαν, σηκώθηκε για να υποδεχτεί τον πρώτο απ' τους δυο πελάτες.

Ήταν ένας κοντούλης, εύθυμος εργοστασιάρχης, που ο Κ. γνώριζε καλά. Ζήτησε συγγνώμη που ενοχλούσε τον Κ. απ' τη σημαντική εργασία του, και ο Κ. ζήτησε απ' τη δική του πλευρά συγγνώμη που τον άφησε να περιμένει τόση ώρα. Εκφράστηκε όμως με τόσο μηχανικό κι άχρωμο τρόπο και η συγγνώμη του ακούστηκε τόσο ψεύτικη, που σίγουρα ο βιομήχανος θα το είχε προσέξει, αν δεν ήταν εντελώς απορροφημένος απ' τις υποθέσεις του. Χωρίς άλλη καθυστέρηση, έβγαλε διάφορα χαρτιά με λογαριασμούς και λίστες απ' όλες τις τσέπες, τα άπλωσε μπροστά στον Κ., εξήγησε μερικά σημεία, διόρθωσε ένα μικρό αριθμητικό λάθος που πήρε το μάτι του παρά το γρήγορο ξεφύλλισμα, θύμισε στον Κ. μια ανάλο-

γη συμφωνία που είχαν κάνει πριν ένα χρόνο περίπου, ανέφερε επί τη ευκαιρία ότι αυτή τη φορά ενδιαφέρεται και μια άλλη τράπεζα που προσφέρει καλύτερους όρους, και τελικά σώπασε, περιμένοντας ν' ακούσει τη γνώμη του κυρίου Τμηματάρχη. Ο Κ. στην αρχή άκουγε με προσοχή τα λόγια του βιομήχανου. Η προοπτική μιας τόσο καλής δουλειάς του είχε κινήσει το ενδιαφέρον, δυστυχώς όμως μετά από λίγο ήταν αδύνατον να συγκεντρωθεί. Περιορίστηκε για κάμποσο ακόμη να γνέφει καταφατικά στα δυνατά επιφωνήματά του, ώσπου παραιτήθηκε κι απ' αυτό, απομένοντας να κοιτάζει απλώς το φαλακρό κεφάλι που έσκυβε πάνω στα χαρτιά, ενώ από μέσα του αναρωτιόταν πότε θα καταλάβαινε επιτέλους ο βιομήχανος ότι όλα όσα έλεγε πήγαιναν στο βρόντο. Όταν καμιά φορά σταμάτησε, ο Κ. πίστεψε για μια στιγμή ότι το έκανε για να του δώσει την ευκαιρία να ομολογήσει πως δεν μπορούσε να τον παρακολουθήσει. Βλέποντας όμως το ζωηρό βλέμμα του επιχειρηματία, που έμοιαζε έτοιμος ν' αντικρούσει όλες τις πιθανές αντιρρήσεις, κατάλαβε με λύπη του πως η κουβέντα έπρεπε να συνεχιστεί. Έσκυψε το κεφάλι, λες κι ένιωθε πάνω του το βάρος μιας αυστηρής προσταγής, κι άρχισε να πηγαίνοντας αργά το μολύβι του πάνω στα χαρτιά, σταματώντας το σε κάποιον αριθμό όπου στύλωνε ταυτόχρονα να μάτια. Ο βιομήχανος θεώρησε τη στάση του ως ένδειξη διαφωνίας, ίσως υπήρχε όμως ένα πρόβλημα με τους υπολογισμούς, αλλά οι αριθμοί ήταν δευτερεύον στοιχείο. Όπως και να 'χε, σκέπασε τα χαρτιά με τα χέρια, πλησίασε πολύ κοντά στον Κ. κι άρχισε να του εκθέτει το γενικό σχέδιο της συναλλαγής που πρότεινε. «Είναι δύσκολο» είπε ο Κ. σουφρώνοντας τα χείλη, και βυθίστηκε αποκαμωμένος στην πολυθρόνα, αφού τα χαρτιά που τον κρατούσαν τόση ώρα τεντωμένο, ήταν τώρα κρυμμένα. Στη συνέχεια μάλιστα, όταν άνοιξε η πόρτα της διεύθυνσης, μόλις που κατάφερε να σηκώσει τα μάτια του για να δει τη φιγούρα του Υποδιευθυντή που διαγραφόταν αμυδρά, σαν πίσω από λεπτό τουλπάνι. Χωρίς να προβληματιστεί περισσότερο σχετικά, αρκέστηκε στη διαπίστωση πως τα άμεσα αποτελέσματα από την εμφάνιση του Υποδιευθυντή δεν ήταν καθόλου δυσάρεστα. Ο βιομήχανος τινάχτηκε απ' το κάθισμά του κι έσπευσε προς το μέρος του, ενώ ο Κ. ευχόταν να κάνει δέκα φορές πιο γρήγορα, επειδή φοβόταν μήπως ο Υποδιευθυντής

εξαφανιστεί το ίδιο ευγενικά όπως εμφανίστηκε. Άδικος φόβος. Οι κύριοι συναντήθηκαν, έσφιξαν τα χέρια και προχώρησαν μαζί προς το γραφείο του Κ. Ο βιομήχανος παραπονεθήκε πως οι προτάσεις του δε βρήκαν ανταπόκριση απ' τον κύριο Τμηματάρχη, κι έδειξε τον Κ. που, κάτω απ' το βλέμμα του Υποδιευθυντή, βιάστηκε να σκύψει πάλι στα χαρτιά του. Ύστερα, ενώ οι άλλοι ακουμπούσαν πάνω στο γραφείο, κι ο βιομήχανος προσπαθούσε να κερδίσει τη συγκατάθεση του Υποδιευθυντή, ο Κ. είχε την αίσθηση ότι πάνω απ' το κεφάλι του έσκυβαν δυο άνθρωποι τεραστίων διαστάσεων που διαπραγματεύονταν την ίδια του την τύχη. Χωρίς να σαλέψει το κεφάλι, έριξε αργά μια προσεχτική ματιά προς τα πάνω, πήρε στην τύχη ένα έγγραφο απ' το γραφείο, το έβαλε στην ανοιχτή παλάμη του Υποδιευθυντή κι έτεινε σιγά σιγά το χέρι προς τους κυρίους, ενώ ταυτόχρονα σηκωνόταν. Έδωσε το χαρτί χωρίς συγκεκριμένο σκοπό, σαν να προβάριζε τις κινήσεις του όταν θα έφτανε η σημαντική στιγμή να παραδώσει την έγγραφη απολογία του που θα σήμαινε και την τελεσίδικη αθώωσή του. Ο Υποδιευθυντής, απορροφημένος απ' τη συζήτηση με τον εργοστασιάρχη, έριξε μια φευγαλέα ματιά στο χαρτί, χωρίς να μπει στον κόπο να το διαβάσει –οτιδήποτε φαινόταν σημαντικό στον Τμηματάρχη, ήταν γι' αυτόν ασήμαντο– το πήρε απ' το χέρι του Κ., και είπε: «Ευχαριστώ, με κατατόπισε ήδη ο κύριος βιομήχανος» και το ακούμπησε πάλι ατάραχος στο γραφείο. Ο Κ. τον λοξοκοίταξε χολωμένος. Ο Υποδιευθυντής όμως δεν πρόσεξε το βλέμμα του ή, κι αν το πρόσεξε, δεν το πήρε σίγουρα επί πόνου, επειδή κάθε τόσο έβαζε τα γέλια, έφερε σε αμηχανία το βιομήχανο με μια ετοιμόλογη απάντηση, φρόντισε αμέσως μετά να τον βγάλει απ' τη δύσκολη θέση αντικρούοντας ο ίδιος το προηγούμενο επιχείρημά του, και τελικά τον προσκάλεσε στο γραφείο του για να κλείσουν την υπόθεση. «Συμφωνώ απολύτως» είπε στο βιομήχανο. «Η πρότασή σας είναι πολύ ενδιαφέρουσα. Μόνο που χρειάζεται να τη μελετήσει κανείς με την ησυχία του, κι ασφαλώς ο κύριος Τμηματάρχης» –ακόμα και τώρα δεν απευθυνόταν στον Κ. αλλά στο βιομήχανο– «δε θα 'χε αντίρρηση να τον ξαλαφρώσουμε λίγο. Μοιάζει αρκετά φορτωμένος σήμερα, και υπάρχουν μερικοί πελάτες στον προθάλαμο που περιμένουν από ώρα να τους δεχτεί». Ο Κ. διέθετε ακόμα την απαραίτητη αυτοκυριαρχία για να

αποστρέψει το βλέμμα απ' τον Υποδιευθυντή και να χαμογελάσει ευγενικά, αλλά κάπως τυπικά, μονάχα στον βιομήχανο. Έπειτα έμεινε αμέτοχος, παρατηρώντας, με τα δυο χέρια στηριγμένα στο γραφείο και μια ελαφριά κλίση προς τα μπρος, σαν πωλητής πίσω απ' τον πάγκο του, τους άλλους δυο να μαζεύουν τα χαρτιά δίχως να σταματούν λεπτό την κουβέντα, ώπου εξαφανίστηκαν στο γραφείο της διεύθυνσης. Στην πόρτα, ο βιομήχανος γύρισε για να του πει πως δεν τον αποχαιρετάει ακόμα, γιατί πριν φύγει, θα ήθελε να τον ενημερώσει για το αποτέλεσμα της συζήτησης με τον Υποδιευθυντή, αλλά και να του μεταφέρει μια ειδησούλα που ίσως τον ενδιέφερε.

Επιτέλους, ο Κ. έμεινε μόνος. Δεν είχε καμιά διάθεση να δεχτεί άλλον πελάτη, κι ένιωθε ένα αδύριστο αίσθημα ευχαρίστησης στη σκέψη ότι αυτοί που περίμεναν απ' έξω νόμιζαν πως συζητάει ακόμα με το βιομήχανο, κι έτσι δεν υπήρχε περίπτωση να τον ενοχλήσει κανείς, ούτε καν ο κλητήρας. Πήγε στο παράθυρο, κάθισε στο περβάζι, κρατήθηκε με το ένα χέρι σφιχτά απ' το πόμολο κι άφησε το βλέμμα του να πλανηθεί κάτω, στην πλατεία. Το χιόνι εξακολουθούσε να πέφτει, ο ουρανός δεν είχε ξαστερώσει ακόμη.

Έμεινε για πολλή ώρα καθισμένος εκεί, δίχως να ξέρει ποια ήταν η πραγματική πηγή της ανησυχίας του. Μόνο κάπου κάπου γύριζε το βλέμμα, λίγο τρομαγμένος, προς την πόρτα του προθάλαμου, νομίζοντας πως άκουσε ένα θόρυβο. Καθώς όμως δεν έμπαινε κανείς, πήγαινε καθησυχασμένος στο νιπτήρα, έριχνε λίγο κρύο νερό στο πρόσωπό του και ξαναγύριζε στο παράθυρο με πιο καθαρό μυαλό. Η απόφαση να αναλάβει ο ίδιος την υπεράσπισή του, φαινόταν τώρα πιο βαρυσήμαντη απ' ό,τι στην αρχή. Όσο καιρό είχε μεταθέσει την ευθύνη της υπεράσπισής του στο δικηγόρο, ο ίδιος παρακολουθούσε την υπόθεση από μακριά, έχοντας τη δυνατότητα να πλησιάζει όποτε ήθελε, για να ρίξει μια ματιά και να αποσύρεται πάλι, μόλις άλλαζε γνώμη. Έτσι, το γεγονός ότι ήταν μπλεγμένος σε μια δίκη δεν είχε ουσιαστικές επιπτώσεις στην υπόλοιπη ζωή του. Τώρα όμως τα πράγματα άλλαζαν. Αν αναλάμβανε ο ίδιος την υπεράσπισή του, θα βρισκόταν στην απόλυτη διάθεση του δικαστηρίου, τουλάχιστον για ένα διάστημα. Αυτή η τακτική θα είχε βέβαια αργότερα σαν αποτέλεσμα την πανηγυρική απαλλαγή του, για να το πετύχει όμως αυτό, θα έπρεπε

να εκθέσει προσωρινά τον εαυτό του σε πολύ μεγαλύτερους κινδύνους απ' ό,τι πρωτύτερα. Πεισιτικότατο παράδειγμα η σημερινή συνάντηση με τον Υποδιευθυντή και το βιομήχανο. Αν η απλή απόφαση να αναλάβει ο ίδιος την υπεράσπισή του τον είχε κάνει να κάθεται απέναντί τους σαν παράλυτος, φαντάσου τι θα γινόταν αργότερα! Πόσο δύσκολες μέρες τον περίμεναν! Θα έβρισκε άραγε το δρόμο που οδηγούσε μέσα απ' όλα τα εμπόδια στο επιθυμητό τέλος; Μια προσεχτική υπεράσπιση –η μόνη που είχε νόημα, φυσικά– δε σήμαινε ταυτόχρονα ότι θα έπρεπε να παρατήρει όλες τις άλλες δραστηριότητές του; Ήταν όμως αυτό δυνατόν; Και πώς θα μπορούσε να ελέγχει την πορεία της υπόθεσης μέσα απ' το γραφείο μιας τράπεζας; Γιατί δεν ήταν μόνο το υπόμνημα, για το οποίο θα έφτανε ίσως μια μικρή άδεια –αν και ειδικά τώρα δεν τον συνέφερε να λείψει απ' τη δουλειά– αλλά μια ολόκληρη δίκη, που κανείς δεν μπορούσε να προβλέψει τη διάρκειά της. Σε τι είδους εμπόδια σκόνταφτε ξαφνικά η σταδιοδρομία του!

Και τώρα, υποτίθεται πως έπρεπε να δουλέψει; Κοίταξε το γραφείο του. Να δεχτεί πελάτες και να μιλήσει για εμπορικές συναλλαγές, τη στιγμή που η δίκη του βρισκόταν σε εξέλιξη, τη στιγμή που οι δικαστικοί υπάλληλοι κάθονταν στη σοφίτα τους σκυμμένοι πάνω απ' τη δικογραφία του, εκείνος ήταν υποχρεωμένος να ασχολείται με τις υποθέσεις της τράπεζας; Αυτό ήταν μαρτύριο, τιμωρία που αποτελούσε, με την έγκριση του δικαστηρίου, αναπόσπαστο μέρος της δίκης. Κανείς στην τράπεζα δε θα λάβαινε υπόψη του την ιδιαίτερη κατάσταση που περνούσε όταν θα έκριναν την απόδοσή του στη δουλειά. Ούτε ένας, σε καμιά περίπτωση.* Είχε διαδοθεί φυσικά ότι περνούσε από δίκη, αν και δεν ήταν ξεκάθαρο ποιος και τι ήξερε. Ευτυχώς, δεν πρέπει να είχε φτάσει στα αυτιά του Υποδιευθυντή, που δε φημιζόταν και τόσο για τα συναδελφικά ή φιλόφρονα αισθήματά του και δε θα το άφηνε να περάσει ανεκμετάλλευτο. Κι ο Διευθυντής; Δε χωρούσε αμφιβολία πως συμπαθούσε τον Κ, κι αν άκουγε για τη δίκη, θα είχε όλη την καλή διάθεση να τον απαλλάξει, στο μέτρο του δυνατού, από ένα μέρος των καθηκόντων του. Σίγουρα όμως οι καλές του προθέσεις θα έμεναν χωρίς αποτέλεσμα, επειδή τώρα η επιρροή του Κ. είχε αρχίσει να εξασθενεί, και επηρεαζόταν περισσό-

τερο απ' τον Υποδιευθυντή, που επιπλέον εκμεταλλεύοταν με τον καλύτερο τρόπο την επιδείνωση της υγείας του Διευθυντή για να ισχυροποιήσει κι άλλο τη θέση του. Σε τι μπορούσε λοιπόν να ελπίζει ο Κ.; Ίσως όλες αυτές οι σκέψεις υπονόμειαν τη διάθεσή του ν' αγωνιστεί, αλλά ήταν απαραίτητο να μην τρέφει αυταπάτες και να έχει ξεκάθαρη αντίληψη της κατάστασης.

Χωρίς ιδιαίτερο λόγο, απλώς για να μην καθίσει ακόμη στο γραφείο του, άνοιξε το παράθυρο. Δεν άνοιγε εύκολα κι αναγκάστηκε να γυρίσει το πόμολο και με τα δυο χέρια. Ομίχλη ανάκατη με καπνό μπήκε στο δωμάτιο, και μια ελαφριά μυρωδιά καμένου ξύλου απλώθηκε ολόγυρα. Σπρωγμένες απ' τον αέρα τρύπωσαν και μερικές νιφάδες χιονιού. «Απαίσιιο φθινόπωρο φέτος» ακούστηκε πίσω απ' την πλάτη του Κ. η φωνή του βιομήχανου, που είχε μπει απαρατήρητος απ' το γραφείο του Υποδιευθυντή. Ο Κ. κούνησε το κεφάλι καταφατικά και κοίταξε ανήσυχος το χαρτοφύλακα του εργοστασιάρχη, απ' όπου σίγουρα θα έβγαζε πάλι διάφορα χαρτιά για να του ανακοινώσει τα αποτελέσματα των διαπραγματεύσεων. Εκείνος όμως έπιασε το βλέμμα του Κ., χτύπησε την τσάντα χωρίς να την ανοίξει και είπε: «Φαντάζομαι πως θα θέλετε να μάθετε πού καταλήξαμε. Ε λοιπόν, κάτι μικρολεπτομέρειες ακόμη και προχωράμε στο συμβόλαιο. Πολύ συμπαθητικός άνθρωπος ο Υποδιευθυντής σας, μόνο που πρέπει να 'χεις τα μάτια σου δεκατέσσερα μαζί του». Και γέλασε, σκουντώντας ελαφρά τον Κ. στο μπράτσο για να τον κάνει να γελάσει κι αυτός. Ο Κ. όμως δεν είχε διάθεση για αστεία. Η καχυποψία του βρήκε τώρα τροφή απ' το γεγονός, ότι ο βιομήχανος δεν του έδειξε τα σχετικά έγγραφα. «Μήπως σας πειράζει ο καιρός;» ρώτησε ο βιομήχανος. «Φαίνεται πολύ κακόκεφος σήμερα». «Ναι» απάντησε ο Κ, φέρνοντας το χέρι στους κροτάφους, «πονοκέφαλος, οικογενειακά προβλήματα». «Έτσι είναι» έκανε ο βιομήχανος, που ήταν άνθρωπος πολυάσχολος και δεν άκουγε ποτέ το συνομιλητή του ως το τέλος. «Από κανέναν δε λείπουν τα βάσανα». Χωρίς να το θέλει, ο Κ. έκανε ένα βήμα προς την πόρτα, σαν να ήθελε να τον ξεπροβοδίσει, εκείνος όμως τον πρόλαβε: «Έχω μια μικρή πληροφορία για σας, κύριε Τμηματάρχα. Ίσως η στιγμή είναι λίγο ακατάλληλη, αλλά τις δυο τελευταίες φορές που ήρθα, ξέχασα τελείως να σας το πω. Και πολύ φοβάμαι πως αν το αφήσω κι άλ-

λο, μπορεί να μην έχει πια καμιά αξία. Θα 'ταν κρίμα, γιατί νομίζω πως η πληροφορία μου μπορεί να σας φανεί χρήσιμη». Πριν προλάβει ο Κ. ν' απαντήσει, ο βιομήχανος τον πλησίασε, τον χτύπησε ελαφρά με τους κόμπους των δαχτύλων στο στήθος και είπε χαμηλόφωνα: «Αλήθεια, περνάτε από δίκη;» Ο Κ. έκανε αμέσως ένα βήμα πίσω, φωνάζοντας: «Σας το πρόλαβε ο Υποδιευθυντής!» «Α, όχι, όχι» διαμαρτυρήθηκε ο βιομήχανος. «Από πού θα μπορούσε να το μάθει ο Υποδιευθυντής;» «Κι εσείς πώς το μάθατε;» ρώτησε ο Κ., αρκετά πιο ψύχραιμος τώρα. «Όλο και κάτι παίρνει τ' αυτί μου για το δικαστήριο» απάντησε εκείνος. «Κι αυτό που θέλω να σας πω είναι σχετικό». «Απ' ό,τι φαίνεται, πολλοί άνθρωποι σχετίζονται με το δικαστήριο!» είπε ο Κ., με χαμηλωμένο το κεφάλι, καθώς οδηγούσε το βιομήχανο πίσω στο γραφείο του. Κάθισαν όπως πρωύτερα και ο βιομήχανος είπε: «Δεν είναι βέβαια πολύ σημαντικό, αλλά σ' αυτές τις υποθέσεις δεν πρέπει να περιφρονεί κανείς ούτε την πιο μικρή λεπτομέρεια. Εξάλλου, με μεγάλη μου ευχαρίστηση θα 'κανα κάτι για σας, όσο ταπεινή κι αν είναι η βοήθεια που μπορώ να προσφέρω. Είχαμε πάντα άφογη συνεργασία οι δυο μας, έτσι δεν είναι; Να λοιπόν πώς έχουν τα πράγματα». Ο Κ. έκανε να ζητήσει συγνώμη για τη συμπεριφορά του στη συζήτηση προηγουμένως, αλλά ο βιομήχανος δεν άφησε να τον διακόψει, πήρε το χαρτοφύλακα παραμάσχαλα για να δείξει ότι δε βιαζόταν, και συνέχισε: «Για τη δίκη σας άκουσα από κάποιον Τιτορέλι. Είναι ζωγράφος και το Τιτορέλι είναι ψευδώνυμο, το αληθινό του όνομα ούτε που το ξέρω. Χρόνια τώρα έρχεται κάπου κάπου στο γραφείο για να μου πουλήσει κανένα μικρό έργο. Εγώ πάντα παίρνω κάνα δυο και του δίνω κατιτί σαν ελεημοσύνη –είναι σχεδόν ζητιάνος. Και δεν είναι άσχημοι πίνακες, βαλτοτόπια και άλλα τοπία. Είχαμε συνηθίσει και οι δυο σ' αυτό το είδος της συναλλαγής και δεν υπήρχε κανένα πρόβλημα. Έπειτα όμως το παράκανε στις επισκέψεις. Του έκανα παρατήρηση κι έτσι πιάσαμε κουβέντα. Ήμουν περίεργος να μάθω πώς τα έφερνε βόλτα μόνο με τη ζωγραφική, και πραγματικά ξαφνιαστήκα όταν άκουσα ότι έβγαζε τα προς το ζην ζωγραφίζοντας πορτρέτα. «Δουλεύω για το δικαστήριο» μου είπε. «Για ποιο δικαστήριο;» τον ρώτησα. Έτσι, άρχισε να μου λέει διάφορες ιστορίες σχετικά. Εσείς από προσωπική πείρα θα πρέπει να καταλαβαίνετε την έκ-

πλήξη που δοκίμασα όταν τις πρωτάκουσα. Από τότε, κάθε φορά που έρχεται, μου μεταφέρει τα τελευταία νέα του δικαστηρίου κι απέκτησα σιγά σιγά μια ιδέα του πράγματος. Βέβαια, ο Τιτορέλι είναι μεγάλος φαφλατάς. Πολλές φορές αναγκάζομαι να τον σταματήσω, όχι μόνο γιατί ανακατεύει κι ένα σωρό ψευτιές σ' αυτά που λέει, αλλά κυρίως επειδή ένας επιχειρηματίας όπως εγώ, που δεν προλαβαίνει να πάρει ανάσα, δεν μπορεί να ασχολείται με ξένες υποθέσεις. Όλ' αυτά όμως δεν έχουν μεγάλη σημασία. Το βασικό είναι πως ο Τιτορέλι μπορεί να σας φανεί λίγο χρήσιμος. Ξέρει πολλούς δικαστές. Ο ίδιος βέβαια δεν έχει καμιά επιρροή, αλλά θα σας συμβουλέψει πώς να πλησιάσετε ανθρώπους με ισχυρές γνωριμίες. Ακόμη κι αν οι πληροφορίες του δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικές, είμαι σίγουρος πως στα δικά σας χέρια θα αποκτήσουν μεγάλη αξία, γιατί δεν υστερείτε σχεδόν σε τίποτε από ένα δικηγόρο. Πάντα το λέω: Ο Τμηματάρχης Κ. θα έκανε καριέρα σαν δικηγόρος. Α, δεν ανησυχώ καθόλου για τη δίκη σας. Επισκεφθείτε όμως τον Τιτορέλι. Άμα ακούσει ότι έρχεστε από μένα, θα κάνει τα πάντα για να σας βοηθήσει. Αλήθεια, νομίζω ότι πρέπει να πάτε. Δεν είναι ανάγκη, φυσικά, σήμερα κιόλας. Αργότερα, όταν σας δοθεί η ευκαιρία. Κι εννοείται, βέβαια, ότι δεν είστε υποχρεωμένος να πάτε επειδή σας το συμβουλεύω εγώ. Αν νομίζετε ότι δεν μπορεί να σας φανεί σε τίποτα χρήσιμος, καλύτερα να τον αποφύγετε. Μπορεί να έχετε καταστρώσει κάποιο λεπτομερές σχέδιο, όπου δεν υπάρχει καμιά θέση για τον Τιτορέλι. Τότε φυσικά, δε χωράει συζήτηση! Είναι ασφαλώς λίγο υποτιμητικό να ζητάς τη συμβουλή ενός τέτοιου ανθρώπου. Ωστόσο, εσείς θ' αποφασίσετε. Εδώ είναι η συστατική επιστολή κι εδώ η διευθύνη».

Απογοητευμένος ο Κ. πήρε το γράμμα και το έχωσε στην τσέπη του. Το όφελος που θα είχε απ' τη συστατική επιστολή ήταν μηδαμινό μπροστά στη ζημιά απ' το γεγονός, ότι ο βιομήχανος ήξερε για τη δίκη του κι ο ζωγράφος φλυαρούσε γι' αυτήν δεξιά κι αριστερά. Χρειάστηκε να καταβάλει μεγάλη προσπάθεια για να ψελλίσει ένα «ευχαριστώ» στο βιομήχανο που πήγαινε ήδη προς την πόρτα. «Θα τον επισκεφθώ ο ίδιος» είπε καθώς τον αποχαιρετούσε, «ή θα του γράψω να έρθει εκείνος εδώ, επειδή αυτό τον καιρό είμαι πολύ απασχολημένος». «Ήμουν βέβαιος» είπε ο βιομήχανος.

νος, «ότι θα βρίσκατε την καλύτερη λύση. Αν και, για να πω την αλήθεια, νόμιζα πως θα αποφεύγατε να καλέσετε ένα υποκείμενο σαν τον Τιτορέλι στην τράπεζα και να μιλήσετε μαζί του για τη δίκη. Χώρια που είναι ίσως και λίγο ριψοκίνδυνο να στέλνει κανείς γράμματα σε τέτοιους ανθρώπους. Αλλά τι λέω τώρα, εσείς θα τα 'χετε σκεφτεί όλ' αυτά και θα ξέρετε καλύτερα από μένα τι πρέπει να κάνετε». Ο Κ. κούνησε το κεφάλι και συνόδευσε το βιομήχανο ως τον προθάλαμο. Παρά την εξωτερική του ηρεμία, είχε τρομάξει πολύ με την απερισκεψία του. Ο μόνος λόγος που είχε ότι θα έγραφε στον Τιτορέλι ήταν, για να δείξει στο βιομήχανο ότι εκτιμά τις υποδείξεις του, ψάχνοντας αμέσως να βρει τρόπο να συναντηθεί με το ζωγράφο. Παρ' όλ' αυτά, ήταν βέβαιο πως αν έκρινε πολύτιμη τη βοήθεια του ζωγράφου, δε θα δίσταζε λεπτό να του γράψει. Χρειάστηκε η παρατήρηση του βιομήχανου για να συνειδητοποιήσει σε τι περιπέτειες μπορούσε να τον ρίξει μια τέτοια ενέργεια. Τόσο λίγο μπορούσε λοιπόν πια να εμπιστευτεί την κρίση του; Τη στιγμή που ήταν έτοιμος να καλέσει με γράμμα στην τράπεζα έναν άνθρωπο με αμφίβολο ποιόν, για να του ζητήσει συμβουλές για τη δίκη –με τον Υποδιευθυντή στο διπλανό δωμάτιο– δεν ήταν πολύ πιθανό να παραβλέψει στο μέλλον κι ένα σωρό άλλους κινδύνους ή να πέσει στα τυφλά πάνω τους; Δε θα υπήρχε πάντα κάποιος δίπλα του για να του ανοίγει τα μάτια. Και ειδικά τώρα, που είχε πάρει απόφαση να συγκεντρώσει όλες του τις δυνάμεις στην υπόθεση, άρχισαν να τον βασανίζουν αμφιβολίες –εντελώς πρωτόγνωρες– για τη διαύγεια του μυαλού του! Δεν έφταναν τα προβλήματα που είχε με τη δουλειά στην τράπεζα, έπρεπε να γίνει τώρα το ίδιο και με τη δίκη; Τι εξωφρενική ιδέα, αλήθεια, να καλέσει τον Τιτορέλι μ' ένα γράμμα στην τράπεζα!

Κουνούσε ακόμη σκεπτικός το κεφάλι, όταν τον πλησίασε ο κλητήρας για να του δείξει τρεις κυρίους καθισμένους σ' έναν πάγκο στο προθάλαμο. Περιμέναν από ώρα τον Κ. να τους δεχτεί. Βλέποντάς τον τώρα να μιλάει με τον κλητήρα, σηκώθηκαν, παραμονεύοντας ο καθένας την κατάλληλη ευκαιρία για να πλησιάσει τον Κ. πριν απ' τους άλλους. Αφού η τράπεζα δε σεβόταν το χρόνο τους, αφήνοντάς τους να περιμένουν τόση ώρα στον προθάλαμο, αποφάσισαν κι αυτοί να αγνοήσουν τους κανόνες ευγε-

νείας. «Κύριε Τμηματάρχα» άρχισε ο ένας. Αλλά ο Κ., φορώντας το πανωφόρι με τη βοήθεια του κλητήρα που του το είχε φέρει, είπε και στους τρεις: «Λυπάμαι πάρα πολύ κύριοι, μα δυστυχώς δεν προλαβαίνω να σας δεχτώ. Έχω μια επείγουσα εργασία και πρέπει να φύγω αμέσως. Είδατε κι εσείς πόσο με καθυστέρησαν. Θα είχατε την καλοσύνη να ξανάρθετε αύριο ή μεθαύριο; Ή μήπως θα προτιμούσατε να συζητήσουμε την υπόθεσή σας τηλεφωνικώς; Μπορείτε πάλι να μου πείτε με δυο λόγια περί τίνος πρόκειται κι εγώ θα σας στείλω το συντομότερο μια αναλυτική απάντηση με γράμμα. Αν και νομίζω πως το καλύτερο θα ήταν να ξανάρθετε μian απ' τις επόμενες μέρες». Ήταν τόση η έκπληξη που δοκίμασαν οι τρεις κύριοι απ' τα λόγια του Κ., που απόμειναν να κοιτάζουν το ένας τον άλλον χωρίς να αρθρώνουν κουβέντα. Τους ήταν αδύνατον να πιστέψουν ότι περιμέναν τόση ώρα μάταια. «Λοιπόν, είμαστε σύμφωνοι;» ρώτησε ο Κ., γυρνώντας προς τον κλητήρα που του έφερνε το καπέλο. Μέσα απ' την ανοιχτή πόρτα του γραφείου του Κ. το χιόνι έξω φαινόταν να έχει πυκνώσει για τα καλά. Ο Κ. σήκωσε ψηλά το γιακά του παλτού και τον κούμπωσε κάτω απ' το πηγούνι του.

Την ίδια στιγμή, βγήκε απ' το διπλανό γραφείο ο Υποδιευθυντής, κοίταξε χαμογελαστός τον Κ., που μιλούσε με τους κυρίους τυλιγμένος στο παλτό του, και είπε: «Ετοιμάζεστε για έξω, κύριε Τμηματάρχα;» «Ναι» απάντησε ο Κ., «έχω μια δουλειά στην πόλη». Αλλά ο Υποδιευθυντής είχε στραφεί κιόλας προς τους πελάτες. «Και οι κύριοι που περιμένουν τόση ώρα;» ρώτησε. «Το κανονίσαμε για άλλη φορά» είπε ο Κ. Εκείνοι όμως δεν μπορούσαν πια να συγκρατηθούν, περιστοίχισαν τον Υποδιευθυντή κι άρχισαν να του λένε πως θα είχαν φύγει από ώρα, αν δεν ήταν ανάγκη να μιλήσουν ιδιαίτερος μ' έναν υπεύθυνο για μια σοβαρή υπόθεση που δεν έπαιρνε αναβολή. Ο Υποδιευθυντής τους άκουσε για λίγο, παρατηρώντας συνάμα τον Κ. που στεκόταν με το καπέλο στο χέρι, τινάζοντας δω κι εκεί με το δάχτυλό του μια σκονίτσα, κι έπειτα είπε: «Αγαπητοί μου κύριοι, υπάρχει μια πολύ απλή λύση. Αν θέλετε ν' αρκεστείτε σ' εμένα, είμαι πρόθυμος να μιλήσω μαζί σας στη θέση του κυρίου Τμηματάρχη. Δεν είναι σωστό να φύγετε άπρακτοι. Είμαστε επιχειρηματίες όπως κι εσείς, και ξέρουμε καλά την αξία που έχει ο χρόνος στο επάγγελμά μας. Περάστε, πα-

ρακαλώ». Κι άνοιξε την πόρτα που οδηγούσε στον προθάλαμο του γραφείου του.

Με τι επιδεξιότητα κατάφερε ο Υποδιευθυντής να σφετερίζεται όλα όσα ο Κ. αναγκαζόταν να παραχωρήσει εξαιτίας της δίκης του, καθετί απ' το οποίο η τωρινή θέση του Κ. τον ανάγκαζε να παραιτηθεί! Μήπως όμως έφταιγε κι ο ίδιος, παραχωρώντας περισσότερα απ' όσα ήταν πραγματικά απαραίτητο; Τη στιγμή που αυτός έτρεχε με ακαθόριστες, και όπως έπρεπε να ομολογήσει, ελάχιστες ελπίδες σ' έναν ασήμαντο ζωγράφο, το κύρος του στην τράπεζα κλονιζόταν ανεπανόρθωτα. Το καλύτερο που είχε ίσως να κάνει, ήταν να ξαναβγάλει το παλτό του και να κερδίσει πάλι την εμπιστοσύνη των δυο πελατών που περίμεναν να τους δεχτεί ο Υποδιευθυντής. Και μάλλον θα το έκανε, αν εκείνη τη στιγμή δεν έβλεπε μες στο γραφείο του τον Υποδιευθυντή να σκαλίζει, με χαρακτηριστική άνεση, τους φακέλους του αρχείου του. Όταν ο Κ. πλησίασε με αγανάκτηση στην πόρτα, εκείνος του φώναξε: «Α, ακόμη εδώ είστε;» Γύρισε στον Κ. το πρόσωπό του —οι βαθιές ρυτίδες που το αυλάκωναν δεν πρόδιδαν τόσο γεράματα, όσο έναν άνθρωπο με ισχυρή θέληση— και ξανάρχισε να σκαλίζει. «Ψάχνω το αντίγραφο ενός συμβολαίου» είπε. «Ο εκπρόσωπος της εταιρείας λέει ότι πρέπει να το έχετε εσείς. Μπορείτε να με βοηθήσετε;» Ο Κ. έκανε ένα βήμα, αλλά ο Υποδιευθυντής τον πρόλαβε: «Α, ευχαριστώ, δε χρειάζεται το βρήκα» και ξαναγύρισε στο γραφείο του, κουβαλώντας ένα χοντρό πάκο χαρτιά, που προφανώς δεν περιείχε μόνο το αντίγραφο του συμβολαίου αλλά κι ένα σωρό άλλα έγγραφα.

«Προς το παρόν έχει το πάνω χέρι» σκέφτηκε ο Κ. από μέσα του. «Πού θα πάει όμως, ας ξεμπερδεύω με τα προσωπικά μου προβλήματα, και θα 'ναι ο πρώτος που θα το καταλάβει, όσο καλύτερα γίνεται μάλιστα». Λίγο πιο ήρεμος μετά απ' αυτή τη σκέψη, παράγγειλε στον κλητήρα, που τόση ώρα του κρατούσε την πόρτα ανοιχτή, να ενημερώσει το Διευθυντή ότι είχε βγει για δουλειά της τράπεζας. Έστερα έφυγε, σχεδόν χαρούμενος που του δινόταν επιτέλους η ευκαιρία ν' αφοσιωθεί για λίγο ολοκληρωτικά στην υπόθεσή του.

Πήγε αμέσως με αμάξι στο σπίτι του ζωγράφου. Η συνοικία ήταν σχεδόν στην αντίθετη άκρη της πόλης απ' το προάστιο όπου

βρίσκονταν οι γραμματείες του δικαστηρίου. Η περιοχή εκεί ήταν πιο φτωχική, τα σπίτια πιο σκοτεινά, τα σοκάκια γεμάτα σκουπίδια πεταμένα στο μισολιωμένο χιόνι. Στη μεγάλη πόρτα του σπιτιού που έμενε ο ζωγράφος ήταν ανοιχτό μόνο το ένα πορτόφυλλο, ενώ κάτω απ' το άλλο, χαμηλά στον τοίχο, υπήρχε μια τρύπα, απ' όπου ξεχύθηκε, ακριβώς τη στιγμή που πλησίασε ο Κ., ένα αηδιαστικό, κίτρινο υγρό που άχνιζε κι έκανε μερικά ποντίκια να τρυπώσουν ολοταχώς στον υπόνομο παραδίπλα. Στο κεφαλόσκαλο ήταν πεσμένο μπρούμυτα ένα παιδί που έκλαιγε, χωρίς ν' ακούγεται όμως καθόλου, γιατί οι τσιρίδες του πνίγονταν απ' τον εκκωφαντικό θόρυβο ενός μηχανουργείου στην άλλη πλευρά της εισόδου. Η πόρτα του εργαστηρίου ήταν ανοιχτή, τρεις παραγιοί έστεκαν σε ημικύκλιο γύρω από ένα αντικείμενο και το χτυπούσαν με τα σφυριά τους. Ένα μεγάλο φύλλο λαμαρίνας, κρεμασμένο στο τοίχο, αντανακλούσε μερικές θαμπές ακτίνες φωτός που έπεφταν ανάμεσα στους δυο βοηθούς φωτίζοντας τα πρόσωπα και τις ποδιές τους. Ο Κ. έριξε μια φευγαλέα ματιά σ' όλ' αυτά. Δεν είχε καιρό για χάσιμο, ήθελε να βολιδοσκοπήσει με δυο λόγια το ζωγράφο και να ξαναγυρίσει αμέσως στην τράπεζα. Αν η επίσκεψή του στεφόταν από επιτυχία —έστω και ελάχιστη— θα είχε σίγουρα περισσότερη όρεξη για δουλειά. Όταν έφτασε στο τρίτο πάτωμα, αναγκάστηκε να επιβραδύνει το βήμα του, είχε λαχανιάσει. Τα σκαλοπάτια, όπως και η απόσταση του ενός ορόφου απ' τον άλλον, ήταν πολύ μεγάλα. Ο ζωγράφος θα έμενε ασφαλώς σε καμιά σοφίτα στο τελευταίο πάτωμα. Ο αέρας ήταν πνιγηρός. Φωταγωγός δεν υπήρχε. Η στενή σκάλα ήταν κλεισμένη ανάμεσα σε τοίχους με κάτι μικρούς φεγγίτες κοντά στο ταβάνι. Μόλις ο Κ. κοντοστάθηκε για λίγο, ξετρύπωσαν από ένα διαμέρισμα μερικά κορίτσια που άρχισαν ν' ανεβαίνουν δυο δυο τα σκαλοπάτια χασκογελώντας. Ο Κ. τα ακολούθησε αργά, πρόφτασε ένα κορίτσι που είχε σκουντουφλήσει κι είχε μείνει πίσω, και το ρώτησε καθώς ανέβαιναν πλάι πλάι: «Εδώ μένει ένας ζωγράφος Τιτορέλι;» Η κοπέλα, γύρω στα δεκατρία, με μικρή καμπούρα, τον σκούνηξε με τον αγκώνα και του έριξε ένα λοξό βλέμμα γεμάτο σημασία. Το ύφος της ήταν τελείως διεφθαρμένο, παρά την ηλικία και το σωματικό της κουσούρι. Δε χαμογελούσε καν, παρά κοιτούσε τον Κ. σοβαρά, με μάτια διαπεραστικά και προκλητικά. Εκείνος, δίχως

να δείξει ότι πρόσεξε το φέροισμό της, ρώτησε: «Ξέρεις κάποιον ζωγράφο Τιτορέλι;» Το κορίτσι έγενψε καταφατικά και ρώτησε με τη σειρά του: «Τι τον θέλετε;» Ο Κ. σκέφτηκε ότι η μικρή μπορεί να του έδινε καμιά χρήσιμη πληροφορία για τον Τιτορέλι. «Θέλω να με ζωγραφίσει» είπε. «Να σας ζωγραφίσει;» ρώτησε η κοπέλα, απόμεινε για μια στιγμή με το στόμα να χάσκει, χτύπησε ελαφρά με το χέρι τον Κ., σαν να είχε πει το πιο απίθανο ή ανόητο πράγμα του κόσμου, σήκωσε κι άλλο την κοντή φούστα της, κι έτρεξε μ' όλη της τη δύναμη πίσω απ' τ' άλλα κορίτσια, που τα ξεφωνητά τους έσβηναν κιόλας ψηλά στη σκάλα. Στην επόμενη στροφή όμως, ο Κ. έπεσε πάλι πάνω σ' ολόκληρη τη συντροφιά. Είχαν πληροφορηθεί προφανώς απ' την καμπούρα τις προθέσεις του Κ. και τον περίμεναν. Παρατάχθηκαν δεξιά κι αριστερά στη σκάλα, κολλητά στον τοίχο, για να μπορέσει ο Κ. να περάσει ανεμπόδιστα ανάμεσά τους, κι έσιαχναν με τα χέρια τις φούστες τους. Τα πρόσωπά τους και ο τρόπος που σοφίστηκαν να σταθούν για να τον αναγκάσουν να περάσει ανάμεσά τους, φανέρωναν ένα κράμα παιδικότητας και πρόωρης διαφθοράς. Επικεφαλής των κοριτσιών, που τώρα είχαν μαζευτεί χαχανίζοντας πίσω απ' τον Κ., ήταν η καμπούρα, που προθυμοποιήθηκε να τον οδηγήσει. Χωρίς αυτήν ο Κ. δε θα έβρισκε εύκολα το δρόμο. Θα προχωρούσε απ' την κεντρική σκάλα, ενώ εκείνη του υπέδειξε πως για να βρει το δωμάτιο του Τιτορέλι, έπρεπε να πάρει μια πλαϊνή. Ήταν μια σκαλίτσα πολύ στενή κι ολόισια και στο τέρμα της φαινόταν η πόρτα του ζωγράφου. Αυτή η πόρτα, φωτισμένη περισσότερο απ' την υπόλοιπη σκάλα εξαιτίας ενός μικρού φεγγίτη ψηλότερα, ήταν φτιαγμένη από άβαφες σανίδες, που πάνω τους ήταν γραμμένο με κόκκινες, καλλιγραφικές πινελιές το όνομα Τιτορέλι. Ο Κ. με την ακολουθία του δεν είχε φτάσει καλά καλά ούτε στα μισά της σκάλας, όταν η πόρτα μισάνοιξε και φάνηκε ένας άντρας, μάλλον με πιτζάμες, που προφανώς άκουσε το θόρυβο των βημάτων στις σκάλες και βγήκε να δει τι συμβαίνει. «Ω!» φώναξε, βλέποντας να καταφτάνει το τσούρμο, κι αμέσως εξαφανίστηκε πάλι πίσω απ' την πόρτα. Η καμπούρα χτύπησε γεμάτη ενθουσιασμό παλαμάκια και τα υπόλοιπα κορίτσια στριμώχτηκαν πίσω απ' τον Κ. για να τον αναγκάσουν να προχωρήσει πιο γρήγορα.

Ωστόσο, πριν φτάσουν στο κεφαλόσκαλο, ο ζωγράφος άνοιξε

πάλι διάπλατα την πόρτα και με μια βαθιά υπόκλιση προσκάλεσε τον Κ. να περάσει μέσα. Στα κορίτσια είτε να φύγουν, δεν άφησε κανένα να μπει, μόλο που τον παρακαλούσαν και προσπαθούσαν να τρυπώσουν μέσα στα κλεφτά. Μονάχα η καμπούρα κατάφερε για μια στιγμή να ξεγλιστρήσει κάτω απ' το απλωμένο χέρι του, αλλά ο ζωγράφος έτρεξε πίσω της, την άρπαξε απ' τη φούστα, την έφερε μια βόλτα γύρω γύρω κι ύστερα την έσυρε στην πόρτα με τα υπόλοιπα κορίτσια, που δεν τόλμησαν να διαβούν το κατώφλι όση ώρα ο ζωγράφος είχε αφήσει το πόστο του. Ο Κ. δεν ήξερε τι να σκεφτεί για όλ' αυτά. Ήταν φανερό πως οι διαθέσεις ανάμεσα στα δυο αντιμαχόμενα μέρη κάθε άλλο παρά εχθρικές ήταν. Τα κορίτσια, στριμωγμένα μπροστά απ' την πόρτα, το ένα πίσω απ' τ' άλλο, με το λαιμό τεντωμένο για να βλέπουν τι γίνεται, πέταγαν στο ζωγράφο διάφορα πειράγματα που ο Κ. δεν καταλάβαινε, ενώ ο ζωγράφος γελούσε μαζί τους, τινάζοντας σχεδόν στον αέρα την καμπούρα. Έπειτα έκλεισε την πόρτα, υποκλίθηκε άλλη μια φορά στον Κ., άπλωσε το χέρι για χειραψία και συστήθηκε: «Τιτορέλι, ζωγράφος». Ο Κ. έδειξε την πόρτα, που πίσω της ακούγονταν τα ψιθυρίσματα των κοριτσιών και είπε: «Σας έχουν μεγάλη αδυναμία απ' ό,τι φαίνεται». «Αχ, τα χαζοκόριτσα!» είπε ο ζωγράφος, προσπαθώντας χωρίς αποτέλεσμα να κουμπώσει το σακάκι της πιτζάμας του στο λαιμό. Ήταν ξιπόλητος κι από κάτω φορούσε ένα φαρδύ, κιτρινωπό παντελόνι, που το συγκρατούσε ένα ζωνάρι με την ελεύθερη άκρη του να αιωρείται πέρα δώθε. «Μου 'χουν γίνει μεγάλοι μπελάς» συνέχισε, ενώ ταυτόχρονα παραιτήθηκε απ' το κούμπωμα της πιτζάμας, γιατί του έσπασε το κουμπί στο γιακά, κι έφερε μια καρέκλα παρακαλώντας τον Κ. να καθίσει. «Απ' τη μέρα που ζωγράφισα μια απ' τη παρέα τους – δεν είναι μαζί τους σήμερα – με κυνηγάνε όλες τους. Όταν είμαι εδώ, μπαίνουν μόνο με την άδειά μου, όταν λείπω όμως, όλο και κάποια θα χωθεί μέσα. Έχουν φτιάξει ένα αντικλειδί που το δίνει η μια στην άλλη. Είναι τρομερά ενοχλητικό. Φανταστείτε, λογουχάρη, να έρχομαι με μια κυρία για να τη ζωγραφίσω, ν' ανοίγω την πόρτα με το κλειδί μου και να βρίσκω, ας πούμε, την καμπούρα στρογγυλοκαθισμένη σ' εκείνο εκεί το τραπέζακι, να βάφει τα χείλια της κόκκινα με το πινέλο μου, ενώ οι αδελφούλες της, που υποτίθεται πως τις προσέχει, κάνουν τα πάντα άνω κάτω και μου βρω-

μίζουν το δωμάτιο. Άλλες φορές, τυχαίνει να γυρίσω αργά το βράδυ, όπως χτες –επ’ ευκαιρία, σας ζητώ συγγνώμη για την εμφάνισή μου και την ακαταστασία στο δωμάτιο– επιστρέφω λοιπόν αργά το βράδυ ξεθεωμένος, και μόλις κάνω να πλαγιάσω, αισθάνομαι ένα τσίμπημα στη γάμπα, κοιτάζω κάτω απ’ το κρεβάτι και ξετρυπώνω πάλι ένα απ’ αυτά τα διαολάκια. Δεν μπορώ να καταλάβω τι τις έχει πιάσει και δε λένε να να ξεκολλήσουν από δίπλα μου, το είδατε κι εσείς ότι δε τους δίνω καθόλου θάρρος. Ούτε να δουλέψω με την ησυχία μου μπορώ, ούτε τίποτα. Αν δε μου είχαν παραχωρήσει δωρεάν αυτό το ατελιέ, θα ’χα μετακομίσει από καιρό». Εκείνη τη στιγμή ακούστηκε πίσω απ’ την πόρτα μια απαλή, φοβισμένη φωνούλα: «Τιτορέλι, να μπορούμε τώρα;» «Όχι» απάντησε ο ζωγράφος. «Ούτ’ εγώ;» ξανακούστηκε η φωνή. «Ούτ’ εσύ» είπε ο ζωγράφος, πλησιάζοντας την πόρτα για να την κλειδώσει.

Στο μεταξύ, ο Κ. έριξε μια προσεχτικότερη ματιά στο χώρο γύρω του. Αν δεν το είχε πει ο ζωγράφος, ποτέ δε θα του περνούσε απ’ το μυαλό να ονομάσει ατελιέ αυτό το αχούρι. Στο μήκος και το πλάτος δε θα ’ταν πάνω από δυο μεγάλες δρασκελιές. Πάτωμα, τοίχοι, ταβάνι, ήταν όλα ξύλινα. Ανάμεσα στα δοκάρια φαινονταν πολυάριθμες χαραμάδες. Απέναντι στον Κ., κολλητά στον τοίχο, υπήρχε ένα κρεβάτι με πολύχρωμα στρωσίδια. Στη μέση της κάμαρας ήταν στημένο το καβαλέτο· ο πίνακας ήταν σκεπασμένος μ’ ένα πουκάμισο που τα μανίκια του κρέμονταν στο πάτωμα. Πίσω απ’ τον Κ. βρισκόταν το παράθυρο, με θεά που απ’ την πυκνή ομίχλη δεν έφτανε παρά ως τη χιονισμένη στέγη του γειτονικού σπιτιού.

Το γύρισμα του κλειδιού στην πόρτα θύμισε στον Κ. πως η επίσκεψή του έπρεπε να είναι σύντομη. Έβγαλε αμέσως απ’ την τσέπη την επιστολή του βιομήχανου, την έδωσε στο ζωγράφο και είπε: «Έρχομαι εκ μέρους αυτού του κυρίου. Μου είπε ότι σας ξέρει και με συμβούλεψε να σας επισκεφθώ». Ο ζωγράφος διάβασε στα γρήγορα το γράμμα και το πέταξε πάνω στο κρεβάτι. Αν ο βιομήχανος δεν είχε περιγράψει με τόσο κατηγορηματικό τόνο τον Τιτορέλι σαν έναν άνθρωπο πάμπτωχο που είχε ανάγκη την ελεημοσύνη του, θα ’λεγε κανείς ότι ο ζωγράφος δεν ήξερε καθόλου το βιομήχανο ή έστω ότι δεν μπορούσε να τον θυμηθεί. Σαν να μην έφτανε αυτό, αμέσως μετά ρώτησε: «Ήρθατε για ν’ αγο-

ράσετε έργα μου ή για να σας φτιάξω το πορτρέτο;» Ο Κ. τον κοίταξε γεμάτος έκπληξη. Μα τι είχε γράψει τέλος πάντων στην επιστολή ο βιομήχανος, αν όχι πως ο Κ. πήγαινε στο ζωγράφο με μοναδικό σκοπό να πάρει πληροφορίες για την υπόθεσή του; Απ’ ό,τι φαίνεται όμως, αυτό δεν ήταν καθόλου αυτονόητο και ο Κ. φέρθηκε τελείως επιπόλαια τρέχοντας εκεί άρον άρον. Στο μεταξύ, ο ζωγράφος περίμενε απάντηση. Ο Κ. έριξε μια ματιά στο καβαλέτο και είπε: «Δουλεύετε κανέναν πίνακα αυτό τον καιρό;» «Ναι» είπε ο ζωγράφος και πέταξε το πουκάμισο που σκέπαζε το καβαλέτο στο κρεβάτι, πάνω απ’ το γράμμα. «Είναι ένα πορτρέτο. Προχωράει καλά, αλλά θέλει ακόμα λίγη δουλειά». Η τύχη χαμογελούσε στον Κ., του προσφερόταν μια μοναδική ευκαιρία ν’ ανοίξει κουβέντα για το δικαστήριο, επειδή ήταν ολοφάνερο πως το πορτρέτο απεικόνιζε ένα Δικαστή. Η ομοιότητα επίσης με τον πίνακα στο γραφείο του δικηγόρου ήταν εντυπωσιακή. Βέβαια δεν επρόκειτο για τον ίδιο Δικαστή, αυτός εδώ ήταν χοντρός, με μαύρη, φουντωτή γενειάδα που έφτανε ψηλά ως τα μήλα του προσώπου. Επιπλέον, ο πρώτος πίνακας ήταν ελαιογραφία, ενώ αυτός ήταν δουλεμένος με παστέλ με αγνά χρώματα. Όλα τ’ άλλα όμως φανέρωναν μεγάλη ομοιότητα. Και στους δυο πίνακες ο Δικαστής, με τα χέρια σφιγμένα στα μπράτσα της επιβλητικής πολυθρόνας του, έμοιαζε έτοιμος να τιναχτεί πάνω με απειλητικούς σκοπούς. «Σίγουρα είναι Δικαστής» έκανε να πει αυθόρμητα ο Κ., αλλά για την ώρα συγκρατήθηκε και πλησίασε τον πίνακα, σαν να ήθελε να μελετήσει τις λεπτομέρειες. Ζήτησε απ’ το ζωγράφο να του εξηγήσει τι συμβόλιζε η ψηλόσωμη φιγούρα στη μέση του πίνακα, πίσω απ’ τη ράχη της πολυθρόνας. Ο ζωγράφος αποκρίθηκε πως θέλει λίγο χρώμα ακόμη, πήρε απ’ το τραπέζι ένα κραγιόνι και τόνισε το περίγραμμα της φιγούρας. Ο Κ. εξακολούθησε να μην καταλαβαίνει. «Είναι η Δικαιοσύνη» είπε τελικά ο ζωγράφος. «Ναι, τώρα που το λέτε» είπε ο Κ., «Να, το μαντίλι γύρω απ’ τα μάτια κι εδώ η ζυγαριά. Δεν είναι όμως φτερούγες αυτά που έχει στις φτέρνες; Μοιάζει έτοιμη να πετάξει». «Ναι» απάντησε ο ζωγράφος, «έτσι την ήθελαν. Είναι η Δικαιοσύνη και η θεά Νίκη μαζί». «Λίγο άτυχος συνδυασμός» σχολίασε ο Κ. χαμογελώντας. «Η Δικαιοσύνη πρέπει να κάθεται τελείως ακίνητη, διαφορετικά η ζυγαριά ταλαντεύεται και η ετυμηγορία είναι άδι-

κη». «Εγώ απλώς ακολούθησα τις εντολές του πελάτη» δικαιολογήθηκε ο ζωγράφος. «Ναι, φυσικά» είπε ο Κ., που δεν είχε πρόθεση να τον προσβάλει με την παρατήρησή του. «Πάντως, πρέπει να έχετε ζωγραφίσει τον πίνακα εκ του φυσικού». «Όχι» είπε ο ζωγράφος. «Η μορφή της θεάς και η πολυθρόνα είναι φανταστικά. Μου είπαν απλώς πώς τον ήθελαν κι εγώ τους τον έκανα». «Μα, καλά» έκανε ο Κ., παριστάνοντας ότι δεν κατάλαβε καλά, «δεν είναι ένας Δικαστής καθισμένος στην έδρα του;» «Ναι» είπε ο ζωγράφος, «αλλά δεν είναι ανώτερος δικαστικός, ούτε κι έχει καθίσει ποτέ στη ζωή του σε τέτοια καρέκλα». «Και πήρε τόσο επίσημη πόζα; Μόνο οι πρόεδροι στις επίσημες συνεδριάσεις κάθονται έτσι». «Ναι, είναι πολύ ματαιόδοξοι αυτοί οι κύριοι» είπε ο ζωγράφος. «Η υπηρεσία όμως τους δίνει την άδεια να φτιάξουν έναν τέτοιο πίνακα αν θέλουν. Βέβαια, πρέπει να κινηθούν σε πλαίσια αυστηρώς προκαθορισμένα, που είναι διαφορετικά για τον καθένα. Δυστυχώς, πολλές λεπτομέρειες της ενδυμασίας και του καθίσματος δεν μπορούν ν' αποδοθούν καλά, η κερρομπογιά δεν είναι κατάλληλη για τέτοιου είδους πίνακες». «Ναι» είπε ο Κ. «κι εμένα μου φάνηκε παράξενο που χρησιμοποιήσατε κερρομπογιά». «Ήταν επιθυμία του πελάτη μου» είπε ο ζωγράφος. «Προορίζει τον πίνακα για μια κυρία». Έπειτα ανασκούμπωσε τα μανίκια, λες κι η θεά του πίνακα του άνοιξε την όρεξη για δουλειά, πήρε μερικά κραγιόνια στο χέρι, και κάτω απ' το βλέμμα του Κ., άρχισε ν' απλώνει επιδέξια με τις μύτες των χρωμάτων μια κοκκινωπή σκιά γύρω απ' το κεφάλι του δικαστή, που έσβηνε ακτινωτά στην άκρη του πίνακα. Σιγά σιγά, το παιχνίδισμα των σκιών πήρε τη μορφή ενός φωτοστέφανου ή μιας υψηλής διάκρισης που περιέβαλλε το κεφάλι του δικαστή. Το φόντο γύρω απ' τη φιγούρα της Δικαιοσύνης, εκτός από μιαν ανεπαίσθητη σκιά, παρέμεινε φωτεινό, κι αυτό της έδινε μια θέση ιδιαίτερα σημαντική. Αντί για τη θεά της Δικαιοσύνης ή της Νίκης, τώρα θύμιζε πολύ περισσότερο τη θεά του Κυνηγιού. Ο Κ. είχε ξεχαστεί άθελά του και παρακολούθουσε το ζωγράφο. Τελικά, θύμωσε με τον εαυτό του, γιατί βρισκόταν τόση ώρα εκεί χωρίς να 'χει κάνει τίποτα για την υπόθεσή του. «Και ποιο είναι το όνομα του Δικαστή;» ρώτησε ξαφνικά. «Αυτό δεν μπορώ να σας το πω» απάντησε ο ζωγράφος, που σκυμμένος με ζήλο στον πίνακά του, αγνοούσε φανερά τον ε-

πισκέπτη, αφού τον είχε υποδεχτεί τόσο εγκάρδια όταν πρωτομπήκε. Ο Κ. θύμωσε που σπαταλούσε άδικα το χρόνο του από μια παραξενιά –όπως τη θεώρησε– του ζωγράφου. «Είστε έμπιστος του δικαστηρίου;» ρώτησε. Ο ζωγράφος παράτησε αμέσως τα κραγιόνια, ίσιωσε το σώμα, έτριψε τα χέρια και κοίταξε τον Κ. χαμογελώντας. «Ας πούμε καλύτερα τα πράγματα έξω απ' τα δόντια» είπε. «Το μόνο που σας έφερε εδώ είναι να πάρετε πληροφορίες για το δικαστήριο, όπως αναφέρεται και στη συστατική επιστολή. Αντί να μπειτέ όμως κατευθείαν στο θέμα, φέροτε τη συζήτηση στους πίνακές μου με σκοπό να κερδίσετε πρώτα την εμπιστοσύνη μου. Καμιά παρεξήγηση. Δεν ξέρατε πως αυτά δεν περνάνε σ' εμένα. Α, παρακαλώ, δε χρειάζονται δικαιολογίες!» έκανε απότομα, καθώς ο Κ. ετοιμάστηκε να υπερασπίσει τον εαυτό του. Κι έπειτα συνέχισε: «Άλλωστε, δεν πέσατε έξω. Είμαι πράγματι έμπιστος του δικαστηρίου». Σταμάτησε, λες κι ήθελε ν' αφήσει στον Κ. λίγο χρόνο για να χωνέψει καλά αυτό που άκουσε. Πίσω απ' την πόρτα ακούγονταν πάλι τα κορίτσια. Σίγουρα στριμώχονταν πίσω απ' την κλειδαρότρυπα, ίσως να 'βλεπαν κιόλας μέσα απ' τις χαραμάδες τι γίνεται στο δωμάτιο. Ο Κ. εγκατέλειψε κάθε προσπάθεια να δικαιολογηθεί. Η συζήτηση είχε μπει σε καλό δρόμο, δεν υπήρχε λόγος να στρέψει αλλού την προσοχή του ζωγράφου, ούτε κι ήθελε να του δώσει μεγάλη αξία κάνοντάς τον έτσι κατά κάποιο τρόπο απρόσιτο. Περιορίστηκε λοιπόν να ρωτήσει: «Είναι μια θέση αναγνωρισμένη επίσημα;» «Όχι» απάντησε ξερά ο ζωγράφος, σαν να τον είχαν κόψει στη μέση μιας φράσης. Ο Κ., θέλοντας να τον κάνει να συνεχίσει, είπε: «Συχνά όμως τέτοιες ανεπίσημες θέσεις είναι πιο σημαντικές απ' τις επίσημες». «Αυτό ακριβώς ισχύει στην περίπτωσή μου» είπε ζωγράφος, γνέφοντας με σμιχτά τα φρύδια. «Χτες μιλούσαμε με το βιομήχανο για σας. Με ρώτησε αν θα μπορούσα να σας βοηθήσω κι εγώ του απάντησα: “Ας έρθει απ' το ατελιέ μου να τα πούμε”. Χαίρομαι που ήρθατε τόσο γρήγορα. Φαίνεται ότι έχετε πάρει αρκετά στα σοβαρά την υπόθεσή σας. Είναι φυσικό εξάλλου. Μα δε θα βγάλετε το παλτό σας;» Μολονότι ο Κ. σκόπευε να καθίσει πολύ λίγο, συμμορφώθηκε πρόθυμα στην προτροπή του ζωγράφου. Ένωθε τον αέρα στο δωμάτιο να γίνεται όλο και πιο πνιγηρός, δεν μπορούσε όμως να καταλάβει το λόγο· κάθε φορά που κοιτούσε τη μ-

κρή σιδερένια σόμπα στη γωνιά, βεβαιωνόταν πως ήταν σβηστή. Έβγαλε το παλτό, κι ενώ ξεκούμπωνε το σακάκι του, ο ζωγράφος είπε απολογητικά: «Μου χρειάζεται ζεστασιά. Απ' αυτή την άποψη το δωμάτιο είναι ιδανικό. Δεν είναι πολύ ευχάριστα;» Ο Κ. δεν είπε τίποτα. Στην πραγματικότητα, δεν ήταν τόσο η ζέση που του προκαλούσε ένα αίσθημα δυσφορίας, όσο ο βαρύς αέρας που τον δυσκόλευε στην αναπνοή. Το δωμάτιο είχε ασφαλώς πολύ καιρό να αεριστεί. Ένωσε ακόμη πιο άσχημα όταν κάθισε στο κρεβάτι μετά από παράκληση του ζωγράφου, που βολέυτηκε στη μοναδική καρέκλα μπροστά στο καβαλέτο. Ο ζωγράφος δε φάνηκε να κατάλαβε το λόγο που ο Κ. κάθισε άκρη άκρη στο κρεβάτι. Τον παρακάλεσε επίμονα να βουλευτεί πιο αναπαυτικά, κι επειδή ο Κ. δίσταζε, πήγε ο ίδιος και τον έσπρωξε πιο μέσα, ανάμεσα στα σκεπάσματα και τα μαξιλάρια. Έπειτα γύρισε πάλι στη θέση του και έθεσε επιτέλους την πρώτη ουσιαστική ερώτηση, που έκανε τον Κ. να ξεχάσει όλα τ' άλλα: «Είστε αθώος;» «Ναι» είπε ο Κ., γεμάτος χαρά που του δινόταν η ευκαιρία ν' απαντήσει σ' αυτή την ερώτηση και μάλιστα σ' έναν απλό άνθρωπο, χωρίς να φοβάται οποιεσδήποτε συνέπειες. Κανείς ως τώρα δεν τον είχε ρωτήσει τόσο ξεκάθαρα. Θέλοντας να γευτεί πιο έντονα το αίσθημα ικανοποίησης που ένιωθε, πρόσθεσε: «Είμαι εντελώς αθώος». «Μάλιστα» έκανε ο ζωγράφος, κι απόμεινε σκυμμένος σαν να συλλογιζόταν κάτι. Ξαφνικά, σήκωσε πάλι το κεφάλι του και είπε: «Αν είστε αθώος, τότε τα πράγματα είναι πολύ απλά». Το βλέμμα του Κ. σκοτεινίασε, αυτός ο άνθρωπος που διατεινόταν πως είναι έμπιστος του δικαστηρίου μιλούσε σαν ανίδεο παιδαρέλι. «Η αθωότητά μου δεν απλουστεύει καθόλου την κατάσταση» είπε, μην μπορώντας παρ' όλ' αυτά να συγκρατήσει ένα χαμόγελο. Έπειτα κούνησε αργά το κεφάλι του και πρόσθεσε: «Υπάρχουν άπειρες περιπλοκές που μπορεί να οδηγήσουν σε λάθος δρόμο το δικαστήριο. Και στο τέλος, από κει που δεν υπήρχε απολύτως τίποτα ξεφυτρώνει μια μεγαλοπρεπέστατη ενοχή». «Ναι, βέβαια» είπε ο ζωγράφος, σαν να είχε διακόψει ο Κ. άσκοπα τον ειρμό των σκέψεών του. «Εσείς πάντως είστε αθώος, έτσι;» «Σας είπα, ναι» είπε ο Κ. λίγο ενοχλημένος. «Αυτό είναι το κυριότερο» είπε ο ζωγράφος. Άραγε ο κατηγορηματικός τόνος της φωνής του οφειλόταν σε ακλόνητη πεποίθηση ή σε αδιαφορία; Ο Κ., θέλοντας να

διαπιστώσει τι απ' τα δυο συνέβαινε, ρώτησε: «Εσείς, βέβαια, ξερετε πολύ καλύτερα από μένα το δικαστήριο. Οι δικές μου πληροφορίες είναι όλες από δεύτερο χέρι κι απ' τις πιο διαφορετικές πηγές. Όλοι όμως συμφωνούν σ' ένα σημείο: το δικαστήριο δε βιάζεται ποτέ να απαγγείλει κατηγορία. Το κάνει μόνο όταν είναι σχεδόν απόλυτα πεπεισμένο για την ενοχή του κατηγορούμενου, και τότε είναι τρομερά δύσκολο να αποδείξεις το αντίθετο». «Δύσκολο;» ρώτησε ο ζωγράφος, σηκώνοντας το ένα χέρι ψηλά. «Καλύτερα να λέγατε αδύνατον. Αν ζωγράφιζα στο καναβάτσο μου όλους τους δικαστές, τον έναν πλάι στον άλλο, και στεκόσασταν μπροστά τους για να υπερασπιστείτε τον εαυτό σας, θα είχατε περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας παρά μπροστά στο αληθινό δικαστήριο». «Ναι» μουρμούρισε ο Κ. σχεδόν από μέσα του, ξεχνώντας πως βρισκόταν εκεί μόνο και μόνο για να πάρει λόγια απ' το ζωγάφο.

Πίσω απ' την πόρτα ακούστηκε πάλι η φωνή ενός κοριτσιού: «Τιτορέλι, θα καθίσει πολύ ακόμη;» «Σιωπή!» φώναξε ο ζωγράφος γυρίζοντας προς την πόρτα. «Δε βλέπετε πως έχω συζήτηση με τον κύριο;» Η κοπέλα όμως δεν το 'βγαλε κάτω: «Θα τον ζωγραφίσεις;» Και καθώς δεν έπαιρνε απάντηση, συνέχισε: «Σε παρακαλώ, μην τον ζωγραφίσεις, είναι τόσο άσχημος». Ακολούθησε ένας ορυμαγδός από ακατάληπτα ξεφωνητά επιδοκιμασίας. Ο ζωγράφος βρέθηκε μ' ένα πήδημα στην πόρτα, την άνοιξε λίγο—όσο για να φανούν λίγο τα χέρια των κοριτσιών που απλώνονταν ικετευτικά— και είπε: «Αν ξανακούσω άχνα, θα σας πετάξω όλες απ' τη σκάλα. Παλουκωθείτε χωρίς την παραμικρή φασαρία». Προφανώς δεν έκαναν αμέσως ό,τι τους είπε, γιατί τους φώναξε πάλι επιτακτικά: «Καθίστε όλες κάτω! Αμέσως!» Μετά απ' αυτό, έγινε ησυχία.

«Με συγχωρείτε» είπε ο ζωγράφος, ξαναγυρνώντας στον Κ. Όλη αυτή την ώρα ο Κ. δε είχε κοιτάξει καθόλου προς την πόρτα. Άφησε την τύχη του στα χέρια του ζωγράφου, ας αποφάσιζε εκείνος αν και πώς ήθελε να προστατέψει τον επισκέπτη του. Έμεινε σχεδόν ασάλευτος ακόμη κι όταν ο ζωγράφος έσκυψε στο αυτί του, ψιθυρίζοντας με πολύ χαμηλή φωνή για να μην τον ακούσουν απ' έξω: «Κι αυτές ανήκουν στο δικαστήριο». «Τι;» έκανε ο Κ., γυρίζοντας τώρα το κεφάλι για να δει το ζωγάφο. Εκείνος όμως

είχε καθίσει κιόλας στην καρέκλα του και είπε μεταξύ σοβαρού και αστείου: «Μα τα πάντα ανήκουν στο δικαστήριο». «Αυτό μου είχε διαφύγει ως τώρα» είπε ο Κ. κοφτά. Η γενίκευση του ζωγράφου αφαιρούσε αυτόματα οτιδήποτε ανησυχητικό απ' το προηγούμενο σχόλιό του για τα κορίτσια. Ωστόσο, ο Κ. απόμεινε να κοιτάζει για λίγο την πόρτα, με τη σκέψη στα κορίτσια που κάθονταν τώρα ήσυχα στις σκάλες. Μονάχα ένα απ' αυτά είχε χάσει μέσα από μια χαραμάδα ένα άχυρο και το κουνούσε αργά πάνω κάτω.

«Μάλλον δεν έχετε σχηματίσει ακόμη μια γενική εικόνα του δικαστηρίου» είπε ο ζωγράφος· είχε απλώσει τα πόδια ορθάνοιχτα, χτυπώντας τ' ακροδάχτυλα στο πάτωμα. «Αλλά δεν υπάρχει και λόγος, αφού είστε αθώος. Θα σας ξεμπλέξω εγώ, χωρίς να χρειαστεί να κάνετε τίποτα». «Μα πώς γίνεται αυτό;» ρώτησε ο Κ. «Εσείς ο ίδιος είπατε πριν από λίγο ότι το δικαστήριο δεν επηρεάζεται από κανενός είδους αποδείξεις». «Ναι, αυτό ισχύει όμως μόνο για τις αποδείξεις που παρουσιάζονται στην επίσημη διαδικασία» είπε ο ζωγράφος, σηκώνοντας ψηλά το δάχτυλο σαν να είχε διαφύγει του Κ. μια λεπτή διαφορά. «Τα πράγματα αλλάζουν όταν κινείται κανείς στα παρασκήνια. Στις αίθουσες συσκέψεων, στους διαδρόμους ή, για παράδειγμα, εδώ, στο ατελιέ μου». Τα τελευταία λόγια του ζωγράφου δε φάνηκαν στον Κ. καθόλου απίθανα, αντίθετα, επιβεβαίωναν όσα είχε ακούσει κι από άλλους. Κι ακόμα, του αναπτέρωναν τις ελπίδες. Αν στ' αλήθεια ήταν τόσο εύκολο να επηρεάσεις ένα δικαστή μέσω μιας προσωπικής γνωριμίας, όπως ισχυριζόταν ο δικηγόρος, τότε οι σχέσεις του ζωγράφου με τους ματαιόδοξους δικαστές ήταν πολύ σημαντικές και διόλου ευκαταφρόνητες. Ο ζωγράφος άξιζε σίγουρα μια θέση στον κύκλο των βοηθών που στρατολογούσε σιγά σιγά. Κάποτε, στην τράπεζα είχαν μιλήσει με τα καλύτερα λόγια για τις οργανωτικές του ικανότητες, και τώρα, που έπρεπε να ενεργήσει εντελώς μόνος, παρουσιαζόταν μια θαυμάσια ευκαιρία να τις δοκιμάσει. Ο ζωγράφος πρόσεξε την επίδραση που είχαν τα λόγια του και είπε λίγο ανήσυχος: «Σας κάνει εντύπωση που μιλάω σαν δικηγόρος; Μ' έχει επηρεάσει η καθημερινή συναναστροφή με τους κυρίους του δικαστηρίου. Κερδίζω πολλά απ' αυτούς, με απώλεια όμως ενός μεγάλου μέρους της καλλιτεχνικής

μου έμπνευσης». «Πώς πρωτόρθατε σε επαφή με τους δικαστές;» ρώτησε ο Κ., επιδιώκοντας να κερδίσει πρώτα την εμπιστοσύνη του ζωγράφου, πριν τον χρίσει βοηθό του. «Ήταν πολύ απλό» είπε ο ζωγράφος. «Είναι μια σχέση που την κληρονόμησα. Πριν από μένα, ζωγράφος του δικαστηρίου ήταν ο πατέρας μου. Η μοναδική θέση που είναι αυστηρά κληρονομική. Είναι αδύνατον να μπει άλλος στο επάγγελμα. Οι κανόνες που πρέπει ν' ακολουθεί κανείς για να ζωγραφίσει τους λειτουργούς όλων των βαθμίδων, είναι πολυάριθμοι, πολύπλοκοι και απόρρητοι. Το μυστικό παραδίδεται στη φύλαξη ορισμένων μόνο οικογενειών. Σ' εκείνο εκεί το συρτάρι φυλάω τις σημειώσεις του πατέρα μου και δεν τις δείχνω σε κανέναν. Άμα δεν τις έχεις μελετήσει σε βάθος, δεν μπορείς να ζωγραφίσεις τους δικαστές. Μα κι αν τις χάσω, έχω συγκρατήσει τόσα πολλά στη μνήμη μου, ώστε θα ήταν αδύνατον να βρεθεί άλλος για να διεκδικήσει τη θέση μου. Γιατί όλοι οι δικαστές θέλουν να τους ζωγραφίσουν σύμφωνα με τα πρότυπα που είχαν ζωγραφιστεί οι παλιοί, σπουδαίοι δικαστές, πράγμα που μόνο εγώ μπορώ να κάνω». «Αυτό είναι πολύ σημαντικό» είπε ο Κ., που σκεφτόταν τη δική του θέση στην τράπεζα. «Ωστε η θέση σας είναι ακλόνητη;» «Ναι, ακλόνητη» είπε ο ζωγράφος, ανασηκώνοντας με καμάρι τους ώμους. «Γι' αυτό και δε φοβάμαι να βοηθώ πού και πού κανέναν κακομοίρη στη δίκη του». «Τι ακριβώς κάνετε δηλαδή;» ρώτησε ο Κ., σαν να μην ήταν ο ίδιος που ο ζωγράφος είχε μόλις αποκαλέσει κακομοίρη. Ο ζωγράφος όμως δεν παρασύρθηκε: «Στη δική σας περίπτωση, για παράδειγμα, και με το δεδομένο ότι είστε εντελώς αθώος, θα ενεργήσω ως εξής». Η διαρκής αναφορά στην αθωότητά του είχε αρχίσει ήδη να ενοχλεί τον Κ. Του φαινόταν ότι ο ζωγράφος τη θεωρούσε απαραίτητη προϋπόθεση τη θετική έκβαση της δίκης. Μα αν ήταν έτσι, τότε δε χρειαζόταν βοήθεια. Όμως κράτησε τις αμφιβολίες για τον εαυτό του και δεν τον διέκοψε. Είχε αποφασίσει να μην αρνηθεί τη βοήθεια του ζωγράφου, που σε τελευταία ανάλυση αποκλείεται να ήταν πιο αμφισβητήσιμη απ' τη βοήθεια του δικηγόρου. Στην πραγματικότητα, την προτιμούσε, γιατί ο ζωγράφος έμοιαζε να την προσφέρει με περισσότερη ανιδιοτέλεια και ειλικρίνεια.

Ο Τιτορέλι τράβηξε την καρέκλα του κοντά στο κρεβάτι και συνέχισε με χαμηλωμένη φωνή: «Ξέχασα να σας ρωτήσω τι εί-

δους απαλλαγή προτιμάτε. Υπάρχουν τρεις δυνατότητες: η οριστική απαλλαγή, η φαινομενική απαλλαγή και η παρελκυστική τακτική. Η οριστική απαλλαγή είναι φυσικά η καλύτερη, η δική μου επιρροή όμως ούτε κατά διάνοιαν δε φτάνει ως εκεί. Απ' όσο ξέρω, δεν υπάρχει άνθρωπος που να διαθέτει τόσο ισχυρή επιρροή, ώστε να πετύχει την οριστική απαλλαγή. Ο αποφασιστικότερος παράγοντας ίσως είναι το κατά πόσον ο κατηγορούμενος είναι αθώος. Κι επειδή εσείς είστε αθώος, υπάρχει η δυνατότητα να βασιστείτε αποκλειστικά στην αθωότητά σας. Σ' αυτή την περίπτωση δε χρειάζεστε ούτε τη δική μου βοήθεια ούτε κανενός άλλου».

Η μεθοδική ανάπτυξη του θέματος έκανε τον Κ. να τα χάσει λίγο στην αρχή, έπειτα όμως είπε εξίσου χαμηλόφωνα με το συνομιλητή του: «Νομίζω πως αντιφάσκετε». «Σε τι;» ρώτησε ο ζωγράφος, κι ακούμπησε στην ράχη της καρέκλας μ' ένα υπομονετικό χαμόγελο, λες και η αντίφαση που ετοιμαζόταν να αναλύσει ο Κ. δεν είχε να κάνει με τους ισχυρισμούς του, αλλά με την ίδια τη διαδικασία του δικαστηρίου. Ωστόσο, ο Κ. δεν έκανε πίσω. «Στην αρχή υποστηρίζατε πως το δικαστήριο δεν επηρεάζεται από αποδείξεις, στη συνέχεια περιορίσατε τον ισχυρισμό σας μόνο σ' ό,τι αφορά την επίσημη διαδικασία, και τώρα διατείνεστε πως αν κανείς είναι αθώος, δε χρειάζεται καμιά βοήθεια. Να η πρώτη αντίφαση. Εκτός απ' αυτό, ενώ αρχικά είχατε υποστηρίξει ότι οι δικαστές επηρεάζονται στις αποφάσεις τους από τις προσωπικές τους σχέσεις, τώρα αποφαίνεστε με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο ότι με κανενός είδους προσωπική επιρροή δεν μπορεί να επιτευχθεί η οριστική απαλλαγή, όπως την αποκαλέσατε. Εδώ βρίσκεται η δεύτερη αντίφαση». «Δεν είναι καθόλου δύσκολο να εξηγηθούν αυτές οι αντιφάσεις» είπε ο ζωγράφος. «Έγινε λόγος για δύο διαφορετικά πράγματα ταυτόχρονα: αυτό που λέει ο νόμος κι αυτό που ξέρω εγώ απ' την προσωπική μου πείρα. Δεν πρέπει να τα συγχέετε ποτέ αυτά τα δυο. Ο νόμος, που εξάλλου δεν τον έχω διαβάσει, αναφέρει ότι ο αθώος απαλλάσσεται, και δε λέει πουθενά ότι μπορείς να επηρεάσεις το δικαστή. Σύμφωνα με την πείρα μου όμως, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Δεν ξέρω κανέναν κατηγορούμενο που να έχει αθωωθεί οριστικά, και δεύτερον, έχω υπόψη μου πολλές περιπτώσεις επηρεασμού δικαστών. Υπάρχει, φυσικά, η λογική πιθανότητα, να μην ήταν αθώος ο κατηγορούμε-

νος σε καμιά απ' τις περιπτώσεις που ξέρω. Δε σας φαίνεται όμως λίγο απίθανο; Σε τόσες πολλές περιπτώσεις ούτε ένας αθώος! Από παιδί άκουγα προσεχτικά τον πατέρα μου όταν μιλούσε στο σπίτι για διάφορες δίκες, αλλά και οι δικαστές που επισκέπτονταν το ατελιέ του, έλεγαν συνέχεια ιστορίες απ' το δικαστήριο. Είναι, βλέπετε, το μοναδικό θέμα συζήτησης στους κύκλους μας. Κι έπειτα, μόλις μου δόθηκε η δυνατότητα να πηγαίνω στο δικαστήριο, την εκμεταλλεύτηκα αμέσως. Παραβρέθηκα σε αναρίθμητες δίκες που βρίσκονταν στο πιο κρίσιμο στάδιο, παρακολούθησα την εξέλιξή τους, ως εκεί τουλάχιστον που επιτρέπεται, και δεν είδα ποτέ μου μια οριστική απαλλαγή». «Ούτε μία αθώωση, λοιπόν» είπε ο Κ., σαν να ζύγιζε τις ελπίδες του. «Αυτό επιβεβαιώνει τη γνώμη που έχω σχηματίσει προ πολλού για το δικαστήριο. Η ύπαρξή του στερείται νοήματος. Θα μπορούσαμε κάλλιστα να έχουμε στη θέση του ένα δήμιο, χωρίς ν' αλλάξει τίποτα». «Δεν είναι σωστό να γενικεύετε έτσι» είπε ο ζωγράφος ενοχλημένος. «Εγώ μίλησα μόνο βάσει της δικής μου πείρας». «Φτάνει για να καταλάβει κανείς» είπε ο Κ. «Ή μήπως έχετε ακούσει ότι παλιότερα υπήρξαν περιπτώσεις οριστικής απαλλαγής;» «Θα υπήρξαν ασφαλώς και τέτοιες περιπτώσεις» απάντησε ο ζωγράφος. «Είναι όμως εξαιρετικό δύσκολο να εξακριβωθεί. Οι αποφάσεις του δικαστηρίου δε δημοσιεύονται ποτέ, είναι απρόσιτες και στους ίδιους τους δικαστές. Το μόνο που μας παραδίδεται απ' τις παλιές δίκες είναι διάφορες εικασίες με τη μορφή θρύλων. Οι περισσότεροι από τους θρύλους αυτούς αναφέρουν περιπτώσεις οριστικής απαλλαγής, που μπορεί κανείς να πιστέψει, αν θέλει, αλλά όχι και να αποδείξει. Ωστόσο, έχουν κάποια αξία, περιέχουν κάποιες αλήθειες και είναι αρκετά γοητευτικοί. Έχω ζωγραφίσει μερικούς πίνακες με θέματα παρμένα από τέτοιους θρύλους». «Δύσκολο να μου αλλάξουν γνώμη μερικά παραμύθια» είπε ο Κ. «Φαντάζομαι, άλλωστε, πως δεν μπορείς να επικαλεστείς θρύλους στο δικαστήριο». Ο ζωγράφος έβαλε τα γέλια. «Όχι βέβαια» είπε. «Τότε δεν υπάρχει λόγος να χάνουμε τον καιρό μας» είπε ο Κ., πρόθυμος για την ώρα να συμβιβαστεί με όλες τις απόψεις του ζωγράφου, μόλο που έμοιαζαν τελείως απίθανες κι έρχονταν σε αντίφαση με προηγούμενους ισχυρισμούς του. Ο χρόνος πίεζε, δεν προλάβαινε να ελέγξει τους ισχυρισμούς

του ζωγράφου και πολύ περισσότερο να τους αντικρούσει. Γι' αυτό είπε: «Ας αφήσουμε λοιπόν κατά μέρος την οριστική απαλλαγή. Αναφέρατε άλλες δύο δυνατότητες». «Τη φαινομενική απαλλαγή και την παρελκυστική τακτική. Εδώ, ναι, υπάρχουν περιθώρια δράσης» είπε ο ζωγράφος. «Δε θέλετε όμως να βγάλετε το σακάκι σας προτού συνεχίσουμε; Πρέπει να ζεσταίνεστε πολύ». «Ναι» είπε ο Κ., που ως εκείνη τη στιγμή τον είχαν απορροφήσει εντελώς οι αναλύσεις του ζωγράφου, τώρα όμως που έγινε λόγος για τη ζέστη στο δωμάτιο, ένιωσε χοντρές σταγόνες ιδρώτα να κυλούν στο μέτωπό του. «Κάνει ανυπόφορη ζέστη». Ο ζωγράφος κούνησε το κεφάλι σαν να κατανοούσε απολύτως τη δυσφορία του. «Δε γίνεται ν' ανοίξουμε το παράθυρο;» ρώτησε ο Κ. «Όχι» απάντησε ο ζωγράφος. «Δεν είναι ακριβώς παράθυρο, είναι ένα απλό τζάμι χωνευτό στον τοίχο. Δεν ανοίγει». Μόλις τώρα συνειδητοποίησε ο Κ., πως όλη αυτή την ώρα περίμενε πως είτε ο ζωγράφος είτε ο ίδιος θα σηκωνόταν ξαφνικά και θα πήγαινε ν' ανοίξει το παράθυρο. Είχε τόση ανάγκη από λίγο φρέσκο αέρα, που ήταν πρόθυμος να εισπνεύσει με το στόμα ορθάνοιχτο ακόμα και την ομίχλη. Η αίσθηση ότι δεν υπήρχε πια ελπίδα για καθαρό αέρα του έφερε ίλιγγο. Χτύπησε ελαφρά το χέρι στο πουπουλένιο πάπλωμα δίπλα του και είπε με αδύναμη φωνή: «Καθόλου πρακτικό. Και ανθυγιεινό για την ατμόσφαιρα του δωματίου». «Α, μην το λέτε» υπερασπίστηκε το παράθυρό του ο ζωγράφος. «Εφαρμόζει τέλεια και κρατάει το δωμάτιο πιο ζεστό από ένα διπλό παράθυρο. Κι αν καμιά φορά θέλω να αερίσω –που κανονικά δε χρειάζεται, γιατί μπαίνει άφθονος αέρας απ' τις χαραμάδες– ανοίγω τη μια πόρτα ή και τις δυο». Κάπως παρηγορημένος ο Κ. απ' αυτή την εξήγηση, κοίταξε γύρω για να δει πού βρισκόταν η δεύτερη πόρτα. Ο ζωγράφος το πρόσεξε και είπε: «Είναι πίσω σας, αναγκάστηκα να τη φράξω με το κρεβάτι». Ο Κ. δεν είχε δει τη μικρή πόρτα στον τοίχο. «Ο χώρος εδώ είναι πολύ μικρός για ατελιέ» είπε ο ζωγράφος, σαν να ήθελε να προλάβει ένα επιτιμητικό σχόλιο του Κ. «Στρίμωξα τα πράγματά μου όπως όπως για να χωρέσουν. Η θέση του κρεβατιού μπροστά στην πόρτα δεν είναι βέβαια καθόλου κατάλληλη. Ο δικαστής, λογουχάρη, που ζωγραφίζω τώρα, μπαίνει πάντα απ' αυτή την πόρτα. Του έχω δώσει μάλιστα κι ένα κλειδί για να περιμένει μέσα, αν καμιά φορά τύχει

και λείπω. Συνήθως όμως έρχεται νωρίς το πρωί, όταν εγώ κοιμάμαι ακόμα. Ανοίγει τη ν πόρτα εδώ δίπλα μου, καταλαβαίνετε, και με κάνει κι αλαφιάζω μες στον ύπνο μου. Θα χάνατε κάθε σεβασμό για τους δικαστές, αν ακούγατε με τι βραιοιές τον περιλούζω όταν πηδάει πρωί πρωί πάνω απ' το κρεβάτι μου. Θα μπορούσα βέβαια να του πάρω πίσω το κλειδί, μα θα ήταν χειρότερα. Όλες οι πόρτες σε τούτο το κτίριο ανοίγουν μ' ένα απλό σπρώξιμο». Όσο κρατούσε αυτή η κουβέντα, ο Κ. αναρωπιόταν αν έπρεπε να βγάλει το σακάκι του. Όταν τέλος κατάλαβε, ότι αν δεν το έκανε, θα ήταν αδύνατον να μείνει άλλο, το έβγαλε και το ακούμπησε στα γόνατα για να το φορέσει πάλι μόλις θα τελείωνε η συζήτηση. Την ίδια στιγμή, ακούστηκε η φωνή μιας κοπέλας απ' έξω: «Τώρα έβγαλε το σακάκι του!» κι αμέσως μετά, ακούστηκε η φασαρία που έκαναν όλες οι υπόλοιπες καθώς στριμώχονταν μπροστά απ' τις χαραμάδες για να παρακολουθήσουν το θέαμα. «Τα κορίτσια νομίζουν» είπε ο ζωγράφος, «ότι βγάλατε το σακάκι για να σας ζωγραφίσω». «Α, έτσι» έκανε ο Κ., χωρίς πολλή όρεξη για αστεία. Δεν αισθανόταν καλύτερα από πριν κι ας είχε μείνει με το πουκάμισο. Σχεδόν απότομα, ρώτησε: «Πώς είπατε τις δυο άλλες δυνατότητες;» Είχε ξεχάσει πάλι τις ονομασίες. «Φαινομενική απαλλαγή και παρελκυστική τακτική» απάντησε ο ζωγράφος. Από σας εξαρτάται ποια θα διαλέξετε. Εγώ μπορώ να βοηθήσω και στις δύο, όχι φυσικά χωρίς τον ανάλογο κόπο. Η διαφορά είναι, ότι η φαινομενική απαλλαγή απαιτεί κατά διαστήματα έντονη προσπάθεια, ενώ η παρελκυστική τακτική απαιτεί πολύ λιγότερη, αλλά αδιάκοπη προσπάθεια. Ας αρχίσουμε με τη φαινομενική απαλλαγή. Αν την προτιμήσετε, το πρώτο που έχω να κάνω είναι να γράψω σε κόλλα αναφοράς μια βεβαίωση για την αθωότητά σας. Το κείμενο της βεβαίωσης μου έχει παραδοθεί απ' τον πατέρα μου κι είναι εντελώς απρόσβλητο. Ύστερα δείχνω τη βεβαίωση σ' όλους τους δικαστές που γνωρίζω. Αρχίζω, ας πούμε, με το δικαστή που ζωγραφίζω τώρα: θα έρθει σήμερα το απόγευμα για να μου ποζάρει. Του παρουσιάζω τη βεβαίωση, του εξηγώ πως είστε αθώος και εγγυώμαι προσωπικά για την αθωότητά σας. Κι αυτή η εγγύηση δεν έχει τυπικό, αλλά ουσιαστικό και δεσμευτικό χαρακτήρα». Στο βλέμμα του ζωγράφου καθρεφτίστηκε κάτι σαν επίπληξη για τον Κ. που τον φόρτωνε με το βάρος

μιας τέτοιας ευθύνης. «Πολύ ευγενικό εκ μέρους σας» είπε ο Κ. «Κι ο δικαστής, παρόλο που θα σας πιστέψει, δε θα με αθωώσει οριστικά;» «Σας είπα και πρωτύτερα, όχι» απάντησε ο ζωγράφος. «Εξάλλου, δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι θα με πιστέψουν όλοι οι δικαστές. Μερικοί μπορεί να ζητήσουν, για παράδειγμα, να σας δουν αυτοπροσώπως. Τότε, πρέπει να έρθετε μια φορά μαζί μου. Αν και, όταν φτάσουν εκεί τα πράγματα, η μάχη είναι ήδη μισοκερδισμένη, αφού θα έχετε τις δικές μου λεπτομερείς οδηγίες για τη στάση που πρέπει να κρατήσετε απέναντι στον κάθε δικαστή. Η κατάσταση δυσκολεύει με τους δικαστές που –είναι αναπότρεπτο να συμβεί κι αυτό– σε αποπέμπουν απ' την πρώτη στιγμή. Απ' αυτούς πρέπει να παραιτηθούμε. Φυσικά, θα κάνω ό,τι περνά απ' το χέρι μου, αν και δεν είναι υποχρεωτικό, γιατί η διαφωνία μερικών μεμονωμένων δικαστών δεν μπορεί να επηρεάσει το αποτέλεσμα. Όταν πείσω έναν ικανοποιητικό αριθμό δικαστών να συνυπογράψουν τη βεβαίωση, πηγαίνω στο δικαστή που ασχολείται σ' εκείνο το στάδιο με τη δίκη σας. Αν κατά καλή μας τύχη πάρω και τη δική του υπογραφή, τότε η εξέλιξη είναι λίγο πιο γρήγορη απ' ό,τι συνήθως. Σ' αυτό το σημείο τα περισσότερα εμπόδια έχουν πια ξεπεραστεί, ο κατηγορούμενος περνάει σε μια φάση μεγάλης αισιοδοξίας. Είναι ίσως περίεργο, αλλά σ' αυτό το στάδιο όλοι νιώθουν μεγαλύτερη αισιοδοξία απ' ό,τι μετά την απαλλαγή τους. Δε χρειάζεται πια καμιά ιδιαίτερη προσπάθεια. Ο δικαστής, έχοντας στα χέρια σαν εγγύηση τις υπογραφές ενός σεβαστού αριθμού συναδέλφων του, μπορεί να σας απαλλάξει με τη συνείδηση ήσυχη και είναι σίγουρο πως θα το κάνει –αφού τελειώσει με τις αναγκαίες διατυπώσεις– γιατί δεν υπάρχει λόγος να δυσσαρεστήσει εμένα και τους άλλους γνωστούς του. Κι εσείς βγαίνετε απ' την πόρτα του δικαστηρίου σαν ελεύθερος άνθρωπος». «Δηλαδή, μετά απ' αυτό θα είμαι ελεύθερος;» ρώτησε ο Κ. διστακτικά. «Ναι» είπε ο ζωγράφος, «φαινομενικά ελεύθερος όμως, ή καλύτερα, προσωρινά ελεύθερος. Γιατί οι κατώτεροι δικαστές, στους οποίους ανήκουν οι γνωστοί μου, δεν έχουν το δικαίωμα να απαλλάξουν κάποιον οριστικά. Αυτό το δικαίωμα το έχει μόνο το Ανώτατο Δικαστήριο που είναι για σας, για μένα και για κάθε άλλον τελειώς απρόσιτο. Κανείς μας δεν ξέρει πώς είναι εκεί, και μια που το 'φερε ο λόγος, δε θέλουμε και να μάθουμε. Οι

δικοί μας δικαστές δεν έχουν το σπουδαίο προνόμιο ν' απαλλάσσουν οριστικά τον κατηγορούμενο, διατηρούν όμως το δικαίωμα να παίρνουν για ένα διάστημα απ' τους ώμους του το φορτίο της κατηγορίας. Τούτο σημαίνει πως, αν αθωωθείτε κατ' αυτό τον τρόπο, θα απαλλαγείτε μεν προσωρινά, η κατηγορία όμως θα εξακολουθήσει να κρέμεται πάνω απ' το κεφάλι σας, έτοιμη να ενεργοποιηθεί πάλι με τη σχετική διαταγή απ' τα ανώτερα κλιμάκια. Μπορώ επίσης να σας πληροφορήσω, χάρη στους στενούς δεσμούς μου με το δικαστήριο, για τη διαφορά μεταξύ οριστικής και φαινομενικής απαλλαγής από καθαρά τυπική άποψη. Στην οριστική απαλλαγή ο φάκελος της δίκης αποσύρεται εντελώς, εξαφανίζεται όχι μόνο η κατηγορία, αλλά και όλα τα σχετικά έγγραφα, ως και η αθωωτική απόφαση, σαν να μην υπήρξαν ποτέ. Δε συμβαίνει όμως το ίδιο και με τη φαινομενική απαλλαγή. Ο φάκελος παραμένει ανέπαφος και προστίθεται η δήλωση της αθωότητας, η απαλλακτική απόφαση και το σκεπτικό στο οποίο στηρίχτηκε. Κατά τ' άλλα, η διαδικασία συνεχίζεται κανονικά, ο φάκελος πηγαινόερχεται, σύμφωνα με τις απαιτήσεις της ρουτίνας των γραφείων, απ' τ' ανώτερα κλιμάκια στα κατώτερα και αντίστροφα, άλλοτε πιο γρήγορα κι άλλοτε με καθυστερήσεις, και με μεγαλύτερες ή μικρότερες διακοπές. Αυτά τα πήγαν' έλα είναι αναρίθμητα. Αν δεν είσαι μες στα πράγματα, μπορεί να σου δημιουργηθεί η εντύπωση ότι όλα έχουν πια ξεχαστεί, ο φάκελος χάθηκε και η αθώωση είναι οριστική. Ένας μνημένος, ωστόσο, δε θα πιστέψει ποτέ κάτι τέτοιο. Δεν υπάρχει περίπτωση απώλειας εγγράφου, και το δικαστήριο δεν ξεχνάει ποτέ. Μια μέρα –όταν κανείς δεν το περιμένει– κάποιος δικαστής παίρνει το φάκελο στα χέρια του, τον μελετά προσεχτικά, διαπιστώνει πως στη σχετική υπόθεση η κατηγορία βρίσκεται ακόμα εν ισχύ και διατάζει άμεση σύλληψη. Σύμφωνα με το παραπάνω παράδειγμα, ανάμεσα στη φαινομενική απαλλαγή και την καινούρια σύλληψη μεσολαβεί ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Δεν είναι καθόλου απίθανο. Ξέρω μερικές τέτοιες περιπτώσεις. Εξίσου πιθανό είναι να ξεκινήσει ο κατηγορούμενος απ' το δικαστήριο με την απαλλακτική απόφαση στο χέρι, και μόλις φτάσει σπίτι, να βρει τους φύλακες έτοιμους να τον ξανασυλλάβουν». «Και η δίκη αρχίζει πάλι απ' την αρχή;» ρώτησε ο Κ., με κάποια δυσπιστία. «Φυσικά» είπε ο ζω-

γράφος, «η δίκη αρχίζει πάλι απ' την αρχή, αλλά η δυνατότητα μιας νέας φαινομενικής απαλλαγής υπάρχει πάντα. Δίχως να τα παρατήσεις ούτε λεπτό, πρέπει να συγκεντρώσεις πάλι τις δυνάμεις σου και να συνεχίσεις τον αγώνα». Αυτό το τελευταίο το πρόσθεσε μάλλον επειδή ο Κ. του έδωσε την εντύπωση πως ένιωθε λίγο απογοητευμένος. «Όμως» ρώτησε ο Κ., σαν να ήθελε να προλάβει καινούριες αποκαλύψεις, «η εξασφάλιση μιας δεύτερης απαλλαγής δεν είναι πιο δύσκολη απ' την πρώτη;» «Πάνω σ' αυτό» απάντησε ο ζωγράφος, «δεν μπορεί να μιλήσει κανείς με βεβαιότητα. Ίσως σκεφτήκατε πως οι δικαστές επηρεάζονται αρνητικά από τη δεύτερη σύλληψη. Αυτό σίγουρα δεν ισχύει. Ήδη με την έκδοση της απαλλακτικής απόφασης θεωρείται δεδομένο ότι θα ακολουθήσει και δεύτερη σύλληψη. Δεν επηρεάζονται λοιπόν καθόλου απ' αυτό. Υπάρχουν άλλοι λόγοι που κάνουν τους δικαστές να βλέπουν με διαφορετικό μάτι την υπόθεση, ακόμη κι από αυστηρά νομική άποψη. Οι προσπάθειες λοιπόν για την καινούρια απαλλαγή πρέπει να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες και να είναι εξίσου σοβαρές και επίμονες». «Και φυσικά, ούτε η δεύτερη απαλλαγή είναι οριστική» είπε ο Κ., κουνώντας αποδοκιμαστικά το κεφάλι του. «Σε καμιά περίπτωση» είπε ο ζωγράφος. «Τη δεύτερη απαλλαγή ακολουθεί η τρίτη σύλληψη, την τρίτη απαλλαγή η τέταρτη σύλληψη, και πάει λέγοντας. Αυτό ακριβώς σημαίνει ο όρος φαινομενική απαλλαγή». Ο Κ. δεν είπε τίποτα. «Μάλλον δε βρίσκετε ιδιαίτερα ελκυστική τη φαινομενική απαλλαγή» είπε ο ζωγράφος. «Ίσως η παρελκυστική τακτική σας ταιριάζει καλύτερα. Θέλετε να σας περιγράψω τα βασικά χαρακτηριστικά της;» Ο Κ. έγνεψε καταφατικά. Ο ζωγράφος είχε απλωθεί με άνεση στην πολυθρόνα του, ξύνοντας ελαφρά το στήθος και τα πλευρά του, με το χέρι μέσα απ' την ξεκούμπωτη πιτζάμα. «Ο αντικειμενικός σκοπός της παρελκυστικής τακτικής» είπε, στυλώνοντας για μια στιγμή τα μάτια στο κενό, σαν να αναζητούσε τα λόγια που θα τον βοηθούσαν να διατυπώσει τη σκέψη του με απόλυτη σαφήνεια, «είναι να κρατήσει τη δίκη στα πρώτα στάδια. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού είναι αναγκαίο ο κατηγορούμενος και ο αντιπρόσωπός του, κυρίως ο δεύτερος, να διατηρούν αδιάκοπη προσωπική επαφή με το δικαστήριο. Επιτρέψτε μου να επαναλάβω πως αυτό δεν απαιτεί τη μεγάλη δαπάνη δυνάμεων που είναι

απαραίτητη για την επίτευξη της φαινομενικής απαλλαγής, επιβάλλει ωστόσο πολύ μεγαλύτερη προσοχή κι επαγρύπνηση. Δεν πρέπει να χάνεις ούτε στιγμή τη δίκη απ' τα μάτια σου, πρέπει να επισκέπτεσαι τον αρμόδιο δικαστή όχι μόνο σε τακτικά διαστήματα, αλλά και με κάθε έκτακτη ευκαιρία, προσπαθώντας να καλλιεργήσεις μέσα του συμπάθεια για το άτομό σου. Αν δεν τον γνωρίζεις προσωπικά, τότε πρέπει να τον επηρεάσεις έμμεσα, χρησιμοποιώντας τους δικαστές που ξέρεις, χωρίς βέβαια να εγκαταλείψεις ποτέ την προσπάθεια να τον συναντήσεις ο ίδιος. Αν δεν παραλειφθεί τίποτε απ' όλ' αυτά, τότε είναι σχεδόν βέβαιο πως η δίκη δε θα προχωρήσει πέρα απ' το πρώτο στάδιο, πράγμα που δε σημαίνει και την οριστική διακοπή της. Απλώς, ο κατηγορούμενος δεν κινδυνεύει από μια καταδικαστική απόφαση, σαν να είναι πια ελεύθερος. Τα πλεονεκτήματα της παρελκυστικής τακτικής απέναντι στη φαινομενική απαλλαγή είναι ότι εξασφαλίζει στον κατηγορούμενο ένα μέλλον λιγότερο αβέβαιο. Τον γλιτώνει απ' την αγωνία των ξαφνικών συλλήψεων και το φόβο πως οποιαδήποτε στιγμή, αδιάφορο σε τι κατάσταση βρίσκεται, μπορεί να βρεθεί υποχρεωμένος να επιστρατεύσει όλες του τις δυνάμεις για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις μιας νέας φαινομενικής απαλλαγής. Η παρελκυστική τακτική έχει κι αυτή τα μειονεκτήματά της, που δεν είναι σωστό να παραγνωρίζονται. Δεν εννοώ το ζήτημα της προσωπικής ελευθερίας. Ούτε με τη φαινομενική απαλλαγή κερδίζει κανείς ποτέ ουσιαστικά την ελευθερία του. Το μειονέκτημα βρίσκεται αλλού. Η πρόοδος της δίκης δεν μπορεί να αναστέλλεται επ' άπειρον χωρίς να υπάρχουν αληθοφανείς λόγοι. Πρέπει τυπικά να γίνονται κάποιες ενέργειες. Λαμβάνονται από καιρό σε καιρό ορισμένα μέτρα, ο κατηγορούμενος ανακρίνεται, καλούνται μάρτυρες, και τα λοιπά. Είναι απαραίτητος κανόνας: κάθε δίκη πρέπει να προχωράει διαρκώς, έστω και μέσα στο μικρό κύκλο όπου τεχνητά έχει περιοριστεί. Αυτό συνεπάγεται μερικές δυσάρεστες υποχρεώσεις για τον κατηγορούμενο, όχι σοβαρές όμως. Όλα γίνονται για καθαρά τυπικούς λόγους. Οι ανακρίσεις, για παράδειγμα, είναι πάρα πολύ σύντομες. Αν τύχει καμιά φορά και δεν έχεις χρόνο ή όρεξη να πας, μπορείς να το αποφύγεις με μια πρόχειρη δικαιολογία. Με ορισμένους δικαστές μάλιστα, υπάρχει η δυνατότητα

για προγραμματισμένες συναντήσεις επί μακρό χρονικό διάστημα. Εφόσον είσαι κατηγορούμενος, πρέπει να παρουσιάζεσαι κάπου κάπου στο δικαστή». Ενώ ο ζωγράφος μιλούσε ακόμη, ο Κ. πήρε το σακάκι του στο χέρι και σηκώθηκε. «Σηκώθηκε!» ακούστηκε αμέσως μια φωνή έξω απ' την πόρτα. «Φεύγετε κιάλας;» ρώτησε ο ζωγράφος, όρθιος κι αυτός τώρα. «Σίγουρα σας πείραξε ο βαρύνς αέρας του δωματίου. Λυπάμαι. Θα μπορούσα να σας πω αρκετά ακόμη. Αναγκάστηκα να 'μαι όσο πιο συνοπτικός γίνεται, ελπίζω όμως να έγινα κατανοητός». «Α, ναι» είπε ο Κ., που τον είχε πονέσει το κεφάλι απ' την προσπάθεια να παρακολουθεί με προσοχή τους συλλογισμούς του ζωγράφου. Παρά τη διαβεβαίωση του Κ. ότι είχε καταλάβει, ο ζωγράφος έκανε μια σύντομη ανακεφαλαίωση, σαν να ήθελε να δώσει στον Κ. λίγο κουράγιο για το δρόμο: «Κοινό στοιχείο και στις δύο μεθόδους είναι ότι αποτρέπουν την έκδοση καταδικαστικής απόφασης». «Εμποδίζουν όμως ταυτόχρονα και την οριστική απαλλαγή» είπε ο Κ. με σιγανή φωνή, σαν να ντρεπόταν που το είχε καταλάβει. «Συλλάβατε την ουσία του πράγματος» έκανε ο ζωγράφος γρήγορα. Ο Κ. άπλωσε το χέρι για να πάρει το παλτό του, ενώ δεν μπορούσε ν' αποφασίσει ακόμη αν θα έβαζε επιτέλους το σακάκι του ή όχι. Θα προτιμούσε να τα κάνει όλα έναν μπόγο και να τρέξει έξω, στον καθαρό αέρα. Ούτε η σκέψη των κοριτσιών τον παρακίνησε να ντυθεί, μολονότι τις άκουγε να φωνάζουν προκαταβολικά η μια στην άλλη ότι φοράει το σακάκι του. Ο ζωγράφος, που ενδιαφερόταν να μάθει τις προθέσεις του, είπε: «Απ' ό,τι φαίνεται, δεν έχετε αποφασίσει ακόμη ποιο δρόμο θ' ακολουθήσετε. Κι εγώ στη θέση σας θα δίσταζα. Το θέμα είναι σοβαρό. Πρέπει να ζυγίσει κανείς πολύ προσεχτικά τα υπέρ και τα κατά. Η διαφορά είναι πολύ λεπτή. Μην ξεχνάτε όμως ότι ο χρόνος πιέζει». «Θα σας επισκεφτώ πάλι σύντομα» είπε ο Κ., που φόρεσε ξαφνικά το σακάκι με αποφασιστικότητα, έριξε το παλτό στους ώμους και κατευθύνθηκε βιαστικά προς την πόρτα. Τα κορίτσια άρχισαν αμέσως να σκουίζουν. Ο Κ. είχε την αίσθηση ότι τις έβλεπε με τα μάτια του πίσω απ' την πόρτα. «Πρέπει να κρατήσετε το λόγο σας» είπε ο ζωγράφος, που τον είχε ακολουθήσει, «διαφορετικά θα έρθω εγώ στην τράπεζα για να σας ρωτήσω ο ίδιος». «Ξεκλειδώστε, παρακαλώ, την πόρτα» είπε ο Κ. τραβώντας το πόμολο,

που του έφερε αντίσταση, γιατί τα κορίτσια το κρατούσαν σταθερό απ' έξω. «Δε θέλετε ν' αποφύγετε τα κορίτσια;» ρώτησε ο ζωγράφος. «Καλύτερα να φύγετε από δω» συνέχισε, δείχνοντας την πορτούλα πίσω απ' το κρεβάτι, Ο Κ. συμφώνησε πρόθυμα και βρέθηκε γρήγορα πίσω στο κρεβάτι. Αντί όμως να του ανοίξει την πόρτα, ο ζωγράφος τρύπωσε κάτω απ' το κρεβάτι λέγοντας: «Έχω έναν πίνακα για πούλημα. Θα τον δείτε μια στιγμή;» Ο Κ. δεν ήθελε να φανεί αγενής, ο ζωγράφος είχε δείξει αληθινό ενδιαφέρον για την υπόθεσή του, υποσχέθηκε να τον βοηθήσει, ενώ εκείνος είχε ξεχάσει τελείως να θίξει το ζήτημα της αμοιβής. Δεν μπορούσε λοιπόν να φέρει αντίρρηση και δέχτηκε να δει τον πίνακα, μολονότι έτρεμε από ανυπομονησία να φύγει. Ο ζωγράφος τράβηξε κάτω απ' το κρεβάτι μια στοίβα με πίνακες χωρίς κορνίζα και φύσηξε με δύναμη το παχύ στρώμα σκόνης που τους κάλυπτε. Ένα σύννεφο σκόνης στροβιλίστηκε για κάμποσο μπροστά στα μάτια του Κ., κόβοντάς του την ανάσα. «Τοπίο με λιβάδι» είπε ο ζωγράφος, δίνοντας τον πίνακα στον Κ. Παρίστανε δυο λιγνά δέντρακια που φύτρωναν μακριά το ένα απ' τ' άλλο πάνω στο σκουρόχρωμο χορτάρι, με φόντο τα πλούσια χρώματα ενός ηλιοβασιλέματος. «Πολύ ωραίος» είπε ο Κ., «τον αγοράζω». Ο Κ. χάρηκε που ο ζωγράφος αντί να ενοχληθεί απ' τον βιασμένο, ξερό τρόπο που εκδήλωσε το θαυμασμό του, τράβηξε άλλον έναν πίνακα κάτω απ' το κρεβάτι. «Αυτός είναι κατά κάποιον τρόπο το συμπλήρωμά του» είπε ο ζωγράφος. Ανεξάρτητα απ' την πρόθεση του δημιουργού, οι δυο πίνακες δεν παρουσίαζαν καμία διαφορά: τα δέντρα, το χορτάρι, το ηλιοβασιλέμα, όλα ίδια. Για τον Κ. όμως αυτά ήταν λεπτομέρειες. «Είναι ωραία τοπία» είπε. «Θα τους αγοράσω και τους δυο και θα τους κρεμάσω στο γραφείο μου». «Φαίνεται ότι σας αρέσει το θέμα» είπε ο ζωγράφος, σηκώνοντας και τρίτο πίνακα. «Είστε τυχερός, γιατί έχω κι άλλον, παρόμοιο». Αντί για παρόμοιο θα 'κανε καλύτερα να πει ολόιδιο. Ο ζωγράφος εκμεταλλευόταν με τον πιο αριστοτεχνικό τρόπο την ευκαιρία να πουλήσει παλιά έργα του. «Τον παίρνω κι αυτόν» είπε ο Κ. «Πόσο κάνουν και οι τρεις μαζί;» «Αυτό αφήστε το για την επόμενη φορά» απάντησε ο ζωγράφος. «Έχετε καθυστερήσει ήδη αρκετά σήμερα. Δε θα χαθούμε, βέβαια. Πάντως, χαίρομαι που σας αρέσουν οι πίνακές μου. Θα σας στείλω μαζί κι όλους τους άλ-

λους που έχω από δω κάτω. Είναι όλοι τοπία. Έχω κάνει πολλές σπουδές πάνω στο ίδιο θέμα. Σε μερικούς δεν αρέσουν καθόλου, γιατί είναι πολύ σκοτεινοί και μελαγχολικοί, σε άλλους όμως, όπως σ' εσάς, αρέσουν ακριβώς για τον ίδιο λόγο». Ο Κ. δεν είχε ούτε την όρεξη ούτε το μυαλό ν' ακούει τις επαγγελματικές εκμυστηρεύσεις του διακονιάρη ζωγράφου. «Τυλίξτε τους όλους!» φώναξε, διακόπτοντας τη λογοδιάρροια του ζωγράφου. «Αύριο θα στείλω τον υπηρέτη μου να τους πάρει». «Δε χρειάζεται» είπε ο ζωγράφος, «Μπορώ να βρω έναν άνθρωπο να τους κουβαλήσει για να τους πάρετε μαζί σας τώρα». Και ξεκλείδωσε επιτέλους την πόρτα, σκύβοντας πάνω απ' το κρεβάτι. «Πατήστε ελεύθερα στο κρεβάτι» είπε στη συνέχεια. «Έτσι κάνουν όλοι». Και χωρίς την παρότρυνση του ζωγράφου ο Κ. δε θα είχε διαστάσει καθόλου, βρισκόταν μάλιστα κιόλας με το ένα πόδι πάνω στο πάπλωμα, όταν το βλέμμα του έπεσε έξω απ' την ανοιχτή πόρτα και τράβηξε πάλι το πόδι πίσω. «Τι είναι αυτό;» ρώτησε το ζωγάφο. «Γιατί τόση έκπληξη;» έκανε εκείνος, ξαφνιασμένος με τη σειρά του. «Είναι τα γραφεία του δικαστηρίου. Δεν το ξέρατε; Σχεδόν σ' όλες τις σοφίτες υπάρχουν γραμματείες του δικαστηρίου, γιατί θα γινόταν εξαίρεση εδώ; Και το ατελιέ μου στην πραγματικότητα ανήκει στις γραμματείες, αλλά το δικαστήριο είχε την καλοσύνη να μου το παραχωρήσει». Αυτό που αναστάτωσε κυρίως τον Κ. δεν ήταν ότι το δικαστήριο είχε εγκαταστήσει κι εδώ γραφεία. Πολύ περισσότερο τρόμαξε απ' την άγνοιά του σ' ό,τι είχε σχέση με το δικαστήριο. Θεωρούσε ότι ο βασικότερος κανόνας συμπεριφοράς ενός κατηγορούμενου ήταν να είναι πάντα προετοιμασμένος, να μην ξαφνιάζεται ποτέ κι από τίποτε, να μη χαζεύει στα δεξιά του ανύποπτος, τη στιγμή που ο δικαστής στέκει στο αριστερό πλευρό του –κι ακριβώς αυτό τον κανόνα παραβίαζε μεγαλοπρεπώς κάθε λίγο και λιγάκι. Μπροστά του υπήρχε ένας μακρόστενος διάδρομος, απ' όπου ερχόταν ένα αεράκι αρκετά δροσερό συγκριτικά με τον πνιγηρό αέρα στο ατελιέ. Και στις δυο πλευρές του διαδρόμου υπήρχαν στημένοι πάγκοι, όπως και στην αίθουσα αναμονής της γραμματείας που ήταν αρμόδια για την υπόθεσή του. Φαίνεται πως υπήρχαν αυστηρές προδιαγραφές για τη διαρρύθμιση των γραφείων. Εκείνη τη στιγμή, δεν υπήρχε μεγάλη κίνηση. Ένας άντρας καθόταν μισοξαπλωμένος σ' έναν πάγκο. Έμοιαζε να κοι-

μάται πάνω στο ξύλο με το πρόσωπο χωμένο ανάμεσα στα μπρότσα. Κάποιος άλλος στεκόταν στο βάθος του μισοσκότεινου διαδρόμου. Ο Κ. ανέβηκε τώρα στο κρεβάτι κι ο ζωγράφος τον ακολουθήσε με τους πίνακες. Δε δυσκολεύτηκαν να βρουν έναν κλητήρα του δικαστηρίου –ο Κ. τους αναγνώριζε τώρα αμέσως απ' το χρυσό κουμπί που φάνταζε ανάμεσα στα κανονικά κουμπιά του πολιτικού σακακιού– κι ο ζωγράφος του έδωσε εντολή να συνοδέψει με τους πίνακες τον Κ., που προχωρούσε σχεδόν τρεκλίζοντας, με το μαντίλι σφιχτά στο στόμα. Κόντευαν να φτάσουν στην έξοδο, όταν φάνηκε το τσούρμο των κοριτσιών που έτρεχαν καταπάνω του. Τελικά, δεν κατάφερε να τις αποφύγει. Προφανώς είδαν ν' ανοίγει η δεύτερη πόρτα του ατελιέ κι έκαναν γρήγορα το γύρο για να μπουν από τη άλλη μεριά. «Δεν μπορώ να σας συνοδέψω άλλο!» φώναξε ο ζωγράφος γελώντας, στριμωγμένος ανάμεσα στα κορίτσια. «Καλή αντάμωση! Και μην αργήσετε να πάρετε μιαν απόφαση!» Ο Κ. δε γύρισε να τον κοιτάξει. Μόλις βγήκε στο δρόμο, πήρε την πρώτη άμαξα που περνούσε. Ανυπομονούσε να ξεφορτωθεί τον κλητήρα, ένιωθε το χρυσόκουμπό του σαν αγκάθι στο μάτι, αν και πιθανότατα δε θα τραβούσε την προσοχή κανενός άλλου. Γεμάτος επαγγελματικό ζήλο, ο υπηρέτης πήγε και κάθισε δίπλα στον αμαξά. Ο Κ. τον ανάγκασε να κατέβει πάλι. Το μεσημέρι είχε περάσει όταν η άμαξα στάθηκε μπροστά στην τράπεζα. Θα παρατούσε ευχαρίστως τους πίνακες στην άμαξα, σκέφτηκε όμως ότι μπορεί να χρειάζόταν καμιά φορά να τους δείξει στο ζωγάφο. Έτσι, είτε να τους πάνε στο γραφείο του, όπου τους κλείδωσε στο τελευταίο ντουλάπι, για να τους κρύψει τουλάχιστον δυο τρεις μέρες ακόμη απ' το βλέμμα του Υποδιευθυντή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Ο ΕΜΠΟΡΟΣ ΜΠΛΟΚ
Η ΑΝΑΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ

Με τα πολλά, ο Κ. αποφάσισε να πάρει την υπόθεσή του απ' τα χέρια του δικηγόρου. Αν και διατηρούσε ορισμένες αμφιβολίες για την ορθότητα αυτής της ενέργειας, τελικά υπερίσχυσε η άποψη ότι ήταν αναγκαία. Τη μέρα που διάλεξε να το ανακοινώσει στο δικηγόρο δεν μπορούσε να συγκεντρωθεί στη δουλειά του. Καθυστέρησε στο γραφείο ώς αργά το βράδυ, γιατί είχε αφήσει διάφορες εκκρεμότητες, κι όταν έφτασε μπροστά στην πόρτα του δικηγόρου, ήταν κιόλας περασμένες δέκα. Ακόμη και τότε, ενώ ήταν έτοιμος να χτυπήσει το κουδούνι, σκεφτόταν μήπως θα 'ταν καλύτερα να του γνωστοποιήσει την απόλυση τηλεφωνικά ή με μια επιστολή, αποφεύγοντας έτσι τις δυσκολίες μιας εξήγησης πρόσωπο με πρόσωπο. Ωστόσο, προτίμησε να μη στερηθεί τα πλεονεκτήματα μιας προσωπικής συνάντησης. Στις άλλες δυο περιπτώσεις ο δικηγόρος θα δεχόταν την απόλυσή του σιωπηλά ή το πολύ με μια σύντομη τυπική απάντηση, κι ο Κ. δε θα μάθαινε ποτέ, εκτός κι αν έπαιρνε λόγια απ' τη Λένι, τις αντιδράσεις του και κυρίως τις συνέπειες που θα είχε για τον ίδιο αυτή η απόλυση, σύμφωνα με την όχι ασήμαντη γνώμη του καθηγητή Χουλντ. Αν όμως καθόταν απέναντί του και του ανακοίνωνε αιφνιδιαστικά ότι τον απολύει, θα συμπέραινε εύκολα ό,τι τον ενδιέφερε απ' την έκφραση του προσώπου και τη συμπεριφορά του, όσο κι αν ο άλλος προσπαθούσε να κρύψει τα αισθήματά του. Υπήρχε επίσης πάντα η πιθανότητα ο δικηγόρος να μεταπειθεί με τα επιχειρήματά του τον Κ., αναγκάζοντάς τον ν' αλλάξει απόφαση.

Το πρώτο χτύπημα στην πόρτα του δικηγόρου έμεινε ως συνήθως χωρίς αποτέλεσμα. «Πολύ αργεί η Λένι» σκέφτηκε ο Κ. Ήταν όμως ευχαριστημένος που, όπως γινόταν συχνά, δεν ξεφύ-

τρωσε κανένας άλλος, εκείνος με τη ρόμπα, για παράδειγμα, αρχίζοντας τις ενοχλητικές ερωτήσεις. Καθώς πατούσε για δεύτερη φορά το κουδούνι, κοίταξε την άλλη πόρτα πίσω του. Δεν άνοιξε ούτε αυτή. Τέλος, στο παραθυράκι της πόρτας του δικηγόρου, εμφανίστηκαν δυο μάτια· όχι όμως της Λένι. Κάποιος ξεκλείδωσε την πόρτα, αλλά την κράτησε μια στιγμή ακόμα κλειστή πιέζοντάς την με το σώμα του, ώσπου φώναξε προς το εσωτερικό του σπιτιού: «Αυτός είναι!» και μόνο τότε άνοιξε. Ο Κ., που στο μεταξύ έσπρωχνε την πόρτα με δύναμη, γιατί άκουσε πίσω του το βιαστικό γύρισμα του κλειδιού στο άλλο διαμέρισμα, όρμηξε κυριολεκτικά μέσα, προλαβαίνοντας να δει τη Λένι, στην οποία προφανώς απευθυνόταν η προειδοποιητική φωνή, να τρέχει με το νυχτικό στο βάθος του διαδρόμου. Έμεινε για μια στιγμή με το βλέμμα στυλωμένο εκεί, κι έπειτα γύρισε στον ανθρωπάκο που του άνοιξε. Ήταν ένας μικρόσωμος, ξερακιανός άντρας με γενειάδα, που κρατούσε ένα κερδί. «Είστε στην υπηρεσία του δικηγόρου;» ρώτησε ο Κ. «Όχι» απάντησε ο άλλος. «Δεν είμαι του σπιτιού. Είμαι πελάτης. Έχω έρθει για την υπόθεσή μου». «Χωρίς σακάκι;» ρώτησε ο Κ., δείχνοντας με το χέρι την αταίριαστη αμφίεση του άντρα. «Α, με συγχωρείτε!» είπε εκείνος, κοιτάζοντας τα ρούχα του κάτω απ' το φως του κεριού, σαν να διαπίστωνε μόλις τώρα την κατάστασή του. «Έχετε τη Λένι φιλενάδα;» ρώτησε ο Κ. κοφτά. Έστεκε με τα πόδια λίγο ανοιχτά και στα χέρια, σταυρωμένα πίσω απ' την πλάτη, κρατούσε το καπέλο του. Το χοντρό παλτό που φορούσε του έδινε ένα αίσθημα ανωτερότητας απέναντι στο μικροκαμωμένο άντρα. «Για τ' όνομα του Θεού» αναφώνησε εκείνος, φέρνοντας με φρίκη το χέρι μπροστά στο πρόσωπο. «Όχι, όχι, πώς σας πέρασε απ' το μυαλό;» «Καλά, σας πιστεύω» είπε ο Κ. χαμογελώντας. «Αλλά τώρα –ελάτε μαζί μου». Του έγνεψε με το καπέλο να προπορευτεί. «Πώς λέγεστε;» ρώτησε ο Κ. καθώς προχωρούσαν. «Μπλοκ. Έμπορος Μπλοκ» είπε ο άνθρωπος, γυρίζοντας προς τον Κ., που δεν τον άφησε ωστόσο να σταματήσει. «Είναι το αληθινό σας όνομα;» ρώτησε ο Κ. «Βεβαίως» ήταν η απάντηση. «Μα γιατί αμφιβάλλετε;» «Δεν ξέρω, μπορεί για κάποιο λόγο να μη θέλετε ν' αποκαλύψετε το πραγματικό σας όνομα» είπε ο Κ. Ένωθε άνετα όπως όταν βρίσκεται κανείς σε ξένο τόπο και συζητάει με παρακατιανούς ανθρώπους: χωρίς να

φανερώνει τις βαθύτερες σκέψεις του, ακροάται απ' υψηλού τα μηδαμινά τους προβληματάκια, αφιερώνοντας ελάχιστο μέρος της προσοχής του κατά τα κέφια της στιγμής. Μπροστά στο γραφείο του δικηγόρου ο Κ. σταμάτησε, άνοιξε την πόρτα και φώναξε στον έμπορο που εξακολουθούσε να προχωράει πειθήνια στο διάδρομο. «Πιο σιγά! Φωτίστε εδώ!» Είχε σκεφτεί ότι η Λένι μπορεί να ήταν κρυμμένη εκεί. Έβαλε τον έμπορο να ψάξει σ' όλες τις γωνιές, αλλά το δωμάτιο ήταν άδειο. Μπροστά στον πίνακα του Δικαστή τον ανάγκασε να σταματήσει τραβώντας τον απ' τις τιράντες. «Ξέρετε ποιος είναι αυτός;» ρώτησε, δείχνοντας ψηλά με το δάχτυλο. Ο έμπορος σήκωσε το κερί, ανοιγόκλεισε τα μάτια και είπε: «Είναι ένας Δικαστής». «Ανώτερος Δικαστής;» ρώτησε ο Κ., στέκοντας τώρα λίγο στο πλάι και μπροστά του για να παρατηρήσει την εντύπωση που του έκανε ο πίνακας. Ο έμπορος σήκωσε το βλέμμα με δέος. «Ναι, ανώτερος Δικαστής» είπε. «Δεν είστε και πολύ διορατικός» είπε ο Κ. «Είναι ο κατώτερος απ' όλους». «Αλήθεια, τώρα που το λέτε» είπε ο άλλος χαμηλώνοντας το κερί. «Το έχω ξανακούσει αυτό». «Μα φυσικά» φώναξε ο Κ. «Πώς μου διέφυγε; Σίγουρα το έχετε ξανακούσει». «Τι εννοείτε “σίγουρα”»; ρώτησε ο έμπορος, καθώς ο Κ. τον έσπρωχνε κακήν κακώς προς την πόρτα. Όταν έφτασαν στο διάδρομο, ο Κ. είπε: «Φαντάζομαι ότι ξέρετε πού κρύφτηκε η Λένι, ε;» «Κρύφτηκε;» είπε ο έμπορος. «Δε νομίζω πως κρύφτηκε. Φτιάχνει τη σούπα του δικηγόρου στην κουζίνα». «Και γιατί δε μου το είπατε αμέσως;» ρώτησε ο Κ. «Εκεί ήθελα να σας πάω, αλλά με φωνάξατε πίσω» απάντησε ο έμπορος, μπερδεμένος απ' τις αντιφατικές εντολές του Κ. «Περνιέστε για έξυπνος;» είπε ο Κ. «Τέλος πάντων, οδηγήστε με στην κουζίνα!» Ο Κ., που έμπαινε πρώτη φορά στην κουζίνα, ξαφνιάστηκε απ' τις μεγάλες διαστάσεις και τον πλούσιο εξοπλισμό της. Μόνο ο φούρνος ήταν τρεις φορές πιο μεγάλος απ' τους κανονικούς, κι όσο για τα υπόλοιπα, δε διακρίνονταν καλά, επειδή το μοναδικό φως ήταν μια μικρή λάμπα κρεμασμένη κοντά στην πόρτα. Μπροστά στο φούρνο στεκόταν η Λένι με τη συνηθισμένη άσπρη ποδιά της κι έσπαζε αυγά μέσα σε μια κασαρόλα. «Καλησπέρα, Γιόζεφ» είπε, στρέφοντας ελαφρά το κεφάλι προς το μέρος του. «Καλησπέρα» είπε ο Κ., δείχνοντας επιτακτικά στον έμπορο μια καρτέλα παράμερα. Εκείνος πήγε και κάθισε

υπάκουα. Ο Κ. πλησίασε τη Λένι, έσκυψε πάνω απ' τον ώμο της και είπε: «Ποιος είναι αυτός;» Η κοπέλα τον τράβηξε μπροστά αγκαλιάζοντάς τον με το ένα χέρι, ενώ με το άλλο ανακάτευε τη σούπα. «Ένας φουκαράς εμποράκος, ο Μπλοκ. Δεν τον βλέπεις;» Γύρισαν και οι δυο και τον κοίταξαν. Ο έμπορος καθόταν στην καρτέλα που του είχε υποδείξει ο Κ. και ζουλούσε με τα δάχτυλα το φιτίλι του σβησμένου κεριού για να μην καπνίζει. «Ήσουν με τη νυχτιλιά» είπε ο Κ., γυρίζοντας με το χέρι του το κεφάλι της προς το φούρνο. Εκείνη δεν είπε τίποτα. «Είναι αγαπητικός σου;» ρώτησε ο Κ. Η κοπέλα έκανε να πιάσει την κασαρόλα, αλλά ο Κ. της άρπαξε και τα δυο χέρια, φωνάζοντας: «Απάντησέ μου!» Εκείνη είπε: «Πάμε στο γραφείο να σ' τα εξηγήσω όλα». «Όχι» είπε ο Κ. «Θέλω να μου τα εξηγήσεις εδώ». Η Λένι κρεμάστηκε πάνω του προσπαθώντας να τον φιλήσει. Μα ο Κ. την απώθησε απότομα: «Άσε τα φιλιά τώρα». «Γιόζεφ» είπε η Λένι, κοιτάζοντάς τον παρακλητικά, αλλά χωρίς φόβο, «δεν πιστεύω να ζηλεύεις τον κύριο Μπλοκ. Ρούντι» συνέχισε, γυρίζοντας προς τον έμπορο, «πες κι εσύ κάτι λοιπόν. Δε βλέπεις ότι με υποψιάζεται άδικα; Παράτα πια αυτό το κερί». Ο έμπορος, που τόση ώρα έδινε την εντύπωση πως δεν πρόσεχε τι λέγανε, μπήκε αμέσως στο νόημα. «Δεν καταλαβαίνω για ποιο λόγο ζηλεύετε» είπε, κομπιάζοντας ελαφρά. «Εδώ που τα λέμε, δεν πρέπει να 'χετε και πολύ άδικο» είπε ο Κ., κοιτάζοντας τον έμπορο μ' ένα χαμόγελο. Η Λένι γέλασε δυνατά. Επωφελήθηκε απ' την απροσεξία του Κ. για να κρεμαστεί απ' το μπράτσο του και ψιθύρισε: «Έλα, άφησέ τον τώρα. Αφού βλέπεις ότι δεν αξίζει τον κόπο. Αν δεν ήταν απ' τους καλύτερους πελάτες του δικηγόρου, δε θα του έδινε καμιά σημασία. Κι εσύ; Ήρθες για να δεις το δικηγόρο; Είναι πολύ άρρωστος, αλλά αν θέλεις, μπορώ να σε αναγγείλω. Να ξέρεις όμως, τη νύχτα θα μείνεις εξάπαντος μαζί μου. Έχεις να φανείς τόσον καιρό, ως κι ο δικηγόρος ρώτησε τι έγινες. Δεν πρέπει να αμελείς τη δίκη σου! Σου έχω και μερικά νέα. Αλλά πρώτα βγάλε το παλτό!» Τον βοήθησε να βγάλει το παλτό, πήρε το καπέλο του, έτρεξε να τα κρεμάσει στο χωλ και γύρισε πάλι βιαστικά για να ρίξει μια ματιά στη σούπα. «Θέλεις να σε αναγγείλω ή να του πάω πρώτα τη σούπα;» «Να με αναγγείλεις» είπε ο Κ. φανερά εκνευρισμένος. Αρχικά, σχεδίαζε να συζητήσει μαζί της για την υ-

πόθησή του, ιδιαίτερα την απόλυση του δικηγόρου που τον προβλημάτιζε ακόμα, η παρουσία όμως του εμπόρου του είχε χαλάσει κάθε διάθεση. Αμέσως μετά, σκέφτηκε πως ήταν ανόητο να καθορίζει τη στάση του σε τόσο σοβαρά ζητήματα αντιδρώντας σ' αυτό τον αξιοθρήνητο εμποράκο. Έτσι, φώναξε πίσω τη Λένι που βρισκόταν ήδη στο διάδρομο. «Πήγαινε του πρώτα τη σούπα» είπε. «Του χρειάζεται ένα δυναμωτικό προτού κουβεντιάσει μαζί μου». «Είστε κι εσείς πελάτης του δικηγόρου, ε;» είπε ο έμπορος σιγανά απ' τη γωνιά του, σαν επιβεβαίωση. Το σχόλιό του όμως δεν έτυχε καλής υποδοχής. «Κι εσάς τι σας νοιάζει;» είπε ο Κ., ενώ η Λένι βιάστηκε να σιγοντάρει: «Εσύ μη μιλάς καθόλου. –Του πάω λοιπόν πρώτα τη σούπα» είπε έπειτα στον Κ., σερβίροντας τη σούπα σ' ένα βαθύ πιάτο. «Μόνο που υπάρχει φόβος να κοιμηθεί μόλις τη φάει. Πάντα μετά το φαγητό τον παίρνει ο ύπνος». «Μόλις ακούσει αυτό που έχω να του πω, θα του φύγει κάθε διάθεση για ύπνο» είπε ο Κ., που με κάθε ευκαιρία άφηνε να εννοηθεί ότι είχε να αναγγείλει κάτι πολύ σημαντικό. Περίμενε να τον ρωτήσει πρώτα η Λένι περί τίνος επρόκειτο. Ύστερα θα ζητούσε τη συμβουλή της. Εκείνη όμως περιορίστηκε στην ακριβή εκτέλεση των εντολών του. Περνώντας από μπροστά του με το δίσκο, τον σκούνηξε ελαφρά και ψιθύρισε: «Μόλις φάει τη σούπα, θα σε αναγγείλω αμέσως, για να έρθεις πάλι γρήγορα κοντά μου». «Τράβα τώρα στη δουλειά σου» είπε ο Κ., «κι άσ' τα αυτά». «Μην είσαι τόσο αγενής» είπε η κοπέλα απ' την πόρτα, γυρίζοντας ολόκληρη με το δίσκο προς το μέρος του.

Ο Κ. την παρακολούθησε με το βλέμμα καθώς απομακρυνόταν. Είχε αποφασίσει πια οριστικά να απολύσει το δικηγόρο κι ίσως ήταν καλύτερα που δε θα το συζητούσε πρώτα με τη Λένι. Της έλειπε η συνολική εικόνα. Θα προσπαθούσε ασφαλώς να τον αποτρέψει κι ίσως τον κατάφερνε να αναβάλει την απόλυση, με μοναδικό αποτέλεσμα να βασανίζεται κάμποσο καιρό ακόμη από αμφιβολίες και ανησυχία. Αργά ή γρήγορα έπρεπε να τελειώνει. Κι όσο πιο σύντομα, τόσο το καλύτερο. Αλήθεια, ίσως ο έμπορος ήξερε κάτι χρήσιμο επί του θέματος.

Μόλις ο Κ. γύρισε προς το μέρος του, εκείνος ανασηκώθηκε στην καρέκλα, έτοιμος να πεταχτεί πάνω. «Μη σηκώνεστε» είπε ο Κ., τραβώντας μια καρέκλα κοντά του. «Είστε λοιπόν παλιός πε-

λάτης του δικηγόρου;» τον ρώτησε. «Ναι» απάντησε ο έμπορος, «πολύ παλιός». «Πριν πόσα χρόνια τον προσλάβετε;» ρώτησε ο Κ. «Δεν ξέρω τι ακριβώς εννοείτε» είπε ο έμπορος. «Τις εμπορικές υποθέσεις μου –είμαι σιτέμπορος– τις έχει αναλάβει από τότε που ξεκίνησα αυτή τη δουλειά, δηλαδή πριν από είκοσι χρόνια περίπου. Στην προσωπική μου δίκη, που μάλλον γι' αυτή ρωτάτε, με εκπροσωπεί πάλι απ' την αρχή, εδώ και πέντε χρόνια. Βέβαια. Πάνω από πέντε χρόνια» πρόσθεσε, βγάζοντας ένα παλιό σημειωματάριο. «Είναι όλα γραμμένα εδώ. Δείτε αν θέλετε τις ακριβείς ημερομηνίες. Είναι δύσκολο να τα θυμάσαι όλα. Ίσως η δίκη μου κρατάει πολύ περισσότερο. Άρχισε λίγο μετά το θάνατο της γυναίκας μου, κι από τότε έχουν περάσει τουλάχιστον πεντέμισι χρόνια». Ο Κ. τράβηξε την καρέκλα του πιο κοντά. «Ωστε ο δικηγόρος ασχολείται και με κοινές υποθέσεις;» ρώτησε. Η σύνδεση του δικαστηρίου με τη νομική επιστήμη του φάνηκε ιδιαίτερα καθησυχαστική. «Φυσικά» είπε ο έμπορος, συνεχίζοντας ψιθυριστά: «Λέγεται μάλιστα πως τα καταφέρνει καλύτερα σ' αυτές τις υποθέσεις παρά στις άλλες». Κι αμέσως, σαν να μετάνιωσε που μίλησε, ακούμπησε το χέρι στον ώμο του Κ. και συμπλήρωσε: «Σας παρακαλώ πολύ, μη με προδώσετε». Ο Κ. τον χτύπησε μαλακά στο γόνατο: «Μη φοβάστε, δεν είμαι καταδότης». «Είναι, ξέρετε, πολύ εκδικητικός» είπε ο έμπορος. «Δε νομίζω να τα βάλει μ' έναν τόσο πιστό πελάτη» είπε ο Κ. «Α, μην το λέτε αυτό» είπε ο έμπορος. «Άμα θυμώσει, δεν κάνει διακρίσεις. Άλλωστε, δεν του είμαι πραγματικά πιστός». «Δηλαδή;» ρώτησε ο Κ. «Μπορώ να σας έχω εμπιστοσύνη;» ρώτησε ο έμπορος με δυσπιστία. «Μπορείτε» είπε ο Κ. «Εντάξει» άρχισε ο έμπορος. «Θα σας πω ένα μέρος του μυστικού μου, με τον όρο όμως να μου φανερώσετε κι εσείς ένα μυστικό. Έτσι, ο ένας θα δεσμεύσει τον άλλον απέναντι στο δικηγόρο». «Είστε πολύ προσεχτικός» είπε ο Κ. «Αλλά θα σας πω ένα μυστικό που θα σας καθησυχάσει. Λοιπόν, γιατί δεν είστε πιστός στο δικηγόρο;» «Εκτός απ' αυτόν» άρχισε ο έμπορος διστακτικά, σαν να εκμυστηρευόταν κάτι αιμωτικό, «έχω κι άλλους δικηγόρους». «Και είναι τόσο τρομερό αυτό;» έκανε ο Κ., κάπως απογοητευμένος. «Και πολύ μάλιστα» είπε ο έμπορος, που ανάσαινε σχεδόν με κόπο μετά την ομολογία του, αλλά με το σχόλιο του Κ. είχε ξαναβρεί λίγο το θάρρος του. «Δεν επιτρέπεται. Κι

ακόμη πιο πολύ, απαγορεύεται να προσλάβεις δίπλα σ' έναν τόσο ονομαστό δικηγόρο κάποιο δικηγόρο της σειράς. Κι αυτό ακριβώς έκανα εγώ. Έχω άλλους πέντε δικηγόρους». «Πέντε!» φώναξε ο Κ., ξαφνιασμένος απ' τον αριθμό. «Πέντε δικηγόρους εκτός απ' αυτόν;» Ο έμπορος κούνησε το κεφάλι καταφατικά: «Τώρα συζητάω και μ' έναν έκτο». «Μα τι τους θέλετε τόσους δικηγόρους;» ρώτησε ο Κ. «Τους χρειάζομαι όλους» είπε ο έμπορος. «Θα μου εξηγήσετε κι εμένα;» ρώτησε ο Κ. «Ευχαριστώ» είπε ο έμπορος. «Το σημαντικότερο για μένα είναι να μη χάσω τη δίκη, το καταλαβαίνετε βέβαια. Δεν μπορώ λοιπόν να αγνοήσω οτιδήποτε θα μπορούσε ίσως να με βοηθήσει· κι αν υπάρχει και η παραμικρή ελπίδα να βγει κάτι, θα το εκμεταλλευτώ. Για να το πετύχω αυτό, διέθεσα ό,τι είχα και δεν είχα για τη δίκη. Τράβηξα, λογουχάρη, όλα τα κεφάλαια απ' την επιχείρηση. Παλιά, τα γραφεία μου έπιαναν σχεδόν έναν ολόκληρο όροφο, τώρα έχω περιοριστεί σ' ένα μικρό εσωτερικό δωμάτιο όλο κι όλο, όπου εργάζομαι μ' ένα νεαρό βοηθό. Και φυσικά, η δουλειά πήρε την κάτω βόλτα, όχι μόνο ελλείπει χρημάτων, αλλά κυρίως επειδή έπαψα να ασχολούμαι μαζί της. Αν θέλεις να τα βγάλεις πέρα με τη δίκη σου, δε μένουν πολλά περιθώρια για άλλες δραστηριότητες». «Όστε ασχολείστε και προσωπικά με την υπόθεσή σας;» ρώτησε ο Κ. «Θα μ' ενδιέφερε πολύ να μάθω γι' αυτό». «Δεν υπάρχουν και πολλά να σας πω» απάντησε ο έμπορος. «Στην αρχή, έκανα κάποιες προσπάθειες, σύντομα όμως αναγκάστηκα να τα παρατήσω. Τρομερή κούραση για το τίποτα. Τουλάχιστον για μένα, αποδείχτηκε αδύνατον να καταφέρω κάτι στους διαδρόμους του δικαστηρίου. Και η απλή αναμονή εκεί μέσα είναι μεγάλη δοκιμασία. Γνωρίζετε κι ο ίδιος άλλωστε πόσο βαριά είναι η ατμόσφαιρα στις γραμματείες». «Πώς ξέρετε ότι έχω πάει εκεί;» ρώτησε ο Κ. «Σας είδα στον προθάλαμο». «Τι σύμπτωση!» φώναξε ο Κ. αυθόρμητα, έχοντας ξεχάσει εντελώς πόσο γελοίος του φαινόταν ο έμπορος ως τώρα. «Όστε με είδατε! Ήσαστε στον προθάλαμο τη στιγμή που περνούσα. Ναι, έχω περάσει μια φορά από εκεί». «Δεν είναι και τόσο μεγάλη σύμπτωση» είπε ο έμπορος. «Πηγαίνω εκεί σχεδόν κάθε μέρα». «Τώρα, ίσως θα πρέπει να πηγαίνω κι εγώ πιο συχνά» είπε ο Κ. «Μόνο που φαντάζομαι ότι δε θα με υποδεχτούν με τις ίδιες τιμές. Σηκώθηκαν όλοι –θα με πήραν,

φαίνεται, για δικαστή». «Όχι» είπε ο έμπορος. «Σηκωθήκαμε για να χαιρετήσουμε τον κλητήρα. Το ξέραμε ότι είστε κατηγορούμενος. Αυτά τα πράγματα μαθαίνονται πολύ γρήγορα». «Όστε το ξέρατε» είπε ο Κ. «Τότε, η στάση μου θα θεωρήθηκε ασφαλώς κάπως υπεροπτική. Το σχολίασαν, αλήθεια, καθόλου;» «Όχι» είπε ο έμπορος, «κάθε άλλο. Αυτά όμως είναι ανοησίες». «Δηλαδή, τι είδους ανοησίες;» «Τι θέλετε και ρωτάτε;» έκανε ο έμπορος λίγο εκνευρισμένος. «Απ' ό,τι φαίνεται, δεν τους ξέρετε ακόμη καλά και ίσως το πάρετε στραβά. Δεν πρέπει να ξεχνάτε ότι σ' αυτές τις υποθέσεις λέγονται πολλά που ξεφεύγουν απ' τον έλεγχο της λογικής. Όταν νιώθει κανείς εξαντλημένος, με το μυαλό σκόρπιο από δω κι από κει, βρίσκει εύκολα καταφύγιο σε ανόητες δεισιδαιμονίες. Λέω για τους άλλους, αλλά κι εγώ δεν πάω πίσω. Μια τέτοια πρόληψη, με αρκετούς υποστηρικτές, είναι ότι μπορεί κανείς να προδιαγράψει την έκβαση μιας δίκης απ' το πρόσωπο του κατηγορούμενου, και ιδιαίτερα απ' το περίγραμμα των χειλιών του. Αυτοί οι άνθρωποι, λοιπόν, ισχυρίστηκαν ότι η γραμμή των χειλιών σας φανερώνει τη βέβαιη και σύντομη καταδίκη σας. Όλ' αυτά, σας το ξαναλέω, δεν είναι παρά γελοίες δεισιδαιμονίες που στις περισσότερες περιπτώσεις έχουν διαψευστεί εντελώς απ' τα γεγονότα. Όταν όμως βρίσκεσαι συνέχεια μαζί τους, είναι δύσκολο να μην επηρεαστείς. Δε φαντάζεστε πόσο μεγάλη είναι η επίδραση αυτών των προλήψεων. Θα θυμάστε ίσως πως μιλήσατε σε κάποιον. Εκείνος όμως δεν μπόρεσε να βγάλει μιλιά απ' το στόμα του. Υπάρχουν φυσικά πολλοί λόγοι για να κάνουν κάποιον εκεί μέσα να τα χάσει, στην προκειμένη περίπτωση όμως, ένας απ' τους λόγους ήταν το δίχως άλλο η γραμμή των χειλιών σας. Αργότερα, έλεγε ότι του φάνηκε πως είδε στα χείλη σας το σημάδι και της δικής του καταδίκης». «Στα δικά μου χείλη;» ρώτησε ο Κ., βγάζοντας απ' την τσέπη ένα καθρεφτάκι για να κοιτάξει τα χείλη του. «Δε βλέπω τίποτα ιδιαίτερο. Εσείς βλέπετε τίποτα;» «Ούτε εγώ» είπε ο έμπορος. «Δεν υπάρχει απολύτως τίποτα». «Πόσο προληπτικοί είναι αυτοί οι άνθρωποι!» φώναξε ο Κ. «Δε σας το είπα;» σχολίασε ο έμπορος. «Συναντιούνται δηλαδή συχνά και τα λένε;» ρώτησε ο Κ. «Εγώ ως τώρα δεν είχα καμιά σχέση μαζί τους». «Γενικά, δεν κάνουν πολύ παρέα μεταξύ τους» είπε ο έμπορος. «Είναι τόσοι πολλοί, που θα ήταν πρακτικά αδύνατον.

Άλλωστε, δεν υπάρχει ταυτότητα συμφερόντων. Αν καμιά φορά μερικοί φανταστούν πως βρήκαν κάτι που τους ενώνει, πολύ σύντομα ανακαλύπτουν ότι έπεσαν έξω. Η συνδυασμένη δράση εναντίον του δικαστηρίου είναι αδύνατη. Κάθε περίπτωση κρίνεται χωριστά –επ’ αυτού δεν υπάρχει πιο αυστηρό δικαστήριο. Τίποτα δεν μπορεί λοιπόν να γίνει από κοινού. Μονάχα αν ενεργήσει κανείς μόνος, μυστικά, μπορεί να καταφέρει καμιά φορά κάτι, που εκ των υστέρων το μαθαίνουν και οι άλλοι τον τρόπο που το πέτυχε όμως δεν τον μαθαίνουν ποτέ. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει καμιά αλληλεγγύη μεταξύ των κατηγορουμένων. Κάπου κάπου, μπορεί να σχηματιστεί καμιά παρέα στην αίθουσα αναμονής, και πάλι όμως, χωρίς πολλές κουβέντες. Οι προλήψεις υπάρχουν από πολύ παλιά και διακονίζονται απλώς από γενιά σε γενιά». «Ναι, τους είδα να κάθονται στο διάδρομο» είπε ο Κ. «και η αναμονή τους μου φάνηκε τελείως άσκοπη». «Η αναμονή δεν είναι ποτέ άσκοπη» είπε ο έμπορος. «Το μόνο άσκοπο είναι η προσπάθεια να ενεργήσεις χωρίς συνήγορο. Όπως σας είπα, εκτός απ’ αυτόν έχω κι άλλους πέντε. Στην αρχή νόμιζα ότι μπορώ να αφήσω την υπόθεση στα χέρια τους και να ’χω το κεφάλι μου ήσυχο. Μεγάλη πλάνη. Απαιτείται μεγαλύτερη προσοχή τώρα, παρά αν είχα μόνο ένα δικηγόρο. Μπερδευτήκατε λίγο, ε;» «Πράγματι» είπε ο Κ., ακουμπώντας απαλά το χέρι του στο χέρι του εμπόρου για να τον εμποδίσει να μιλάει τόσο γρήγορα. «Θα σας παρακαλούσα να μιλάτε λίγο πιο αργά. Είναι πολύ σημαντικά όλ’ αυτά, αλλά δυσκολεύομαι να σας παρακολουθήσω». «Κάνετε καλά που μου το υπενθυμίζατε» είπε ο έμπορος. «Είστε ακόμη καινούριος, φιντανάκι, η δίκη σας είναι μόλις έξι μηνών, έτσι δεν είναι; Ναι, το έχω ακούσει. Τόσο νεαρή δίκη! Εγώ όμως τα ’χω σκεφτεί όλ’ αυτά χιλιάδες φορές. Τα θεωρώ πια τελείως αυτονόητα». «Και είστε ευχαριστημένος που η δίκη σας έχει προχωρήσει τόσο πολύ;» είπε ο Κ., αποφεύγοντας να ρωτήσει ανοιχτά αν η υπόθεσή του βρισκόταν σε καλό δρόμο. Η απάντηση ήταν εξίσου ασαφής. «Ναι, σέρνω το βαρύ φορτίο της δίκης μου πέντε ολόκληρα χρόνια» είπε ο έμπορος σκύβοντας το κεφάλι. «Δεν είναι μικρό κατόρθωμα». Έμεινε για λίγο αμίλητος. Ο Κ. τέντωσε το αυτί μήπως ακούσει τη Λένι να επιστρέφει. Απ’ τη μια δεν ήθελε να έρθει, επειδή είχε ακόμα πολλές ερωτήσεις και προτιμούσε να μην τους δει κα-

θισμένους πλάι πλάι να τα λένε σαν καλοί φίλοι, απ’ την άλλη όμως, θύμωνε που η Λένι καθυστερούσε τόση ώρα με το δικηγόρο, πολύ περισσότερη απ’ όση χρειαζόταν για να του πάει τη σούπα, ενώ ήξερε ότι ο Κ. την περίμενε. «Θυμάμαι σαν να ήταν τώρα» ξανάρχισε ο έμπορος, αιχμαλωτίζοντας πάλι την προσοχή του Κ., «την εποχή που η δίκη μου ήταν το ίδιο νέα με τη δική σας. Είχα μόνο αυτόν το δικηγόρο, αλλά δεν ήμουν ευχαριστημένος μαζί του». «Τώρα θα τα μάθω όλα» σκέφτηκε ο Κ., γνέφοντας ζωηρά με το κεφάλι για να ενθαρρύνει τον έμπορο να συνεχίσει. «Η δίκη μου» συνέχισε εκείνος, «δεν παρουσίαζε καμιά πρόοδο. Γίνονταν βέβαια ανακρίσεις, εγώ πήγαινα πάντα, συγκέντρωνα στοιχεία, παρέδωσα όλα τα εμπορικά βιβλία μου στο δικαστήριο, πράγμα που, όπως πληροφορήθηκα αργότερα, δεν ήταν καθόλου απαραίτητο, έτρεχα κάθε τόσο στο δικηγόρο, κατέθεσε κι αυτός διάφορα υπομνήματα» «Διάφορα υπομνήματα;» τον έκοψε ο Κ. «Ναι, βεβαίως» είπε ο έμπορος. «Αυτό μ’ ενδιαφέρει πολύ» είπε ο Κ. «Εμένα δε μου έχει τελειώσει ακόμη ούτε το πρώτο. Δεν έκανε απολύτως τίποτα τόσο καιρό. Είναι ολοφάνερο. Έχει παραμελήσει την υπόθεσή μου σε βαθμό εγκληματικό». «Μπορεί να υπάρχουν βάσιμοι λόγοι που δεν είναι ακόμα έτοιμο το υπόμνημα» είπε ο έμπορος. «Εξάλλου, και τα δικά μου υπομνήματα αποδείχτηκαν εντελώς άχρηστα. Κατάφερα μάλιστα να διαβάσω ένα, χάρη στην καλοσύνη ενός υπαλλήλου. Ήταν βέβαια πολύ καλογραμμένο, αλλά στην ουσία δεν έλεγε τίποτα. Ένα σωρό λατινικά, που δεν τα καταλαβαίνω, έπειτα σελίδες επί σελίδων με αόριστες επικλήσεις στο δικαστήριο, κολακευτικά λόγια για ορισμένους υπαλλήλους που, αν και δεν κατονομάζονταν, είναι εύκολο για κάποιον μες στα πράγματα να καταλάβει ποιοι είναι, στη συνέχεια διάφορες περιαιτολογίες του δικηγόρου, και ταυτόχρονα φράσεις με τις οποίες εξευτέλιζε τον εαυτό του μπροστά στο δικαστήριο με τον πλέον χαμερπή τρόπο, και τέλος, αναφορές σε παλιές δικαστικές υποθέσεις που υποτίθεται πως είχαν ομοιότητες με τη δική μου. Είναι αλήθεια πως η ανάλυση των σχετικών υποθέσεων, όσο μπορούσα τουλάχιστον να την παρακολουθήσω, είχε γίνει με μεγάλη επιμέλεια. Με όλ’ αυτά δεν έχω σκοπό να κρίνω τη δουλειά του δικηγόρου, το υπόμνημα που διάβασα άλλωστε ήταν μόνο ένα ανάμεσα στα τόσα. Αυτό που θέλω να πω κυρίως είναι ότι εκείνη

την περίοδο δεν έβλεπα καμιά πρόοδο στη δίκη μου». «Και σαν τι είδους πρόοδο θέλατε να δείτε;» ρώτησε ο Κ. «Εύλογη απορία» είπε ο έμπορος χαμογελώντας. «Είναι πολύ σπάνιο να διαπιστώσει κανείς πρόοδο σ' αυτές τις υποθέσεις. Τότε όμως δεν το ήξερα. Σκεφτόμουν πολύ περισσότερο σαν επιχειρηματίας απ' ό,τι σήμερα. Απαιτούσα χειροπιαστές αποδείξεις ότι υπάρχει κάποια πρόοδος, ένα ορατό τέλος. Ήθελα να ξέρω ότι η υπόθεση προχωράει. Αντί γι' αυτό, το μόνο που γινόταν ήταν ανακρίσεις με το ίδιο πάνω κάτω περιεχόμενο. Είχα μάθει πια τις απαντήσεις απέξω, σαν προσευχή. Δύο, τρεις ή και περισσότερες φορές τη βδομάδα, ερχόντουσαν κλητήρες του δικαστηρίου στο μαγαζί, στο σπίτι ή όπου αλλού μπορούσαν να με βρουν. Κατάσταση πολύ ενοχλητική, βέβαια –σήμερα τα πράγματα είναι απ' αυτή την άποψη πολύ καλύτερα, το τηλέφωνο είναι λιγότερο ενοχλητικό– επιπλέον άρχισαν να διαδίδονται φήμες για τη δίκη μου ανάμεσα στους συναδέλφους, και ιδιαίτερα ανάμεσα στους συγγενείς. Από παντού ζημιές και μόνο ζημιές, χωρίς να υπάρχει, έστω σαν ελάχιστο αντιστάθμισμα, το παραμικρό σημάδι για τη σύντομη εκδίκαση της υπόθεσης. Παρουσιάστηκα κι εγώ στο δικηγόρο γεμάτος παράπονα. Δε στάθηκε καθόλου φειδωλός στις εξηγήσεις, αργήθηκε όμως κατηγορηματικά να κάνει αυτό που του ζητούσα. Κανένας, είπε, δεν μπορεί να επηρεάσει το δικαστήριο να ορίσει τη δικάσιμο, και η άσκηση πίεσης με αίτηση –όπως του είχα ζητήσει– ήταν ενέργεια πρωτάκουστη και θα σήμαινε καταστροφή, τόσο δική μου όσο και δική του. Σκέφτηκα τότε: «Ό,τι δε θέλει ή δεν μπορεί να κάνει αυτός ο δικηγόρος, θα μπορεί και θα θέλει να το κάνει κάποιος άλλος». Έψαξα για άλλο δικηγόρο. Θέλω να το τονίσω προκαταβολικά: Κανένας απ' όσους βρήκα, δε ζήτησε ούτε κατάφερε να πετύχει μια ορισμένη δικάσιμο. Αυτό είναι –με μια μικρή επιφύλαξη, για την οποία θα σας μιλήσω αργότερα– πραγματικά αδύνατον. Απ' αυτή την άποψη, λοιπόν, ο δικηγόρος δε με γέλασε, πράγμα όμως που δε σημαίνει ότι μετάνιωσα που απευθύνθηκα και σε άλλους. Σίγουρα θα έχετε ακούσει τον καθηγητή Χουλντ να μιλάει με τα πιο περιφρονητικά λόγια για τους μικροδικηγόρους. Πράγματι, δεν έχει άδικο. Ωστόσο, όταν συγκρίνει τον εαυτό του και τους συναδέλφους του μαζί τους, διαπράττει ένα μικρό λάθος, στο οποίο θέλω, μια και το 'φερε ο λόγος, να

σας επιστήσω την προσοχή. Αποκαλεί πάντα τους δικηγόρους του κύκλου του, για να τους διαχωρίσει απ' τους άλλους, «μεγάλους δικηγόρους». Αυτό δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Φυσικά, ο καθένας μπορεί να απονεμίσει στον εαυτό του τον τίτλο του “μεγάλου”, αν έτσι του αρέσει, σ' ένα τέτοιο θέμα όμως τον πρώτο λόγο τον έχει αναμφίβολα η παράδοση του δικαστηρίου. Σύμφωνα μ' αυτήν, υπάρχουν εκτός απ' τους δικηγορίσκους, οι μικροί και οι μεγάλοι δικηγόροι. Ο καθηγητής Χουλντ και οι συνάδελφοί του, ανήκουν στους μικρούς δικηγόρους, ενώ οι μεγάλοι δικηγόροι, που μόνο ακουστά τους έχω χωρίς να τους έχω αντικρίσει ποτέ, βρίσκονται ασύγκριτα πιο ψηλά απ' τους μικρούς, σε σύγκριση με τη διαφορά που υπάρχει μεταξύ των τελευταίων και των τόσο περιφρονημένων δικηγορίσκων». «Οι μεγάλοι δικηγόροι;» ρώτησε ο Κ. «Ποιοι είναι αυτοί; Πώς τους βρίσκει κανείς;» «Ώστε πρώτη φορά ακούτε γι' αυτούς;» είπε ο έμπορος. «Δεν υπάρχει κατηγορούμενος που να άκουσε γι' αυτούς δίχως να τους έχει ονειρευτεί για ένα διάστημα. Θα σας συμβούλευα ν' αντισταθείτε στον πειρασμό. Δεν ξέρω ποιοι είναι και μοιάζει αδύνατον να τους πλησιάσεις. Κανείς δεν μπορεί να ισχυριστεί με βεβαιότητα ότι συμμετείχαν σε μια υπόθεση. Όταν αναλαμβάνουν την υπεράσπιση κάποιου, το κάνουν μόνο επειδή θέλουν αυτοί κι όχι επειδή το θέλει ο κατηγορούμενος. Οι υποθέσεις που αναλαμβάνουν πρέπει απαραίτητα να 'χουν φύγει απ' την αρμοδιότητα του κατώτερου δικαστηρίου. Τελικά, είναι προτιμότερο να μην τους σκέφτεσαι καθόλου. Διαφορετικά, οι συζητήσεις με τους άλλους δικηγόρους, οι συμβουλές και οι υπηρεσίες που προσφέρουν μοιάζουν εντελώς άχρηστες. Το λέω εκ πείρας. Φτάνεις στο σημείο να θες να τα παρατήσεις όλα, να πέσεις στο κρεβάτι σου, κλεισμένος στο σπίτι, και να μην ακούς τίποτε πια. Μεγάλη βλακεία, βέβαια, γιατί ούτε στο κρεβάτι μπορείς να μείνεις ήσυχος για πολύ». «Εσείς δε σκεφτήκατε ποτέ τους μεγάλους δικηγόρους;» ρώτησε ο Κ. «Όχι για πολύ» είπε ο έμπορος, χαμογελώντας πάλι. «Δυστυχώς δεν μπορώ να τους βγάλω τελειώς απ' το μυαλό μου, ιδιαίτερα τις νύχτες. Εκείνη την εποχή όμως, ήθελα άμεσα αποτελέσματα, γι' αυτό κατέφυγα στους δικηγορίσκους».

«Τι καλά που κάθεστε πλάι πλάι!» φώναξε η Λένη απ' την πόρτα, με το άδειο πιάτο στο χέρι. Κάθονταν πράγματι πολύ κοντά ο

ένας στον άλλον, κινδύνευαν με την παραμικρή κίνηση να κουτουλήσουν τα κεφάλια τους. Η καμπουριαστή στάση του εμπόρου, που ήταν κι αρκετά κοντός, ανάγκαζε τον Κ. να σκύβει προς το μέρος του για να τον ακούει. «Άσε μας λίγο ακόμη!» φώναξε στη Λένι για να την απομακρύνει, ενώ το χέρι του, που ακουμπούσε ακόμη πάνω στο χέρι του εμπόρου, συσπάστηκε από ανυπομονησία. «Ήθελε να του πω για τη δίκη μου» είπε ο έμπορος στη Λένι. «Συνέχισε, μη σταματάς» είπε εκείνη. Ο τόνος της φωνής της όταν μιλούσε με τον έμπορο, ήταν τρυφερός αλλά και λίγο συγκαταβατικός, πράγμα που δεν άρεσε στον Κ. Είχε ανακαλύψει πως αυτός ο άνθρωπος είχε κάποια αξία, διέθετε τουλάχιστον ένα πλούσιο απόθεμα πείρας που ήξερε να το μεταδίδει με τον καλύτερο τρόπο. Ίσως η Λένι δεν τον έκρινε σωστά. Νευρίασε βλέποντάς την να παίρνει το κερί απ' τον έμπορο, που όλη αυτή την ώρα το κρατούσε σφιχτά, να του σκουπίζει τα χέρια με την ποδιά της κι ύστερα να γονατίζει δίπλα του για να ξύσει λίγες σταγόνες κερί που είχαν στάξει στο παντελόνι του. «Είχατε αρχίσει να μου λέτε για τους δικηγορίσκους» είπε ο Κ., σπρώχνοντας χωρίς σχόλια το χέρι της Λένι. «Μα τι σ' έχει πιάσει;» ρώτησε εκείνη, έδωσε ένα ελαφρύ χτύπημα στον Κ. και συνέχισε τη δουλειά της. «Ναι, για τους δικηγορίσκους» είπε ο έμπορος, φέρνοντας το χέρι του στο μέτωπο σαν να συλλογιζόταν πώς ν' αρχίσει. Ο Κ., θέλοντας να τον βοηθήσει, πρόσθεσε: «Επιδιώκατε γρήγορα αποτελέσματα και καταφύγατε στους δικηγορίσκους». «Ακριβώς» είπε ο έμπορος, χωρίς όμως να συνεχίσει. «Ίσως δε θέλει να μιλήσει μπροστά στη Λένι» σκέφτηκε ο Κ., και καταπνίγοντας την αδημονία του ν' ακούσει τη συνέχεια, δεν επέμεινε άλλο.

«Με ανάγγειλες;» ρώτησε τη Λένι. «Βεβαίως» είπε εκείνη. «Σε περιμένει, πήγαινε. Με τον Μπλοκ μπορείς να τα πεις κι αργότερα, δε θα φύγει». Ο Κ. δίστασε. «Δε θα φύγετε;» ρώτησε τον έμπορο. Ήθελε μιαν απάντηση απ' τον ίδιο, δεν του άρεσε να μιλάει η Λένι για λογαριασμό του, σαν να απουσίαζε. Τον είχε κυριέψει ένας κρυφός θυμός σήμερα για τη Λένι. Όμως η απάντηση ήρθε πάλι απ' τη Λένι: «Κοιμάται συχνά εδώ». «Κοιμάται εδώ;» φώναξε ο Κ. Νόμιζε πως ο έμπορος θα τον περιέμενε εκεί ώσπου να τελειώσει στα γρήγορα τη συζήτηση με το δικηγόρο, για να φύγουν ύστερα μαζί και να συνεχίσουν την κουβέντα με την ησυχία

τους. «Ναι» είπε η Λένι, «δεν έχουν, βλέπεις, όλοι τη δική σου τύχη να συζητούν με το δικηγόρο όποια ώρα θέλουν. Εσένα δε σου κάνει καν εντύπωση ότι ο δικηγόρος είναι πρόθυμος να σε δεχτεί, ακόμη κι άρρωστος, στις έντεκα η ώρα τη νύχτα. Θεωρείς όλα όσα κάνουν οι φίλοι σου για σένα εντελώς αυτονόητα. Λοιπόν, είναι χαρά για τους φίλους σου, ή τουλάχιστον για μένα, να σου προσφέρω κάτι. Δε χρειάζομαι άλλο ευχαριστώ εκτός απ' την αγάπη σου». «Την αγάπη μου;» επανέλαβε μέσα του ο Κ. «Καλά, την έχεις» σκέφτηκε τέλος. Ωστόσο, αγνοώντας τα επιχειρήματά της, είπε: «Με δέχεται, γιατί είμαι πελάτης του. Αν χρειαζόμουν βοήθεια ακόμη και για να με δεχτεί ο δικηγόρος μου, τότε θα καταντούσα ζητιάνος». «Τι κακός που είναι σήμερα, ε;» είπε η Λένι στον έμπορο. «Τώρα είμαι εγώ αυτός που απουσιάζει» σκέφτηκε ο Κ. Θύμωσε και με τον έμπορο που, συναγωνιζόμενος σε αγένεια τη Λένι, σχολίασε: «Ο δικηγόρος τον δέχεται και γι' άλλους λόγους. Η υπόθεσή του είναι πιο ενδιαφέρουσα απ' τη δική μου. Εκτός αυτού, τον ευχαριστεί να ασχολείται μαζί της επειδή βρίσκεται ακόμα στην αρχή και δεν είναι πολύ μπερδεμένη. Αργότερα όμως, τα πράγματα θ' αλλάξουν». «Ναι, ναι» είπε η Λένι, κοιτάζοντας τον έμπορο κοροϊδευτικά. «Τι φλύαρος άνθρωπος!» πρόσθεσε, και στράφηκε προς τον Κ.: «Μην πιστεύεις λέξη απ' όσα λέει. Έχει καλή ψυχή, μα η γλώσσα του πάει ροδάνι. Ίσως γι' αυτό δεν μπορεί να τον υποφέρει ο δικηγόρος. Τον δέχεται μόνο όταν είναι στις καλές του. Έκανα ό,τι μπορούσα για να αλλάξει αυτή η κατάσταση, αλλά στάθηκε αδύνατον. Σκέψου ότι μερικές φορές που του αναγγέλλω τον Μπλοκ, περνάνε τρεις μέρες για να τον δεχτεί. Κι αν δεν είναι εδώ τη στιγμή που θα τον καλέσει, η ευκαιρία χάνεται και πρέπει να προσπαθήσω πάλι απ' την αρχή. Του έδωσα λοιπόν την άδεια να κοιμάται στο σπίτι, επειδή έχει συμβεί να τον φωνάζει και νύχτα. Έτσι, είναι έτοιμος να παρουσιαστεί όλο το εικοσιτετράωρο. Μπορεί πάλι, αν ο δικηγόρος καταλάβει ότι είναι εδώ, ν' αλλάξει γνώμη και να μην τον δεχτεί καθόλου». Ο Κ. κοίταξε τον έμπορο ερωτηματικά. Εκείνος κούνησε το κεφάλι του και είπε με την ίδια ειλικρίνεια που είχε μιλήσει προηγουμένως στον Κ., ίσως λίγο αμήχανα τώρα από ντροπή: «Ναι, όσο περνάει ο καιρός, μεγαλώνει η εξάρτησή μου απ' το δικηγόρο». «Μην πιστεύεις τα παράπονά του» είπε η Λένι. «Του α-

ρέσει πολύ να κοιμάται εδώ. Μου το έχει πει κι ο ίδιος πολλές φορές». Πήγε και άνοιξε μια μικρή πόρτα. «Θέλεις να δεις πού κοιμάται;» ρώτησε. Ο Κ. πλησίασε στο κατώφλι και κοίταξε σ' ένα χαμηλοτάβανο δωματιάκι, χωρίς παράθυρο, όπου χώραγε ίσα ίσα ένα μικρό κρεβάτι. Για να πλαγιάσεις, έπρεπε να πηδήξεις πάνω απ' το κάγκελό του. Στον τοίχο, πίσω απ' το προσκέφαλο, υπήρχε μια εσοχή όπου ήταν τακτοποιημένα με μεγάλη επιμέλεια ένα κερδί, ένα μελανοδοχείο, μια πένα και μια στοίβα χαρτιά, μάλλον έγγραφα της δίκης. «Κοιμάστε στο δωμάτιο υπηρεσίας;» ρώτησε ο Κ. γυρνώντας στον έμπορο. «Μου το παραχώρησε η Λένι» απάντησε εκείνος. «Είναι πολύ βολικό». Ο Κ. τον κοίταξε για κάμποση ώρα. Τελικά, ίσως ήταν σωστή η πρώτη εντύπωση που είχε σχηματίσει. Ήξερε διάφορα πράγματα, γιατί η δίκη του ήταν παλιά, αλλά την πείρα του την είχε πληρώσει πολύ ακριβά. Ξαφνικά, δεν άντεχε να τον κοιτάζει. «Άντε να τον βάλεις στο κρεβάτι του!» φώναξε στη Λένι, που δεν έδειξε να κατάλαβε. Όσο για τον ίδιο, ήταν πια καιρός να ανακοινώσει στο δικηγόρο την απόλυση, για να γλιτώσει μια και καλή όχι μονάχα απ' αυτόν, αλλά κι απ' τη Λένι και τον έμπορο. Μα πριν φτάσει στην πόρτα, άκουσε πίσω του τη σιγανή φωνή του εμπόρου: «Κύριε Τμηματάρχα». Ο Κ. γύρισε το κεφάλι θυμωμένος. «Ξεχάσατε την υπόσχεσή σας» είπε εκείνος, απλώνοντας ικετευτικά τα χέρια του προς τον Κ. «Είπατε ότι θα μου λέγατε κι εσείς ένα μυστικό σας». «Σωστά» είπε ο Κ., ρίχνοντας μια ματιά στη Λένι που τον παρατηρούσε προσεχτικά. «Ακούστε το λοιπόν, αν και δεν είναι πια μυστικό. Πηγαίνω τώρα αμέσως στο δικηγόρο να του ανακοινώσω την απόλυσή του». «Τον απολύει!» φώναξε ο έμπορος. Τινάχτηκε σαν ελατήριο απ' την καρέκλα κι άρχισε να πηγαиноέρχεται στην κουζίνα με υψωμένα τα χέρια του. «Απολύει το δικηγόρο!» φώναζε ακατάπαυστα. Η Λένι έκανε να κλείσει το δρόμο στον Κ. Ο έμπορος μπλέχτηκε στα πόδια της κι εκείνη του έδωσε μια δυνατή σπρωξιά. Με σφιγμένες τις γροθιές έτρεξε πίσω απ' τον Κ. που είχε προχωρήσει κιόλας αρκετά. Βρισκόταν με το ένα πόδι στο δωμάτιο του δικηγόρου όταν τον έφτασε. Πριν προλάβει να κλείσει πίσω του την πόρτα, η Λένι έχωσε το πόδι της στο άνοιγμα, τον άρπαξε απ' το μπράτσο και προσπάθησε να τον τραβήξει πίσω. Της έσφιξε όμως τόσο δυνατά τον καρπό, που αναγκάστηκε να αφή-

σει το χέρι του μ' ένα βογκητό πόνου. Μολονότι δε βρήκε το θάρρος να τον ακολουθήσει στο δωμάτιο, ο Κ. κλείδωσε την πόρτα για σιγουριά.

*«Αργήσατε» είπε ο δικηγόρος απ' το κρεβάτι. Άφησε στο κομοδίνο ένα έγγραφο που μελετούσε στο φως του κεριού, έβαλε τα γυαλιά του και κοίταξε τον Κ. με ερευνητικό και αυστηρό βλέμμα. Εκείνος, αντί να ζητήσει συγνώμη, είπε: «Δε θα σας κουράσω, θα φύγω αμέσως». Ο δικηγόρος, που περίμενε ν' ακούσει τον Κ. να δικαιολογείται, αγνόησε τα λόγια του και συνέχισε: «Την επόμενη φορά που θα έρθετε τέτοια ώρα, δε θα σας δεχτώ». «Είμαι απόλυτα σύμφωνος» είπε ο Κ. Ο δικηγόρος τον κοίταξε με απορία. «Καθίστε» είπε. «Όπως θέλετε» έκανε ο Κ., τράβηξε μια καρέκλα κοντά στο κομοδίνο και κάθισε. «Μου φάνηκε ότι κλειδώσατε την πόρτα» είπε ο δικηγόρος. «Ναι» είπε ο Κ. «εξαιτίας της Λένι». Δεν είχε σκοπό να καλύψει κανέναν. Αλλά ο δικηγόρος ρώτησε: «Σας έγινε πάλι φόρτωμα;» «Φόρτωμα;» επανέλαβε ο Κ. «Ναι» είπε ο δικηγόρος ξεσπώντας σε γέλια, ώσπου τον έπιασε βήχας. Μόλις του πέρασε ο βήχας, έβαλε πάλι τα γέλια. «Δεν το 'χετε καταλάβει ότι σας κάνει τα γλυκά μάτια;» ρώτησε χτυπώντας χαϊδευτικά το χέρι του Κ., που το στήριζε αφηρημένος στο κομοδίνο και τώρα το τράβηξε πίσω απότομα. «Απ' ό,τι φαίνεται, σας αφήνουν αδιάφορο κάτι τέτοια» συνέχισε ο δικηγόρος, καθώς ο Κ. έμενε σιωπηλός. «Τόσο το καλύτερο. Με βγάζετε απ' την υποχρέωση να ζητήσω συγνώμη για λογαριασμό της. Είναι απλώς μια παραξενιά της, που της την έχω συγχωρήσει από καιρό. Δε θα το ανέφερα καθόλου αν δεν κλειδώνατε την πόρτα. Η παραξενιά της –μη νομίζετε, είστε ο τελευταίος στον οποίο θα καθόμουν να δώσω εξηγήσεις, αλλά έχετε τόσο σασιτισμένο ύφος, που θα το κάνω– η παραξενιά της, λοιπόν, είναι ότι η Λένι βρίσκει τους περισσότερους κατηγορούμενους γοητευτικούς. Αφοσιώνεται με πάθος σε όλους, τους αγαπάει όλους και είναι εξίσου αγαπητή από όλους. Είναι διασκεδαστικό να την ακούς καμιά φορά να μιλάει για τις σχέσεις της μαζί τους. Δε μου φαίνεται τόσο παράξενο όσο σ' εσάς. Πολλές φορές οι κατηγορούμενοι είναι στ' αλήθεια ιδιαίτερα γοητευτικοί. Το αξιοθαύμαστο τούτο φαινόμενο έχει σχεδόν ισχύ φυσικού νόμου. Αυτό, βέβαια, δε σημαίνει ότι σαν απόρροια της κατηγορίας έχουμε αυτόματα μια αισθητή και συγκε-

κρυμμένη αλλαγή των χαρακτηριστικών του κατηγορούμενου. Εδώ τα πράγματα είναι διαφορετικά απ' ό,τι στις κοινές ποινικές υποθέσεις. Ο κατηγορούμενος ακολουθεί το συνηθισμένο ρυθμό της ζωής του, τελείως απρόσκοπτα μάλιστα, αν έχει εμπιστευτεί την υπόθεσή του στα χέρια ενός καλού δικηγόρου. Εντούτοις, ένας άνθρωπος με τη σχετική πείρα είναι σε θέση να αναγνωρίσει αμέσως, έναν προς έναν, όλους τους κατηγορούμενους ανάμεσα και στο πιο μεγάλο πλήθος. Θα με ρωτήσετε: Πώς; Η απάντηση σίγουρα δε θα σας ικανοποιήσει. Τους αναγνωρίζει, επειδή οι κατηγορούμενοι είναι πάντα πιο γοητευτικοί απ' τους άλλους. Η γοητεία τους δεν μπορεί να οφείλεται στην ενοχή, επειδή δεν είναι βέβαια όλοι ένοχοι –τουλάχιστον εγώ, ως συνήγορος, έτσι πρέπει να πιστεύω. Ούτε στην προοπτική μιας δίκαιης τιμωρίας μπορεί να οφείλεται, αφού δεν τιμωρούνται όλοι. Η μόνη εξήγηση που απομένει, λοιπόν, είναι πως τη γοητεία τους τη χρωστούν απλώς στο γεγονός ότι τους έχει αποδοθεί μια κατηγορία. Φυσικά, μερικοί διαθέτουν περισσότερη απ' άλλους. Πάντως από κανένα δε λείπει, ακόμη κι απ' τον Μπλοκ, αυτό το αξιοθρήνητο σκουλήκι».

Στο μεταξύ, ο Κ. είχε ξαναβρεί πλήρως τη ψυχραιμία του. Στα τελευταία λόγια του δικηγόρου κουνούσε ζωηρά το κεφάλι, επιβεβαιώνοντας την παλιά του γνώμη ότι ο δικηγόρος προσπαθούσε πάντα με άσχετες αοριστολογίες να στρέφει αλλού την προσοχή του και να τον παρασύρει μακριά από τη βασική ερώτηση: Τι ενέργειες είχε κάνει για τη δίκη; Ο δικηγόρος κατάλαβε μάλλον ότι σήμερα ο Κ. αντιδρούσε περισσότερο απ' ό,τι συνήθως και σάπασε για να του δώσει την ευκαιρία να μιλήσει. Ο Κ. έμεινε σιωπηλός. «Ήρθατε για κάποιο συγκεκριμένο σκοπό;» ρώτησε ο δικηγόρος. «Ναι» απάντησε ο Κ., σκιάζοντας λίγο με το χέρι του τη φλόγα του κεριού για να τον βλέπει καλύτερα. «Ήρθα να σας πω ότι δε θέλω πια να μ' εκπροσωπέιτε στην υπόθεσή μου». «Κατάλαβα καλά;» ρώτησε ο δικηγόρος και μισοσηκώθηκε στο κρεβάτι, στηρίζοντας το ένα του χέρι στα μαξιλάρια. «Υποθέτω, ναι» είπε ο Κ., καθισμένος με τη ράχη στητή, έτοιμος να αμυνθεί. «Καλά, είναι κι αυτή μια εκδοχή που μπορούμε να συζητήσουμε» είπε ο δικηγόρος μετά από λίγο. «Δεν είναι εκδοχή, είναι γεγονός» αντέτεινε ο Κ. «Έστω» είπε ο δικηγόρος. «Δεν πρέπει να παραισ-

ρμάσατε σε βιαστικές ενέργειες». Χρησιμοποιούσε το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο σαν να μην είχε πρόθεση ν' αφήσει τον Κ. μακριά απ' την επιρροή του, παραμένοντας τουλάχιστον σύμβουλος, αν όχι επίσημος συνήγορός του. «Δε βιάστηκα καθόλου» είπε ο Κ. Σηκώθηκε αργά και πήγε να σταθεί πίσω απ' την πολυθρόνα του. «Το έχω σκεφτεί πολύ καλά, ίσως περισσότερο απ' όσο χρειάζεται. Η απόφαση είναι αμετάκλητη». «Τότε επιτρέψτε μου να σας πω δυο λόγια ακόμη» είπε ο δικηγόρος. Παραμέρισε το πάπλωμα και κάθισε στην άκρη του κρεβατιού. Τα γυμνά πόδια του με τις άσπρες τρίχες τρεμούλιαζαν απ' το κρύο. Παρακάλεσε τον Κ. να του δώσει μια κουβέρτα απ' τον καναπέ. Ο Κ. έφερε την κουβέρτα, λέγοντας: «Κινδυνεύετε χωρίς λόγο ν' αρπάξετε κανένα κρυολόγημα». «Υπάρχει λόγος, κι αρκετά σοβαρός μάλιστα» είπε ο δικηγόρος, ρίχνοντας το πάπλωμα στους ώμους και τυλίγοντας τα πόδια του στην κουβέρτα. «Ο θεός σας είναι παλιός μου φίλος, αλλά κι εσείς με τον καιρό μου γίνατε αρκετά συμπαθής. Δεν είναι ντροπή αυτό και δε φοβάμαι να το παραδεχτώ». Ο Κ. δεν είδε με καλό μάτι το συναισθηματικό ξέσπασμα του γέρου. Τον ανάγκασε να δώσει λεπτομερείς εξηγήσεις, που θα απέφευγε ευχαρίστως. Επιπλέον, όπως παραδέχτηκε μέσα του, τον αναστάτωνε λίγο, αν και δεν υπήρχε περίπτωση να ανατρέψει την απόφασή του. «Σας ευχαριστώ για τα φιλικά σας αισθήματα» είπε. «Και οφείλω να αναγνωρίσω πως κάνατε ό,τι μπορούσατε κι ό,τι θεωρούσατε καλύτερο για την υπόθεσή μου. Τον τελευταίο καιρό, ωστόσο, σχηματίστηκε μέσα μου η πεποίθηση πως αυτό δεν ήταν αρκετό. Δε θα προσπαθήσω, φυσικά, να μεταπεισω έναν ηλικιωμένο άνθρωπο με τόσο μεγάλη πείρα. Αν καμιά φορά επιχειρήσα άθελά μου κάτι τέτοιο, σας παρακαλώ να με συγχωρήσετε. Όπως είπατε κι εσείς, πρόκειται για ένα θέμα πολύ σοβαρό. Είμαι απόλυτα πεπεισμένος ότι πρέπει να παρέμβω στη δίκη πιο αποφασιστικά». «Καταλαβαίνω την ανυπομονησία σας» σχολίασε ο δικηγόρος. «Δεν είμαι ανυπόμονος» είπε ο Κ., λίγο ενοχλημένος και δίχως να προσέχει πια τόσο τα λόγια του. «Θα πρέπει να παρατηρήσατε στην πρώτη μου επίσκεψη εδώ, όταν ήρθα με το θείο μου, ότι δεν έδινα μεγάλη σημασία στη δίκη μου. Λίγο ακόμη και θα την ξεχνούσα εντελώς, αν δε με ανάγκαζαν με το ζόρι, που λέει ο λόγος, να τη θυμηθώ. Ο θεός μου επέμενε να σας αναθέσω

την υπεράσπισή μου κι εγώ το έκανα για να τον ευχαριστήσω. Μετά απ' αυτό, περίμενα ότι η δίκη θα με βάραινε λιγότερο.* Ο συνήγορος προσλαμβάνεται για να σου ελαφρώσει το φορτίο απ' τους ώμους. Συνέβη όμως ακριβώς το αντίθετο. Απ' τη στιγμή που αναλάβατε την εκπροσώπησή μου, μπήκα σε μελάδες που δεν είχα. Όσο ήμουν μόνος, δεν έκανα μεν τίποτα, αλλά δεν είχα και καμιά ανησυχία. Μόλις βρέθηκα με δικηγόρο, θεώρησα ότι υπήρχαν όλες οι προϋποθέσεις για να γίνουν ορισμένα πράγματα και περίμενα με όλο και μεγαλύτερη ανυπομονησία να σας δω να κάνετε κάτι. Μάταια όμως. Είναι αλήθεια ότι έμαθα από σας διάφορα χρήσιμα πράγματα για το δικαστήριο, που ίσως δε θα μπορούσα να τα μάθω από κανέναν άλλον. Αυτό όμως δε μου αρκεί τώρα που νιώθω ήδη το απειλητικό άγγιγμα της δίκης να με πιέζει κυριολεκτικά από παντού». Ο Κ. είχε παραμερίσει τώρα την πολυθρόνα από μπροστά του κι έστεκε στητός, με τα χέρια στις τσέπες. «Από ένα σημείο και μετά στη δουλειά μας» είπε ο δικηγόρος με σιγανή και ήρεμη φωνή, «δε συμβαίνει ουσιαστικά τίποτα καινούριο. Πόσοι και πόσοι άλλοι πελάτες δεν έχουν σταθεί μπροστά μου με τον ίδιο τρόπο, όταν η δίκη τους έφτασε στο ίδιο στάδιο με τη δική σας, για να μου πουν τα ίδια πράγματα!» «Σ' αυτή την περίπτωση» είπε ο Κ. «όλοι είχαν εξίσου δίκιο μ' εμένα. Αυτό δεν αντικρούει τα επιχειρήματά μου». «Δε σκόπευα να σας αντικρούσω» είπε ο δικηγόρος. «Θα ήθελα εντούτοις να προσθέσω ότι περίμενα περισσότερη κρίση από σας, και ειδικά απ' τη στιγμή που σας έδωσα πιο πολλές πληροφορίες για το δικαστήριο και τις δραστηριότητές μου απ' ό,τι κάνω συνήθως. Παρ' όλ' αυτά, δε μου έχετε αρκετή εμπιστοσύνη. Με φέρετε πράγματι σε δύσκολη θέση». Πόσο ταπεινώνει τον εαυτό του ο δικηγόρος μπροστά στον Κ.! Δε λογάριζε καθόλου την επαγγελματική του αξιοπρέπεια, για την οποία έδειχνε πάντα τόσο μεγάλη ευθιξία. Γιατί το έκανε όμως; Ήταν ένας ευκατάστατος και πολυάσχολος δικηγόρος. Τι σημασία είχε ένας πελάτης περισσότερος ή λιγότερος; Ούτε τα λεφτά του είχε ανάγκη, ούτε τίποτα. Επιπλέον, ήταν άρρωστος και θα έπρεπε να αποφεύγει την πολλή δουλειά. Ωστόσο, έκανε ό,τι μπορούσε για να μη χάσει τον Κ.! Γιατί; Λόγω προσωπικής αφοσίωσης στο θείο ή επειδή θεωρούσε πραγματικά τη δίκη του Κ. τόσο σπουδαία; Έλλιξε μήπως ν' αυξήσει το γόητρό του

υπερασπίζοντας τον Κ. ή –κι αυτή η πιθανότητα δεν έπρεπε καθόλου ν' αποκλειστεί– προσφέροντας εκδουλεύσεις στους φίλους του τους δικαστικούς; Η όψη του δεν πρόδιδε τίποτα, όσο αδιάκριτα κι αν τον περιεργαζόταν ο Κ. Θα 'λεγε κανείς πως παρέμενε ανέκφραστος, για να δει πρώτα τις αντιδράσεις του πελάτη του στα τελευταία επιχειρήματα. Φαίνεται πως ερμήνευσε ευνοϊκά τη σιωπή του Κ., γιατί δεν άργησε να συνεχίσει: «Θα έχετε προσέξει πως μολονότι το γραφείο μου είναι αρκετά μεγάλο, δεν απασχολώ βοηθούς. Δεν ήταν έτσι πάντα. Υπήρξε μια εποχή που είχα στην υπηρεσία μου κάμποσους νεαρούς νομικούς. Σήμερα, δουλεύω μόνος. Αυτό οφείλεται ενμέρει στο διαφορετικό προσανατολισμό των δραστηριοτήτων μου. Περιορίζομαι όλο και περισσότερο σε υποθέσεις παρεμφερείς με τη δική σας, και με τον καιρό, έχω αποκτήσει μια βαθιά γνώση των σχετικών νομικών ζητημάτων. Κατάλαβα ότι δεν μπορώ να τις εμπιστευτώ στα χέρια άλλων, αν θέλω να είμαι συνεπής απέναντι στους πελάτες μου. Η απόφαση να περνά όλη η δουλειά απ' τα χέρια μου δεν ήταν άμοιρη συνεπειών. Αναγκάστηκα να απορρίπτω σχεδόν όλες τις υποθέσεις που μου πρότειναν, κρατώντας μόνο τις πιο ενδιαφέρουσες –σας βεβαιώ πως υπάρχουν αρκετά ανθρωπάκια, ακόμη και στη γειτονιά μου, έτοιμα να ορμήσουν στα ψίχουλα που θα τους πετάξω. Επίσης, η υπερβολική εργασία έβλαψε σημαντικά την υγεία μου. Παρ' όλ' αυτά, δε μετανιώνω ούτε λεπτό για την επιλογή μου. Θα 'πρεπε ίσως να είχα απορρίψει περισσότερες υποθέσεις, η απόφαση όμως να αφοσιώνομαι με όλες μου τις δυνάμεις σ' αυτές που αναλαμβάνω, αποδείχτηκε απολύτως αναγκαία και έσπευσε τις προσπάθειές μου με επιτυχία. Κάποτε, βρήκα σ' ένα άρθρο διατυπωμένη με τον πιο εύστοχο τρόπο τη διαφορά ανάμεσα στο δικηγόρο των συνηθισμένων υποθέσεων και το δικηγόρο στις δικές μας υποθέσεις. Στην πρώτη περίπτωση, έλεγε το άρθρο, ο δικηγόρος οδηγεί τον πελάτη του με τη βοήθεια ενός νήματος ως την τελεσίδικη απόφαση του δικαστηρίου, ενώ στη δεύτερη, ο δικηγόρος σηκώνει απ' την αρχή τον πελάτη του στους ώμους και φέρει το βάρος του, χωρίς διακοπή, ως την ετυμηγορία κι ακόμη παραπέρα. Έτσι ακριβώς είναι. Δεν αντιπροσωπεύει όμως όλη την αλήθεια η δήλωσή μου πως δε μετανιώνω ποτέ για το δύσκολο δρόμο που διάλεξα. Γιατί όταν παρουσιάζεται κάποιος σαν κι ε-

σάς, που παραγνωρίζει εντελώς το μέγεθος της προσφοράς μου, ομολογώ πως φτάνω σχεδόν στο σημείο να μετανιώνω». Ο λόγος του δικηγόρου, αντί να πείσει τον Κ., τον γέμισε ανυπομονησία.* Καταλάβαινε απ' τον τόνο της φωνής του τι τον περίμενε αν υποχωρούσε στις πιέσεις του. Θ' άρχιζαν πάλι τα μεγάλα λόγια και οι κούφιες υποσχέσεις, οι υπαινιγμοί για αιτήσεις που προχωρούν, για ευνοϊκότερη αντιμετώπιση εκ μέρους των δικαστικών υπαλλήλων, για τις τρομερές δυσκολίες που αναφύονται κάθε τόσο –με δυο λόγια, θα επανέρχονταν ακριβώς στην ίδια κατάσταση, γνωστή μέχρι αηδίας στον Κ., όπου ο δικηγόρος θα προσπαθούσε να τον αποκοιμίσει με αόριστες ελπίδες και να τον τρομάξει με εξίσου αόριστες απειλές. Αυτό όμως έπρεπε πάση θυσία να το αποφύγει. Έτσι είπε: «Τι σκοπεύετε να κάνετε για την υπόθεσή μου, αν δε σας απολύσω;» Ο δικηγόρος δεν αντέδρασε ούτε σ' αυτή την προσβλητική ερώτηση κι αποκριθήκε: «Θα συνεχίσω τις ενέργειες που έχω ήδη αρχίσει». «Το είχα φανταστεί» είπε ο Κ. «Δεν υπάρχει πια λόγος να το συζητάμε». «Καλά, θα κάνω άλλη μια προσπάθεια» είπε ο δικηγόρος εκνευρισμένος, σαν να ήταν ο ίδιος που έπρεπε να απολογηθεί κι όχι ο Κ. «Υποτιμάτε τη δουλειά μου, γιατί σας φέρθηκαν με υπερβολική καλοσύνη, ή καλύτερα, με αδιαφορία, επιφανειακή αδιαφορία βέβαια. Φυσικά, υπάρχουν λόγοι γι' αυτό· πολλές φορές, είναι καλύτερα να μένει κανείς με τις αλυσίδες, παρά να τριγυρνάει ελεύθερος. Θα σας δώσω ένα μικρό δείγμα της μεταχείρισης που υφίστανται οι υπόλοιποι κατηγορούμενοι. Μπορεί να σας γίνει μάθημα. Θα φωνάξω τον Μπλοκ. Εσείς ξεκλειδώστε την πόρτα και καθίστε εκεί, δίπλα στο κομοδίνο!» «Ευχαριστώ» είπε ο Κ., ακολουθώντας τις οδηγίες του δικηγόρου. Ήταν πάντα πρόθυμος να μαθαίνει καινούρια πράγματα. Για κάθε ενδεχόμενο πάντως, ρώτησε πάλι: «Ελπίζω να έγινα σαφής, δηλώνοντας ότι παίρνω την υπόθεσή μου απ' τα χέρια σας». «Ναι» είπε ο δικηγόρος, «μπορεί όμως να αλλάξετε γνώμη σε λίγο». Έγειρε πάλι πίσω στο κρεβάτι, τράβηξε το πάπλωμα ως το πηγούνι και γύρισε προς τον τοίχο. Ύστερα χτύπησε το κουδούνι. Σχεδόν αμέσως, εμφανίστηκε η Λένι, ρίχνοντας γρήγορες ματιές για να καταλάβει τι μεσολάβησε. Της φάνηκε καλός οiwνός που είδε τον Κ. καθισμένο ήσυχα στο κρεβάτι του δικηγόρου. Έγνεψε στον Κ. μ' ένα χαμόγελο, εκείνος όμως

την κοίταξε ανέκφραστος. «Φέρε τον Μπλοκ» είπε ο δικηγόρος. Αντί να πάει να φέρει τον έμπορο, η Λένι έβγαλε απλώς το κεφάλι απ' την πόρτα και φώναξε: «Μπλοκ! Στο δικηγόρο!» Έπειτα, επειδή ίσως ο δικηγόρος παρέμενε γυρισμένος στον τοίχο αδιαφορώντας για όσα διαδραματίζονταν στο δωμάτιο, γλίστρησε πίσω απ' την πολυθρόνα του Κ. και βάλθηκε να τον πειράζει. Έσκυβε πάνω απ' τη ράχη της πολυθρόνας, τρύπωνε τα δάχτυλα μέσα στα μαλλιά του ή τον χάιδευε στα μάγουλα, με μεγάλη τρυφερότητα και προσοχή, είν' αλήθεια, ώσπου ο Κ. αποφάσισε να τη σταματήσει, πιάνοντάς της σφιχτά το χέρι· εκείνη παραδόθηκε χωρίς μεγάλη αντίσταση.

Ο Μπλοκ έτρεξε αμέσως μόλις τον φώναξαν. Σταμάτησε αναποφάσιτος μπροστά στην πόρτα, μην ξέροντας προφανώς αν έπρεπε να μπει ή όχι. Στάθηκε εκεί με χαμηλωμένο κεφάλι και σηκωμένα τα φρύδια, λες κι αφουγκραζόταν αν θα επαναλαμβανόταν η διαταγή να παρουσιαστεί στο δικηγόρο. Ο Κ. σκέφτηκε να τον ενθαρρύνει να μπει στο δωμάτιο, ήταν όμως αποφασισμένος να διακόψει οριστικά κάθε σχέση όχι μόνο με το δικηγόρο, αλλά και μ' όλους τους ανθρώπους του σπιτιού, κι έτσι απόμεινε στη θέση του ασάλευτος. Ούτε η Λένι είπε τίποτα. Ο Μπλοκ πρόσεξε πως τουλάχιστον δεν τον έδιωχναν και μπήκε ακροπατώντας στο δωμάτιο, με πρόσωπο ανήσυχο και τα χέρια σφιχτοδεμένα πίσω απ' την πλάτη. Καλού κακού, άφησε την πόρτα ανοιχτή μήπως αναγκαστεί να υποχωρήσει. Ο Κ. δε γύρισε να τον κοιτάξει καθόλου, έμεινε με το βλέμμα καρφωμένο στο χοντρό πάπλωμα, ενώ ο δικηγόρος από κάτω δε φαινόταν καθόλου, γιατί είχε κολλήσει σχεδόν στον τοίχο. Εκείνη τη στιγμή όμως, ακούστηκε η φωνή του: «Εσύ είσαι Μπλοκ;» ρώτησε. Ο Μπλοκ, που είχε προχωρήσει ήδη αρκετά, τρέκλισε, λες και με την ερώτηση του δικηγόρου είχε δεχτεί κυριολεκτικά δυο αλλεπάλληλα δυνατά χτυπήματα στο στήθος και τη ράχη. Σταμάτησε, έσκυψε με δουλοπρέπεια και είπε: «Στις υπηρεσίες σας». «Τι θέλεις;» ρώτησε ο δικηγόρος. «Έρχεσαι σε ακατάλληλη ώρα». «Δε με φωνάξατε;» ρώτησε ο Μπλοκ, πιο πολύ τον εαυτό του παρά το δικηγόρο, σήκωσε τα χέρια μπροστά για να φυλαχτεί κι ετοιμάστηκε να το βάλει στα πόδια. «Σε φώναξα» είπε ο δικηγόρος. «Η ώρα που έρχεσαι όμως είναι ακατάλληλη». Και μετά από μια παύση, πρόσθεσε: «Πάντα

έρχεσαι σε ακατάλληλη ώρα». Απ' τη στιγμή που άρχισε να μιλάει ο δικηγόρος, ο Μπλοκ απόμεινε ν' ακούει, χωρίς να κοιτάζει πια το κρεβάτι, με το βλέμμα καρφωμένο σε μια μακρινή γωνιά του δωματίου, λες και η θέα του ομιλητή ήταν εκτυφλωτική και δεν την άντεχε. Ούτε ν' ακούει όμως καλά ήταν εύκολο, επειδή ο δικηγόρος μιλούσε στραμμένος προς τον τοίχο, πολύ σιγανά και γρήγορα. «Επιθυμείτε μήπως να φύγω;» ρώτησε ο Μπλοκ. «Τώρα, έγινε το κακό» είπε ο δικηγόρος. «Μείνε!» Ο Μπλοκ άρχισε να τρέμει ολόκληρος, λες κι ο δικηγόρος όχι μόνο δεν είχε εκπληρώσει την επιθυμία του, αλλά τον είχε απειλήσει κιόλας με ξυλοδαρμό. «Χτες» είπε ο δικηγόρος, «είδα τον Τρίτο Δικαστή, το φίλο μου, και σιγά σιγά έφερα την κουβέντα γύρω απ' την υπόθεσή σου. Θέλεις να μάθεις τι είπα;» «Αχ, ναι, σας παρακαλώ πολύ». Ο δικηγόρος δεν απάντησε αμέσως κι ο Μπλοκ επανέλαβε την παράκλησή του, σκύβοντας σαν να ετοιμαζόταν να πέσει στα γόνατα. Τον έκοψε όμως ο Κ.: «Τι κάνεις εκεί;» φώναξε, αρπάζοντας ταυτόχρονα και το άλλο χέρι της Λένι, που αποπειράθηκε να τον εμποδίσει να μιλήσει. Της το έσφιγγε χωρίς τρυφερότητα, κι εκείνη βογκούσε απ' τον πόνο προσπαθώντας να ελευθερωθεί. Για το ξεφωνητό του Κ. όμως την πλήρωσε ο Μπλοκ: «Ποιος είναι ο συνήγορός σου;» τον κεραινοβόλησε ο δικηγόρος. «Εσείς» απάντησε ο Μπλοκ. «Και ποιος άλλος;» συνέχισε. «Κανείς άλλος εκτός από εσάς» είπε ο Μπλοκ. «Τότε να μην υπακούς σε κανέναν άλλον» είπε ο δικηγόρος. Ο Μπλοκ ήταν απολύτως σύμφωνος, κοίταξε τον Κ. από πάνω ως κάτω με οργισμένο ύφος και κούνησε απειλητικά το κεφάλι του. Αν μετέφραζε κανείς το φέρεμά του σε λόγια, θα έπρεπε να χρησιμοποιήσει τις πιο βαριές βρισιές. Και να σκεφτεί κανείς ότι μ' αυτό τον άνθρωπο ήθελε ο Κ. να κουβεντιάσει φιλικά για την υπόθεσή του! «Δεν ανακατεύομαι άλλο» είπε ο Κ., και βυθίστηκε πάλι στην πολυθρόνα του. «Κάνε ό,τι θέλεις, γονάτισε, κυλήσου στα τέσσερα. Δε μου καίγεται καρφί». Αλλά ο Μπλοκ διέθετε λίγα ίχνη αξιοπρέπειας ακόμη, τουλάχιστον απέναντι στον Κ. Προχώρησε καταπάνω του, κουνώντας τις γροθιές και φωνάζοντας όσο πιο δυνατά τολμούσε μπροστά στο δικηγόρο: «Δε σας επιτρέπω να μου μιλάτε μ' αυτό τον τρόπο. Γιατί με προσβάλλετε; Και μάλιστα μπροστά στον κύριο δικηγόρο, που μας ανέχεται τόση ώρα κι εσάς κι εμένα μονάχα από συ-

μπόνια. Δεν είστε καλύτερος από μένα, βρισκόμαστε και οι δυο στην ίδια μοίρα, κατηγορούμενοι σε μια δίκη. Αν εσείς παραμένετε κύριος, το ίδιο κύριος είμαι κι εγώ, αν όχι ακόμη παραπάνω. Κι έχω την απαίτηση να μην το ξεχνά αυτό κανείς όταν μου απευθύνει το λόγο, και ιδιαίτερα εσείς. Αν θεωρείτε τον εαυτό σας προνομιούχο, επειδή σας επιτρέπουν να κάθεστε εδώ με την ησυχία σας και να ακούτε όσα λέγονται, ενώ εγώ σέρνομαι, όπως το εκφράσατε, στα τέσσερα, τότε θα ήθελα να σας θυμίσω ένα παλιό γνωμικό: “Στον ύποπτο η κίνηση ταιριάζει. Γιατί σαν κάθεται ήσυχος στη γωνιά του, μπορεί να έχει μπει στην πλάστιγγα δίχως να το ξέρει και να ζυγιάζεται με τ' αμαρτήματά του”». Ο Κ. δεν είπε τίποτε. Απόμεινε με τα μάτια στυλωμένα, γεμάτα έκπληξη, πάνω σ' αυτό τον άνθρωπο με την τόσο αλλοπρόσαλλη συμπεριφορά. Πόσες φορές είχε αλλάξει στάση μέσα σε μια ώρα! Ήταν άραγε η δίκη που τον είχε τυφλώσει σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μην μπορεί να ξεχωρίσει ποιος είναι εχθρός και ποιος φίλος; Δεν έβλεπε πως ο δικηγόρος τον εξευτέλιζε με μοναδικό σκοπό, αυτή τη φορά τουλάχιστον, να κάνει στον Κ. επίδειξη δύναμης, προσπαθώντας έτσι να τον υποτάξει στη θέλησή του; Αν όμως ο Μπλοκ δεν ήταν ικανός να το καταλάβει, αν φοβόταν το δικηγόρο σε τέτοιο βαθμό, τότε πού έβρισκε την πονηριά ή το θάρρος να εξαπατά το δικηγόρο κρύβοντάς του ότι έχει προσλάβει κι άλλους; Πώς τολμούσε να τα βάζει με τον Κ., τη στιγμή που αυτός θα μπορούσε να φανερώσει αμέσως το μυστικό του; Αλλά δε σταμάτησε εκεί, πλησίασε το κρεβάτι του δικηγόρου κι άρχισε να παραπονιέται για τη στάση του Κ. «Κύριε συνήγορε» είπε, «τον ακούτε πώς μου μιλάει; Η δίκη του μετριέται ακόμα σε ώρες, και θέλει να κάνει το δάσκαλο σ' εμένα που έχω μια δίκη πέντε χρόνων. Κι από πάνω με βρίζει κιόλας. Δεν ξέρει πού πάν' τα τέσσερα και με βρίζει, εμένα, που όσο επιτρέπουν οι φτωχές μου δυνάμεις, έχω μελετήσει με ευσυνειδησία τις απαιτήσεις των καλών τρόπων, του καθήκοντος και της δικαστικής παράδοσης». «Εσύ να κάνεις αυτό που νομίζεις σωστό» είπε ο δικηγόρος, «χωρίς να νοιάζεσαι τι λέει ο ένας κι ο άλλος». «Βεβαίως» είπε ο Μπλοκ, σαν να ήθελε να τονώσει την αυτοπεποίθησή του, κι ύστερα, ρίχνοντας μια γρήγορη λοξή ματιά τριγύρω, γονάτισε κοντά στο κρεβάτι. «Γονατίζω μπροστά στο συνήγορό μου» είπε. Ο δικηγόρος όμως δεν είπε τί-

ποτα.* Ο Μπλοκ χάιδεψε προσεχτικά με το χέρι του το πάπλωμα. Τη σιωπή την έσπασε η φωνή της Λένι, που ελευθερώθηκε απ' τα χέρια του Κ.: «Με πονάς. Άσε με. Θέλω να πάω στον Μπλοκ». Πήγε και κάθισε στην άκρη του κρεβατιού. Ο Μπλοκ χάρηκε πολύ που η κοπέλα πήγε κοντά του και την παρακάλεσε με ζωηρά, αλλά βουβά γενεψίματα να μεσολαβήσει για χάρη του στο δικηγόρο. Αδημονούσε ν' ακούσει τις πληροφορίες του δόκτορος Χουλντ, ίσως για να τις μεταβιβάσει στους άλλους δικηγόρους. Η Λένι, ξέροντας το αδύναμο σημείο του δικηγόρου, έδειξε το χέρι του και σούφρωσε τα χείλη σαν να 'δινε ένα φιλί. Ο Μπλοκ φίλησε αμέσως το χέρι του δικηγόρου, κι ύστερα άλλη μια φορά μετά από προτροπή της Λένι. Ο δικηγόρος έμενε σιωπηλός. Τότε η Λένι έσκυψε πάνω του, τονίζοντας τις όμορφες καμπύλες του κορμιού της, πλησίασε πολύ κοντά στο πρόσωπό του και χάιδεψε τα μακριά άσπρα μαλλιά του, πράγμα που απέσπασε επιτέλους μιαν απάντηση. «Διστάζω να του το πω» είπε ο δικηγόρος, και σάλεψε ελαφρά το κεφάλι του, ίσως για να νιώσει πιο έντονα το χάδι της κοπέλας. Ο Μπλοκ είχε στήσει αυτί με χαμηλωμένο το κεφάλι, σαν να έκανε κάτι απαγορευμένο. «Γιατί διστάζεις;» ρώτησε η Λένι. Ο Κ. είχε την αίσθηση ότι παρακολουθεί έναν προσυνεννοημένο διάλογο, που είχε επαναληφθεί αρκετές φορές στο παρελθόν και θα επαναλαμβανόταν άλλες τόσες στο μέλλον, διατηρώντας την πρωτοτυπία του μόνο για τον Μπλοκ. «Πώς τα πήγε σήμερα;» ρώτησε ο δικηγόρος αντί για άλλη απάντηση. Πριν κάνει την αναφορά της η Λένι, χαμήλωσε για μια στιγμή το βλέμμα της προς τον Μπλοκ, που έσφιξε ικετευτικά τα χέρια προς το μέρος της. Τέλος, κούνησε το κεφάλι σοβαρά, γύρισε προς το δικηγόρο και είπε: «Ήταν ήσυχος κι εργατικός». Ένας ηλικιωμένος επιχειρηματίας, άνθρωπος με μακριά, σεβάσμια γενειάδα, εκλιπαρούσε μια κοπέλα να πει έναν καλό λόγο για χάρη του! Κανένα κρυφό κίνητρο δεν μπορούσε να δικαιώσει τη στάση του Μπλοκ στα μάτια ενός συνανθρώπου του. Ο Κ. αναρωτήθηκε πώς πέρασε απ' το μυαλό του δικηγόρου ότι μπορούσε να τον κερδίσει μ' αυτή την παράσταση. Αν δεν είχε αποφασίσει ήδη να τον διώξει, θα το κατάφερε σίγουρα μετά από τούτη τη σκηνή. Ακόμη και σαν θεατής κοκκίνιζε από ντροπή. Η μέθοδος που ακολουθούσε λοιπόν ο δικηγόρος –στην οποία ευτυχώς ο Κ. δεν πρόλαβε

να εκτεθεί για πολύ– έκανε τον πελάτη να ξεχνά όλο τον υπόλοιπο κόσμο και να σέρονεται σ' αυτό το λανθασμένο μονοπάτι ως το τέλος της δίκης του. Δεν ήταν πλέον πελάτης, αλλά πιστό σκυλάκι του δικηγόρου. Αν ο δικηγόρος τον πρόσταζε να χωθεί κάτω απ' το κρεβάτι στα τέσσερα και ν' αρχίσει να γαβγίζει, θα συμμορφωνόταν στο λεπτό με μεγάλη ευχαρίστηση. Ο Κ. τους άκουγε με προσοχή, διατηρώντας μια κριτική απόσταση, λες και κάποια ανώτερη αρχή του είχε αναθέσει να συντάξει στο τέλος μια λεπτομερή γραπτή αναφορά. «Τι έκανε όλη μέρα;» ρώτησε ο δικηγόρος. «Για να μην τον έχω μες στα πόδια μου» είπε η Λένι, «τον κλείδωσα στο δωμάτιο υπηρεσίας. Έτσι κι αλλιώς, σπάνια βγαίνει από κει. Κάπου κάπου, έριχνα μια ματιά απ' το παραθυράκι για να δω τι κάνει. Όλη την ώρα διάβαζε γονατιστός στο κρεβάτι τα συγγράμματα που του έχεις δανείσει. Τα 'χε ακουμπισμένα πάνω στο περβάζι του παραθύρου κι αυτό μου έκανε καλή εντύπωση, γιατί το παράθυρο βλέπει σ' ένα φωταγωγό απ' όπου μπαίνει ελάχιστο φως. Σκέφτηκα λοιπόν πως υπακούει κατά γράμμα στις εντολές σου, αφού διαβάζει κάτω από τέτοιες συνθήκες». «Χαίρομαι που το ακούω» είπε ο δικηγόρος. «Καταλάβαινε όμως τίποτε απ' όσα διάβαζε;» Όλη αυτή την ώρα ο Μπλοκ ανοιγόκλεινε ακατάπαυστα τα χείλη, μουρμουρίζοντας προφανώς από μέσα του την απάντηση που ευχόταν να δώσει η Λένι. «Όσο γι' αυτό» είπε η Λένι, «δεν μπορώ φυσικά να ξέρω με σιγουριά. Απ' ό,τι κατάλαβα πάντως, διάβαζε με μεγάλη προσοχή. Όλη τη μέρα δε γύρισε σελίδα κι έδειχνε με το δάχτυλο μια μια τις αράδες. Όσες φορές κοίταξα, τον είδα να αναστενάζει βαθιά, καταπονημένος από τη μελέτη. Ίσως τα βιβλία που του δάνεισες είναι πολύ δυσκολονόητα». «Ναι» είπε ο δικηγόρος. «Είναι πράγματι δύσκολα. Δεν πιστεύω ότι μπορεί να τα καταλάβει. Του τα έδωσα μόνο για να πάρει μια ιδέα πόσο δύσκολος είναι ο αγώνας που δίνω για την υπεράσπισή του. Και για ποιον δίνω αυτόν το δύσκολο αγώνα; Για τον κύριο –είναι για γέλια και να το λες μόνο– για τον κύριο Μπλοκ. Και πρέπει να χωνέψει καλά τι σημαίνει αυτό; Διάβαζε συνέχεια;» «Ναι, δε σταμάτησε σχεδόν καθόλου» απάντησε η Λένι. «Μόνο μια φορά με παρακάλεσε να του πάω ένα ποτήρι νερό. Του το έδωσα απ' το παραθυράκι. Στις οκτώ, τον έβγαλα έξω και του έβαλα να τοιμήσει κάτι». Ο Μπλοκ έριξε μια γρήγο-

ρη ματιά στον Κ., σαν να περίμενε να τον δει εντυπωσιασμένο απ' τα κατορθώματά του. Έμοιαζε τώρα να 'χουν αναπτρωθεί οι ελπίδες του, οι κινήσεις του ήταν πιο ελεύθερες και ανασηκώθηκε λίγο, αλλάζοντας ελαφρά θέση. Ξαφνικά όμως, κοκάλωσε μόλις άκουσε τον δικηγόρο να λέει: «Πολύ τον παινεύεις. Κι αυτό ακριβώς με δυσκολεύει να μιλήσω. Γιατί ο Δικαστής δεν εκφράστηκε ευνοϊκά ούτε για τον Μπλοκ ούτε για τη δίκη του». «Όχι ευνοϊκά;» ρώτησε η Λένι. «Πώς είναι δυνατόν;» Ο Μπλοκ κοίταξε την κοπέλα με αγωνία και προσμονή, λες και περίμενε από κείνην, γεμάτος εμπιστοσύνη στις ικανότητές της, να στρέψει προς όφελός του τα λόγια που είχε πει πριν τόσο καιρό ο Τρίτος Δικαστής. «Καθόλου ευνοϊκά» είπε ο δικηγόρος. «Η δυσαρέσκεία του ήταν ολοφάνερη μόλις ανέφερα το όνομα του Μπλοκ. “Δε θέλω ν' ακούσω λέξη γι' αυτόν” είπε. “Είναι πελάτης μου” του απάντησα εγώ. “Χάνετε άδικα τον καιρό σας” είπε. “Δε θεωρώ την υπόθεσή του χαμένη” είπα. “Χάνετε τον καιρό σας” επανέλαβε. “Δεν το πιστεύω αυτό” είπα. “Ο Μπλοκ είναι πολύ εργατικός και παρακολουθεί βήμα προς βήμα την υπόθεσή του. Έχει εγκατασταθεί σχεδόν μόνιμα σπίτι μου για να είναι διαρκώς ενημερωμένος. Δε συναντάς εύκολα τέτοιο ζήλο. Σαν άτομο, βέβαια, δεν είναι καθόλου ευχάριστος, έχει απαισίους τρόπους κι είναι βρωμιάρης. Όσο αφορά όμως τη δίκη του, είναι άψογος”. Το άψογος ήταν σκόπιμη υπερβολή. Ωστόσο, ο Δικαστής είχε έτοιμη την απάντηση: “Ο Μπλοκ είναι απλώς πονηρός. Η πείρα που έχει αποκτήσει τόσα χρόνια τον βοηθάει να κωλυσιεργεί. Αλλά η άγνοιά του είναι πολύ μεγαλύτερη απ' την πονηριά του. Αναρωτιέμαι τι θα 'λεγε αν μάθαινε ότι η δίκη του δε βρίσκεται καν στην αρχή, ότι δεν έχει ακόμα σημαίνει ο κώδων της έναρξης”. Ήσυχα, Μπλοκ» είπε ο δικηγόρος, γιατί ο Μπλοκ έκανε να σηκωθεί με τρεμάμενα γόνατα, έτοιμος δίχως άλλο να παρακαλέσει για μια εξήγηση. Επιτέλους, είχε έρθει η ώρα ν' απευθυνθεί ο δικηγόρος για πρώτη φορά απ' ευθείας στον Μπλοκ για πράγματα που αφορούσαν την υπόθεσή του. Τα κουρασμένα μάτια του κοίταξαν λίγο στο κενό, κι ύστερα τον Μπλοκ, που κάτω απ' το βάρος αυτού του βλέμματος γονάτισε πάλι σιγά σιγά. «Τα λόγια του Δικαστή δεν έχουν για σένα καμιά σημασία. Αν είναι να τρομάξεις έτσι με κάθε κουβέντα που ακούς, δε θα σου ξαναπώ λέξη. Μόλις ανοίγω το στόμα, κοιτάξεις

λες και περιμένεις ν' ακούσεις την καταδίκη σου. Θα 'πρεπε τουλάχιστον να ντρέπεται τον κύριο Κ.! Κλονίζεις την εμπιστοσύνη του στο πρόσωπό μου. Πώς κάνεις έτσι; Δε σου φτάνει που είσαι ακόμη ζωντανός και εξακολουθείς να βρίσκεσαι υπό την προστασία μου; Τι παράλογος φόβος! Κάπου θα το διάβασες πως σε μερικές περιπτώσεις ο κατηγορούμενος ακούει την καταδίκη του απ' πρόποπα, απ' το στόμα κάποιου τυχαίου ανθρώπου σε ανύποπτη στιγμή. Αυτό είναι αλήθεια, αν και με πολλές επιφυλάξεις, εξίσου αλήθεια είναι όμως πως οι φόβοι σου με αηδιάζουν και μου δείχνουν πως δε μου έχεις την αναγκαία εμπιστοσύνη. Τι είπα στο κάτω κάτω; Επανελάβα τα λόγια ενός Δικαστή. Ξέρεις πολύ καλά πως κατά τη διαδικασία μαζεύονται ένα σωρό γνώμες που στο τέλος γίνονται ένα αξεδιάλυτο κουβάρι. Αυτός ο Δικαστής, λογουχάρη, προσδιορίζει χρονικά την έναρξη της διαδικασίας διαφορετικά από εμένα. Μια απλή διάσταση απόψεων, τίποτε παραπάνω. Σύμφωνα με μια παλιά συνήθεια, σ' ένα συγκεκριμένο στάδιο της δίκης χτυπάει ένα κουδούνι. Κατά τη γνώμη του παραπάνω Δικαστή, αυτό συμβαίνει πάντα στην έναρξη της δίκης. Μην περιμένεις βέβαια να σου απαριθμήσω τα επιχειρήματα που αντικρούουν την άποψή του, ούτε θα τα καταλάβαινες εξάλλου. Φτάνει να ξέρεις απλώς ότι υπάρχουν». Μες στην αμηχανία του, ο Μπλοκ βάλθηκε να στριφογυρίζει με τα δάχτυλα το νήμα απ' το χαλάκι που βρισκόταν μπροστά στο κρεβάτι· γεμάτος αγωνία, ξέχασε για λίγο την απόλυτη υποταγή που όφειλε στο δικηγόρο, κλωθογύριζε στο μυαλό του τα λόγια του Δικαστή και τα εξέταζε από όλες τις πλευρές. «Μπλοκ» είπε η Λένι, σε προειδοποιητικό τόνο, τραβώντας τον απ' τον γιακά προς τα πάνω. «Παράτα το χαλί και πρόσεχε τι σου λέει ο δικηγόρος».

Το κεφάλαιο αυτό έμεινε ημιτελές

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

ΣΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ

Ο Κ. ανέλαβε την υποχρέωση να δείξει μερικά μνημεία τέχνης σ' έναν ιταλό επιχειρηματία, σημαντικό φίλο και πελάτη της τράπεζας, που επισκεπτόταν πρώτη φορά την πόλη. Παλιότερα, θα θεωρούσε ιδιαίτερα τιμητική την ανάθεση ενός τέτοιου καθήκοντος, τώρα όμως, που έπρεπε να μεριμνά όσο ποτέ άλλοτε για τη διαφύλαξη του κύρους του στην τράπεζα, το δέχτηκε με μεγάλη απροθυμία. Δεν ήθελε να απουσιάζει καθόλου απ' το γραφείο. Η απόδοσή του στη δουλειά είχε πέσει κατακόρυφα. Την περισσότερη ώρα, προσποιόταν απλώς ότι δουλεύει, κι ακριβώς αυτό φούντωνε την ανησυχία μέσα του όταν έλειπε απ' την τράπεζα. Φανταζόταν τον Υποδιευθυντή, που φυσικά δεν έχανε ευκαιρία να τρουπώνει στο γραφείο του, να ψαχουλεύει τους φακέλους θρονιασμένους στην πολυθρόνα του, να προσεταιρίζεται πελάτες με τους οποίους ο Κ. είχε καλλιεργήσει στενότερες σχέσεις, και να επισημαίνει τυχόν λάθη που ο Κ. ήταν αδύνατον πλέον να αποφεύγει, μολοντί ένιωθε να τον απειλούν από χίλιες μεριές. Κάθε φορά, λοιπόν, που του ανέθεταν δουλειά έξω απ' την τράπεζα, ακόμα και την πιο τιμητική, όπως τώρα, ή τον έστελναν σ' ένα μικρό ταξίδι—όπως τυχαίως τον τελευταίο καιρό είχαν πολλαπλασιαστεί σημαντικά αυτές οι εξωτερικές αποστολές—του γεννιόταν αναπόφευκτα η υποψία μήπως τον απομάκρυναν με σκοπό να ελέγξουν τη δουλειά του ή, έστω, επειδή δεν τον θεωρούσαν πια αναντικατάστατο. Τίποτα δεν τον εμπόδιζε ν' αρνηθεί, προτιμούσε όμως να μην το ριψοκινδυνεύσει, γιατί αν οι φόβοι του ήταν και στο ελάχιστο βάσιμοι, θα έμοιαζε σαν να παραδέχεται την ύπαρξη κάποιου προβλήματος. Πήγαινε λοιπόν όπου τον έστελναν με φαινομενική αδιαφορία. Δέχτηκε μάλιστα να κάνει ένα διήμερο κοπιαστικό ταξίδι, αποσιωπώντας ένα σοβαρό κρυολόγημα, για

να μην του καταλογίσουν ότι προβάλλει ως δικαιολογία τον βροχερό φθινοπωριάτικο καιρό προκειμένου ν' αποφύγει το ταξίδι. Μόλις γύρισε, μ' έναν βασανιστικό πονοκέφαλο, πληροφορήθηκε πως την επόμενη μέρα έπρεπε να συνοδέψει στην πόλη τον ιταλό επιχειρηματία. Ο πειρασμός ν' αρνηθεί τούτη τη φορά ήταν πολύ μεγάλος. Στο κάτω κάτω, αυτό που του ζητούσαν δεν είχε άμεση σχέση με τα καθήκοντά του. Ωστόσο, η ξενάγηση του πελάτη ήταν αναμφισβήτητα πολύ σημαντική για τις δημόσιες σχέσεις της τράπεζας, όχι όμως και για τον Κ., που είχε σαφή επίγνωση ότι μόνο με συγκεκριμένες επιτυχίες στη δουλειά μπορούσε να κρατήσει τη θέση του. Αν αποτύγχανε σ' αυτό τον τομέα, δε θα κέρδιζε απολύτως τίποτα, όσο γοητευμένος, παρά πάσα προσδοκία, κι αν έμενε ο Ιταλός απ' τη συντροφιά του. Του είχε μπει η ιδέα ότι αν έλειπε έστω και μια μέρα απ' το γραφείο, μπορεί να μην τον άφηναν να ξαναγυρίσει. Καταλάβαινε βέβαια ότι ο φόβος του ήταν παράλογος, αλλά δεν μπορούσε να τον ξεπεράσει. Παρ' όλ' αυτά, ήταν σχεδόν αδύνατον να βρει μια πειστική πρόφαση για ν' αρνηθεί. Μιλούσε τα ιταλικά, αν όχι τέλεια πάντως αρκετά καλά, κι επιπλέον, διέθετε και κάποιες γνώσεις γύρω απ' την ιστορία της τέχνης, που εκτιμήθηκαν υπέρ του δέον στην τράπεζα, όταν έγινε γνωστό πως για ένα διάστημα ήταν μέλος—αν κι εκείνος το είχε κάνει καθαρά για επαγγελματικούς λόγους—του Συλλόγου Διάσωσης των Μνημείων της πόλης. Κι επειδή ο Ιταλός είχε τη φήμη ανθρώπου φιλότεχνου, ήταν πολύ φυσικό να διαλέξουν τον Κ. για συνοδό του.

Ήταν ένα βροχερό πρωινό με δυνατό αέρα. Ο Κ., αρκετά εκνευρισμένος για τη μέρα που τον περίμενε, έφτασε στο γραφείο απ' τις επτά, με σκοπό να βγάλει τουλάχιστον λίγη δουλειά προτού τεθεί στην υπηρεσία του επισκέπτη. Ένωθε πολύ κουρασμένος, γιατί είχε μείνει ξύπνιος ως αργά το βράδυ, διαβάζοντας μια ιταλική γραμματική για να μη βρεθεί τελείως απροετοίμαστος. Το παράθυρο, μόνιμος πειρασμός τον τελευταίο καιρό, τον δελιάζε περισσότερο απ' το γραφείο. Κατάφερε όμως ν' αντισταθεί και στρώθηκε να δουλέψει. Δυστυχώς, εκείνη τη στιγμή μπήκε ο κλητήρας για να του αναγγείλει πως ο κύριος Διευθυντής τον έστειλε να δει μήπως είχε έρθει ο κύριος Τμηματάρχης, κι αν ναι, τον παρακαλούσε να πάει—θα 'ταν μεγάλη του καλοσύνη—στην αί-

θουσα αναμονής, όπου τον περίμενε κιόλας ο κύριος απ' την Ιταλία. «Έρχομαι αμέσως» είπε ο Κ., έχωσε ένα μικρό λεξικό στην τσέπη, πήρε παραμάσχαλα ένα λεύκωμα με τα αξιοθέατα της πόλης, που είχε φέρει μαζί του για τον ξένο, και πήγε στο γραφείο της διεύθυνσης, περνώντας μέσα απ' το γραφείο του Υποδιευθυντή. Ήταν ευχαριστημένος που είχε έρθει τόσο νωρίς κι έδινε το παρόν αμέσως μόλις τον χρειάστηκαν. Το γραφείο του Υποδιευθυντή ήταν φυσικά άδειο, λες και βασιλευαν ακόμη μαύρα μεσάνυχτα. Ίσως ο κλητήρας είχε αναζητήσει και τον Υποδιευθυντή, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Μόλις ο Κ. μπήκε στην αίθουσα υποδοχής, οι δυο κύριοι σηκώθηκαν απ' τις μεγάλες πολυθρόνες τους. Ο Διευθυντής, χαμογελώντας φιλικά, προφανώς γεμάτος ικανοποίηση απ' τη γρήγορη άφιξη του Κ., πέρασε χωρίς καθυστέρηση στις συστάσεις, ο Ιταλός έσφιξε εγκάρδια το χέρι του Κ. και είπε μ' ένα χαμόγελο ότι κάποιος σηκώνεται νωρίς νωρίς το πρωί. Επειδή χρησιμοποίησε μια παράξενη έκφραση, ο Κ. άργησε λίγο να καταλάβει ποιον εννοούσε. Απάντησε με μερικές ευγενικές προτάσεις, που ο Ιταλός δέχτηκε πάλι χαμογελαστός, χαϊδεύοντας νευρικά το φουντωτό ψαρό μουστάκι του. Ένα μουστάκι σίγουρα αρωματισμένο, που σου 'ρχόταν να πλησιάσεις τη μύτη για να το μυρίσεις. Μόλις κάθισαν κι άρχισαν τα προκαταρκτικά, ο Κ. διαπίστωσε προς μεγάλη του απογοήτευση ότι δυσκολευόταν να καταλάβει τον Ιταλό. Όταν μιλούσε αργά, δεν υπήρχε πρόβλημα, αυτό όμως ήταν η εξαίρεση· συνήθως τα λόγια έβγαιναν απ' το στόμα του σαν χείμαρρος ενώ ταυτόχρονα κουνούσε ζωηρά το κεφάλι του, λες και το απολάμβανε. Κι ακόμη, χρησιμοποιούσε κάθε τόσο μια διάλεκτο, για την οποία τα ιταλικά του Κ. ήταν τελείως ανεπαρκή, ενώ αντίθετα ο Διευθυντής και την καταλάβαινε και τη μιλούσε, γιατί είχε ζήσει αρκετά χρόνια στη νότια Ιταλία απ' όπου καταγόταν ο ξένος. Και σαν να μην έφταναν όλ' αυτά, τα γαλλικά του ήταν εξίσου ακατάληπτα ενώ το παχύ μουστάκι του έκρυβε το στόμα, κι έτσι δεν μπορούσε κανείς να συμπεράνει τι έλεγε ούτε καν απ' τις κινήσεις των χειλιών του. Η συνεννόηση μαζί του ήταν σχεδόν αδύνατη. Ο Κ. άρχισε να σκέφτεται ότι η ιστορία αυτή δε θα 'χε καλό τέλος. Παραιτήθηκε προσωρινά απ' την προσπάθεια να παρακολουθεί τη συζήτηση –δε χρειαζόταν εξάλλου όσο ήταν παρών ο Διευθυντής– και περιορίστηκε να παρατηρεί κακόκεφος

τον ξένο, πώς καθόταν βυθισμένος κι ωστόσο ανάλαφρα στην πολυθρόνα του, τσιμπώντας κάθε τρεις και λίγο το γιλεκάκι του με τις μυτερές άκρες, τον τρόπο που για μια στιγμή σήκωσε κι ανέμιση τα χέρια του ψηλά, προσπαθώντας με γρήγορες κινήσεις να δείξει τι εννοούσε.* Ο Κ. δεν κατάλαβε τίποτα, μολοντί είχε σκύψει μπροστά για να μη χάσει απ' τα μάτια του τα χέρια του. Τελικά, έτσι που καθόταν εκεί χωρίς να κάνει τίποτα, γυρίζοντας μόνο μηχανικά το βλέμμα στον εκάστοτε ομιλητή, ένωσε να τον κυριεύει ξανά η κούραση. Σε μια στιγμή μάλιστα, κατατρόμαξε όταν συνέλαβε τον εαυτό του –ευτυχώς έγκαιρα– έτοιμο να σηκωθεί και να φύγει. Με τα πολλά, ο Ιταλός κοίταξε το ρολόι του και πετάχτηκε πάνω. Αφού χαιρέτησε το Διευθυντή, πλησίασε τον Κ. τόσο, που εκείνος αναγκάστηκε να σπρώξει την πολυθρόνα πιο πίσω για να μπορέσει να κινηθεί. Ο Διευθυντής, που σίγουρα είχε διαβάσει στο βλέμμα του Κ. την απελπιστική θέση που είχε βρεθεί μ' αυτά τα ακαταλαβίστικα ιταλικά, ανακατεύτηκε στην κουβέντα με επιδέξιο και διακριτικό τρόπο, σαν να έκανε απλώς πού και πού ένα σχόλιο, ενώ στην πραγματικότητα εξηγούσε μέσες άκρες στον Κ. τι είχε πει ο Ιταλός, που κάθε τόσο τον διέκοπτε. Έτσι, ο Κ. πληροφορήθηκε ότι ο Ιταλός είχε μερικές επείγουσες δουλειές, ότι γενικά διέθετε ελάχιστο χρόνο κι ότι προτιμούσε χίλιες φορές, αντί να τρέχει σαν τρελός απ' το ένα αξιοθέατο στο άλλο για να τα προλάβει όλα και στο τέλος να μη δει ουσιαστικά τίποτα, προτιμούσε λοιπόν –με την προϋπόθεση βέβαια ότι συμφωνεί και ο Κ., γιατί απ' αυτόν εξαρτιόταν– να επισκεφθεί μόνο τη μητρόπολη, αλλά αυτή τουλάχιστον να τη δει όσο καλύτερα γινόταν. Ήταν πολύ χαρούμενος που θα τον συνόδευε ένας τόσο καλλιεργημένος και ευγενικός κύριος –εννοώντας τον Κ., που μοναδική του έγνοια ήταν να μην τον ακούει για να προλαβαίνει τις εξηγήσεις του Διευθυντή– και τον παρακαλούσε να συναντηθούν σε δυο ώρες, γύρω στις δέκα δηλαδή, στη μητρόπολη, αν φυσικά τον βόλευε κι εκείνον η ώρα. Εκτός απρόοπτου, στις δέκα θα ήταν σίγουρα εκεί. Ο Κ. απάντησε με την ανάλογη ευγένεια. Ο Ιταλός έσφιξε το χέρι του Διευθυντή, έπειτα του Κ., ύστερα άλλη μια φορά του Διευθυντή, και μισογυρισμένος στους άλλους δυο που τον ακολουθούσαν, χωρίς να σταματήσει λεπτό να μιλάει, πήγε προς την πόρτα. Ο Κ. έμεινε για λίγο ακόμη με το Διευθυντή που εκεί-

νη τη μέρα έμοιαζε πολύ αδιάθετος. Στέκονταν κοντά ο ένας στον άλλον με πολύ φιλική διάθεση. Ο Διευθυντής ένιωθε την ανάγκη να δώσει στον Κ. μια εξήγηση, κάτι σαν συγγνώμη, και είπε ότι αρχικά σκόπευε να πάει ο ίδιος με τον Ιταλό, έπειτα όμως άλλαξε γνώμη—δεν ανέφερε το λόγο—κι αποφάσισε πως ήταν καλύτερα να στείλει τον Κ. Δεν έπρεπε ν' ανησυχεί αν δεν καταλάβαινε τον Ιταλό με την πρώτη, αυτό θα γινόταν από μόνο του πολύ γρήγορα, αλλά δεν είχε και μεγάλη σημασία, γιατί ο Ιταλός δεν ενδιαφέρεται και πολύ αν τον καταλαβαίνουν ή όχι. Εξάλλου, τα ιταλικά του Κ. ήταν εξαίρετα και σίγουρα θα τα κατάφερνε μια χαρά. Μετά απ' αυτό χώρισαν. Την ώρα που του απόμεινε ως το ραντεβού ο Κ. τη διέθεσε για ν' αντιγράψει απ' το λεξικό σπάνιες λέξεις, χρήσιμες για την ξενάγηση στη μητρόπολη. Ήταν πολύ εκνευριστική δουλειά. Κάθε τόσο, τον διέκοπτε κάποιος κλητήρας που έφερνε την αλληλογραφία, διάφοροι υπάλληλοι που ήθελαν να τον ρωτήσουν κάτι στέκονταν στην πόρτα επειδή τον έβλεπαν απασχολημένο, χωρίς όμως να ξεκολλάνε από κει αν δεν τους άκουγε πρώτα, ενώ ο Υποδιευθυντής, που δεν μπορούσε βέβαια να μείνει έξω απ' το χορό των ενοχλητικών, έμπαινε μέσα συχνά πυκνά, έπαιρνε το λεξικό απ' τα χέρια του Κ. και το ξεφύλλιζε με επιδεικτική αδιαφορία, ως και μερικοί πελάτες έσπευδαν, μόλις άνοιγε η πόρτα, να υποκλιθούν διστακτικά στο μισοσκόταδο του προθάλαμου για να του τραβήξουν την προσοχή—όλοι αυτοί στριφογύριζαν ακατάπαυστα γύρω απ' τον Κ., καθώς ο ίδιος έψαχνε στο λεξικό διάφορες λέξεις χρήσιμες για την ξενάγηση, τις αντέγραφε, έκανε εξάσκηση στην προφορά και προσπαθούσε να τις αποστηθίσει. Δυσκολευόταν όμως, γιατί το παλιό, δυνατό μνημονικό του έμοιαζε να τον έχει εγκαταλείψει οριστικά. Κάθε τόσο τα 'βαζε με τον Ιταλό, θεωρώντας τον υπεύθυνο για την ταλαιπωρία του, έχωνε το λεξικό κάτω από διάφορα χαρτιά αποφασισμένος να μην προετοιμαστεί άλλο, έπειτα όμως φανταζόταν τον εαυτό του να περνάει μαζί με τον Ιταλό μπροστά απ' τα μνημεία της μητρόπολης δίχως να μπορεί ν' αρθρώσει λέξη, και ξανάπιανε με ακόμη μεγαλύτερο θυμό το λεξικό.

Ακριβώς στις εννιάμισι, τη στιγμή που ετοιμαζόταν να φύγει, τον ζήτησαν στο τηλέφωνο. Ήταν η Λένι που τον καλημέρισε και τον ρώτησε τι κάνει. Ο Κ., αφού την ευχαρίστησε βιαστικά, της είπε πως δεν μπορούσαν να μιλήσουν άλλο, γιατί έπρεπε να πάει

στη μητρόπολη. «Στη μητρόπολη;» ρώτησε η Λένι. «Ναι, στη μητρόπολη» είπε ο Κ. λίγο απότομα. «Τι πας να κάνεις εκεί;» επέμεινε η Λένι. Ο Κ. άρχισε να εξηγεί με συντομία, η Λένι όμως τον έκοψε ξαφνικά λέγοντας: «Σε ταλαιπωρούν». Ο Κ. ούτε είχε ζητήσει ούτε περίμενε τον οίκτο κανενός. Αποχαιρέτησε κοφτά τη Λένι, και καθώς κρεμούσε το ακουστικό, μουρμούρισε τόσο στον εαυτό του όσο και στην κοπέλα που δεν άκουγε πια: «Ναι, με ταλαιπωρούν».

Τώρα όμως είχε αργήσει, υπήρχε φόβος να μη φτάσει στην ώρα του. Μπήκε σ' ένα ταξί. Λίγο ακόμη και θα ξεχνούσε να πάρει μαζί του το λεύκωμα που το πρωί δεν είχε βρει την ευκαιρία να δώσει στον Ιταλό. Το ακούμπησε στα γόνατα και σ' όλη τη διάρκεια της διαδρομής έπαιζε πάνω του νευρικά τα δάχτυλα. Δεν έβρεχε πια τόσο δυνατά, αλλά η μέρα ήταν υγρή, κρύα και σκοτεινή, δε θα μπορούσαν να δουν και πολλά πράγματα στη μητρόπολη, κι επιπλέον, η ορθοστασία στις παγωμένες πλάκες του ναού θα επιδεινώνε το κρουλόγημά του. Το μικρό προαύλιο της μητρόπολης ήταν τελείως έρημο. Ο Κ. θυμήθηκε την εντύπωση που του έκαναν από παιδί οι κλειστές κουρτίνες σχεδόν σ' όλα τα παράθυρα των γύρω σπιτιών. Με τον σημερινό καιρό όμως δεν ήταν παράξενο. Και μέσα η μητρόπολη έμοιαζε το ίδιο άδεια: ποιος θα σκεφτόταν να επισκεφθεί πρωινιάτικα την εκκλησία. Ο Κ. διέσχισε απ' την αρχή ως το τέλος και τα δυο κλίτη, συναντώντας μόνο μια γριά τυλιγμένη σ' ένα χοντρό σάλι, που γονάτιζε με το βλέμμα υψωμένο μπροστά σε μια εικόνα της Παναγίας. Έπειτα το μάτι του πήρε από μακριά έναν κουτσό νεωκόρο να εξαφανίζεται πίσω από μια πορτούλα στον τοίχο. Ο Κ. είχε έρθει στην ώρα του, τη στιγμή που μπήκε το ρολόι σήμαινε δέκα, ο Ιταλός όμως δεν είχε φανεί ακόμα. Γύρισε πάλι στην κεντρική είσοδο, στάθηκε εκεί για λίγο αναποφάσιστος κι έπειτα έκανε μες στη βροχή το γύρο της εκκλησίας μήπως και τον βρει να περιμένει σε καμιά απ' τις παλιές πόρτες. Μα δεν τον βρήκε πουθενά. Μήπως ο Διευθυντής είχε καταλάβει λάθος ώρα; Σάμπως ήταν κι εύκολο να καταλάβεις τι έλεγε αυτός ο άνθρωπος; Όπως και να 'χε, έπρεπε να περιμένει τουλάχιστον μισή ώρα ακόμη. Ήταν κουρασμένος και σκέφτηκε να καθίσει. Μπήκε πάλι στη μητρόπολη, βρήκε σ' ένα σκαλοπάτι ένα κουρελιασμένο χαλάκι, το έσυρε με

τη μύτη του παπουτσιού μπροστά σ' έναν πάγκο λίγο πιο πέρα, τυλίχτηκε πιο σφιχτά στο παλτό του, σήκωσε το γιακά ψηλά και κάθισε. Για να περάσει την ώρα του, βάλθηκε να ξεφυλλίζει το λεύκωμα, σύντομα όμως αναγκάστηκε να το ξανακλείσει, γιατί σκοτεινίασε τόσο πολύ, που όταν σήκωσε το βλέμμα, δε διέκρινε καθόλου τις λεπτομέρειες στον τοίχο του διπλανού κλίτους.

Μακριά, στο βάθος, πάνω στην Αγία Τράπεζα λαμπύριζαν οι φλόγες μερικών κεριών που σχημάτιζαν ένα μεγάλο τρίγωνο. Ο Κ. δεν ήταν σίγουρος αν τα είχε δει και πρωτίτερα. Ίσως να τα είχαν ανάψει μόλις τώρα. Οι καντηλανάφτες περπατούν εξ επαγγέλματος αθόρυβα, δεν τους παίρνεις εύκολα είδηση. Στρέφοντας τυχαία το κεφάλι προς τα πίσω, είδε, όχι πολύ μακριά, τη λάμψη ενός μεγάλου κεριού σ' ένα μανουάλι. Ήταν όμορφο, δεν έφτανε όμως για να φωτίσει τις εικόνες, που οι περισσότερες βρίσκονταν στις σκοτεινές πτέρυγες δεξιά κι αριστερά, ίσως μάλιστα πύκνωνε ακόμη περισσότερο το σκοτάδι. Ο Ιταλός είχε φερθεί πολύ λογικά, αν και καθόλου ευγενικά, που δεν ήρθε. Το πολύ να έβλεπε μερικές εικόνες, φωτισμένες κι αυτές σπιθαμή προς σπιθαμή απ' το φακό του Κ. Περίεργος να εξακριβώσει τι μπορούσε να δει κανείς έτσι, ο Κ. πλησίασε ένα πλαϊνό παρεκκλήσι, ανέβηκε μερικά σκαλοπάτια, έφτασε σ' ένα χαμηλό μαρμάρινο στηθαίο, και σκύβοντας από πάνω, φώτισε με το φανάρι του το βωμό. Η φλόγα του Ακοίμητου Φωτός στο άδυτο τρεμούλιασε και δεν τον άφηγε να δει καλά πίσω της. Το πρώτο που διέκρινε ο Κ., και ενμέρει μάντεψε, ήταν ένας θεόρατος σιδερόφραχτος ιππότης στην άκρη της εικόνας. Στηριζόταν στο σπαθί του, που ήταν καρφωμένο στο γυμνό χώμα –μόνο μερικά ισχνά βλασταράκια φύτρωναν εδώ κι εκεί. Έμοιαζε να παρακολουθεί με προσοχή μια σκηνή που ξετυλιγόταν μπροστά του. Ήταν παράδοξο να στέκει εκεί παράμερα ασάλευτος. Ίσως εκτελούσε καθήκοντα φρουρού. Ο Κ., που είχε καιρό να δει πίνακα ζωγραφικής, περιεργάστηκε τον ιππότη αρκετή ώρα, ανοιγοκλείνοντας κάθε τόσο τα μάτια, γιατί τον ενοχλούσε το πράσινο φως του φακού. Όταν στη συνέχεια φώτισε και την υπόλοιπη εικόνα, διαπίστωσε ότι επρόκειτο για μιαν αναπαράσταση της Ταφής του Χριστού, σύμφωνη με τα κλασικά πρότυπα, αν και ζωγραφισμένη πρόσφατα. Έβαλε το φακό στην τσέπη και ξαναγύρισε στη θέση του.

Ήταν πια μάλλον άσκοπο να περιμένει κι άλλο τον Ιταλό, αλλά η βροχή σίγουρα θα 'χε δυναμώσει. Επειδή τελικά δεν έκανε τόσο κρύο μέσα στην εκκλησία, αποφάσισε να μείνει λίγο ακόμη. Κοντά του υψωνόταν ο μεγάλος άμβωνας. Πάνω στο μικρό θολωτό ουρανό του ήταν στερεωμένοι λοξά δυο χρυσοί σταυροί, έτσι, που οι πάνω κεραίες τους διασταυρώνονταν. Η εξωτερική πλευρά του στηθαίου, ως τους δύο κίονες που στήριζαν τον άμβωνα, ήταν καλυμμένη από ανάγλυφο διάκοσμο, πράσινες φυλλωσιές που τύλιγαν μικρά αγγελάκια, εδώ ζωηρά κι εκεί γαλήνια. Ο Κ. στάθηκε μπροστά στον άμβωνα και τον περιεργάστηκε απ' όλες τις πλευρές. Ο γλυπτός διάκοσμος ήταν τέλεια δουλεμένος, λες και η πέτρα είχε κρατήσει για πάντα το σκοτάδι αιχμάλωτο στις βαθιές εσοχές της. Ο Κ. ακούμπησε το χέρι του σ' ένα σκάλισμα και ψηλάφησε αργά την πέτρα –δεν ήξερε ότι υπήρχε εκεί αυτός ο άμβωνας. Εκείνη τη στιγμή, το μάτι του έπεσε τυχαία σ' έναν καντηλανάφτη με φαρδύ, πτυχωτό μαύρο ρούχο και μια ταμπκιέρα στο αριστερό χέρι, που στεκόταν στη γειτονική σειρά των καθισμάτων και παρατηρούσε τον Κ. «Γιατί με κοιτάζει έτσι;» σκέφτηκε ο Κ. «Του φαίνομαι ύποπτος; Μήπως θέλει φιλοδώρημα;» Μόλις όμως ο καντηλανάφτης κατάλαβε πως ο Κ. τον είδε, σήκωσε το δεξί του χέρι, κρατώντας ακόμη στα δυο δάχτυλα μια πρέζα ταμπάκο, κι έδειξε αόριστα προς μια κατεύθυνση. Το φέρεμά του ήταν ακατανόητο. Ο Κ. περίμενε λίγο, μα ο άλλος εξακολουθούσε να δείχνει προς το ίδιο σημείο, γνέφοντας τώρα και με το κεφάλι. «Μα τι θέλει τέλος πάντων;» μουρμούρισε σιγανά ο Κ. Φοβόταν να υψώσει τη φωνή του μέσα στην εκκλησία. Έβγαλε το πορτοφόλι και προχώρησε ανάμεσα στους πάγκους για να πλησιάσει τον καντηλανάφτη. Εκείνος κούνησε το χέρι αρνητικά, σήκωσε τους ώμους κι απομακρύνθηκε κουτσαίνοντας. Μ' ένα παρόμοιο γρήγορο κουτσαάβλισμα προσπαθούσε ο Κ. όταν ήταν παιδί να μιμηθεί το τρέξιμο του καβαλάρη πάνω στο άλογο. «Ξεμωράθηκε ο γέρος» σκέφτηκε ο Κ. «Μόνο να ανάβει τα κεριά του ξέρει. Παραφυλάει να δει αν θα τον πάρω το κατόπι». Μ' ένα ανεπαίσθητο χαμόγελο ακολούθησε το γέρο κατά μήκος του κλίτους, σχεδόν ως την Αγία Τράπεζα. Ο καντηλανάφτης εξακολουθούσε να δείχνει κάτι με το χέρι του. Ο Κ. όμως δε γύρισε να κοιτάξει. Σίγουρα ήθελε να του αποσπάσει την προσοχή για να

ξεφύγει. Τελικά, ο Κ. τον άφησε, δεν ήθελε να τον φοβίσει και σκέφτηκε πως θα ήταν καλύτερο να είναι ο καντηλανάφτης εκεί σε περίπτωση που τελικά θα εμφανιζόταν ο Ιταλός.

Επιστρέφοντας στο κεντρικό κλίτος για να βρει το κάθισμα όπου είχε αφήσει το λεύκωμα, πρόσεξε έναν δεύτερο, μικρότερο άμβωνα, πολύ απλό, από ασκάλιστη χλομή πέτρα, στηριγμένο σε μια κολόνα πολύ κοντά στους πάγκους της χορωδίας. Ήταν τόσο μικρός, που από μακριά έμοιαζε με άδεια κόγχη, προορισμένη για το άγαλμα κάποιου αγίου. Ο χώρος πάνω στον άμβωνα ήταν πολύ στενός και ο ιεροκήρυκας δε θα χωρούσε να σταθεί εκεί μ' ανοιχτά τα πόδια. Ο πέτρινος ουρανός, χωρίς καμιά διακόσμηση κι αυτός, άρχιζε από πολύ χαμηλά και υψωνόταν ακολουθώντας μια τόσο κλειστή καμπύλη, που ένας άνθρωπος μετρίου αναστήματος θα ήταν αναγκασμένος να σκύβει πάνω από το στηθαίο για να χωρέσει. Θαρρείς και όλη η κατασκευή είχε επινοηθεί ειδικά για να βασανίζεται ο ιεροκήρυκας. Ήταν δύσκολο να καταλάβεις σε τι χρησίμευε αυτός ο άμβωνας, τη στιγμή που υπήρχε ο άλλος, με το επιβλητικό ύψος και τα περίτεχνα σκαλισματα.

Ο Κ. ασφαλώς δε θα τον είχε προσέξει, αν δεν έβλεπε στερεωμένη εκεί μια μικρή λάμπα, σαν εκείνες που ανάβουν συνήθως λίγο πριν το κήρυγμα. Θα γινόταν λοιπόν κήρυγμα; Στην έρημη εκκλησία; Ο Κ. κοίταξε τη σκάλα που φιδογύριζε γύρω απ' την κολόνα ως ψηλά στον άμβωνα. Ήταν πολύ στενή, λες και την είχαν βάσει εκεί για στολίσμα του κίονα κι όχι για ν' ανεβαίνουν άνθρωποι. Να, όμως, που στη βάση της σκάλας—ο Κ. δεν μπόρεσε να συγκρατήσει ένα χαμόγελο έκπληξης—στεκόταν ένας ιερέας με το χέρι ακουμπισμένο στην κουπαστή της και το βλέμμα στραμμένο στον Κ., έτοιμος ν' ανέβει. Του έγνεψε ανεπαίσθητα με το κεφάλι και ο Κ. υποκλίθηκε ελαφρά—αν και κανονικά έπρεπε να τον είχε προλάβει—κάνοντας το σταυρό του. Ο ιερωμένος έκανε ν' ανέβει βιαστικά, με μικρά γρήγορα βήματα τη σκάλα. Θα έκανε λοιπόν πράγματι κήρυγμα; Μήπως ο καντηλανάφτης δεν τα 'χε τελείως χαμένα κι ήθελε να οδηγήσει τον Κ. κοντά στον παπά, επειδή δεν υπήρχαν άλλοι πιστοί; Γιατί όμως δεν πλησίαζε και η γριά που προσκυνούσε την εικόνα της Παναγίας; Κι αφού θ' άρχιζε το κήρυγμα, γιατί δεν έπαιζε το όργανο; Έμενε σιωπηλό και οι ψηλοί επιβλητικοί αυλοί του λαμπύριζαν αχνά στο μισοσκοτάδο.

Ο Κ. αναρωτήθηκε μήπως έπρεπε να φύγει όσο ήταν ακόμη καιρός. Αν άρχιζε το κήρυγμα, θα ήταν αναγκασμένος να μείνει ως το τέλος. Είχε αφήσει ήδη αρκετή δουλειά πίσω του στο γραφείο και τίποτα δεν τον υποχρέωνε να περιμένει κι άλλο τον Ιταλό. Το ρολόι του έδειχνε έντεκα. Μα ήταν δυνατόν σ' αλήθεια να γίνει κήρυγμα; Με εκκλησίασμα μόνο τον Κ.; Κι αν δεν ήταν παρά ένας ξένος που ήρθε απλώς για να δει την εκκλησία; Αυτή ήταν και η αλήθεια εξάλλου. Ήταν παράλογη η σκέψη ότι θα γινόταν κήρυγμα στις έντεκα η ώρα το πρωί, σε εργάσιμη μέρα και με τόσο απαίσιο καιρό. Προφανώς ο ιερωμένος—για την ιδιότητά του δεν υπήρχε αμφιβολία, ένας νεαρός με καλοξυρισμένο μελαχρινό πρόσωπο— ανέβηκε στον άμβωνα για να σβήσει τη λάμπα που την είχαν ανάψει κατά λάθος.

Δεν ήταν όμως έτσι. Ο ιερωμένος έλεγξε τη θέση της λάμπας, τη στερέωσε λίγο πιο ψηλά, γύρισε αργά προς τα εμπρός και στηρίχτηκε και με τα δυο χέρια στηγωνιώδη απόληξη του στηθαίου. Έμεινε σ' αυτή τη στάση κάμποση ώρα, κοιτάζοντας γύρω. Ο Κ. είχε κάνει πίσω κι ακουμπούσε με τους αγκώνες στο μπροστινό κάθισμα. Είχε την αόριστη αίσθηση ότι κάπου κοντά κούρνιαζε καμπουριασμένος ο καντηλανάφτης, ήρεμος, με τη συνείδηση ήσυχη, γιατί έχει φέρει σε πέρας την αποστολή του. Τι απόλυτη ησυχία βασιλευε τώρα στη μητρόπολη! Δυστυχώς όμως, ο Κ. έπρεπε να τη διαταράξει, δε σκόπευε να μείνει άλλο. Αν το καθήκον επέβαλλε στον ιερέα να κάνει κήρυγμα σε ορισμένη ώρα, αδιαφορώντας για τη συμμετοχή του εκκλησιάσματος, ας το έκανε. Ούτε τη συνδρομή του Κ. χρειαζόταν, ούτε υπήρχε περίπτωση η παρουσία του να συνεισφέρει στην αποτελεσματικότητα του κήρυγματος. Άρχισε ν' απομακρύνεται σιγά σιγά, βρίσκοντας με τις μύτες των ποδιών το δρόμο ανάμεσα στους πάγκους, έφτασε στον μεγάλο κεντρικό διάδρομο, όπου προχώρησε ανενόχλητος, και μόνο τα ανάλαφρα βήματά του αντηχούσαν στις πλάκες. Ο θόλος ψηλά ξεδίπλωνε την ηχώ αδύναμα, αλλά πολλαπλασιάζοντάς την με αδιάσπαστη νομοτελειακή συνέχεια. Προχωρώντας ολομόναχος ανάμεσα στους άδειους πάγκους, με το βλέμμα του ιερέα ίσως καρφωμένο πάνω του, άρχισε να νιώθει λίγο χαμένος. Είχε την αίσθηση πως το μέγεθος της μητρόπολης τον πίεζε ως τα όρια της ανθρώπινης αντοχής. Μόλις έφτασε στον πάγκο που είχε αφήσει

το λεύκωμα, το άρπαξε γρήγορα και συνέχισε χωρίς να σταθεί καθόλου. Κόντευε σχεδόν ν' αφήσει πίσω του και τον τελευταίο πάγκο, πλησιάζοντας στον πρόναο, όταν άκουσε για πρώτη φορά τη φωνή του ιερέα – μια επιβλητική, γυμνασμένη φωνή. Και πώς απλώθηκε μες στη μητρόπολη, που περιμένε με ανυπομονησία να τη δεχτεί! Δεν απευθυνόταν όμως στους πιστούς η προσφώνηση του ιερέα. Όχι, οι λέξεις ακούστηκαν πεντακάθαρα. Δεν υπήρχε αμφιβολία, ο ιερέας φώναξε τ' όνομά του: «Γιόζεφ Κ.!»

Ο Κ. σταμάτησε αμέσως, χαμηλώνοντας το βλέμμα στο πάτωμα. Για την ώρα ήταν ακόμα ελεύθερος, τίποτα δεν τον εμπόδιζε να εξαφανιστεί κλείνοντας πίσω του μian απ' τις τρεις μικρές ξύλινες πόρτες, που βρίσκονταν πολύ κοντά του, σαν να μην κατάλαβε ότι τον φώναξαν ή να μην έδωσε σημασία. Αν όμως γύριζε να κοιτάξει, θα πιανόταν στο δόκανο, θα ομολογούσε πως είχε ακούσει καθαρά τ' όνομά του και πως ήταν πρόθυμος να υπακούσει. Αν τον ξαναφώναζαν, σίγουρα θα έφευγε. Όμως δεν ακούστηκε τίποτα όση ώρα στάθηκε εκεί περιμένοντας. Γύρισε ελαφρά το κεφάλι να δει τι έκανε τώρα ο ιερέας. Περιμένε γαλήνιος στον άμβωνα. Σίγουρα είχε δει τον Κ. να στρέφει το κεφάλι. Για να σταματήσει αυτό το κρυφτούλι, ο Κ. γύρισε ολόκληρος προς τον ιερέα, που του έγνεψε αμέσως με το δάχτυλο να πλησιάζει. Δεν υπήρχε πια λόγος να προσποιείται. Προχώρησε με μεγάλα, βιαστικά βήματα προς τον άμβωνα, σπρωγμένος από ένα αίσθημα περιέργειας και την επιθυμία να τελειώνει μ' αυτή την ιστορία μια ώρα αρχύτερα. Στις πρώτες σειρές των πάγκων σταμάτησε, αλλά ο ιερέας άπλωσε το χέρι, δείχνοντας με το τεντωμένο δάχτυλο ένα σημείο πολύ κοντά στον άμβωνα. Ο Κ. πήγε και στάθηκε εκεί υπάκουα. Ήταν τώρα αναγκασμένος να γέρνει το κεφάλι προς τα πίσω για να βλέπει τον ιερέα. «Είσαι ο Γιόζεφ Κ.» είπε ο ιερωμένος, σηκώνοντας το ένα χέρι απ' το περβάζι με μian ακαθόριστη κίνηση. «Ναι» είπε ο Κ., και αναλογίστηκε πως τον τελευταίο καιρό ένιωθε τ' όνομά του σαν βάρος, ενώ άλλοτε το 'λεγε με θάρρος. Τώρα, υπήρχαν άνθρωποι που το ήξεραν δίχως να τον έχουν συναντήσει ποτέ. Τι ωραία που ήταν τότε, πρώτα συστηνόσουν και μετά σε προσφωνούσαν με τ' όνομά σου. «Είσαι κατηγορούμενος» είπε ο ιερέας με πολύ σιγανή φωνή. «Ναι» είπε ο Κ., «απ' ότι μ' έχουν πληροφορήσει». «Τότε είσαι αυτός που ψάχνω» είπε

ο ιερέας. «Είμαι ο εφημέριος των φυλακών». «Όστε έτσι» έκανε ο Κ. «Σε κάλεσα εδώ» είπε ο ιερέας, «για να συζητήσουμε». «Δεν το ήξερα» είπε ο Κ. «Εγώ ήρθα για να δείξω τη μητρόπολη σ' έναν Ιταλό». «Αυτά δεν έχουν σημασία» είπε ο ιερέας. «Τι κρατάς στο χέρι; Προσευχητάριο;» «Όχι» απάντησε ο Κ. «Είναι ένα λεύκωμα με τα αξιοθέατα της πόλης». «Αφησέ το κάτω» είπε ο ιερέας. Ο Κ. το πέταξε με τόση δύναμη, που το βιβλίο άνοιξε στον αέρα και σύρθηκε στο πάτωμα με τσαλακωμένα φύλλα. «Το ξέρεις πως η δίκη σου δεν πηγαίνει καθόλου καλά;» ρώτησε ο ιερέας. «Ναι, την ίδια εντύπωση έχω κι εγώ» είπε ο Κ. «Έκανα ό,τι μπορούσα, αλλά χωρίς επιτυχία ως τώρα. Βέβαια, δεν έχω παραδώσει ακόμη την απολογία μου». «Πώς νομίζεις ότι θα τελειώσει;» ρώτησε ο ιερέας. «Στην αρχή σκεφτόμουν ότι θα τελειώσει καλά» απάντησε ο Κ. «Τώρα όμως αμφιβάλω μερικές φορές. Δεν ξέρω πώς θα τελειώσει. Μήπως ξέρεις εσύ;» «Όχι» είπε ο ιερέας. «Πολύ φοβάμαι όμως πως θα έχει άσχημο τέλος. Σε θεωρούν ένοχο. Είναι πολύ πιθανό η δίκη σου να μην πάει καν πιο πάνω απ' το κατώτερο Δικαστήριο. Τουλάχιστον προς το παρόν, θεωρούν ότι η ενοχή σου έχει αποδειχτεί». «Μα δεν είμαι ένοχος» είπε ο Κ. «Έχουν κάνει λάθος. Και στο κάτω κάτω, πώς μπορεί να είναι ένας άνθρωπος ένοχος; Τι άλλο είμαστε όλοι εδώ, παρά άνθρωποι, απ' τον πρώτο ως τον τελευταίο». «Σωστά» είπε ο ιερέας. «Αλλά οι κατηγορούμενοι τα ίδια λένε πάντα». «Είσαι κι εσύ προκατειλημμένος εναντίον μου;» ρώτησε ο Κ. «Όχι, δεν έχω τίποτα μαζί σου» απάντησε ο ιερέας. «Ευχαριστώ» είπε ο Κ. «Όλοι οι άλλοι που συμμετέχουν στη διαδικασία μεροληπτούν εις βάρος μου. Προδιαθέτουν μάλιστα αρνητικά και τους υπόλοιπους. Η θέση μου γίνεται με τον καιρό όλο και πιο δύσκολη». «Παρανοείς τα γεγονότα» είπε ο ιερέας. «Η απόφαση δε λαμβάνεται ξαφνικά σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, αντίθετα είναι απαύγασμα ολόκληρης της διαδικασίας». «Όστε έτσι» έκανε ο Κ. χαμηλώνοντας το κεφάλι. «Τι σκοπεύεις να κάνεις στη συνέχεια;» «Λέω να ψάξω κι αλλού για βοήθεια» απάντησε ο Κ., σηκώνοντας το βλέμμα για να δει την αντίδραση του ιερέα. «Υπάρχουν σίγουρα δυνατότητες που δεν εκμεταλλεύτηκα ακόμη». «Υπολογίζεις πολύ στη βοήθεια των άλλων» είπε ο ιερέας αποδοκιμαστικά, «και κυρίως των γυναικών. Δεν καταλαβαίνεις ότι δεν είναι αληθινή βοήθεια

αυτή;» «Σε πολύ μεγάλο βαθμό έχεις δίκιο» είπε ο Κ. «Όχι όμως απόλυτα. Οι γυναίκες διαθέτουν μεγάλη δύναμη. Αν παρακινούσα μερικές γνωστές μου να δουλέψουν από κοινού για την υπόθεσή μου, δε θα είχα να φοβηθώ τίποτα. Ιδιαίτερα σ' αυτό το δικαστήριο, που όλοι οι υπάλληλοι είναι γυναिकाδες. Για παράδειγμα, ο ανακριτής παρατάει σύξυλα γραφείο και κατηγορούμενο μόλις μυριστεί γυναίκα έστω κι από μακριά». Ο ιερέας έσκυψε το κεφάλι προς το στηθαίο, νιώθοντας προφανώς πρώτη φορά τώρα τον ουρανό του άμβωνα να τον πλακώνει. Μα τι στο καλό, είχε χαλάσει κι άλλο ο καιρός έξω; Η μέρα δεν ήταν πια απλώς μυντή αλλά θεοσκοτεινή, σαν βαθιά νύχτα. Ούτε μια ακτίνα φωτός δεν τρύπωνε απ' τα βιτρώ στα μεγάλα παράθυρα για να φωτίσει κάπως τους σκοτεινούς τοίχους. Εκείνη τη στιγμή, ο καντηλιανάφτης άρχισε να σβήνει το ένα πίσω απ' τ' άλλο τα κεράκια στην Αγία Τράπεζα. «Θύμωσες;» ρώτησε ο Κ. τον ιερέα. «Ίσως δεν ξέρεις πόσο διεφθαρμένο είναι το δικαστήριο που υπηρετείς». Ο ιερέας δεν απάντησε. «Εξάλλου, μίλησα μόνο για τη δική μου εμπειρία» συμπλήρωσε ο Κ. Πάλι δεν ακούστηκε τίποτα απ' τον άμβωνα. «Δεν ήθελα να σε προσβάλω» είπε ο Κ. Τότε ο ιερέας ξέσπασε, φωνάζοντας. «Μα δε βλέπεις λοιπόν τίποτα πέρα από τη μύτη σου;» Η φωνή αντήχησε θυμωμένη, ταυτόχρονα όμως θύμιζε την τρομαγμένη κραυγή που βγάζει κανείς αυθόρμητα, δίχως να το θέλει, βλέποντας έναν συνάνθρωπό του να γκρεμίζεται από ψηλά.

Απόμειναν και οι δυο σιωπηλοί για αρκετή ώρα. Φυσικά, ο ιερέας δε διέκρινε καλά τον Κ. μες στο σκοτάδι που κυριαρχούσε κάτω, ενώ εκείνος τον έβλεπε καθαρά στο φως της μικρής λάμπας. Γιατί δεν κατέβαινε; Αντί για κήρυγμα του είχε δώσει απλώς μερικές πληροφορίες, που αν τις έπαιρνε κατά γράμμα, μάλλον περισσότερη ζημιά θα προκαλούσαν παρά όφελος. Ωστόσο, δεν υπήρχε αμφιβολία για τις καλές προθέσεις του ιερέα. Ο Κ. ήταν βέβαιος πως θα βρισκαν έναν τρόπο να συμφωνήσουν, αρκεί να κατέβαινε από κει πάνω. Μπορεί να τον βοηθούσε ουσιαστικά. Ίσως του υποδείκνυε, λογουχάρη, έναν τρόπο όχι να επηρεάσει τη διαδικασία, αλλά να ξεφύγει από τη δίκη, να λυτρωθεί οριστικά και να ζήσει έξω απ' αυτήν. Ο Κ. τη σκεφτόταν συχνά αυτή τη δυνατότητα τον τελευταίο καιρό. Κι αν ο ιερωμένος

την ήξερε, μπορεί με λίγα παρακάλια να του τη φανέρωνε, κι ας ανήκε στο δικαστήριο, κι ας είχε βάλει τις φωνές, σε αντίθεση με την ήπια φύση του, μόλις καταφέρθηκε εναντίον του δικαστηρίου.

«Δεν είναι καλύτερα να κατέβεις κάτω;» είπε ο Κ. «Έτσι κι αλλιώς, δε θα κάνεις κήρυγμα. Έλα εδώ, κοντά μου». «Ναι, τώρα μπορώ να έρθω» είπε ο ιερέας, μετανιωμένος ίσως που έβαλε τις φωνές. Καθώς ξεκρέμαγε τη λάμπα, πρόσθεσε: «Στην αρχή έπρεπε να κρατήσω κάποια απόσταση για να σου μιλήσω. Από κοντά επηρεάζομαι εύκολα και παραμελώ το καθήκον μου».

Ο Κ. τον περιέμενε στη βάση της σκάλας. Ο ιερωμένος τού είχε απλώσει κιόλας το χέρι προτού φτάσει στο τελευταίο σκαλοπάτι. «Μπορείς να διαθέσεις λίγη ώρα για μένα;» ρώτησε ο Κ. «Όση θέλεις» απάντησε ο ιερέας, δίνοντάς του τη μικρή λάμπα. Ακόμη κι από τόσο κοντά τον περιέβαλλε μια αύρα επισιμότητας. «Μου φέρεσαι πολύ καλά» είπε ο Κ. καθώς βηματίζαν πέρα δώθε στο σκοτεινό κλίτος, ο ένας πλάι στον άλλον. «Αποτελείς εξαίρεση ανάμεσα σ' όλους όσοι ανήκουν στο δικαστήριο. Έχω περισσότερη εμπιστοσύνη σ' εσένα παρά σ' οποιονδήποτε άλλον, και μη νομίζεις, γνωρίζω κιόλας αρκετούς. Μόνο μ' εσένα μπορώ να μιλήσω ανοιχτά». «Πλανάσαι» είπε ο ιερέας. «Σε τι πράγμα πλανώμαι;» ρώτησε ο Κ. «Σε σχέση με το δικαστήριο» είπε ο ιερέας. «Στην εισαγωγή του συγγράμματος του Νόμου αναφέρονται γι' αυτό το είδος της πλάνης τα εξής: Μπροστά στην πύλη του Νόμου στέκεται ένας φύλακας. Μπροστά του παρουσιάζεται μια μέρα ένας άνθρωπος απ' την επαρχία και τον παρακαλεί να του επιτρέψει την είσοδο στο Νόμο. Ο φύλακας όμως απαντά ότι προς το παρόν δεν μπορεί να τον αφήσει να μπει. Ο άνθρωπος σκέφτεται για λίγο κι έπειτα ρωτάει αν θα μπορέσει να μπει αργότερα. “Αργότερα, ίσως” λέει ο φύλακας, “τώρα όμως, όχι”. Η πύλη του Νόμου είναι ανοιχτή, όπως πάντα. Ο φύλακας στέκεται στο πλάι. Ο άνθρωπος σκύβει για να κοιτάξει μέσα. Βλέποντάς τον, ο φύλακας γελάει και λέει: “Αν το θέλεις τόσο πολύ, προσπάθησε να μπεις παρά την απαγόρευσή μου. Σε προειδοποιώ όμως: Είμαι αρκετά ισχυρός. Κι απ' όλους τους φύλακες εγώ είμαι ο κατώτερος. Όσο προχωράς στο εσωτερικό, μπροστά σε κάθε αίθουσα στέκει ένας φύλακας, ο ένας πιο ισχυρός απ' τον άλλον. Την όψη του τρίτου φύλακα δεν μπορώ ούτε εγώ να την αντέξω”. Ο χωρικός δεν είναι

προετοιμασμένος για τέτοιου είδους δυσκολίες. Έχει έρθει με την πεποίθηση πως ο Νόμος πρέπει να είναι πάντα προσιτός σε όλους τους ανθρώπους. Παρατηρώντας όμως πιο προσεχτικά το φύλακα με το γούνινο πανωφόρι, τη μεγάλη γαμψή μύτη και τη μακριά, μαύρη, τατάριχη γενειάδα, αποφασίζει πως είναι προτιμότερο να περιμένει ώσπου να τον αφήσουν να μπει. Ο φύλακας του δίνει ένα σκαμνί και τον αφήνει να περιμένει δίπλα στην πόρτα. Κάθεται εκεί μέρες, χρόνια. Δε σταματάει ν' αγωνίζεται για την άδεια εισόδου. Κουράζει το φύλακα με τα επίμονα παρακάλια του. Ο φύλακας πιάνει συχνά κουβέντα μαζί του, τον ρωτάει για την πατρίδα του κι άλλα πολλά, πάντα όμως με το αδιάφορο ύφος σπουδαίου κυρίου, για να καταλήξει κάθε φορά στη δήλωση ότι δεν μπορεί να του επιτρέψει ακόμα την είσοδο. Ο άνθρωπος, που είχε ξεκινήσει το ταξίδι του μ' όλα τα απαραίτητα εφόδια, δεν τσιγκουνεύεται τίποτα, όσο πολύτιμο κι αν είναι, για να εξαγοράσει το φύλακα. Εκείνος τα δέχεται όλα, σχολιάζοντας όμως κάθε φορά: "Το παίρνω μόνο για να μην νομίσεις πως παρέλειψες κάτι". Τα χρόνια περνούν κι ο άνθρωπος παρατηρεί σχεδόν αδιάκοπα το φύλακα. Λησμονεί ότι υπάρχουν κι άλλοι φύλακες, έχει την εντύπωση πως το μοναδικό εμπόδιο για την είσοδό του είναι αυτός, ο πρώτος φύλακας. Τα πρώτα χρόνια, καταριέται φωναχτά την κακή του μοίρα, με τον καιρό όμως, καθώς γερνάει, δεν ακούγεται παρά ένα μουρμουρητό. Ξεμωραίνεται, παρακαλάει ώς και τους ψύλλους στο γούνινο γιακά του φύλακα, που τους ξεχωρίζει μ' ευκολία μετά από τόσα χρόνια παρατήρησης, να τον βοηθήσουν μεταπειθοντας τον φύλακα. Σιγά σιγά, χάνει το φως του, δεν ξέρει πια αν ο κόσμος γύρω αρχίζει να σκοτεινιάζει ή αν τον ξεγελούν τα μάτια του. Ωστόσο, ξεχωρίζει τώρα μες στο σκοτάδι μian ακτίνα φωτός, που φεγγοβολεί ανέσπερη μέσ' από τη θύρα του Νόμου. Δεν έχει πολλή ζωή ακόμη μπροστά του. Λίγο πριν ξεψυχήσει, οι εμπειρίες όλων αυτών των χρόνων κατασταλάζουν στο μυαλό του σε μια ερώτηση, που δεν είχε υποβάλει ποτέ στο φύλακα. Του γνέφει αδύναμα, γιατί δεν μπορεί πια να σαλέψει το σώμα του. Ο φύλακας αναγκάζεται να σκύψει πολύ, γιατί η διαφορά του αναστήματός τους έχει μεταβληθεί υπέρμετρα εις βάρος του χωρικού. "Τι άλλο θέλεις να μάθεις;" του λέει. "Είσαι αχόρταγος". "Όλοι οι άνθρωποι αγωνίζονται για να πλησιάσουν

τον Νόμο" λέει ο χωρικός "πώς γίνεται, λοιπόν, και τόσα χρόνια δε ζήτησε κανείς άλλος εκτός από μένα να περάσει αυτή την πόρτα;" Ο φύλακας καταλαβαίνει πως ο άνθρωπος είναι πια στα τελευταία του, πως η ακοή του σιγά σιγά τον εγκαταλείπει, και γι' αυτό φωνάζει δυνατά, σκύβοντας κοντά του: "Κανείς άλλος δεν μπορούσε να περάσει τούτη την πόρτα. Ήταν προορισμένη μόνο για σένα. Τώρα, θα την κλείσω"».

«Ωστε ο φύλακας εξαπάτησε τον άνθρωπο» είπε αμέσως ο Κ., συνεπαρμένος απ' την ιστορία. «Μη βιάζεσαι» είπε ο ιερέας. «Δεν πρέπει να υιοθετείς αβασάνιστα τη γνώμη των άλλων. Σου διηγήθηκα την ιστορία κατά λέξη, όπως υπάρχει στο σύγγραμμα. Δε λέει τίποτε για εξαπάτηση». «Είναι όμως ολοφάνερο» είπε ο Κ. «Η πρώτη ερμηνεία σου ήταν απολύτως σωστή. Ο φύλακας έδωσε τη λυτρωτική πληροφορία όταν πια του ήταν άχρηστη». «Δεν τον ρώτησε νωρίτερα» είπε ο ιερέας. «Δεν πρέπει να ξεχνάς επίσης πως δεν ήταν παρά ένας φύλακας, που εκπλήρωσε στο ακέραιο το καθήκον του». «Τι σε κάνει να πιστεύεις πως έκανε το καθήκον του;» ρώτησε ο Κ. «Εγώ νομίζω πως δεν το έκανε. Το καθήκον του ήταν ίσως να κρατήσει μακριά όλους τους ξένους. Τον άνθρωπο όμως, για τον οποίο ήταν προορισμένη εκείνη η πόρτα, έπρεπε να τον αφήσει να περάσει». «Δε δείχνεις τον απαιτούμενο σεβασμό στο κείμενο του Νόμου και παραποιείς την ιστορία» είπε ο ιερέας. «Υπάρχουν δύο σημαντικές δηλώσεις του φύλακα σχετικά με την είσοδο στον Νόμο, μία στην αρχή και μία στο τέλος. Η πρώτη ήταν ότι δεν μπορούσε να του επιτρέψει τώρα την είσοδο, και η άλλη ότι η πύλη ήταν προορισμένη μόνο γι' αυτόν. Αν υπήρχε αντίφαση μεταξύ των δύο δηλώσεων, τότε θα είχες δίκιο λέγοντας πως ο φύλακας τον παραπλάνησε. Όχι μόνο δεν υπάρχει αντίφαση, αλλά αντίθετα, η πρώτη δήλωση συνεπάγεται τη δεύτερη. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως ο φύλακας ξεπέρασε τα όρια των αρμοδιοτήτων του, δίνοντας στον άνθρωπο την ελπίδα μιας μελλοντικής εισόδου. Για εκείνη τη στιγμή τουλάχιστον, το μοναδικό του καθήκον, σύμφωνα με όλα τα δεδομένα, ήταν να μην επιτρέψει την είσοδο, και υπάρχουν πράγματι αρκετοί σχολιαστές που αισθάνονται αμηχανία μπροστά στο γεγονός ότι ο φύλακας κάνει έναν τέτοιου είδους υπαινιγμό, ενώ όλα δείχνουν πως αγαπάει την ακρίβεια και είναι απόλυτα αφο-

σιωμένος στο καθήκον του. Δεν εγκαταλείπει στιγμή το πόστο του τόσα χρόνια, δεν κλείνει την πόρτα ούτε ένα λεπτό νωρίτερα απ' ό,τι πρέπει κι έχει απόλυτη επίγνωση του λειτουργήματός του, γιατί λέει: "Είμαι ισχυρός". Σέβεται τους ανωτέρους του, γιατί λέει: "Είμαι ο κατώτερος των φυλάκων". Δεν είναι φλύαρος, γιατί στο πέραςμα τόσων χρόνων κάνει μόνο "απρόσωπες ερωτήσεις". Είναι αδέκαστος, γιατί κάθε φορά που ο άνθρωπος του κάνει ένα δώρο, σχολιάζει: «Το παίρνω μόνο για να μη νομίσεις ότι παρέλειψες κάτι». Σ' ό,τι έχει σχέση με το καθήκον, δεν αφήνει την καρδιά του να παρασυρθεί από συναισθήματα οίκτου ή θυμού, γιατί στο Σύγγραμμα αναφέρεται ότι ο χωρικός, "κουράζει το φύλακα με τα παρακάλια του". Τέλος, ακόμη και το παρουσιαστικό του φανερώνει πόσο σχολαστικός χαρακτήρας είναι, με τη μεγάλη γαμψή μύτη, τη μακριά, αραιή, μαύρη τατάριχη γενειάδα. Αδύνατον να φανταστείς φύλακα που να εμπνέει μεγαλύτερη εμπιστοσύνη. Ωστόσο, υπάρχουν μερικά ακόμη στοιχεία στο χαρακτήρα του που αποδεικνύονται χρήσιμα για όποιον θέλει να περάσει το κατώφλι του Νόμου και ρίχνουν φως στα κίνητρα που τον ώθησαν να υπερβεί κατά κάποιο τρόπο τα όρια του καθήκοντός του, κάνοντας εκείνο τον υπαινιγμό για μια μελλοντική δυνατότητα εισόδου. Είναι κάπως απλοϊκός, συνεπώς και λίγο φαντασμένος. Αν κι όλες οι δηλώσεις του για την ισχύ που διαθέτει ο ίδιος και οι υπόλοιποι φύλακες και για το δέος που νιώθει μπροστά στη θέα των άλλων, δεν απέχουν καθόλου απ' την αλήθεια, ο τρόπος που τις διατυπώνει, φανερώνει πως η κρίση του είναι θολωμένη από αρκετή δόση αφέλειας και υπεροψίας. Πάνω σ' αυτό, οι σχολιαστές λένε: "Δεν αποκλείεται να εκφέρει κανείς μια σωστή άποψη για ένα θέμα, χωρίς ταυτόχρονα να το κατανοεί σε βάθος". Η αφέλεια και η υπεροψία του φύλακα, λοιπόν, έστω κι αν δεν εκδηλώνονται ιδιαίτερα, μειώνουν την ασφάλεια της πύλης κι αποτελούν αναμφίβολα ψεγάδια στο χαρακτήρα του. Πρέπει να προσθέσουμε πως ο φύλακας είναι από τη φύση του ήπιος κι ευγενικός και δε διατηρεί πάντα το αυστηρό, υπηρεσιακό ύφος που επιβάλλει η θέση του. Απ' την πρώτη κιόλας στιγμή, επιτρέπει στον εαυτό του ν' ασειευτεί προσκαλώντας τον άνθρωπο να μπει, μολονότι του το απαγορεύει με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο. Ύστερα, αντί να τον διώξει, του δίνει ένα σκαμνί και του επιτρέ-

πει να καθίσει δίπλα στην πόρτα. Η υπομονή με την οποία ανέχεται τόσα χρόνια τις ικεσίες του χωρικού και τις ερωτήσεις που του κάνει, η αποδοχή των δώρων, η αβρότητα που επιδεικνύει, αφήνοντας το χωρικό να καταριέται πλάι του φωναχτά την κακή του μοίρα που έβαλε στο δρόμο του σαν ανυπέρβλητο εμπόδιο το φύλακα -όλ' αυτά αποτελούν σοβαρές ενδείξεις συμπόνιας. Δεν είναι συνηθισμένο για ένα φύλακα να φέρεται έτσι. Και τελικά, αρκεί ένα γνέψιμο για να σκύψει πρόθυμα πάνω απ' τον ετοιμοθάνατο, δίνοντάς του την ευκαιρία να θέσει το ύστατο ερώτημα που τον βασανίζει. Μόνο μια ελαφριά αίσθηση ανυπομονησίας -ο φύλακας ξέρει βέβαια πως όλα τελειώνουν εδώ- διαφαίνεται στα λόγια του: "Είσαι αχόρταγος". Μερικοί προχωρούν αυτή την ερμηνευτική εκδοχή ακόμη πιο πέρα, με τον ισχυρισμό πως τα λόγια "Είσαι αχόρταγος" εκφράζουν ένας είδος φιλικού θαυμασμού, αν κι όχι ολότελα απαλλαγμένου από μια χροιά συγκατάβασης. Όπως και να 'ναι, η μορφή του φύλακα διαφέρει αισθητά από την εικόνα που σχημάτισες εσύ». «Ξέρεις την ιστορία καλύτερα από μένα, εγώ την ακούω πρώτη φορά» είπε ο Κ. Απόμειναν για λίγο αμίλητοι. Ύστερα ο Κ. είπε: «Πιστεύεις λοιπόν πως ο άνθρωπος δεν εξαπατήθηκε;» «Μην παρερμηνεύεις τα λόγια μου» είπε ο ιερέας. «Σου ανέφερα απλώς τις διάφορες απόψεις πάνω στο θέμα. Δεν πρέπει να δίνεις μεγάλη σημασία στη γνώμη του ενός και του άλλου. Το κείμενο μένει πάντα το ίδιο και πολύ συχνά οι αλληλοσυγκρουόμενες ερμηνείες φανερώνουν απλώς την απόγνωση του σχολιαστή. Υπάρχει μάλιστα μια ερμηνεία που υποστηρίζει ότι αυτός που εξαπατήθηκε στην πραγματικότητα είναι ο φύλακας». «Παρατραβηγμένη άποψη» είπε ο Κ. «Σε τι επιχειρήματα τη στηρίζουν;» «Το βασικό επιχείρημα» απάντησε ο ιερέας, «είναι η αφέλεια του φύλακα. Λένε πως δε γνωρίζει το εσωτερικό του Νόμου. Το μόνο που ξέρει, είναι ο χώρος μπροστά στην πόρτα όπου είναι αναγκασμένος να πηγαиноέρχεται. Θεωρούν επίσης πολύ παιδιάστικη την ιδέα που έχει για το εσωτερικό, εικάζοντας πως αυτό που λέει στον άντρα για τους άλλους φύλακες με σκοπό να τον τρομοκρατήσει, φοβίζει πρώτον απ' όλους τον ίδιο. Στην πραγματικότητα, φοβάται πιο πολύ απ' το χωρικό, γιατί ο χωρικός το μόνο που θέλει είναι να μπει, ακόμη κι όταν ακούει για τους φοβερούς και τρομερούς φύλακες του εσωτερικού, ενώ ο φύ-

λακας δε θέλει να μπει, απ' όσο τουλάχιστον ξέρουμε. Άλλοι πάλι, υποστηρίζουν πως πρέπει οπωσδήποτε να 'χει μπει μια φορά στο παρελθόν, γιατί η πρόσληψή του στην υπηρεσία του Νόμου δεν μπορεί να 'χει γίνει παρά μόνο από το εσωτερικό. Το σχετικό αντεπιχείρημα είναι πως μπορεί κάλλιστα να προσελήφθη ως φύλακας με μια φωνή απ' το εσωτερικό. Είναι απίθανο να έχει εισχωρήσει βαθιά μέσα, αφού δηλώνει ξεκάθαρα πως δεν αντέχει τη θέα του τρίτου φύλακα. Επιπλέον, πουθενά στο κείμενο δεν αναφέρεται ότι λέει κάτι για το εσωτερικό, εκτός απ' αυτό το σχόλιο. Ίσως να του το έχουν απαγορέψει, δεν υπάρχει όμως καμιά νύξη για κάτι τέτοιο. Το συμπέρασμα είναι ότι ο φύλακας δε γνωρίζει τίποτα, ούτε για την όψη του εσωτερικού ούτε για τη σημασία του, κι ότι βρίσκεται σε πλάνη σχετικά μ' αυτό. Γελιέται επίσης σ' ό,τι αφορά τη σχέση του με το χωρικό, γιατί είναι κατώτερός του δίχως να το ξέρει. Υπάρχουν πολλά σημεία, θα τα θυμάσαι ασφαλώς, που φανερώνουν πως μεταχειρίζεται το χωρικό σαν υφιστάμενό του. Στην πραγματικότητα όμως, αποδεικνύεται σαφώς ότι είναι ο κατώτερος. Πρώτα απ' όλα, ο ελεύθερος άνθρωπος είναι ανώτερος απ' τον δεσμευμένο σε συγκεκριμένα καθήκοντα. Ο χωρικός στην ιστορία μας είναι ουσιαστικά ελεύθερος, μπορεί να πάει όπου θέλει, μόνο η είσοδος στο Νόμο του είναι απαγορευμένη, κι αυτή από έναν και μόνο άνθρωπο, το φύλακα. Μπορεί να πέρασε όλη την υπόλοιπη ζωή του καθισμένος σ' ένα σκαμνί δίπλα στην πόρτα, αλλά το επέλεξε ελεύθερα, η ιστορία δεν αναφέρει πουθενά ότι τον εξανάγκασε κανείς. Απεναντίας, ο φύλακας είναι υποχρεωμένος να μένει στο πόστο του, δεν έχει το δικαίωμα ν' απομακρυνθεί απ' την πύλη, αλλά ούτε, κατά τα φαινόμενα, και να μπει στο εσωτερικό. Και κάτι ακόμα: είναι, βέβαια, στην υπηρεσία του Νόμου, οι υπηρεσίες όμως που προσφέρει έχουν να κάνουν μόνο με τη συγκεκριμένη είσοδο, πράγμα που σημαίνει ότι υπηρετεί μόνο τον άνθρωπο για τον οποίο είναι προορισμένη. Είναι λοιπόν κατώτερος και γι' αυτό το λόγο. Πρέπει να υποθέσουμε ότι για πολλά χρόνια, όσα χρειάζονται για να φτάσει κανείς στην ακμή της ηλικίας του, η υπηρεσία που ασκεί στερείται ουσιαστικού περιεχομένου. Όπως λέει το κείμενο, ο άνθρωπος που έρχεται είναι ένας ώριμος άντρας, άρα ο φύλακας περιμένει πολλά χρόνια ώσπου να εκπληρώσει το σκοπό

της αποστολής του. Ήταν αναγκασμένος να περιμένει όσο ήθελε ο άλλος, που, βέβαια, ήρθε οικειοθελώς. Και το τέλος της αποστολής του καθορίζεται απ' το τέλος της ζωής του ανθρώπου. Η σχέση υποτέλειας διατηρείται ως την τελευταία στιγμή. Τονίζεται επίσης με ιδιαίτερη έμφαση πως ο φύλακας δε φαίνεται να έχει επίγνωση της θέσης του. Κάτι πιο αξιοπερίεργο όμως, σύμφωνα μ' αυτή την άποψη, είναι πως ο φύλακας βρίσκεται σε μεγάλη πλάνη σχετικά με την υπηρεσία του, γιατί μιλώντας στο τέλος για την πύλη, λέει: "Τώρα, θα την κλείσω", ενώ στην αρχή της ιστορίας αναφέρεται ρητά ότι η πύλη του Νόμου είναι ανοιχτή όπως πάντα· αυτό το πάντα σημαίνει πως είναι ανοιχτή ανεξάρτητα απ' τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου για τον οποίο είναι προορισμένη, και κατά συνέπεια δεν μπορεί ούτε ο φύλακας να την κλείσει. Εδώ συγκρούονται διάφορες απόψεις για το κίνητρο του φύλακα, αν δηλαδή με την ανακοίνωση ότι θα κλείσει την πόρτα θέλει απλώς να δώσει μια απάντηση στον ετοιμοθάνατο, υπογραμμίζοντας αυτό που του επιβάλλει το καθήκον, ή να κάνει τον άντρα να μετανιώσει έστω και την τελευταία στιγμή για το δρόμο που διάλεξε. Οι πιο πολλοί πάντως συμφωνούν πως δε θα μπορέσει να κλείσει την πόρτα. Διακηρύσσουν μάλιστα πως, τουλάχιστον στο τέλος, είναι κατώτερος απ' το χωρικό ακόμα και στη γνώση, γιατί εκείνος βλέπει τη λάμψη που βγαίνει απ' την πόρτα του Νόμου, ενώ ο φύλακας θα στέκεται ασφαλώς με την πλάτη γυρισμένη στην είσοδο, σαν όλους τους φύλακες, κι επιπλέον, δε λέει τίποτα που να φανερώνει πως πρόσεξε κάποια αλλαγή». «Τα επιχειρήματα είναι αρκετά πειστικά» είπε ο Κ., αφού επανέλαβε χαμηλόφωνα για τον εαυτό του μερικά σημεία απ' την ανάλυση του ιερέα. «Πράγματι, συμφωνώ κι εγώ τώρα πως ο φύλακας πρέπει να βρίσκεται σε πλάνη, κάτι που δεν αναιρεί όμως την προηγούμενη γνώμη μου, γιατί οι δυο απόψεις ενμέρει συγκλίνουν. Το σημαντικό δεν είναι αν ο φύλακας βλέπει καθαρά την αλήθεια ή αν γελιέται. Εγώ υποστήριξα απλώς ότι ο χωρικός εξαπατήθηκε. Αν ο φύλακας βλέπει καθαρά, τότε πρέπει κανείς όντως ν' αμφιβάλει για το αν ο χωρικός εξαπατήθηκε ή όχι. Αν όμως ο φύλακας βρίσκεται σε πλάνη, τότε αναγκαστικά ο λαθμενός τρόπος σκέψης του επηρεάζει και το χωρικό. Σύμφωνα μ' αυτή τη λογική, ο φύλακας μπορεί βέβαια να μην είναι συνειδητός ψεύτης, σίγουρα όμως

είναι τόσο αφελής, που πρέπει να εκδιωχθεί αμέσως απ' την υπηρεσία. Η πλάνη του δε βλάπτει καθόλου τον ίδιο, είναι όμως τρομερά επιζήμια για το χωρικό». «Εδώ υπάρχουν αντιρροήσεις» είπε ο ιερέας. «Μερικοί διατείνονται πως η ιστορία δε δίνει σε κανέναν το δικαίωμα να κρίνει το φύλακα. Πέρα από τη γνώμη του καθενός, δεν παύει να είναι υπηρέτης του Νόμου, κι απ' τη στιγμή που ανήκει στο Νόμο, βρίσκεται υπεράνω της ανθρώπινης κρίσης. Είναι ανεπίτρεπτο, λοιπόν, να τον φανταζόμαστε κατώτερο απ' το χωρικό. Το καθήκον απέναντι στην υπηρεσία, έστω κι αν τον κρατάει δια βίου δεμένο έξω απ' την πόρτα του Νόμου, τον υπώνει σε σφαίρες ασύγκριτα ανώτερες απ' τη ζωή ενός ανθρώπου που τριγυρίζει ελεύθερος στον κόσμο. Ο χωρικός φτάνει απλώς κάποια στιγμή στο Νόμο, ο φύλακας όμως είναι ήδη εκεί. Τη θέση του την έχει ορίσει ο Νόμος. Το να αμφιβάλλεις για την αξία του, είναι σαν να αμφιβάλλεις για τον Νόμο». «Δε συμφωνώ μ' αυτή την άποψη» είπε ο Κ., κουνώντας το κεφάλι του. «Αν τη δεχτεί κανείς, είναι αναγκασμένος να θεωρήσει πως όσα λέει ο φύλακας είναι αληθινά, πράγμα που δε στέκει, εσύ ο ίδιος το απέδειξες προηγουμένως». «Όχι» είπε ο ιερέας. «Δεν είμαστε αναγκασμένοι να τα θεωρήσουμε σαν αληθινά, αλλά σαν αναγκαία». «Θλιβερό συμπέρασμα» είπε ο Κ. «Τότε το ψέμα γίνεται παγκόσμιος νόμος».*

Παρά το κατηγορηματικό ύφος του ο Κ. δεν είχε κατασταλάξει οριστικά σ' αυτή την άποψη. Ήταν πολύ κουρασμένος για να κάνει μια επισκόπηση όλων των συμπερασμάτων που έβγαιναν απ' την ιστορία. Η σκέψη του είχε οδηγηθεί σε μονοπάτια παραξένα, με αντικείμενα πράγματα αφηρημένα και φανταστικά, που του ήταν ξένα και προσφέρονταν περισσότερο για συζήτηση στους κύκλους των δικαστικών υπαλλήλων. Η ιστορία που εκ πρώτης όψεως φαινόταν τόσο απλή, είχε γίνει τώρα σκοτεινή, ήθελε να τη διώξει απ' το μυαλό του, ενώ ο ιερέας, που έδειχνε τώρα να συναισθάνεται απόλυτα τη θέση του Κ., δέχτηκε την παρατήρησή του σιωπηλά, αν και σίγουρα δε συμφωνούσε καθόλου.

Περπάτησαν για λίγο αμίλητοι. Ο Κ. είχε κολλήσει πλάι στον ιερέα, έχοντας χάσει τελείως τον προσανατολισμό του στο σκοτάδι. Σε μια στιγμή, γυάλισε μπροστά του το ασημωμένο άγαλμα ενός αγίου κι αμέσως το τύλιξε πάλι το σκοτάδι. Για να μη νιώθει

ότι σέρονται απ' τον ιερέα στα τυφλά, ρώτησε: «Πρέπει να είμαστε κοντά στην έξοδο». «Όχι» είπε ο ιερέας. «Είμαστε αρκετά μακριά. Θέλεις να φύγεις κιόλας;» Αν και δεν είχε περάσει εκείνη τη στιγμή απ' το μυαλό του Κ. να φύγει, απάντησε αμέσως: «Ναι, πρέπει να φύγω. Είμαι γενικός τμηματάρχης στην τράπεζα και με περιμένουν. Ο μόνος λόγος που ήρθα εδώ ήταν για να δείξω τη μητρόπολη σ' έναν πελάτη μας απ' το εξωτερικό». «Ε, τότε» είπε ο ιερέας, απλώνοντας το χέρι στον Κ., «να μη σε κρατάω άλλο». «Ναι, αλλά δεν μπορώ να βρω την πόρτα μόνος μου στα σκοτεινά» είπε ο Κ. «Πάρε αριστερά τον τοίχο» είπε ο ιερέας, «προχώρησε χωρίς να τον αφήσεις καθόλου και θα βρεις μια πόρτα». Ο ιερέας είχε απομακρυνθεί ήδη δυο τρία βήματα, όταν ο Κ. του φώναξε δυνατά: «Περιμένε λίγο, σε παρακαλώ!» «Περιμένω». «Δε θέλεις τίποτε άλλο από μένα;» ρώτησε ο Κ. «Όχι» είπε ο ιερέας. «Μου φέρθηκες τόσο καλά προηγουμένως» συνέχισε ο Κ. «Μου εξήγησες τόσα πράγματα, και τώρα με παρατάς ξαφνικά σαν να μη σε νοιάζει καθόλου για την τύχη μου». «Εσύ είπες ότι πρέπει να φύγεις» παρατήρησε ο ιερέας. «Ναι, το παραδέχομαι» είπε ο Κ. «Πρέπει όμως να καταλάβεις ότι δεν μπορώ να κάνω αλλιώς». «Κι εσύ πρέπει πρώτα να καταλάβεις ποιος είμαι». «Είσαι ο παπάς των φυλακών» είπε ο Κ., πλησιάζοντας πιο κοντά στον ιερέα. Τίποτα δεν τον ανάγκαζε να γυρίσει αμέσως στην τράπεζα όπως είχε ισχυριστεί, μπορούσε να μείνει κι άλλο εκεί. «Αυτό σημαίνει ότι ανήκω στο δικαστήριο» είπε ο ιερέας. «Γιατί θα 'πρεπε λοιπόν να σε θέλω κάτι; Το δικαστήριο δε θέλει τίποτε από σένα. Σε δέχεται όταν έρχεσαι και σ' αφήνει να φύγεις, οτι ώρα θέλεις».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

ΤΟ ΤΕΛΟΣ

Την παραμονή της τριακοστής πρώτης επετείου των γενεθλίων του Κ. -γύρω στις εννιά το βράδυ, την ώρα που η κίνηση στους δρόμους κοπάζει- ήρθαν στο σπίτι του δύο κύριοι. Φορούσαν ρεντιγκότα, ήταν αρκετά ευτραφείς και ωχροί, με ημίψηλα καπέλα καλά στερεωμένα στο κεφάλι τους. Οι πρώτες σύντομες ανταλλαγές φιλοφρονήσεων στην εξώπορτα της πανσιόν για το ποιος θα περάσει πρώτος, επαναλήφθηκαν με μεγαλύτερη ποικιλία μπροστά στην πόρτα του Κ. Αν και δεν τον είχαν προειδοποιήσει, ο Κ. καθόταν σε μια πολυθρόνα κοντά στην πόρτα με ύφος ανθρώπου που περιμένει επισκέπτες: ήταν ντυμένος κι αυτός μαύρο κοστούμι, κι εκείνη τη στιγμή φορούσε με αργές κινήσεις ένα καινούριο ζευγάρι εφαρμοστά γάντια. Σηκώθηκε αμέσως και περιεργάστηκε τους κυρίους. «Όστε εσείς προορίζετε για μένα;» ρώτησε. Οι κύριοι έγνεψαν καταφατικά, δείχνοντας ο ένας τον άλλον με το καπέλο στο χέρι. Ο Κ. παραδέχτηκε σιωπηλά πως δεν τους είχε φανταστεί έτσι τους επισκέπτες που περίμενε. Πήγε στο παράθυρο και κοίταξε για μιαν ακόμη φορά το σκοτεινό δρόμο. Σχεδόν όλα τα παράθυρα απέναντι ήταν κιάλας σκοτεινά. Σε πολλά ήταν τραβηγμένες και οι κουρτίνες. Μέσα από ένα φωτισμένο παράθυρο διακρίνονταν μερικά μωρά που έπαιζαν πίσω από ένα κιγκλίδωμα, απλώνοντας τα χεράκια τους το ένα στο άλλο, πολύ μικρά ακόμη για να μετακινηθούν από τη θέση τους. «Γεροθεατρίνους της κακιάς ώρας μου στείλανε» μονολόγησε ο Κ., ρίχνοντας μια ματιά πίσω του για να επιβεβαιώσει την πρώτη του εντύπωση. «Θέλουν να ξεμπερδεύουν μαζί μου φτηνά». Στράφηκε απότομα προς τους δυο άντρες και ρώτησε: «Σε ποιο θέατρο παίζετε;» «Θέατρο;» ρώτησε ο ένας, και οι άκρες των χειλιών του συσπάστηκαν καθώς ζητούσε μ' ένα βλέμμα τη συνδρομή του άλλου.

Εκείνος άρχισε να μορφάζει σαν μουγκός που προσπαθεί μάταια να καταπολεμήσει την αναπηρία του. «Δεν τους έχουν προετοιμάσει να δέχονται ερωτήσεις» σκέφτηκε ο Κ., και πήγε να πάρει το καπέλο του.

Στις σκάλες οι δυο άντρες προσπάθησαν να τον πιάσουν απ' τα μπράτσα, αλλά ο Κ. είπε: «Να βγούμε πρώτα στο δρόμο, δεν είμαι άρρωστος». Μόλις όμως βρέθηκαν στο κατώφλι της εξώπορτας, τον έπιασαν μ' έναν τρόπο πρωτόγνωρο στον Κ. Κόλλησαν τους ώμους πίσω απ' τους δικούς του, και χωρίς να λυγίσουν τους αγκώνες, τύλιξαν ολόκληρα τα μπράτσα γύρω απ' τα μπράτσα του Κ., πιάνοντας τις παλάμες του σε μια μελετημένη, ακαταμάχητη λαβή. Ο Κ. βάδιζε σθητός ανάμεσά τους, σχηματίζοντας μαζί τους μιαν αδιάρρηκτη ενότητα: αν ο ένας δεχόταν ένα δυνατό χτύπημα, θα σωριάζονταν χάμω όλοι μαζί. Ήταν μια ενότητα που θύμιζε ένωση άψυχων αντικειμένων.

Κάθε φορά που περνούσαν κάτω από ένα φανάρι του δρόμου, ο Κ. προσπαθούσε, αν και ήταν δύσκολο έτσι κολλητά που περπατούσαν, να διακρίνει τα χαρακτηριστικά των συνοδών του καλύτερα απ' όσο του είχε επιτρέψει το μισοσκοτάδο του δωματίου. «Ίσως είναι τενόροι» σκέφτηκε, παρατηρώντας τα σακουλιασμένα προγούλια τους. Τα πεντακάθαρα πρόσωπά τους του προξένησαν ένα αίσθημα αποστροφής. Λες κι έβλεπε μπροστά του το χέρι να καθαρίζει με ιδιαίτερη επιμέλεια τις κόγχες των ματιών, να τρίβει το πάνω χέιλι και να ξύνει τις ζάρες στο πηγούνι.*

Μόλις το σκέφτηκε αυτό, σταμάτησε απότομα, αναγκάζοντας και τους άλλους δυο να σταματήσουν. Βρίσκονταν στην άκρη μιας μεγάλης, έρημης πλατείας, στολισμένης με παρτέρια. «Ήταν άγγκη να μου στείλουν εσάς, δεν υπήρχαν άλλοι!» είπε. Η φωνή του ακούστηκε περισσότερο σαν κραυγή παρά σαν ερώτηση. Προφανώς οι κύριοι δε γνώριζαν την απάντηση, και περίμεναν με το ελεύθερο χέρι κρεμασμένο στο πλάι, σαν νοσοκόμοι που στάθηκαν, γιατί ο άρρωστος που συνοδεύουν θέλησε να ξαποστάσει. «Δεν προχωρώ άλλο» είπε ο Κ. για να τους δοκιμάσει. Τίποτα δεν υποχρέωνε τους κυρίους να απαντήσουν, αρκούσε να μη χαλαρώσουν τη λαβή τους. Προσπάθησαν να μετακινήσουν τον Κ. σηκωτό. Εκείνος όμως αντιστάθηκε. «Ήρθε η ώρα να παλέψω μ' όλες μου τις δυνάμεις, σε λίγο δε θα μου χρειάζονται πια» σκέφτηκε.

Του 'ρθε στο μυαλό η εικόνα μιας μύγας που πασχίζει να ξεκολλήσει τα τσακισμένα ποδαράκια της απ' τη μυγοπαγίδα. «Θα τα βρουν σκούρα μαζί μου».

Εκείνη τη στιγμή, εμφανίστηκε μπροστά τους η δεσποινίς Μπύρστνερ. Ανέβαινε τα λιγοστά σκαλοπάτια που οδηγούσαν στην πλατεία από μια μικρή πάροδο. Δεν ήταν εντελώς σίγουρα πως ήταν εκείνη, πάντως της έμοιαζε πολύ. Όμως για τον Κ. δεν είχε καμιά σημασία αν πράγματι ήταν εκείνη, σημασία είχε το μάτιο της αντίστασής του. Συνειδητοποίησε ότι δεν ήταν δα και μεγάλος ηρωισμός να δημιουργεί δυσκολίες στους δυο κυρίους, να προβάλλει αντίσταση, προσπαθώντας έτσι να γευτεί την τελευταία αναλαμπή της ζωής. Αρχισε πάλι να προχωράει, συμμεριζόμενος λίγο την ανακούφιση που ένιωσαν οι συνοδοί του. Τον άφηναν τώρα να τους οδηγεί εκείνος. Έτσι, ακολούθησε την πορεία της δεσποινίδας Μπύρστνερ, όχι επειδή ήθελε να την προφτάσει, ούτε για να μην τη χάσει απ' τα μάτια του όσο περισσότερο γινόταν, αλλά μόνο για να κρατήσει ζωντανό στη μνήμη του το μάθημα που σήμαινε γι' αυτόν η κοπέλα. «Το μόνο που μπορώ τώρα να κάνω» είπε μέσα του, κι ο συντονισμός των βημάτων του με τα βήματα των άλλων δυο ήρθε σαν επιβεβαίωση της σκέψης του, «το μόνο που μπορώ τώρα να κάνω, είναι να διατηρήσω ως το τέλος το μυαλό μου νηφάλιο. Επεδίωκα πάντα ν' αδράξω τον κόσμο με είκοσι χέρια, και μάλιστα για ένα σκοπό όχι και τόσο αθώο. Ήταν λάθος. Θ' αφήσω λοιπόν να με κατηγορήσουν ότι έναν ολόκληρο χρόνο που κράτησε η δίκη μου δε διδάχτηκα απολύτως τίποτα; Ότι φεύγω από τούτο τον κόσμο τελειώς ανίδεος; Και πως ενώ στην αρχή της δίκης ανυπομονούσα να τελειώσει, τώρα που έφτασε στο τέλος, θέλω να ξαναρχίσει; Όχι, δε θα το επιτρέψω αυτό. Τους ευγνωμονώ που έστειλαν στο τελευταίο μου ταξίδι αυτούς τους μουγκούς, μικρόμυαλους κυρίους, αφήνοντάς με να πα ο ίδιος στον εαυτό μου όλα όσα χρειάζονται σε τέτοιες περιπτώσεις».

Στο μεταξύ, η δεσποινίς είχε στρίψει σε μια πάροδο. Ο Κ., που δεν είχε πια ανάγκη την παρουσία της, αφέθηκε στους συνοδούς του. Σε απόλυτο συγχρονισμό και οι τρεις, περπατούσαν τώρα σε μια γέφυρα στο φεγγαρόφωτο. Οι δυο άντρες ανταποκρίνονταν πρόθυμα και στην παραμικρή κίνηση του Κ., κι όταν εκείνος γύρι-

σε λίγο προς το κιγκλίδωμα, τον ακολούθησαν αμέσως. Τα νερά, που ρυτίδιαζαν και λαμπύριζαν κάτω απ' τις ακτίνες του φεγγαριού, αγάλιαζαν ένα νησάκι, όπου τα φυλλώματα των δέντρων και οι θάμνοι υψώνονταν σε πυκνές συστάδες. Κάτω απ' τα δέντρα υπήρχαν, αθέατα τώρα, χαλκίστρωτα δρομάκια με αναπαυτικούς πάγκους, όπου ο Κ. ξάπλωνε ράθυμα κάτω απ' τον ήλιο αρκετά καλοκαίρια στο παρελθόν. «Δεν ήθελα να σταματήσω» είπε στους συνοδούς του, ντροπιασμένος απ' την προθυμία τους. Ο ένας φάνηκε να επιπλήττει ελαφρά τον άλλον πίσω απ' τη ράχη του, γιατί παρανόησαν την επιθυμία του, και συνέχισαν όλοι μαζί το δρόμο τους.

*Πήραν ανηφορικούς δρόμους, όπου, άλλοτε μακριά άλλοτε πολύ κοντά, κάποιος αστυφύλακας έστεκε στην άκρη του πεζοδρομίου ή έκανε βόλτες περιπολώντας. Ένας απ' αυτούς, με φουντατό μουστάκι και το χέρι στη λαβή του σπαθιού του, τους πλησίασε επειδή του φάνηκαν λίγο ύποπτοι. Οι κύριοι σταμάτησαν, κι ενώ ο αστυφύλακας έκανε ν' ανοίξει το στόμα του για να μιλήσει, ο Κ. τους τράβηξε με δύναμη να συνεχίσουν. Κάθε τόσο, γύριζε με προφύλαξη το κεφάλι πίσω για να δει αν τους ακολουθεί ο αστυφύλακας. Μόλις όμως έστριψαν σε μια γωνία που τους έκρυψε απ' τα μάτια του, ο Κ. βάλθηκε να τρέχει, αναγκάζοντας και τους άλλους να τρέξουν, κι ας τους κοβόταν η ανάσα απ' το λαχάνιασμα.

Έτσι, βγήκαν γρήγορα απ' την πόλη, που προς αυτή την κατεύθυνση ήταν σχεδόν ενωμένη με τα χωράφια. Κοντά σ' ένα απ' τα τελευταία σπίτια της πόλης βρισκόταν ένα μικρό λατομείο με τη θλιβερή όψη της εγκατάλειψης. Εδώ σταμάτησαν οι κύριοι, είτε γιατί είχαν φτάσει στον προορισμό τους είτε γιατί δεν μπορούσαν να προχωρήσουν άλλο απ' την εξάντληση. Άφησαν ελεύθερο τον Κ., που περίμενε σιωπηλός, έβγαλαν τα ημίψηλα, σκούπισαν με τα μαντίλια τους τον ιδρώτα απ' το μέτωπο κι επιθεώρησαν το χώρο στο λατομείο. Το φεγγάρι άπλωνε το φως του παντού τριγύρω, με τη φυσικότητα και τη γαλήνη που κανένα άλλο φως δεν έχει.

Μετά την απαραίτητη ανταλλαγή τυπικών φιλοφρονήσεων για το ποιος θα επωμιστεί το επόμενο καθήκον – απ' ό,τι φαίνεται, δεν είχαν προκαθορισμένους ρόλους – ο ένας πλησίασε τον Κ., του έβγαλε το σακάκι, ύστερα το γιλέκο και τέλος το πουκάμισο. Ο Κ.

δεν μπόρεσε να συγκρατήσει ένα τρέμουλο κι ο άλλος του έδωσε ένα απαλό, καθησυχαστικό χτύπημα στην πλάτη. Έπειτα διπλώσε τα ρούχα προσεκτικά, λες και κάποιος θα τα χρησιμοποιούσε πάλι, αν και όχι πολύ σύντομα. Για να μη μείνει ο Κ. ακίνητος στον κρύο νυχτερινό αέρα, τον έπιασε απ' το μπράτσο κι έκανε μερικές βόλτες μαζί του πάνω κάτω, ενώ ο συνάδελφός του έψαχνε για να βρει ένα κατάλληλο μέρος. Μόλις το βρήκε, έγνεψε στον άλλον που οδήγησε τον Κ. εκεί. Ήταν στο χείλος ενός γκρεμού, κοντά σ' ένα ξεκολλημένο αγκωνάρι. Έβαλαν τον Κ. να καθίσει χάρω, τον στήριξαν στο αγκωνάρι και του ακούμπησαν το κεφάλι επάνω. Παρά τις προσπάθειές τους όμως και παρά την άψογη συνεργασία του Κ., η στάση του παρέμενε αφύσικη κι ακατάλληλη για το σκοπό τους, γι' αυτό ο ένας κύριος παρακάλεσε τον άλλον να τον αφήσει να κάνει μια προσπάθεια μόνος, χωρίς όμως να καταφέρουν τίποτα. Τελικά, άφησαν τον Κ. σε μια στάση που δεν ήταν καν η καλύτερη απ' όσες είχαν δοκιμάσει ως τώρα. Έπειτα ο ένας ξεκούμπωσε τη ρεντιγκότα, τράβηξε από μια θήκη κρεμασμένη στο γιλέκο του ένα μακρύ, λεπτό δίκολπο χασαπομάχαιρο, καλοτροχισμένο κι απ' τις δυο μεριές, το κράτησε ψηλά κι εξέτασε την κόψη του στο φως της σελήνης. Αρχισαν πάλι τις αηδιαστικές ευγένειες, δίνοντας ο ένας στον άλλο το μαχαίρι πάνω απ' το κεφάλι του Κ. Ο Κ. καταλάβαινε πως περίμεναν ν' αρπάξει το μαχαίρι που περνούσε από χέρι σε χέρι και να το μπήξει ο ίδιος στο στήθος του. Αντί γι' αυτό όμως, γύρισε το λαιμό του, που ήταν ακόμα ελεύθερος, και κοίταξε γύρω. Ήταν αδύνατον να αρθεί στο ύψος των περιστάσεων, δεν μπορούσε στο κάτω κάτω να επωμιστεί όλα τα καθήκοντα των αρχών. Η ευθύνη γι' αυτή τη τελευταία αδυναμία του βάραινε τους ώμους εκείνου που του είχε στερήσει κάθε απομεινάρι δύναμης, αναγκαίας για μια τέτοια πράξη. Η ματιά του έπεσε στο τελευταίο πάτωμα του σπιτιού που συνόρευε με το λατομείο. Σαν το ξαφνικό πετάρισμα μιας φλόγας, άνοιξαν διάπλατα τα παντζούρια ενός παραθύρου· η φιγούρα ενός άντρα, το περίγραμμά της αχνό και λεπτό απ' την απόσταση, έσκυψε απότομα έξω απ' το ανοιχτό παράθυρο, απλώνοντας τα χέρια. Ποιος ήταν; Κάποιος φίλος ίσως; Κάποιος καλός άνθρωπος; Κάποιος που συμμαριζόταν τα βάσανα των άλλων; Κάποιος που ήθελε να βοηθήσει; Ήταν μόνο ένας; Ή βρίσκονταν όλοι ε-

κεί; Μπορούσε να ελπίζει ακόμη σε κάποια βοήθεια;* Υπήρχαν επιχειρήματα υπέρ του που είχαν ξεχαστεί; Και βέβαια υπήρχαν. Γιατί όσο ακλόνητη κι αν είναι η λογική, δεν έχει τη δύναμη να αντισταθεί στη θέληση για ζωή. Πού ήταν ο Δικαστής, που δεν τον είχε δει ποτέ; Πού ήταν το Ανώτατο Δικαστήριο στο οποίο δεν έφτασε ποτέ; Σήκωσε τα χέρια του ψηλά, τεντώνοντας ολάνοιχτα τα δάχτυλα.

Ωστόσο, τα χέρια του ενός κυρίου είχαν τυλιχτεί κιόλας γύρω απ' το λαιμό του Κ., κι ο άλλος έμπηξε το μαχαίρι βαθιά στην καρδιά και το γύρισε δυο φορές. Με μάτια που έσβηναν, ο Κ. πρόλαβε να δει τα πρόσωπα των δύο κυρίων, που σκυμμένοι κοντά στο πρόσωπό του, με τα μάγουλά τους κολλητά, παρακολουθούσαν την εκτέλεση της απόφασης. «Σαν το σκυλί!» είπε, λες και η ντροπή θα εξακολουθούσε να υπάρχει και μετά το θάνατό του.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΠΟΥ ΕΜΕΙΝΑΝ ΗΜΙΤΕΛΗ

ΣΤΗΝ ΕΛΣΑ

Μια μέρα, την ώρα που ο Κ. ετοιμαζόταν να φύγει, τον κάλεσαν τηλεφωνικώς να παρουσιαστεί αμέσως στα γραφεία του δικαστηρίου. Τυχόν ανυπακοή, όπως τον προειδοποίησαν, δε θα ήταν άμοιρη συνεπειών. Οι εξωφρενικές δηλώσεις και απειλές που είχε κάνει στο τέλος της πρώτης ανάκρισης, ότι δηλαδή οι ανακρίσεις δεν εξυπηρετούν σε τίποτα, ότι δεν οδηγούν πουθενά, ότι ήταν η πρώτη και τελευταία φορά που πήγαινε εκεί, κι όχι μόνο δεν επρόκειτο πια να δώσει την παραμικρή σημασία σ' οποιαδήποτε τηλεφωνική ή γραπτή πρόσκληση, αλλά και θα πετούσε έξω απ' την πόρτα τους κλητήρες που θα του έστελναν, είχαν σημειωθεί στα πρακτικά, ζημιώνοντας ήδη σημαντικά τον υπόθεσή του. Γιατί δεν αποφάσιζε να συμμορφωθεί; Μήπως η υπηρεσία δεν είχε καταβάλει, δίχως να λυπηθεί ούτε το χρόνο ούτε τα έξοδα, όλες τις δυνατές προσπάθειες για να βάλει τάξη στην τόσο περιπλοκή υπόθεσή του; Δεν καταλάβαινε πως θα τους ανάγκαζε τελικά να προσφύγουν σε έκτακτα μέτρα; Η σημερινή πρόσκληση ήταν η τελευταία προσπάθεια εκ μέρους τους. Από κει και πέρα, ας έκανε ό,τι ήθελε. Έπρεπε όμως να έχει υπόψη του πως το Ανώτατο Δικαστήριο δεν ανέχεται να το περιπαίξουν.

Εκείνο το βράδυ, ο Κ. είχε κανονίσει να επισκεφθεί την Έλσα. Ήταν αδύνατον να πάει στο δικαστήριο. Η σκέψη ότι μπορούσε να προβάλει το ραντεβού με τη σερβιτόρα ως δικαιολογία, τον ανακούφισε, μολονότι δε σκόπευε βέβαια να καταφύγει σε δικαιολογίες. Εξάλλου, το πιθανότερο ήταν να μην πήγαινε ακόμη κι αν δεν είχε την παραμικρή υποχρέωση. Παρ' όλ' αυτά, έχοντας πλήρη επίγνωση των δικαιωμάτων του ως κατηγορούμενου, ρώτησε στο τηλέφωνο τι θα συνέβαινε αν δεν παρουσιαζόταν. «Ξέρουμε πού θα σας βρούμε». «Κι αν δηλαδή δεν έρθω οικειοθελώς, θα με

τιμωρήσετε;» ρώτησε ο Κ., χαμογελώντας προκαταβολικά γι' αυτό που περίμενε ν' ακούσει. «Όχι» ήταν η απάντηση. «Υπέροχα» είπε ο Κ. «Τι με αναγκάζει τότε να ανταποκριθώ στη σημερινή πρόσκληση;» «Συνήθως οι κατηγορούμενοι αποφεύγουν να προκαλούν τις αρχές» είπε η φωνή απ' την άλλη άκρη του τηλεφώνου, σβήνοντας σιγά σιγά ώσπου χάθηκε τελείως. «Κακώς. Κάθε φρόνιμος άνθρωπος θα επεδίωκε το αντίθετο» σκέφτηκε ο Κ. φεύγοντας. «Είναι απαραίτητο να γνωρίσει κανείς τις εξουσίες που διαθέτει το δικαστήριο».

Χωρίς δεύτερη σκέψη μπήκε σε μιαν άμαξα με προορισμό το σπίτι της Έλσας. Βολεύτηκε όσο πιο άνετα μπορούσε δίπλα στο παράθυρο, έχωσε τα χέρια του στις τσέπες του παλτού –είχαν αρχίσει ήδη τα πρώτα κρύα– και χάριξε τη ζωηρή κίνηση του δρόμου. Σκεφτόταν με ικανοποίηση την ανωμαλία που θα προκαλούσε στην απρόσκοπτη λειτουργία του δικαστηρίου –αν βέβαια μπορούσε κανείς να μιλήσει για έναν οργανισμό εν λειτουργία. Δεν είχε δώσει ξεκάθαρη απάντηση αν σκόπευε να πάει. Ο δικαστής θα έχανε την ώρα του περιμένοντας, πιθανότατα με όλο το ακροατήριο, μόνο που ο Κ., προς μεγάλη απογοήτευση της γαλαρίας, δε θα τους έκανε τη χάρη να εμφανιστεί. Αδιαφορώντας για τις προσταγές του δικαστηρίου, πήγαινε εκεί που ήθελε αυτός. Ξαφνικά όμως, τον έζωσαν οι αμφιβολίες μήπως είχε δώσει κατά λάθος στον αμαξά τη διεύθυνση του δικαστηρίου. Έσκυψε μπροστά και φώναξε δυνατά τη διεύθυνση της Έλσας: ο αμαξάς έγνεψε καταφατικά, του το είχε πει ήδη. Από κει κι ύστερα, ξέχασε σιγά σιγά το δικαστήριο και οι σκέψεις του άρχισαν να περιστρέφονται αποκλειστικά, όπως παλιότερα, γύρω από θέματα της τράπεζας.

ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗ ΜΗΤΕΡΑ

Ξαφνικά, στη μέση του γεύματος, σκέφτηκε να επισκεφθεί τη μητέρα του. Με την άνοιξη που πλησίαζε στο τέλος της, έκλειναν κιόλας τρία χρόνια απ' την τελευταία φορά που την είχε επισκεφθεί. Τον είχε προσκαλέσει να περάσουν μαζί τη μέρα των γενεθλίων του, και παρά τα διάφορα εμπόδια που του έτυχαν, δεν της είχε χαλάσει το χατίρι, δίνοντάς της μάλιστα και την υπόσχεση

ότι από δω και πέρα θα τα γιόρταζαν πάντα μαζί, υπόσχεση που ωστόσο δεν τήρησε τα δυο επόμενα χρόνια. Γι' αυτό το λόγο δεν ήθελε να περιμένει ώς την ημέρα των γενεθλίων του – αν και ήταν μόνο σε δυο βδομάδες – αλλά να φύγει αμέσως. Φυσικά, δεν υπήρχε ιδιαίτερος λόγος να βιαστεί. Όλα τα νέα που μάθαινε τακτικά δύο μήνες τώρα απ' τον εξαδέλφό του, ο οποίος διατηρούσε εμπορικό στην κωμόπολη που ζούσε η μητέρα και διαχειριζόταν τα χρήματα που της έστελνε ο Κ., ήταν όσο ποτέ άλλοτε καθησυχαστικά. Η μητέρα έχανε βέβαια σιγά σιγά το φως της, αυτό όμως ήταν αναμενόμενο, σύμφωνα με τη διάγνωση που είχε κάνει ο γιατρός πριν αρκετά χρόνια. Αντίθετα, η γενική κατάσταση της υγείας της είχε βελτιωθεί, οι διάφορες ενοχλήσεις που συνοδεύουν συνήθως τα γηρατειά αντί να επιδεινωθούν είχαν υποχωρήσει, ή τουλάχιστον η μητέρα τα αντιμετώπιζε τώρα πιο στωικά. Σύμφωνα με τη γνώμη του εξαδέλφου του, αυτό οφειλόταν μάλλον στο γεγονός ότι η μητέρα είχε στραφεί τα τελευταία χρόνια με υπέρμετρο ζήλο προς τη θρησκεία, πράγμα που και ο ίδιος ο Κ. είχε προσέξει κάπως ενοχλημένος στην περασμένη του επίσκεψη. Σ' ένα από τα γράμματά του ο εξαδέλφος περιέγραφε γλαφυρά πόσο ζωηρά βιάδιζε η ηλικιωμένη κυρία, κρεμασμένη απ' το μπράτσο του κάθε Κυριακή όταν τη συνόδευε στην εκκλησία, ενώ παλιότερα έσερνε με κόπο τα βήματά της. Συνήθως ο εξαδέλφος τόνιζε την άσχημη πλευρά των πραγμάτων, λησιμονώντας από υπερβολική ανησυχία τις αισιόδοξες ενδείξεις, κι επομένως, δεν υπήρχε λόγος να μην τον πιστεύει.

Άσχετα απ' όλ' αυτά, αποφάσισε να φύγει αμέσως. Τον τελευταίο καιρό, είχε διαπιστώσει ότι εκτός των άλλων ήταν έτοιμος κάθε φορά να ενδίδει σχεδόν χωρίς αντίσταση στις επιθυμίες της στιγμής. Τώρα όμως, αυτή η κακή συνήθεια εξυπηρετούσε τουλάχιστον έναν καλό σκοπό.

Πήγε στο παράθυρο για να συγκεντρώσει λίγο τις σκέψεις του, έβαλε να μαζέψουν τα σερβίτσια, έστειλε τον κλητήρα στην κυρία Γκρούμπαχ για να της αναγγείλει την αναχώρησή του και να του φέρει τη βαλίτσα που θα έφτιαχνε η σπιτονοικοκυρά του με τα πιο απαραίτητα. Έπειτα εξήγησε στον κύριο Κίνε τι έπρεπε να κάνει στο γραφείο κατά τη διάρκεια της απουσίας του, χωρίς να ενοχληθεί σχεδόν καθόλου από τον τρόπο που ο εν λόγω κύριος άκουγε τις οδηγίες του, με το κεφάλι δηλαδή στραμμένο προκλη-

τικά αλλού, σαν να γνώριζε πολύ καλά τα καθήκοντά του, υπομένοντας απλώς σαν αναγκαία τυπική διαδικασία τις οδηγίες του προϊσταμένου του. Τέλος, πήγε στο Διευθυντή. Όταν του ζήτησε διήμερη άδεια με το αιτιολογικό ότι έπρεπε να επισκεφθεί τη μητέρα του, ο Διευθυντής τον ρώτησε, όπως ήταν φυσικό, μήπως η μητέρα του αντιμετώπιζε προβλήματα υγείας. «Όχι» είπε ο Κ., χωρίς περαιτέρω εξηγήσεις. Στεκόταν στη μέση του δωματίου με τα χέρια σταυρωμένα πίσω. Το συνοφρυωμένο του πρόσωπο φάνερωνε ότι είχε πέσει σε βαθιές σκέψεις. Μήπως βιάστηκε να κάνει τις προετοιμασίες του ταξιδιού; Μήπως ήταν καλύτερα να μη φύγει; Μήπως οι λόγοι που τον έσπρωχναν να κάνει αυτό το ταξίδι ήταν καθαρά συναισθηματικοί; Κινδύνευε από καθαρό συναισθηματισμό να χάσει κάποια σπουδαία ευκαιρία που θα μπορούσε να εμφανιστεί από μέρα σε μέρα, από στιγμή σε στιγμή, καθώς εδώ κι αρκετές εβδομάδες η δίκη δεν παρουσίαζε φαινομενικά καμία πρόοδο κι εκείνος βρισκόταν σε σχεδόν απόλυτο σκοτάδι; Χώρια που η γριά μητέρα του θα τρόμαζε σίγουρα, βλέποντάς τον ξαφνικά μπροστά της, πράγμα που φυσικά δεν ήταν στις προθέσεις του, αλλά ήταν πολύ πιθανό να συμβεί παρά τη θέλησή του. Ένα σωρό πράγματα γίνονταν τον τελευταίο καιρό παρά τη θέλησή του. Επιπλέον, η μητέρα είχε περιορίσει τις απαιτήσεις της στο μηδέν. Άλλοτε, ο εξαδέλφος επαναλάμβανε σχεδόν πάντα στα γράμματά του τις πιεστικές προσκλήσεις της μητέρας να την επισκεφθεί, εδώ κι αρκετό καιρό όμως δε ζητούσε τίποτα. Το ταξίδι δεν είχε λοιπόν καμιά σχέση με τη μητέρα του. Αν πάλι επεδίωκε προσωπικά οφέλη, τότε μάλλον τα είχε χάσει τελείως. Η πίκρα που θα δοκίμαζε τελικά βλέποντας τις κρυφές του ελπίδες να διαψεύδονται άδοξα, θα ήταν η δίκαιη ανταμοιβή για την αμυαλιά του. Τινάχτηκε απότομα, αποφασισμένος να επιμένει στο αρχικό του σχέδιο, σαν να μην ήταν οι αμφιβολίες αυτές γέννημα του δικού του μυαλού, αλλά φωνές άλλων ανθρώπων που ήθελαν να τον παρασύρουν σε λάθος δρόμο. Ο Διευθυντής, που όλη αυτή την ώρα ήταν σκυμμένος πάνω από μια εφημερίδα, τυχαία ή για να μη φέρει σε δύσκολη θέση τον Κ., ύψωσε τώρα το βλέμμα του, σηκώθηκε, άπλωσε το χέρι και του ευχήθηκε χωρίς άλλες ερωτήσεις καλό ταξίδι.

Ύστερα ο Κ. πήγε στο γραφείο του για να περιμένει τον κλητή-

ρα, κόβοντας βόλτες πάνω κάτω κι απομακρύνοντας μονολεκτικά τον Υποδιευθυντή, που μπήκε κάμποσες φορές με σκοπό να μάθει το λόγο της ξαφνικής αναχώρησής του. Μόλις τελικά του έφερε τη βαλίτσα, την άρπαξε βιαστικά για να κατέβει στην άμαξα που είχε βάλει ήδη να φωνάξουν. Βρισκόταν κιόλας στις σκάλες, όταν εμφανίστηκε την τελευταία στιγμή ένας υπάλληλος, ο Κούλιχ, κρατώντας στο χέρι ένα αρχινισμένο γράμμα. Προφανώς ήθελε να παρακαλέσει τον Κ, να του υποδείξει τη συνέχεια. Ο Κ. του έγνεψε με το χέρι αρνητικά, αλλά ο αργόστροφος υπάλληλος με το μεγάλο ξανθό κεφάλι παρερμήνευσε το νεύμα, και ανεμίζοντας το χαρτί στον αέρα, κουτρουβάλησε όπως όπως τις σκάλες με κίνδυνο της σωματικής του ακεραιότητας για να προλάβει τον Κ. Μόλις τον έφτασε, ο Κ. άρπαξε εκτός εαυτού το γράμμα απ' τα χέρια του και το έσκισε κομματάκια. Μέσα από την άμαξα πια, ο Κ. γύρισε το κεφάλι και είδε τον Κούλιχ μαρμαρωμένο στη θέση του να τον κοιτάζει καθώς απομακρυνόταν, προσπαθώντας ακόμη να καταλάβει σε τι έφταιξε. Δίπλα του έστεκε ο θυρωρός σε στάση βαθιάς υπόκλισης με το πηλήκιο ανά χείρας. Να λοιπόν που η θέση του Κ. παρέμενε ακλόνητη στην κορυφή της ιεραρχίας στην τράπεζα. Δεν υπήρχε λόγος να αμφιβάλλει, ο θυρωρός ήταν η ζωντανή απόδειξη. Η μητέρα του επέμενε, χρόνια τώρα, να τον αποκαλεί παρά τις διαμαρτυρίες του «κύριο Διευθυντή». Ακόμη κι αν υπόληψή του καταρρακωνόταν μπροστά σε όλους, στα δικά της μάτια θα κρατούσε πάντα υψηλή θέση. Ίσως να ήταν καλός οiwνός και το γεγονός ότι ακριβώς τη στιγμή της αναχώρησής του άρπαξε ένα γράμμα μέσ' απ' τα χέρια ενός υπαλλήλου, που είχε μάλιστα και σχέσεις με το δικαστήριο, και το έσκισε χωρίς να δώσει λογαριασμό σε κανέναν και χωρίς να πέσει φωτιά να τον κάψει.

(Από εδώ ως το τέλος της παραγράφου το κείμενο έχει διαγραφεί).

[...] Δεν έπρεπε ωστόσο να κάνει κάτι που θα 'θελε πολύ, να αστράψει δηλαδή δυο δυνατά χαστούκια, στα ασπρουλιάρικα, ολοστρογγύλα μάγουλα του Κούλιχ. Ευτυχώς που δεν το έκανε, γιατί ο Κ. μισεί τον Κούλιχ, κι όχι μόνο αυτόν, αλλά και τον Ράμπενσταϊνερ και τον Κάμινερ. Είναι, βέβαια, αλήθεια πως αυτό που τράβηξε αρχικά την προσοχή του ήταν η παρουσία τους στο δω-

μάτιο της δεσποινίδας Μπύρστνερ, το μίσος του όμως είναι πολύ παλιότερο. Τον τελευταίο καιρό, ο Κ. σχεδόν υποφέρει απ' αυτό το μίσος, επειδή δεν μπορεί να του δώσει διέξοδο. Είναι τρομερά δύσκολο να βρεις το αδύνατο σημείο των τριών υπαλλήλων. Βρίσκονται στον πάτο της ιεραρχίας, είναι ολότελα ανίκανοι, και μόνο λόγω αρχαιότητας υπάρχει πιθανότητα ν' ανεβούν δυο τρία σκαλοπάτια τελευταίοι απ' όλους. Δεν έχει λοιπόν νόημα να μιλάς για εμπόδια στην καριέρα τους. Κανένα εμπόδιο δεν είναι μεγαλύτερο απ' τη βλακεία του Κούλιχ, τη νωθρότητα του Ράμπενσταϊνερ και την υποκριτική μετριοφροσύνη του χαμερπέστατου Κάμινερ. Το μόνο που μπορεί να επιχειρήσει κανείς εναντίον τους, είναι να προκαλέσει την απόλυσή τους, πράγμα πανεύκολο. Θα ακούσαν δυο κουβέντες στο Διευθυντή, αλλά δεν είναι η λύση της αρεσκείας του Κ. Ίσως να το έκανε, αν ο Υποδιευθυντής, που πάντα υιοθετεί ανοιχτά ή κρυφά οτιδήποτε μισεί ο Κ., έπαιρνε το μέρος των τριών υπαλλήλων, αλλά κατά παράξενο τρόπο, στην περίπτωση αυτή ο Υποδιευθυντής κάνει μια εξαίρεση: συμφωνεί με τον Κ.

Ο ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑΣ

Παρά τη γνώση των ανθρώπων και την πείρα της ζωής που είχε αποκομίσει ο Κ. κατά τη μακρόχρονη υπηρεσία του στην τράπεζα, δεν είχε χάσει στιγμή την εξαιρετική εκτίμηση που έτρεφε πάντα για τους συνδαιτυμόνες του στην ταβέρνα όπου σύχναζε τα βράδια, και δεν αμφέβαλλε ποτέ πως ήταν μεγάλη τιμή να ανήκει στη συντροφιά τους. Η παρέα αποτελούσαν σχεδόν αποκλειστικά από δικαστές, εισαγγελείς και δικηγόρους. Στους κόλπους της είχαν γίνει δεκτοί και μερικοί νεαροί υπάλληλοι και βοηθοί δικηγόρων, αυτοί όμως κάθονταν πάντα στην άλλη άκρη του τραπεζιού και δεν είχαν το δικαίωμα να αναμειχθούν στη συζήτηση, παρά μόνο όταν τους υπέβαλλαν ευθέως μια ερώτηση. Μοναδικός σκοπός αυτών των ερωτήσεων ήταν να ψυχαγωγηθεί η ομήγυρη. Ειδικά στον εισαγγελέα Χάστερερ, που καθόταν συνήθως δίπλα στον Κ., άρεσε ιδιαίτερος να ντροπιάζει τους νεαρούς κυρίους. Μόλις άπλωνε το μεγάλο,

δασύτριχο χέρι του στη μέση του τραπέζιού προς τη μεριά τους, όλοι σώπαιναν και περιμέναν ν' ακούσουν. Κι όταν κάποιος απ' τους νεαρούς επωμιζόταν το βάρος της απάντησης, αλλά αδυνατούσε ν' αποσαφηνίσει το ζητούμενο, μένοντας σκεπτικός με τα μάτια καρφωμένα στην μπίρα του, ή ανοιγόκλεινε τα σαγόνια δίχως να βγάξει λέξη απ' το στόμα, είτε –κι αυτό ήταν το χειρότερο– τολμούσε να υποστηρίξει μια λανθασμένη ή ατεκμηριώτη άποψη μ' ένα χείμαρρο από λόγια, τότε οι ηλικιωμένοι κύριοι άρχιζαν να στριφογυρίζουν στις καρέκλες τους χαμογελώντας. Επιτέλους, είχε έρθει η στιγμή για λίγη διασκέδαση. Οι σοβαρές κι έγκυρες συζητήσεις παρέμεναν αποκλειστικό δικό τους προνόμιο.

Σημείωση: Το απόσπασμα αυτό συνδέεται άμεσα με το έβδομο κεφάλαιο. Η αρχή του είναι γραμμένη στην ίδια σελίδα που περιέχει τις τελευταίες προτάσεις του κεφαλαίου εκείνου.

Τον Κ. τον είχε συστήσει σ' εκείνη την παρέα ένας δικηγόρος, ο νομικός σύμβουλος της τράπεζας. Για κάποιο διάστημα, μελετούσαν μαζί ορισμένα ζητήματα κι έμεναν στο γραφείο ως αργά το βράδυ. Έτσι, ο δικηγόρος τον είχε πάρει κάμποσες φορές μαζί του για φαγητό σ' εκείνο το τραπέζι με την ευχάριστη συντροφιά. Συνάντησε εκεί καλλιεργημένους, ευυπόληπτους ανθρώπους, με όχι ευκαταφρόνητη κοινωνική θέση, που περνούσαν όλο τον ελεύθερο χρόνο τους προσπαθώντας να δώσουν απάντηση σε δύσκολα ερωτήματα, που είχαν ελάχιστη σχέση με τα προβλήματα της καθημερινής ζωής. Αν και η συμμετοχή του στις εν λόγω αναζητήσεις ήταν φυσικά αρκετά περιορισμένη, του δινόταν η ευκαιρία να μαθαίνει πολλά καινούρια πράγματα που θα του χραισμούσαν αργά ή γρήγορα στην τράπεζα, κι επιπλέον, να συνάψει προσωπικές σχέσεις με ανθρώπους των δικαστηρίων που είναι πάντα χρήσιμες. Όλα έδειχναν πως ήταν ευπρόσδεκτος στην παρέα. Σύμφωνα τον αναγνώρισαν ως αυθεντία στον τομέα του εμπορίου και θεωρούσαν τη γνώμη του στα σχετικά θέματα απρόσβλητη –αν και δεν έλειπε μια δόση ελαφριάς ειρωνείας. Και συχνά, όταν δυο κύριοι αντιδικούσαν για ένα νομικό ζήτημα σχετικό με το Εμπορικό Δίκαιο, κατέφευγαν στη γνώμη του, ενώ το όνομά του ακουγόταν σ' όλα τα επιχειρήματα και τα αντεπιχειρήματα, ακό-

μη και στις πιο αφρημένες διαστάσεις του προβλήματος, που από ώρα ο ίδιος ο Κ. δεν μπορούσε πλέον να παρακολουθήσει. Πάντως, σιγά σιγά έμπαινε στο νόημα. Ειδικά στο πρόσωπο του εισαγγελέα Χάστερερ είχε βρει έναν καλό σύμβουλο. Εκτός απ' αυτό όμως, είχε αναπτύξει μαζί του πιο εγκάρδιες σχέσεις απ' ό,τι με τους υπόλοιπους. Συχνά μάλιστα, τον συνόδευε ως το σπίτι του όταν επέστρεφαν τη νύχτα. Μόνο που στην αρχή ένιωθε λίγο άβολα να περπατάει κρατώντας απ' το μπράτσο αυτό τον τεράστιο άνθρωπο, που θα μπορούσε να τον κρύψει μες στο πανωφόρι του δίχως να το παρατηρήσει κανείς.

Με τον καιρό, συνδέθηκαν τόσο πολύ, που όλες οι διαφορές τους στη μόρφωση, το επάγγελμα, την ηλικία, δεν έπαιζαν πια κανένα ρόλο. Η συμπεριφορά του ενός απέναντι στον άλλο θύμιζε παλιούς φίλους. Κι αν καμιά φορά η σχέση τους έδινε την εντύπωση ότι ήταν λίγο άνιση, εκείνος που υπερερούσε δεν ήταν ο Χάστερερ, αλλά ο Κ., που είχε συνήθως δίκιο επειδή βασιζόταν στην πείρα, την αποκτημένη με τρόπο άμεσο, μακριά απ' τους περιορισμούς της εισαγγελικής έδρας.

Η φιλία μεταξύ των δυο αντρών επισημάνθηκε φυσικά πολύ γρήγορα στο τραπέζι. Αυτό που μέτραγε τώρα δεν ήταν ποιος έφερε τον Κ. στη συντροφιά, αλλά το γεγονός ότι είχε τεθεί υπό την προστασία του Χάστερερ. Κι αν ποτέ αμφισβητούσε κανείς το δικαίωμά του να διατηρεί μια θέση στο τραπέζι τους, δε θα είχε παρά να επικαλεστεί το όνομα του Χάστερερ. Έτσι, ο Κ. απέκτησε εξαιρετικά προνομιακή θέση στην παρέα. Ο Χάστερερ δεν προκαλούσε μόνο σεβασμό, αλλά και φόβο. Η δύναμη και η βαθύτητα της σκέψης του στη νομική επιστήμη ήταν βέβαια αξιοθαύμαστες, αλλά απ' αυτή την άποψη υπήρχαν κι άλλοι, τουλάχιστον ισάξιοί του. Εκεί που δεν μπορούσε να παραβγει κανείς μαζί του, ήταν η βιαιότητα με την οποία υπεράσπιζε πάντα την άποψή του. Ο Κ. είχε την εντύπωση πως, όταν δεν κατάφερε να πείσει τον αντίπαλό του στη συζήτηση, μπορούσε τουλάχιστον να τον τρομοκρατήσει. Έφτανε να σηκώσει το δάχτυλο και οι περισσότεροι έκαναν αμέσως πίσω. Ο αντίπαλος ξεχνούσε ότι βρισκόταν σε μια συντροφιά φίλων και συναδέλφων, κι ότι επρόκειτο μόνο για θεωρητικά ζητήματα που σε καμιά περίπτωση δε θα μπορούσαν να έχουν πρακτικές επιπτώσεις επάνω του. Κατάπινε τη γλώσσα του, επιστρατεύοντας όλο του

το κουράγιο για ένα απλό γνέψιμο με το κεφάλι. Το θέαμα γινόταν ακόμη πιο θλιβερό όταν ο αντίπαλος καθόταν μακριά, οπότε ο Χάστερερ, κρίνοντας ότι η μεγάλη απόσταση εμπόδιζε την οριστική διευθέτηση του προβλήματος, έσπρωχνε το πιάτο από μπροστά του και σηκωνόταν αργά απ' την καρέκλα για να πάει να καθίσει κοντά του. Οι διπλανοί του έγερναν το κεφάλι προς τα πίσω για να δουν την έκφραση του προσώπου του. Ωστόσο, τα επεισόδια αυτά ήταν αρκετά σπάνια. Το μόνο που τον έκανε να χάνει την ψυχραιμία του ήταν η αμφισβήτηση της γνώμης του για νομικά ζητήματα, ιδιαίτε- ρως για εκείνα που ανέκλυπταν σε σχέση με κάποια δίκη στην οποία είχε πάρει μέρος ο ίδιος παλιότερα ή πρόσφατα. Όταν η κουβέντα δεν περιστρεφόταν γύρω από τέτοια θέματα, ήταν φιλικός με όλους και πολύ ήρεμος, γοήτευε τους πάντες με το γέλιο του και η θερμό- αιμη φύση του έβρισκε διέξοδο στο φαγητό και το ποτό. Μερικές φορές, δεν παρακολουθούσε καν τη συζήτηση. Στρεφόταν στον Κ., με το μπράτσο ακουμπισμένο στη ράχη της καρέκλας, κι άρχιζε να τον ρωτάει με σιγανή φωνή για θέματα της τράπεζας. Έπειτα μι- λούσε για τη δική του δουλειά ή αναφερόταν στις γνωριμίες του με διάφορες κυρίες, που του δημιουργούσαν σχεδόν τόσους μπελάδες όσους και το δικαστήριο. Με κανέναν άλλον απ' την παρέα δεν ά- νοιγε τέτοιες συζητήσεις. Όταν ήθελε κανείς να ζητήσει κάτι απ' τον Χάστερερ –συνήθως ήταν η συμφιλιώση μ' ένα συνάδελφο– απευθυνόταν πρώτα στον Κ. και ζητούσε τη μεσολάβησή του, πράγμα που εκείνος έκανε μ' ευχαρίστηση, πετυχαίνοντας πάντα μ' ευκολία ένα θετικό αποτέλεσμα. Δεν εκμεταλλευόταν ποτέ την ιδι- αίτερη σχέση που είχε με τον εισαγγελέα. Φερόταν σε όλους με προσήνεια και σεμνότητα και ήταν σε θέση, πράγμα πιο σημαντικό, να διακρίνει σε ποιο σκαλοπάτι της ιεραρχίας βρισκόταν ο κάθε κύριος και να του φέρεται ανάλογα με το βαθμό του. Είναι αλή- θεια, βέβαια, πως είχε πάντα στο πλευρό του έναν άξιο δάσκαλο, τον Χάστερερ, που και στις πιο ζωντανές λογομαχίες τους δεν παρα- βίαζε ποτέ τους κανόνες της ιεραρχίας. Έτσι, όταν απευθυνόταν στους νεαρούς κυρίους που κάθονταν στην άλλη άκρη του τραπέζι- ού και δεν κατείχαν καμιά θέση σ' αυτήν, το έκανε μ' έναν τρόπο γενικό, σαν να μην ήταν ξεχωριστά άτομα αλλά μια μάζα. Ακριβώς αυτοί οι νεαροί τον περιέβαλλαν με τις μεγαλύτερες τιμές, κι όταν γύρω στις έντεκα σηκωνόταν για να γυρίσει σπίτι του, υπήρχαν πά-

να έτοιμοι κάνα δυο, ο ένας για να τον βοηθήσει να φορέσει το χοντρό πανωφόρι του κι ο άλλος για να ανοίξει με βαθιά υπόκλιση την πόρτα, κρατώντας την φυσικά ανοιχτή ώσπου να βγει κι ο Κ. απ' την αίθουσα πίσω από τον Χάστερερ.

Ενώ τον πρώτο καιρό ο ένας συνόδευε τον άλλον για μερικά μό- νο τετράγωνα, τότε προς το σπίτι του Κ., τότε προς το σπίτι του Χάστερερ, αργότερα, τέλειωναν συνήθως τη βραδιά τους στο σπίτι του Χάστερερ, έπειτα από παράκληση του εισαγγελέα να του κά- νει λίγη συντροφιά ακόμη. Στρώνονταν μ' ένα πούρο κι ένα ποτήρι μπράντι και περνούσαν παρέα μια ολόκληρη ώρα. Οι βραδιές αυ- τές έγιναν τόσο απαραίτητες στον Χάστερερ, που δε θέλησε να τις στερηθεί ακόμα κι όταν ήρθε να μείνει σπίτι του για λίγες εβδομά- δες ένα θηλυκό ονόματι Έλενα. Ήταν μια παχουλή γυναίκα, περα- σμένης σχετικά ηλικίας, με κιτρινωπό δέρμα και σγουρά μαλλιά που έπεφταν δαχτυλίδια στο μέτωπό της. Στην αρχή, έμενε ξα- πλωμένη ξεδιάντροπα στο κρεβάτι και διάβαζε ρομάντσα σε συνέ- χειρες, χωρίς να δίνει καμιά σημασία στην κουβέντα των δύο α- ντρών. Μόνο όταν περνούσε για τα καλά η ώρα, τεντωνόταν για να ξεμουδιάσει, χασμουριόταν, κι αν δεν κατάφερε να τραβήξει έτσι την προσοχή του Χάστερερ, του πέταγε καμιά απ' τις φυλλάδες που κρατούσε. Εκείνος σηκωνόταν μ' ένα χαμόγελο, ενώ ο Κ. έσπευδε να τον καληνυχτίσει. Μετά από λίγο καιρό, όταν ο Χάστερερ άρχι- σε να τη βαριέται, εκείνη έκανε ό,τι μπορούσε για να τους χαλάσει την παρέα. Τους περίμενε πάντα ντυμένη μ' ένα φόρεμα που προ- φανώς θεωρούσε ιδιαίτερα ακριβό και κομψό, ενώ στην πραγματι- κότητα επρόκειτο για ένα παλιομοδίτικο, βαρυσφορτωμένο φόρεμα χορού, που χτυπούσε πολύ άσχημα, με πολλές σειρές κρόσια κρε- μασμένα στον ποδόγυρο. Αν τον ρωτούσε κανείς, ο Κ. δε θα μπο- ρούσε να το περιγράψει με ακρίβεια, επειδή απέφευγε συστηματι- κά να σηκώσει το βλέμμα στη γυναίκα όσο εκείνη έκοβε βόλτες στο δωμάτιο κονιιστή και λυγιστή ή θρονιαζόταν σε μια καρέκλα κον- τιά του. Αργότερα μάλιστα, όταν άρχισε να νιώθει τη θέση της στο σπίτι πιο επισφαλής, προσπαθούσε να προξενήσει αισθήματα ζή- λιας στον Χάστερερ, δείχνοντας προτίμηση στον Κ. Ήταν η ανά- γκη που την έσπρωχνε κι όχι η κακία, όταν έγερνε πάνω απ' το τρα-πέζι με τη γυμνή, πλαδαρή ράχη της, φέρνοντας το πρόσωπο κοντά στο πρόσωπο του Κ. για να τον αναγκάσει να σηκώσει το βλέμμα

και να την κοιτάξει. Το μόνο που πέτυχε μετά από λίγο ήταν να σταματήσει ο Κ. τις επισκέψεις. Όταν ύστερα από κάμποσο καιρό ξαναπήγε, ο Χάστερερ είχε διώξει οριστικά την Έλενα. Ο Κ. το θεώρησε πολύ φυσικό. Εκείνη τη βραδιά έμεινε περισσότερο απ' ό,τι συνήθως. Με πρωποβουλία του Χάστερερ, σαν μεγαλύτερου, πέρασαν στον ενικό κι έκαναν αρκετές προπόσεις στην αδελφική τους φιλία. Στο δρόμο για το σπίτι, αργά τη νύχτα, ο Κ. ήταν λίγο ζαλισμένος απ' το ποτό και το πολύ κάπνισμα.

Το άλλο πρωί, στη διάρκεια μιας συζήτησης για θέματα της τράπεζας, ο Διευθυντής ανέφερε ξαφνικά ότι, το προηγούμενο βράδυ, του φάνηκε πως είδε τον Κ. στο δρόμο. Αν δεν τον είχαν γελάσει τα μάτια του, προχωρούσε αγκαζέ με τον εισαγγελέα Χάστερερ. Το γεγονός πρέπει να του είχε κάνει μεγάλη εντύπωση, επειδή έσπευσε να συμπληρώσει –πάντα ακριβολόγος– το όνομα της εκκλησίας, που στη μεγάλη πλευρά της, δίπλα στο σιντριβάνι, είχε δει τον Κ. με τον εισαγγελέα. Γενικά, εκφράστηκε σαν να περιέγραφε έναν αντικατοπτρισμό. Ο Κ. εξήγησε πώς ο εισαγγελέας ήταν φίλος του, και πράγματι, είχαν περάσει μαζί το προηγούμενο βράδυ μπροστά απ' την εκκλησία. Ο Διευθυντής χαμογέλασε ξαφνιασμένος και είπε στον Κ. να καθίσει. Χάρη σε κάτι τέτοιες στιγμές ο Κ. έτρεφε τόσο μεγάλη συμπάθεια για το Διευθυντή του, γιατί τότε γινόταν φανερό το ενδιαφέρον αυτού του αδύναμου, άρρωστου ανθρώπου, που κουβαλούσε στους ώμους του το βαρύ φορτίο τόσων ευθυνών, για την ευτυχία και το μέλλον του Κ.· ενδιαφέρον που θα μπορούσε ίσως ν' αποκαλέσει κανείς, –όπως μερικοί άλλοι υπάλληλοι που είχαν ζήσει παρόμοιες στιγμές στο γραφείο του Διευθυντή– ψυχρό κι επιφανειακό, ένα απλό μέσο για να κρατάει τους πιο άξιους υπαλλήλους δέσμιους δίπλα του χρόνια ολόκληρα, με μοναδικό αντίτιμο δυο τρία λεπτά απ' τον πολύτιμο χρόνο του. Είτε έτσι είτε αλλιώς, ωστόσο, το γεγονός είναι ότι ο Κ. δεν αντιστεκόταν στη γοητεία που ασκούσε πάνω του ο Διευθυντής σε τέτοιες στιγμές. Ίσως ο Διευθυντής μιλούσε μαζί του λίγο διαφορετικά απ' ό,τι με τους υπόλοιπους, δεν έκανε δηλαδή πως ξεχνούσε για λίγο την ανώτερη θέση του, καταργώντας την απόσταση που τους χώριζε –σ' αυτή τη μέθοδο κατέφευγε τακτικά όταν συζητούσαν επαγγελματικά– αντίθετα, έμοιαζε να ξεχνά τελείως τη θέση του Κ. και μιλούσε μαζί του όπως μ' ένα παιδί ή μ' έναν άπειρο νεαρό που κάνει τα πρώτα του

βήματα, αναζητώντας μια θέση στον κόσμο των μεγάλων, και που είχε προκαλέσει για κάποιον ανεξιχνίαστο λόγο τη συμπάθειά του. Δε θα ανεχόταν από κανέναν να του μιλάει σ' αυτό τον τόνο, ούτε κι απ' τον ίδιο το Διευθυντή, αν δεν πίστευε ότι ο τελευταίος δείχνει αληθινό ενδιαφέρον ή αν δεν τον γοητεύε τόσο πολύ η απλή έστω πιθανότητα το ενδιαφέρον αυτό να υπάρχει. Ο Κ. ήξερε την αδυναμία του. Πιθανή αιτία της ήταν μερικά παιδικά κατάλοιπα. Δεν είχε γνωρίσει ποτέ την πατρική φροντίδα. Ο πατέρας του είχε πεθάνει πολύ νέος κι ο ίδιος έφυγε νωρίς απ' το σπίτι. Είχε κρατήσει πάντα μια στάση περισσότερο αρνητική παρά θετική απέναντι στην τρυφερότητα της μητέρας του, που έμενε ακόμα, μισότυφλη τώρα, στη μικρή της κωμόπολη όπου δε συνέβαινε ποτέ τίποτα. Ο Κ. είχε να την επισκεφθεί κοντά δύο χρόνια.

«Δεν ήξερα ότι είστε φίλος με τον εισαγγελέα Χάστερερ» είπε ο Διευθυντής, και την αυστηρή του έκφραση την έσπασε ένα αχνό, φιλικό χαμόγελο.

ΤΟ ΣΠΙΤΙ

Δίχως κανένα συγκεκριμένο σκοπό, ο Κ. προσπάθησε με κάθε τρόπο να μάθει πού είχε την έδρα της η υπηρεσία, απ' όπου ξεκίνησαν οι πρώτες ενέργειες για την υπόθεσή του. Δε δυσκολεύτηκε καθόλου. Ο Τιτορέλι και ο Βόλφαρτ τού είπαν τον αριθμό του σπιτιού αμέσως μόλις ρώτησε. Ο Τιτορέλι έσπευσε να συμπληρώσει με το γνωστό χαμόγελό του, όπως πάντα όταν καταλάβαινε πως υπήρχαν μυστικά σχέδια που δεν είχαν υποβληθεί πρώτα στην κρίση του, ότι η εν λόγω υπηρεσία δεν είχε καμιά ουσιαστική αρμοδιότητα, απλώς εκτελούσε τυφλά άνωθεν εντολές της ενάγουσας αρχής, η οποία ήταν απρόσιτη. Αν λοιπόν επιθυμούσε κανείς οτιδήποτε από αυτήν –όλοι μας έχουμε φυσικά διάφορες επιθυμίες, αλλά δεν είναι πάντα φρόνιμο να τις διατυπώνουμε– τότε έπρεπε να απευθυνθεί πρώτα στην προαναφερθείσα κατώτερη υπηρεσία, αν και δεν υπήρχε περίπτωση να φτάσει ποτέ, ούτε ο ίδιος ούτε το αίτημά του, ως την ενάγουσα αρχή.

Ο Κ., που είχε μάθει πια καλά το ζωγράφο, δεν έφερε αντίρρηση, ούτε ζήτησε περισσότερες πληροφορίες. Κούνησε μόνο το κε-

φάλι, χωρίς να δώσει ιδιαίτερη σημασία. Συχνά τον τελευταίο καιρό, του φαινόταν πως ο Τιτορέλι ήταν άξιος αντικαταστάτης του δικηγόρου, ειδικός στο βασανισμό του συνομιλητή του. Η μόνη διαφορά ήταν πως ο Κ. διατηρούσε περισσότερο την ανεξαρτησία του απέναντι στο ζωγράφο. Όταν ήθελε, τον ξεφορτωνόταν εύκολα χωρίς περιττές εξηγήσεις. Επίσης ο Τιτορέλι ήταν ομιλητικός, σχεδόν φλύαρος, αν και τώρα λιγότερο από παλιά. Τέλος, τίποτα δεν εμπόδιζε τον Κ. να βασανίζει κι αυτός με τη σειρά του το ζωγράφο.

Έτσι και τώρα, γύριζε συχνά την κουβέντα σ' εκείνο το σπίτι, αφήνοντας να εννοηθεί ότι ξέρει περισσότερα απ' όσα λέει, ότι έχει έρθει σ' επαφή με ορισμένους υπαλλήλους της υπηρεσίας, αλλά τάχα δεν μπορεί να μιλήσει ακόμη, γιατί βρίσκεται στην αρχή. Όταν ο Τιτορέλι προσπαθούσε να του αποσπάσει πιο ουσιαστικές πληροφορίες, ο Κ. άλλαζε ξαφνικά συζήτηση, ξεχνώντας σκόπιμα να δώσει απάντηση. Αυτές οι μικρές επιτυχίες τον γέμιζαν χαρά. Ενίσχυαν την πεποίθησή του ότι τώρα καταλαβαίνει πολύ καλύτερα τους ανθρώπους που ανήκουν στον περίγυρο του δικαστηρίου. Μπορούσε να παίζει μαζί τους, σχεδόν εισχωρούσε στον κύκλο τους, αποκτώντας τουλάχιστον για μερικές στιγμές μια πιο σφαιρική άποψη για τα πράγματα, προνόμιο όσων βρίσκονταν στην πρώτη βαθμίδα της ιεραρχίας του δικαστηρίου. Τι είχε να χάσει εξάλλου; Γιατί ν' αφήσει ανεκμετάλλευτη τη μοναδική πιθανότητα σωτηρίας που υπήρχε ακόμη; Έφτανε να γλιστρήσει ανάμεσα στις τάξεις τους. Αν ενεργούσε με την αρμόζουσα περισκεψη και μυστικότητα, δε θα του αρνιόταν μια τέτοια εξυτηρέτηση, και ειδικά ο Τιτορέλι, με τον οποίο είχε αναπτύξει στενότερες σχέσεις και ένιωθε απέναντι στον Κ. ιδιαίτερα υποχρεωμένος.

Είναι πάντως αλήθεια ότι ο Κ. δεν παρασυρόταν ασυλλόγιστα από τέτοιου είδους ελπίδες. Γενικά, είχε ακόμα πλήρη επίγνωση των δυσκολιών, μόνο που μερικές φορές –κυρίως το βράδυ, μετά από μια εξαντλητική μέρα δουλειάς– αντλούσε παρηγοριά κι απ' τα πιο ασήμαντα ή αμφιλεγόμενα συμβάντα της μέρας. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, ξάπλωνε συνήθως στον καναπέ του γραφείου –του ήταν απαραίτητη μια ώρα ανάπαυσης πριν φύγει απ' το γραφείο– και προσπαθούσε να συνδέσει στο μυαλό του τις διάφορες παρατηρήσεις του. Δεν περιοριζόταν μόνο στους ανθρώπους που είχαν κάποια σχέση με το δικαστήριο, μισοκοιμισμένος όπως ήταν μπέρ-

δευε τους πάντες και τα πάντα. Ξεχνούσε πόσο μεγάλο ήταν το πλέγμα των δραστηριοτήτων του δικαστηρίου κι ένιωθε σαν να ήταν ο μοναδικός κατηγορούμενος, ενώ όλοι οι άλλοι πηγαινοέρχονταν μπλέκοντας τα βήματά τους, όπως οι υπάλληλοι και οι δικηγόροι στους διαδρόμους ενός συνηθισμένου δικαστικού μεγάρου. Οι πιο νωθροί στη σκέψη είχαν το πηγούνι χωμένο στο στήθος, τα χείλη σουφρωμένα προς τα έξω και το βαθυστόχαστο ύφος ανθρώπου που αναμετρά τις ευθύνες του. Έπειτα έβγαιναν πάντα στο προσκήνιο, σαν ξεχωριστή ομάδα, οι νοικάρηδες της κυρίας Γκρούμπαχ, που στέκονταν με τα κεφάλια κολλητά και το στόμα ορθάνοιχτο σαν χορωδία κατηγορών. Ανάμεσά τους υπήρχαν πολλοί που ο Κ. έβλεπε πρώτη φορά. Από καιρό τώρα, δεν ενδιαφερόταν καθόλου για όσα συνέβαιναν στην πανσιόν. Υπήρχαν πολλά άγνωστα πρόσωπα εκεί κι αυτό προξενούσε στον Κ. ένα δυσάρεστο αίσθημα. Απέφευγε να τους κοιτάξει, μόλο που μερικές φορές έψαχνε να βρει ανάμεσά τους τη δεσποινίδα Μπίρστνερ. Όταν μια φορά, για παράδειγμα, τους έριξε μια γρήγορη ματιά καθώς ήταν όλοι μαζεμένοι, δυο άγνωστα μάτια λαμπύρισαν ξαφνικά μπροστά στο πρόσωπό του, αναγκάζοντάς τον να τραβήξει γρήγορα το βλέμμα του χωρίς να βρει την κοπέλα. Ξανακοίταξε θέλοντας να σιγουρευτεί, και είδε την κοπέλα στη μέση της συντροφιάς, αγκαλιά με δυο κυρίους. Δεν του έκανε καμία εντύπωση. Δεν ήταν η πρώτη φορά που την έβλεπε σ' αυτή τη στάση, αντίθετα, είχε χαρακτηί ανεξίτηλα στη μνήμη του μια σχετική φωτογραφία στην παραλία, που είδε κάποτε στο δωμάτιό της. Ωστόσο, η εικόνα αυτή τον έκανε ν' απομακρυνθεί βιαστικά απ' την ομάδα των νοικάρηδων, και μολονότι κάθε τόσο του ξαναρχόταν στο νου, άρχισε τώρα να τριγυρίζει βιαστικά μες στο δικαστικό μέγαρο προς όλες τις κατευθύνσεις. Ο χώρος τού ήταν πολύ οικείος. Χωνόταν σε έρημους διαδρόμους, που αποκλείεται να είχε ξαναδεί, λες και βρισκόταν στο σπίτι του. Η κάθε λεπτομέρεια εντυπωνόταν στο νου του με βασανιστική σαφήνεια. Η φιγούρα ενός ξένου, λογουχάρη, που έκοβε ακατάπαυστα βόλτες σ' έναν προθάλαμο ντυμένος σαν ταυρομάχος, με δαχτυλιδένια μέση και μια πολύ κοντή φουσιτίσα από χρυσαφιά δαντέλα με χοντρό νήμα. Ο Κ. τον κοιτούσε κατάπληκτος, έσκυψε λίγο μπροστά και τον περιεργαζόταν με τα μάτια γουρλωμένα. Τέλος, έμαθε όλα τα σχέδια της δαντέλας, παρατήρησε όλα τα ελαττώματα

στα κρόσια, όλες τις κινήσεις που έκανε ανεμίζοντας η φουσιτίτσα του, όμως εξακολούθησε αχόρταγα να τον περιεργάζεται. Ή μάλλον, είχε από ώρα μπουχτίσει, και πιο σωστά, δεν ήθελε απ' την αρχή να του δώσει σημασία, ήταν όμως αδύνατον να τον αφήσει από τα μάτια του. «Από μασκαρατές τίποτ' άλλο οι ξένες χώρες!» σκέφτηκε, και γούρλωσε κι άλλο τα μάτια του. Και δεν έλεγε να ξεκολλήσει απ' αυτό τον άνθρωπο, ώσπου γύρισε μπρούμυτα στον καναπέ, χώνοντας το πρόσωπό του στο σκληρό δέρμα.

Από εδώ ως το τέλος της παραγράφου το κείμενο έχει διαγραφεί.

Έμεινε ξαπλωμένος στην ίδια στάση αρκετή ώρα, και ξεκουράστηκε πραγματικά. Όχι ότι έπαψε σκέφτεται, αλλά αυτό γινόταν τώρα στο σκοτάδι και δεν τον αναστάτωση. Οι σκέψεις του στρέφονταν με ιδιαίτερη ευχαρίστηση γύρω απ' τον Τιτορέλι. Ο ζωγράφος καθόταν σε μια πολυθρόνα, ενώ ο Κ. γονάτιζε μπροστά του και του χάιδευε τα μπράτσα, κολακεύοντάς τον μ' όλους τους δυνατούς τρόπους. Ο Τιτορέλι ήξερε καλά τους απώτερους σκοπούς του Κ., παρίστανε όμως τον ανήξερο, θέλοντας να τον βασανίσει λίγο και να παίξει μαζί του. Αλλά και ο Κ. ήξερε απ' τη μεριά του ότι στο τέλος θα πετύχει το σκοπό του, γιατί ο Τιτορέλι ήταν ένα ελαφρόμυαλο ανθρώπακι, με ελάχιστα ανεπτυγμένη αίσθηση καθήκοντος, που μπορείς να τον φέρεις βόλτα πολύ εύκολα. Ήταν πράγματι άξιο απορίας το γεγονός ότι το δικαστήριο είχε δοσοληψίες μ' ένα τέτοιο υποκείμενο. Ο Κ. δεν πτοήθηκε απ' το ξεδιάντροπο χαμόγελο του Τιτορέλι, επειδή ο ζωγράφος είχε στραφεί στο κενό, πάνω απ' το κεφάλι του Κ., που εξακολούθησε να τον παρακαλεί, φτάνοντας στο σημείο να του χαιδέψει τα μάγουλα, το έκανε ωστόσο με άνεση, οι κινήσεις του ήταν νωθρές, τραβούσε το πράγμα σε μακρός, γιατί το απολάμβανε και θεωρούσε την επιτυχία εξασφαλισμένη. Τι απλό που είναι να ξεγελάσεις το δικαστήριο! Σαν να υποτασσόταν στην αναγκαιότητα ενός φυσικού νόμου, ο Τιτορέλι χαμήλωσε επιτέλους το κεφάλι, ανοιγόκλεισε αργά και με φιλικό τρόπο τα μάτια, σημάδι ότι είχε έρθει η ώρα να εισακουστούν οι παρακλήσεις του ικέτη, άπλωσε το χέρι κι έσφιξε δυνατά το χέρι του Κ. Εκείνος σηκώθηκε, νιώθοντας φυσικά λίγο την επισημότητα της στιγμής, αλλά ο Τιτορέλι δεν είχε πια όρεξη να χάσει τον καιρό του με τυπικότητες, άρπαξε τον Κ. απ' τη μέση κι άρ-

χισε να τρέχει. Το επόμενο κιόλας λεπτό βρέθηκαν στο δικαστήριο. Έτρεχαν στις σκάλες πάνω κάτω χωρίς τα πόδια τους να βαραίνουν καθόλου από την κούραση, ανάλαφροι, σαν βαρκούλες στον αφρό των κυμάτων. Κι ακριβώς τη στιγμή που ο Κ. κοιτούσε τα πόδια του με τη σκέψη ότι αυτός ο υπέροχος τρόπος να κινείται έσπαζε τα δεσμά της ταπεινής ζωής που τον περιόριζαν μέχρι τότε, ακριβώς εκείνη τη στιγμή, έγινε, πάνω απ' το χαμηλωμένο κεφάλι του, η μεταμόρφωση. Το φως, που ως εκείνη τη στιγμή έπεφτε από πίσω, άλλαξε κατεύθυνση και ξεχύθηκε εκτυφλωτικά μπροστά του. Ο Κ. σήκωσε το βλέμμα, ενώ ο Τιτορέλι του έγνεψε με το κεφάλι να κάνει στροφή επιτόπου. Ο Κ. βρέθηκε πάλι στους διαδρόμους του δικαστικού μεγάρου, όλα όμως ήταν τώρα πιο ήσυχα κι απλά. Δεν υπήρχαν εντυπωσιακές λεπτομέρειες, ο Κ. αγκάλιασε με το βλέμμα το χώρο γύρω του, ελευθερώθηκε απ' τον Τιτορέλι και συνέχισε μόνος. Εκείνη τη μέρα, είχε βάλει ένα καινούριο, μαύρο μακρύ κοστούμι από ευχάριστο ζεστό ύφασμα. Κατάλαβαινε καλά τι του είχε συμβεί, ήταν όμως τόσο χαρούμενος, που δεν ήθελε να το ομολογήσει ούτε στον εαυτό του. Στη γωνιά ενός διαδρόμου, που στον ένα τοίχο του υπήρχαν μεγάλα ανοιχτά παράθυρα, βρήκε πεταγμένα ανάκατα τα ρούχα που φορούσε πρωτίτερα, τη μαύρη ζακέτα, το ριγέ παντελόνι και πάνω πάνω απλωμένο το πουκάμισο με τα μανίκια τσαλακωμένα.

Σύγκρουση με τον Υποδιευθυντή

Ένα πρωινό, ο Κ. ένιωθε πιο ξεκούραστος και με περισσότερες δυνάμεις απ' ό,τι συνήθως. Δε σκεφτόταν σχεδόν καθόλου το δικαστήριο. Τις ελάχιστες φορές που του περνούσε απ' το μυαλό, είχε την αίσθηση πως μπορούσε ό,τι ώρα ήθελε ν' αδράξει, ψηλαφίζοντας λίγο στο σκοτάδι, έναν κρυμμένο αρμό αυτού του αθέατου, τεράστιου οργανισμού, και να τον ξεριζώσει προκαλώντας την κατάρρευσή του. Ανέλαβε μάλιστα την πρωτοβουλία να καλέσει στο γραφείο του τον Υποδιευθυντή για να συζητήσουν μια επείγουσα εμπορική υπόθεση που εδώ και καιρό πήγαινε από αναβολή σε αναβολή. Πάντα σ' αυτές τις περιπτώσεις ο Υποδιευθυντής φερόταν σαν να μην είχαν αλλάξει καθόλου οι σχέσεις του με τον Κ.

στο διάστημα των τελευταίων μηνών. Μπήκε στο γραφείο ατάραχος, όπως τον παλιό καιρό του μόνιμου ανταγωνισμού με τον Τμηματάρχη, άκουσε με προσοχή και ηρεμία τις εξηγήσεις του Κ., κι έδειξε το ενδιαφέρον του κάνοντας κάπου κάπου ένα φιλικό σχόλιο σαν καλός συνάδελφος. Το μόνο πράγμα που ενοχλούσε τον Κ. ήταν η απόλυτη προσήλωση του Υποδιευθυντή στις υποθέσεις της τράπεζας. Μπροστά σ' αυτό το υπόδειγμα ευσυνειδησίας, οι σκέψεις του Κ. άρχισαν να ταξιδεύουν, αφήνοντας σχεδόν χωρίς αντίσταση το χειρισμό της συζήτησης σ' εκείνον. Τα πράγματα πήγαιναν απ' το κακό στο χειρότερο, ώσπου τελικά, το μόνο που πρόλαβε να προσέξει, ήταν ότι ο Υποδιευθυντής σηκώθηκε ξαφνικά και γύρισε σιωπηλός στο γραφείο του. Ο Κ. δεν ήξερε τι είχε γίνει. Μπορεί η συζήτηση να είχε τελειώσει ομαλά, ήταν όμως εξίσου πιθανό να την είχε κόψει απότομα ο Υποδιευθυντής, επειδή ο Κ. τον είχε προσβάλει χωρίς να το καταλάβει ή επειδή του είχε ξεφύγει κάποια ανοησία, ή τέλος, επειδή ο Υποδιευθυντής είχε πειστεί ότι ο Κ. δεν του έδινε καμιά προσοχή και σκεφτόταν άλλα πράγματα. Καθόλου απίθανο επίσης να είχε πάρει ο Κ. μια γελοία απόφαση ή να του την είχε αποσπάσει έντεχνα ο Υποδιευθυντής κι έσπευδε τώρα να τη θέσει σε εφαρμογή για να βλάψει τον Κ. Πάντως δεν ξανάγινε κουβέντα γι' αυτή την υπόθεση. Ο Κ. απόφευγε να τη σκέφτεται κι ο Υποδιευθυντής δεν έκανε καμιά νύξη. Για την ώρα, δε διαφαίνονταν συνέπειες. Ο Κ. δεν πτοήθηκε από αυτό το περιστατικό. Με την πρώτη ευκαιρία πήγαινε αμέσως στην πόρτα του Υποδιευθυντή, έτοιμος να μπει ή να τον προσκαλέσει στο γραφείο του. Οι περιστάσεις δεν επέτρεπαν να τον αποφεύγει όπως άλλοτε. Δεν έτρεφε πια ελπίδες για μια άμεση, αποφασιστική επιτυχία που θα τον γλίτωνε από κάθε έγνοια και θ' αποκαθιστούσε πάραυτα τις παλιές του σχέσεις με τον Υποδιευθυντή. Δεν ήταν καιρός για ολιγωρίες. Αν έκανε τώρα πίσω, υπήρχε κίνδυνος να μην ξαναδεί ποτέ άσπρη μέρα. Δεν έπρεπε ν' αφήσει τον Υποδιευθυντή να κάθεται στο γραφείο του ήσυχα ήσυχα με την πεποίθηση πως ο Κ. είχε μπει οριστικά στο περιθώριο· όχι, έπρεπε κάθε τόσο να τον ταρακουνάει. Έπρεπε να του θυμίζει, όσο πιο συχνά γινόταν, πως ήταν ακόμη ολοζώντανος, και όπως καθετί ζωντανό, μπορούσε να τους αιφνιδιάσει με καινούριες, άγνωστες ικανότητες. Μερικές φορές βέβαια, ο Κ. σκεφτόταν πως όλ'

αυτά είχαν μοναδικό σκοπό την προάσπιση της αξιοπρέπειάς του, επειδή στην πραγματικότητα διέθετε ελάχιστες δυνάμεις και δεν έπρεπε να τις σπαταλά συγκρουόμενος με τον Υποδιευθυντή. Τόσωνε απλώς λίγο την κλονισμένη αυτοπεποίθησή του και κατασκόπευε τις κινήσεις του αντιπάλου για να ελίσσεται αναλόγως. Αλλά και να ήθελε, δε θα μπορούσε ν' αλλάξει στάση. Έτρεφε ένα σωρό αυταπάτες. Πολλές φορές πίστευε ότι ίσα ίσα εκείνη την εποχή μπορούσε να αναμετρηθεί άφοβα με τον Υποδιευθυντή. Και οι πιο επώδυνες ήττες δεν του έβαζαν μυαλό. Όταν αποτύχαινε παταγωδώς για δέκατη φορά, ήταν απόλυτα σίγουρος πως θα τα κατάφερνε την ενδέκατη, μολονότι όλα κατέληγαν πάντα με τον ίδιο τρόπο εις βάρος του. Όταν απόμεινε μετά το τέλος τέτοιων αναμετρήσεων με το κεφάλι του αδειανό, λουσμένος στον ιδρώτα, δεν ήξερε αν ήταν η ελπίδα ή η απόγνωση που τον είχε σπρώξει σε μια καινούρια σύγκρουση με τον Υποδιευθυντή. Άλλες φορές πάλι, ήταν η ελπίδα και μόνο αυτή που οδηγούσε τα βήματά του βιαστικά στην πόρτα του αντιπάλου του.

Από εδώ ως τις λέξεις «ανάθεση εργασιών με ιδιαίτερο ενδιαφέρον» το κείμενο έχει διαγραφεί.

Εκείνο το πρωί, οι ελπίδες του φάνηκαν στην αρχή ασυνήθιστα βάσιμες. Ο Υποδιευθυντής μπήκε στο γραφείο του Κ. με αργό βήμα, έφερε το χέρι στο μέτωπο και παραπονέθηκε πως είχε πονοκέφαλο. Ο Κ. έκανε να πει κάτι σχετικά, αμέσως όμως άλλαξε γνώμη και μπήκε κατευθείαν στα επαγγελματικά θέματα, αδιαφορώντας για τον πονοκέφαλο του Υποδιευθυντή. Είτε όμως ο πονοκέφαλός του δεν ήταν πολύ δυνατός, είτε ξεχάστηκε για λίγο μπροστά στο ενδιαφέρον του Κ. για την υπόθεση, κατέβασε το χέρι του απ' το μέτωπο στη διάρκεια της συνομιλίας και απάντησε σε μια ερώτηση του Κ. με ετοιμότητα, σχεδόν δίχως να σκεφτεί καθόλου, σαν υποδειγματικός μαθητής που δίνει τη σωστή απάντηση προτού καλά καλά ο δάσκαλος ολοκληρώσει την ερώτηση. Στη συνέχεια, ο Κ. τον αντέκρουσε κάμποσες φορές με επιτυχία, χωρίς όμως να απαλλαγεί από ένα αίσθημα ανησυχίας που του γεννούσε η σκέψη του πονοκέφαλου του Υποδιευθυντή. Με τι αξιοζήλευτη καρτερικότητα τον αντιμετώπιζε! Πόσο εύκολα τον είχε υποτάξει! Μερικές φορές χαμογελούσε αναίτια, λες και καμά-

ρωνε που μπορούσε να σκέφτεται, ακόμη και σ' αυτή την κατάσταση. Ενώ η κουβέντα δεν είχε βέβαια καμιά σχέση με τον πονοκέφαλο του Υποδιευθυντή, την ίδια στιγμή ξετυλιγόταν μεταξύ τους ένας βουβός διάλογος, όπου εκείνος ήταν πρόθυμος να παραδεχτεί πως ο πονοκέφαλός του ήταν αρκετά δυνατός, αφήνοντας όμως συνάμα να εννοηθεί ότι ήταν τυχαίος, κατά συνέπεια τελειώς διαφορετικός απ' αυτούς που βασάνιζαν συνήθως τον Κ. Όλα τα επιχειρήματα που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει ο Κ. κατέρρεαν μπροστά στον τρόπο με τον οποίο ο Υποδιευθυντής αντιμετώπιζε τον πονοκέφαλό του. Αποτελούσε παράδειγμα προς μίμηση. Σαν να του έλεγε πως η μόνη λύση ήταν να παραμερίσει κι εκείνος καθετί που δεν είχε άμεση σχέση με τα καθήκοντά του στην τράπεζα. Να αφοσιωθεί με περισσότερο ζήλο στη δουλειά, να θέσει σε εφαρμογή καινούριες ιδέες, να αναθερμάνει τις επαφές του με τους επιχειρηματικούς κύκλους, να υποβάλει πιο συχνά αναφορές στο Διευθυντή, και να του ζητάει ανάθεση εργασιών με ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Έτσι έγινε κι εκείνη τη μέρα. Ο Υποδιευθυντής μπήκε χωρίς να περιμένει απάντηση, στάθηκε κοντά στην πόρτα, σκουπίσε, σύμφωνα με την καινούρια προσφιλή του συνήθεια, τα ματογυάλια του, έριξε πρώτα μια ματιά στον Κ., κι έπειτα, για να μη θεωρηθεί ότι γίνεται αδιάκριτος, γύρισε το βλέμμα του στο δωμάτιο παρατηρώντας το χώρο με προσοχή. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι εκμεταλλευόταν την ευκαιρία για να δοκιμάσει την οξύτητα της όρασής του. Ο Κ. δε φοβήθηκε το εξεταστικό βλέμμα του, χαμογέλασε μάλιστα λίγο και τον παρακάλεσε να καθίσει. Ο ίδιος ρίχτηκε απότομα στην πολυθρόνα του, την έφερε όσο πιο κοντά του γινόταν, πήρε αμέσως τα απαραίτητα χαρτιά απ' το γραφείο κι άρχισε να διαβάζει την έκθεσή του. Στην αρχή, ο Υποδιευθυντής έμοιαζε να μην ακούει σχεδόν καθόλου. Το γραφείο του Κ. πλαισιωνόταν από ένα σκαλιστό, χαμηλό καγκελάκι. Το έπιπλο ήταν δουλεμένο με μεγάλη μαστοριά και το λεπτό πλαίσιο εφάρμοζε τέλεια στο ξύλο. Ωστόσο ο Υποδιευθυντής, λες κι ανακάλυψε ακριβώς εκείνη τη στιγμή ότι το καγκελάκι δεν εφάρμοζε καλά σ' ένα σημείο, προσπαθούσε να το φέρει στη σωστή θέση χτυπώντας ελαφρά με το δάχτυλο. Ο Κ. έκανε να σταματήσει την ανάγνωση, ο Υποδιευθυντής όμως δεν τον άφησε, επειδή, όπως

εξήγησε, τον άκουγε με μεγάλη προσοχή, δίχως να χάνει λεπτομέρεια. Ενώ όμως, όπως έδειχναν τα πράγματα, η έκθεση του Κ. δε χωριζόταν κανένα σχόλιο, αντίθετα, υπήρχε άμεση ανάγκη να ληφθούν ορισμένα μέτρα για το πλαίσιο. Ο Υποδιευθυντής έβγαλε το σουγιαδάκι του, και με το χάρακα του Κ. σαν μοχλό προσπάθησε να ανασηκώσει το καγκελάκι, ίσως για να μπορέσει στην συνέχεια να το σπρώξει πιο βαθιά. Ο Κ. είχε συμπεριλάβει στην έκθεσή του μια πολύ πρωτότυπη πρόταση, με την πεποίθηση ότι θα έκανε ιδιαίτερη εντύπωση στον Υποδιευθυντή. Όταν έφτασε στο σχετικό σημείο, άρχισαν να τον παρασύρουν τα ίδια του τα λόγια. Διάβαζε συνεπαρμένος απ' τα αποτελέσματα της δουλειάς του, ή καλύτερα, απ' τη χαρά που ένιωθε όλο και πιο σπάνια τον τελευταίο καιρό στη σκέψη ότι είχε ακόμα να προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες στην τράπεζα. Μια τέτοια γραμμή υπεράσπισης θα ήταν η καλύτερη δυνατή, όχι μόνο στην τράπεζα αλλά και στη δίκη. Ίσως πολύ καλύτερη απ' την υπεράσπιση που είχε ήδη ακολουθήσει ή σχεδίαζε ν' ακολουθήσει. Βιαζόταν τόσο πολύ να εκθέσει τα επιχειρήματά του, που δε βρήκε το χρόνο να κάνει μια παρένθεση για να αποσπάσει τον Υποδιευθυντή απ' την ενασχόλησή του με το πλαίσιο. Μονάχα δυο τρεις φορές, σχεδόν ασυναίσθητα και χωρίς να σταματήσει στιγμή το διάβασμα, χάιδεψε ελαφρά, λες καθησυχαστικά, με το ελεύθερο χέρι το καγκελάκι, για να δείξει στον Υποδιευθυντή ότι το έπιπλο δεν είχε κανένα ψεγάδι κι ότι, ακόμη και στην αντίθετη περίπτωση, η προσοχή του ακροατή στα λόγια του ήταν πολύ πιο σημαντική και επιβεβλημένη, σύμφωνα με τους καλούς τρόπους, από οποιαδήποτε επιδιόρθωση του γραφείου. Δυστυχώς, όπως συμβαίνει συχνά σε ανθρώπους γεμάτους ενεργητικότητα, που είναι αναγκασμένοι να εργάζονται μόνο διανοητικά, ο Υποδιευθυντής είχε αφοσιωθεί με μεγάλο ζήλο σ' αυτό το πρακτικό πρόβλημα, τραβώντας ένα μέρος του πλαισίου ψηλά και ζυγίζοντας την απόσταση για να ξαναχωράσει τα κολονάκια στις αντίστοιχες τρύπες, πράγμα όμως που απαιτούσε πιο περίπλοκες κινήσεις. Αναγκάστηκε να σηκωθεί και να πιέσει και με τα δυο χέρια για να στερεώσει το καγκελάκι στην επιφάνεια του γραφείου. Όση δύναμη όμως κι αν έβαζε, δεν τα κατάφερε. Ο Κ., που συνέχιζε την ανάγνωση – διαανθίζοντας τώρα το κείμενο με διάφορες σκέψεις της στιγμής – είχε α-

πλώς την αόριστη αίσθηση ότι ο Υποδιευθυντής σηκώθηκε. Μολονότι δεν άφηγε σχεδόν καθόλου απ' τα μάτια του το πάρεργο του Υποδιευθυντή, θεώρησε πως ο ακροατής του σηκώθηκε παρακινήμένος απ' αυτά που άκουσε, κι έτσι σηκώθηκε κι εκείνος απλώνοντάς του ένα χαρτί με το δάχτυλο κολλημένο κάτω από έναν αριθμό. Στο μεταξύ όμως, ο Υποδιευθυντής, βλέποντας πως δεν ακούσε η δύναμη που έβαζε με τα χέρια αποφάσισε χωρίς πολλούς δισταγμούς να καθίσει μ' όλο του το βάρος πάνω στα πλαίσιο. Κι είδε πράγματι τους κόπους του να στέφονται με επιτυχία, τα κολονάκια μπήκαν τρίζοντας στις τρύπες, εκτός από ένα που δεν άντεξε στην πίεση, έσπασε, και το λεπτοδουλεμένο πηχάκι του πλαισίου άνοιξε σ' ένα σημείο στα δύο. «Σάπιο ξύλο!» είπε ο Υποδιευθυντής φουρκισμένος.

Ένα απόσπασμα

Είχε αρχίσει να ψιγαλίζει όταν βγήκαν απ' το θέατρο. Ο Κ. κουρασμένος ήδη από την κακή παράσταση, ένιωθε έτοιμος να καταρρεύσει στη σκέψη ότι έπρεπε να φιλοξενήσει το θείο του. Ήταν πολύ σημαντικό γι' αυτόν να μιλήσει σήμερα με τη δεσποινίδα Μπύρστνερ. Ίσως έβρισκε κάποια ευκαιρία να την πλησιάσει. Η παρουσία του θείου όμως υψωνόταν τώρα σαν ανυπέρβλητο εμπόδιο. Βέβαια, ο θείος προλάβαινε ακόμη να πάρει το νυχτερινό τρένο, όμως η δίκη του Κ., που τον απασχολούσε τόσο πολύ σήμερα, καθιστούσε εντελώς μάταιη κάθε προσπάθεια να φύγει. Ο Κ. έκανε μian ανέλπιδη προσπάθεια. «Πολύ φοβάμαι, θείε μου» είπε, «ότι πολύ σύντομα θα χρειαστώ τη βοήθειά σου. Δεν ξέρω ακόμη με ποιον τρόπο, μα θα φανεί απ' την πορεία των πραγμάτων». «Μπορείς να βασίζεσαι πάνω μου» είπε ο θείος. «Το μόνο που σκέφτομαι αυτόν τον καιρό είναι πώς να σε βοηθήσω». «Το ξέρω, πάντα έκανες ό,τι μπορούσες για μένα» είπε ο Κ. «Μόνο που φοβάμαι μήπως κακιώσει η θεία άμα σου ζητήσω να ξανάρθεις σύντομα στην πόλη». «Η υπόθεσή σου είναι πολύ πιο σοβαρή απ' τις παραξενιές της θείας σου». «Δε συμφωνώ» είπε ο Κ. «Αλλά όπως και να 'χει, δε θέλω να σε απομακρύνω απ' τη θεία χωρίς σοβαρό λόγο. Κι αφού σε λίγες μέρες μάλλον θα σε χρειαστώ πάλι, δεν είναι καλύτερα να γυρίσεις τώρα στο σπίτι;» «Αύριο». «Ναι, αύριο» είπε ο Κ. «ή και τώρα, με το βραδινό δρομολόγιο. Θα 'ταν ίσως πιο βολικό».